michel malherbe

enciclopedia religiilor

volumul II

RELIGIO

RELIGIO



colecție coordonată de Eduard Florin Tudor

MICHEL MALHERBE este politehnician, inginer general la Ponts et Chaussées şi a avut mai multe funcţii, mai ales în cooperarea tehnică franceză, în diverse cabinete ministeriale şi în fruntea mai multor întreprinderi parapublice şi private, ceea ce l-a ajutat să viziteze mai mult de 150 de ţări. Convins de importanţa culturii în dezvoltarea omenirii, a conceput numeroase lucrări despre limbi şi religii.

Dintre lucrările scrise de Michel Malherbe, multe apărute în câteva ediţii şi în traducere în limbi străine, pot fi enumerate următoarele: *Les languages de l'humanité* (1983, 1885), *Les musiques de l'humanité* (1995), *Les philosophies de l'humanité* (1995), *Répertoire simplifié des langues africains* (2000), *Les cultures de l'humanité* (2000), *Les religions* (2001).

Autorul coordonează Colecţia „Parlons..." la Editura Harmattan. Michel Malherbe este coautorul mai multor volume publicate în această colecţie.

michel malherbe

enciclopedia religiilor

volumul II

Traducere din limba franceză
Elena Mirabela Fetic și Lucia Vișinescu

NEMIRA

Coperta: Dana IONESCU, Alexandru CSUKOR

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
MALHERBE, MICHEL
Enciclopedia religiilor / Michel Malherbe. - Bucureşti: Nemira Publishing House, 2013
Bibliogr.
2 vol.
ISBN 978-606-579-351-4
Vol. 2 / trad.: Elena Mirabela Fetic şi Lucia Vişinescu. - ISBN 978-606-579-353-8

I. Fetic, Elena Mirabela (trad.)
II. Vişinescu, Lucia (trad.)

2(100)

Michel Malherbe
LES RELIGIONS DE L'HUMANITÉ

Redactor: Nicoleta GHEMENT
Tehnoredactor: Alexandru CSUKOR

Tiparul executat de Monitorul Oficial R.A.

ISBN 978-606-579-353-8

Partea a III-a

OMUL ȘI RELIGIA

Teribila înmulţire a marilor curente religioase sau filosofice, pe care le-am prezentat sumar, ne face să credem, pe bună dreptate, că omul este incapabil să gândească clar în raporturile sale cu Dumnezeu.

Această extraordinară confuzie poate părea un tablou descurajant al fantasmelor religioase ale umanităţii. Am fi astfel îndreptaţi spre indiferenţă sau, mai rău, spre sarcasm.

Cu siguranţă, nu am putea înţelege clar natura relaţiilor între Dumnezeu şi oameni dacă ne-am agăţa de diferenţele dintre religii. Ni se pare, totuşi, că pornind de la tatonare şi incertitudine se conturează un tablou bine delimitat al personalităţii spirituale a omului.

Fără a căuta cu orice preţ convergenţe acolo unde poate nici nu există, este interesant de demonstrat cum marile religii răspund la întrebări fundamentale şi cum îşi concep propria acţiune. Abordarea tematică îi va permite cititorului să aprecieze mai bine rolul diferitelor religii în împlinirea destinului uman, ceea ce este, în definitiv, obiectul prezentei cărţi.

Adepţii tuturor religiilor, poate cu câteva mici excepţii, se pun de acord în privinţa unor mari generalităţi:

- existenţa unei puteri divine;
- omul este mai mult sau mai puţin dependent de aceasta;
- o asemenea situaţie generează un comportament al omului al cărui obiectiv final este o oarecare formă de fericire.

Conţinutul acestor afirmaţii variază într-un mod aproape continuu de la o religie la alta, însă esenţialul se păstrează.

Totuși, concluziile la care ajung credincioșii în urma convingerilor lor variază considerabil în funcție de religie, dar mai ales în funcție de caracteristicile psihologice ale fiecărui individ și de nivelul său de educație.

Nu trebuie deci să ne mire diversitatea extremă a comportamentelor spirituale în comparație cu o oarecare unanimitate în planul generalităților.

Existența unei puteri divine

Afirmația este implicită pentru religiile ce recunosc un Dumnezeu unic, atotputernic.

Aserțiunea nu este însă la fel de clară în religiile tradiționale sau în hinduism, unde coexistă mai multe divinități. Deseori, acestea sunt considerate zei „intermediari" între om și puterea supremă, prea depărtată pentru a putea fi accesibilă. Este situația pe care o întâlnim în majoritatea religiilor tradiționale africane – cea a poporului yoruba, de exemplu. Este, de asemenea, și cazul hinduismului în care zeii sunt, direct sau indirect, emanații ale absolutului inaccesibil. Totul se petrece ca și cum aceste religii și-ar limita ambiția – poate din modestie, poate din lipsă de revelație – la a adora ceea ce li se pare cel mai apropiat în manifestările divine.

La polul opus, alte curente spirituale, mai ales printre budiști și confucianiști, nu văd necesitatea de a formaliza existența unei Ființe supreme. Poziția lor este așa-zis agnostică. Putem crede că, în acest caz, o oarecare pudoare reține a numi Dumnezeu absolutul ascuns în idealul pe care îl propovăduiesc respectivele mișcări. Opinia publică desemnează astfel de spiritualități ca fiind religii, deși ele nu au pretenția de a-l lega pe om de Dumnezeu, ci doar de a-l ridica spre un ideal.

Că au un Dumnezeu numit sau nu, toate „religiile" despre care am vorbit tind spre un absolut suprem. Dacă fiecare este de acord să dea acestui „zeu" atribute foarte generale de putere creatoare și de eternitate, apar totuși idei divergente privind aspecte mai puțin importante. Unii îi atribuie sentimente umane, alții îl cred inaccesibil. Unii cred că ne-a hotărât deja destinul, alții că ne dă nouă această libertate. Unii cred că este îmbunat de rugăciunile noastre, alții, din contră, că nu este.

Oricare ne-ar fi credințele, el rămâne același. Ipotezele noastre trebuie să rămână și ele coerente cu ceea ce observăm și trebuie să ne conformăm relațiilor de dependență pe care ni le imaginăm între el și noi.

Omul depinde de Dumnezeu

Este ușor să uităm că depindem de cel ce a creat universul, însă, inevitabil, moartea vine într-o zi pentru a ne aminti că nu dispunem în totalitate de viața noastră.

Și, decât să adoptăm politica struțului – cea de a băga capul în nisip pentru a nu mai vedea realitatea –, religiile ne îndeamnă să trăim privind în față perspectiva morții.

Oricare ar fi ipoteza propusă – ciclu infinit de reincarnări, aneantizare în nirvana, Judecată de Apoi și viață veșnică –, religiile nu se mulțumesc cu viața terestră și nu-l cantonează pe Dumnezeu în rolul unui spectator indiferent la acțiunile noastre.

Dependența omului față de Dumnezeu, din perspectiva religiilor, nu ține de simplul act al creației: acțiunile și gândurile noastre nu-i sunt neutre Divinității; atitudinea noastră trebuie să se conformeze regulilor stabilite de el, reguli al căror depozitar se consideră religia. Cum nu ni-l putem imagina altfel pe Dumnezeu decât infinit puternic și inteligent, se pare că este mai satisfăcător pentru spirit de a-i atribui capacitatea de a se interesa de noi decât a-l crede într-atât de limitat, încât să nu o facă.

Totuși, legătura de dependență a omului cu Dumnezeu nu este percepută la fel de către toate credințele.

Religiile tradiționale consideră că niște puteri supranaturale, emanații ale lui Dumnezeu, intervin frecvent în treburile terestre. Astfel, divinul este prezent în toate fenomenele naturale, iar incapacitatea omului de a le stăpâni trebuie să fie compensată prin rugăciuni și ofrande aduse tuturor zeilor intermediari. Din această perspectivă, raporturile cu zeii sunt de cele mai multe ori impregnate de frică și de neîncredere.

În hinduism, conștiința credinciosului cu privire la dependența față de zei este încă foarte vie, însă regula îi lasă o mare parte de responsabilitate. Dacă actele sunt în conformitate cu situația socială, viața ulterioară se va desfășura în cele mai bune condiții. Astfel, după reincarnări

succesive din ce în ce mai favorabile, spiritul va putea spera la unirea cu Spiritul universal.

În islam şi iudaism, relaţia omului cu Divinitatea este foarte personalizată: fiecare om are datoria de a asculta de Dumnezeu, căci după moarte va fi judecat după faptele sale.

În creştinism, relaţia omului cu Dumnezeu nu este dominată de ascultare. Este o legătură de dragoste: dragoste totală din partea lui Dumnezeu, dragoste după puterile sale din partea omului. Ascultarea de legile Domnului nu mai este impusă autoritar, ci este o aderare voluntară având la bază relaţia de dragoste şi încredere.

Aceste diferenţe de concepţie privind dependenţa omului faţă de Dumnezeu nu sunt decât unele schematice, însă putem înţelege mai bine, conturând trăsăturile, cum se diversifică în continuare, plecând de la astfel de concepţii, comportamentele omului faţă de Dumnezeu.

Comportamentul omului în faţa lui Dumnezeu

Religiile se află în ipostaza în care Dumnezeu aşteaptă de la om un comportament conform planurilor sale. Însă este evident că Dumnezeu nu apelează la forţă: avem cu siguranţă libertatea de a ignora legile divine sau de a nu le urma. De altfel, nici nu suntem foarte siguri că le cunoaştem.

Religiile sunt în general convinse că ele cunosc aceste legi, dar nu pot nega partea noastră de libertate, însă ne pun în gardă cu privire la consecinţele faptelor care ar putea încălca legile.

Mânate de grija lăudabilă de a ne feri de experienţe dureroase, religiile propun reţetele lor care se învârt în jurul a câtorva teme:

- respectarea unei morale;
- rugăciunea;
- săvârşirea de ritualuri care reprezintă partea cea mai vizibilă a religiilor.

Aceste recomandări întâlnesc la diferiţi indivizi un teren mai mult sau mai puţin favorabil şi o înţelegere mai mică sau mai mare.

Scopul religiilor este cu siguranţă facerea de bine, iar majoritatea oamenilor au nevoie să fie îndrumaţi, însă problema care se pune în

mod firesc este de a ști dacă religia este un intermediar între Dumnezeu și oameni.

În funcție de comportamentul lor, îi putem distinge pe:

- cei ce refuză orice legătură cu Dumnezeu, cei care îi neagă sau îi combat existența. Deseori, aceste persoane practică o morală ce nu este foarte îndepărtată de cea propusă de religii.
- cei care aderă la ideea intelectuală a existenței unei divinități, însă nu se așteaptă la consecințe deosebite. Astfel de persoane nu doar practică o morală, ci li se întâmplă chiar să se și roage, chiar dacă în rare ocazii sau doar în intimitatea inimii lor.
- cei care asociază credința în Dumnezeu cu o religie. Asemenea indivizi se străduiesc, de obicei, să respecte o morală, să se roage și să săvârșească riturile religiilor lor.

Astfel, dacă încercăm să analizăm comportamentul omului în raporturile sale cu Dumnezeu, ajungem să distingem diferite niveluri:

- cel al vieții spirituale personale, intime și discrete;
- cel al exprimării sociale a vieții spirituale, adică manifestările de practică religioasă propriu-zise (cult, pelerinaje, sărbători religioase etc.), dar și organizarea religiilor (cler, formare religioasă ș.a.m.d.);
- cel al comportamentului social așa cum este el condiționat de credințele religioase. Acest lucru vizează morala, marile momente ale vieții (căsătorie, moarte etc.), arta, raportarea la bani etc.

Această reflecție va duce la examinarea ulterioară a raporturilor dintre religie și politică, a politicii religioase a statelor și, în final, a evoluției previzibile a religiilor.

Viața spirituală personală

VIAȚA SPIRITUALĂ, EXPRESIE A RELAȚIILOR OMULUI CU DUMNEZEU

A trăi o viață spirituală este o aventură extraordinară, cu atât mai exaltantă, cu cât are un caracter eminamente personal. Așa cum nici un om nu seamănă cu altul, și viața spirituală este diferită de la un credincios la celălalt, chiar și pentru adepții religiilor celor mai structurate și mai ierarhizate.

Religiile nu sunt decât cadrul, suportul și câteodată motorul unei vieți spirituale care capătă sens doar dacă este trăită ca fiind unică și individualizată. De aceea religiile apar câteodată ca o constrângere, ca o haină inutilă impusă diversității comportamentelor spirituale.

Este, în orice caz, sigur că studiul religiilor nu mai poate satisface apetitul vieții spirituale tot așa cum simpla contemplare a unui frigider nu poate înlocui o cină delicioasă.

Viața spirituală este o viață interioară și personală pentru care fiecare este responsabil. Legătura oricărui om cu Dumnezeu este unică, ceea ce poate conduce la afirmația că fiecare își are religia lui.

O religie constituită care ar avea pretenția de a se erija în intermediar obligat între om și Dumnezeu ar fi, de fapt, asemănătoare unuia dintre acei idoli pe care animiștii îi adoră fără să-l recunoască pe Dumnezeu dincolo de respectiva formă.

Totuşi, căutarea personală a lui Dumnezeu de către om ar rămâne la nivelul căutării omului primitiv în lipsa sprijinului religiilor constituite. Dezvoltarea unui om presupune educaţie. Ceea ce este adevărat pentru corp şi inteligenţă nu ar avea de ce să nu fie adevărat şi pentru viaţa spirituală. Umanitatea are tot atâtea cunoştinţe în căutarea lui Dumnezeu ca şi în căutarea intelectuală. Solidaritatea umanităţii este prezentă în această căutare, deşi se manifestă diferit.

Viaţa spirituală este cu siguranţă un lucru individual, dar reuşita nu poate fi deplină dacă te depărtezi de ceilalţi[1].

Din acest punct de vedere, religia, ca sistem creat, îşi joacă rolul, însă este evident că ea nu este decât un mijloc şi nu un scop în sine.

Omul nu mai trebuie să neglijeze ajutorul religiei în căutarea dezvoltării sale spirituale, tot aşa cum nu renunţă la şcoală în formarea sa intelectuală. Din acest punct de vedere, alegerea religiei ar trebui să fie o preocupare esenţială, cel puţin la fel de importantă ca a părinţilor în alegerea unei şcoli bune pentru copiii lor.

De fapt, în majoritatea copleşitoare a cazurilor, religia este determinată de un context sociologic: un saudit este musulman şi un suedez luteran aproape din naştere. O asemenea situaţie nu are importanţă atât timp cât rămânem la nivelul primar al vieţii spirituale: un copil va ajunge să citească oricare i-ar fi şcoala şi nu va avea nevoie, la acest nivel, de un profesor specializat.

O mai mare deschidere asupra celorlalte religii este totuşi de dorit atunci când viaţa spirituală devine mai profundă. Nu este însă la fel de necesară ca o bună instituţie de învăţământ pentru studiile superioare, căci comparaţia între viaţa spirituală şi formarea intelectuală îşi are limitele ei, nefiind vorba de domenii asemănătoare. Întâlnim în religii foarte diferite oameni de o foarte înaltă spiritualitate, ceea ce înseamnă că au reuşit, mulţumită lui Dumnezeu, să depăşească ceea ce unele religii concep ca pe o limită.

Nu trebuie deci să facem o fixaţie obsesivă asupra religiei care, încă o dată, nu este decât un mijloc. Esenţial este să ajungem la o dezvoltare spirituală.

---

[1] Pustnicii, care trăiesc complet izolaţi, se consideră strâns legaţi de ceilalţi oameni prin rugăciune.

Astfel, chiar și considerând că nu toate religiile au aceleași capacități să asigure o astfel de împlinire, necesitatea de solidaritate cu ceilalți oameni relativizează, într-o oarecare măsură, interesul ce există pentru a căuta înainte de toate religia cea mai performantă.

Se pare că atitudinea cea mai înțeleaptă este de a începe prin a căuta aprofundarea spirituală mai degrabă în sânul religiei în care am fost crescuți, decât de a ne lăsa purtați de un fel de exotism religios care nu are nimic în comun cu spiritualitatea.

Totuși, dacă fidelitatea față de religia în sânul căreia ne-am născut permite să abordăm viața spirituală și în unele cazuri să ajungem pe culmi, nimic nu ar trebui să ne împiedice să încercăm să înregistrăm un progres spiritual grație unei învățături din alte credințe.

De fapt, în raportul său cu Dumnezeu, fiecare om amestecă, în proporții diferite și în funcție de moment, indiferență, frică, revoltă și dragoste. Nu este deci de mirare că marile curente spirituale și filosofice ale umanității reflectă această diversitate.

Dacă budismul este indiferent în privința noțiunii de Dumnezeu, islamul și iudaismul pun accent mai mult pe ascultare sau frică, iar creștinismul pe dragoste. Bineînțeles, aceasta nu este decât o prezentare simplistă, iar noțiunea de dragoste de Dumnezeu este foarte prezentă atât în islam, cât și în iudaism: sintagma cea mai frecventă din publicațiile musulmane este: „În numele lui Dumnezeu cel milos și milostiv"[1]. Totuși, însuși cuvântul „islam" înseamnă supunere, iar musulmanii sunt cei supuși lui Dumnezeu. Raportul de supunere este primordial, așa cum o dovedesc și prenumele musulmane formate cu *Abd*[2], cuvânt ce conține deopotrivă noțiunile de sclav și adorator. Creștinismul nu neglijează nici el supunerea față de Dumnezeu și nici frica de judecata sa, însă dozarea și intensitatea unor astfel de raporturi cu Dumnezeu diferă în funcție de religie.

Astfel, un creștin foarte respectuos cu privire la aspectul formal al supunerii față de Dumnezeu va fi mai capabil să înțeleagă islamul decât

---

[1] În limba arabă: „Bismilla(h) al-Rahman al-Rahim" (n. coord.).

[2] *Abdallah*, „servitor al Domnului"; *Abd al-Rahman*, „servitor al Celui milostiv".

unul cu o spiritualitate mai personală. Şi invers, de ce oare unii musulmani cu temperament individualist să nu aibă afinităţi spirituale cu protestantismul, de exemplu? Dacă există astfel de cazuri, ele sunt cu siguranţă extrem de rare, ceea ce arată până la ce punct omul este dependent de societate în raporturile sale cu Dumnezeu.

Nimic nu ne interzice să credem că această situaţie va evolua. Dezvoltarea contemporană, care este produsul modului de gândire occidental, tinde să accentueze individualismul tot aşa cum învăţământul se străduieşte, la nivel global, să dezvolte o gândire personală. Este momentul în care numeroşi credincioşi, de obicei cu un nivel intelectual ridicat, renunţă la orice practică religioasă, considerând că relaţia lor cu Dumnezeu nu priveşte societatea. În adâncul inimii lor, ei cred că participarea activă la o religie constituită nu produce o valoare adăugată apreciabilă. Acest lucru înseamnă că, dacă o astfel de mişcare continuă, vom asista la o diminuare a importanţei religiilor în favoarea unei spiritualităţi mai individuale? Nimic nu e mai puţin sigur: viaţa personală nu este niciodată independentă de cea socială, atât în chestiuni religioase, cât şi în alte domenii.

Putem totuşi considera că aderarea la o religie va fi din ce în ce mai mult o alegere personală şi din ce în ce mai puţin consecinţa unei tradiţii sociologice. Aprofundarea vieţii spirituale este şi ea rezultatul eforturilor personale ale credinciosului, şi nu un fel de promovare pe baza vechimii adepţilor fervenţi care sunt citaţi convenabil.

Demersul unei asemenea aprofundări are în general trei faze:

- a-l găsi pe Dumnezeu;
- a trăi cu Dumnezeu;
- a trăi întru Dumnezeu.

Aceste faze acoperă realităţi foarte diferite: fiecare credincios are o sensibilitate, calităţi, o educaţie, o experienţă care îi sunt specifice şi nimic nu permite, bineînţeles, judecarea căii spirituale urmate de fiecare.

A-l găsi pe Dumnezeu

Se vorbește, în general, despre a-l căuta pe Dumnezeu, ca și cum Domnul ar avea o plăcere răutăcioasă de a se ascunde. Cu siguranță, nu avem nici capacitatea și nici sensibilitatea necesare de a-l cunoaște în plenitudinea și în infinitatea sa; să spunem că mai degrabă mijloacele noastre limitate nu ne permit să-l înțelegem pe deplin, așa că fiecare are o experiență diferită cu privire la acest lucru.

Faptul însuși de a-l putea percepe chiar și parțial pe Dumnezeu este deja un dar din partea sa ce se adaugă la cel al vieții. Însă, chiar dacă nu am cerut noi înșine viața, îi putem cere totuși lui Dumnezeu să-l întâlnim. Nu este vorba despre o întâlnire din curiozitate, iar Domnul nu este o destinație turistică. A merge către Dumnezeu presupune să facem alegerea, chiar implicită, de a ne conforma voinței sale, proiectelor sale, chiar dacă nu avem decât o conștiință limitată și deformată despre ce înseamnă astfel de lucruri. De aceea se întâmplă câteodată să-l întâlnim pe Dumnezeu fără ca aparent să-l fi căutat.

A-l găsi pe Dumnezeu este de altfel o expresie foarte nepotrivită. După caz, Domnul este evident, prezent, personal sau, din contră, difuz, intangibil, dar real. Perceperea mai mult sau mai puțin clară a lui Dumnezeu poate fi continuă, neprevăzută sau ocazională. Dumnezeu Își poate face simțită voia în mod evident sau, din contră, poate fi foarte discret. Putem să ne petrecem toată viața căutându-l pe Dumnezeu fără a-l întâlni vreodată sau putem avea o viziune spontană, sclipitoare și definitivă în cel mai neașteptat moment.

Este prudent a accepta că nu este ceva ce poate fi înțeles: este de o natură cât se poate de puțin intelectuală, deși, parțial, un efort al inteligenței poate să contribuie la crearea condițiilor unei astfel de întâlniri. Totuși nimic din ceea ce poate fi comparat cu jocurile de noroc. Credincioșii au certitudinea unui schimb cu Dumnezeu: omul aduce disponibilitatea sa, rugăciunea sa, credința sa, faptele sale și primește de la Dumnezeu pacea, nevoia de acțiune, capacitatea de a îndura suferințele, bucuria de a-i iubi pe ceilalți, de fapt orice, însă această binefacere este recunoscută ca venind de la Dumnezeu și determină întotdeauna o trăire interioară. Cel care a avut această experiență cu Dumnezeu este marcat pe vecie: nu va mai putea să renunțe la viața sa spirituală așa cum

niciun intelectual nu poate să renunțe la gândire. Este foarte dificil totuși de a comunica această experiență celuilalt, ba mai mult, de a o împărți, într-atât de mult este un dar de la Dumnezeu, și nu rezultatul unei rețete.

De aceea nu putem compara experiența mistică pe care au avut-o credincioșii din religii diferite, mai ales pe cei din creștinism cu cei din sufismul musulman sau cu fenomenele de posedare de către o divinitate, pe care le întâlnim în special în religiile tradiționale precum voodoo. Diferența ține de faptul că o inițiere, obținută printr-un ritual în care un om este preot, nu are nimic de-a face cu un dar necondiționat de la Dumnezeu. De altfel, botezul, circumcizia sau prima recitare a șahadei[1], care marchează intrarea în creștinism, iudaism sau islam, nu este o întâlnire surprinzătoare cu Dumnezeu.

O altă diferență importantă privind posedările animiste este că acestea sunt constatate de o a treia parte – schimbare temporară de comportament –, în timp ce cei în cauză nu-și mai amintesc nimic odată ce divinitatea i-a părăsit.

În cele din urmă, posedarea este mereu de aceeași natură și nu are loc niciodată pe jumătate, în timp ce o întâlnire mistică cu Dumnezeu poate îmbrăca formele cele mai diverse, poate să fie unică sau să se repete, să aibă o intensitate mai mare sau mai mică.

De aceea, este greu să facem o distincție clară între un credincios convins de existența lui Dumnezeu, dar care nu are conștiința că a fost marcat printr-un eveniment spiritual special, și un altul care a trăit o experiență mistică: și unii, și ceilalți trebuie să trăiască cu Dumnezeu.

A trăi cu Dumnezeu

Omul, chiar și credincios, are fără îndoială greutăți în a duce o viață spirituală. Suntem cu toții preocupați să ne câștigăm traiul, să construim vreo capodoperă sau o familie, să ne căutăm propria plăcere, pentru ca

---

[1] Mărturisirea de credință și primul stâlp al islamului. În limba arabă: *Ashadu an la ilaha illa Allah, wa ashadu anna muhammadan rasul Allah.* Ea poate fi tradusă, aproximativ, prin: „Mărturisesc că nu există alt Dumnezeu decât Allah, iar Mahomed este trimisul său“ (n. coord.).

spiritualul să aibă un loc cu adevărat important. Același lucru se întâmplă și cu viața intelectuală; nu putem spune că obsesia constantă a ființei umane este căutarea unei gândiri personale. Totuși, putem trăi cu o activitate intelectuală, chiar dacă ea nu este nici creativă și nici originală, iar deprinderea cerebrală poate avea fără îndoială avantaje având în vedere faptul că intelectualii nu se grăbesc să-și ia o pauză vegetativă sau să se reorienteze către meserii care presupun muncă fizică.

Viața spirituală nu aduce niciun confort material; nu hrănește omul, cu excepția câtorva guru care exploatează naivitatea adepților lor. Stă în natura religiilor să recomande o oarecare austeritate propice apropierii de Dumnezeu. Aceasta îi supără pe cei ce vor să-l găsească pe Dumnezeu fără să renunțe la plăcerile și la confortul lor.

Toate conduc, în mod firesc, la un compromis între idealul propus de Dumnezeu, așa cum este el interpretat de religii, și ceea ce fiecare vrea să facă, în funcție de temperament și educație, întregul fiind condiționat la rândul lui și de presiunea socială. În islam, aceasta din urmă este destul de puternică pentru ca societatea să pară în exterior profund religioasă. Cei care nu au apetit pentru viața spirituală trebuie să se acomodeze, trăind ca niște „ipocriți". O situație asemănătoare se întâlnește în unele zone rurale ale țărilor anglo-saxone, în Australia, de exemplu, unde comunitatea este structurată în funcție de apartenența la o Biserică sau alta și în care cei ce nu cotizează sunt considerați niște paria.

În țările în care se practică toleranța, cum sunt în general cele de cultură budistă sau Europa Occidentală, numeroși oameni se comportă ca și cum aparent Dumnezeu nu îi preocupă. Fac apel la El când se face simțită nevoia ajutorului său, fără să-și dea seama prea bine de lipsa de demnitate a unei atitudini care îl consideră pe Dumnezeu o vestă de salvare, suscitând ironia necredincioșilor.

Unor astfel de atitudini diverse le lipsește evident logica: trebuie să subliniem că discreția extremă a lui Dumnezeu nu lasă totuși loc decât pentru acceptarea sau refuzarea a ceea ce El Își propune, adică să te încrezi Lui și să-l urmezi. A-l urma pe jumătate, dacă credem în El, sau a te face că-l urmezi sub presiunea societății, chiar dacă nu crezi în El, sunt poziții incoerente.

O reflecție analogă se poate face referitor la religii: a concepe religia ca pe un scop în sine este o formă de idolatrie; a lua religia drept un club sau

un „partid al Domnului"[1] în care se întâlnesc inițiați privilegiați afectează universalitatea Creatorului; a considera religia ca o explicație filosofică posibilă a universului limitează măreția lui Dumnezeu.

În cele din urmă, se pare că singura poziție coerentă cu credința în Dumnezeu nu este de a trăi cu El ca un oarecare vecin de palier, ci a trăi întru El. Este ceea ce caută misticii oricărei religii.

A TRĂI ÎNTRU DUMNEZEU: MISTICISMUL

Cum Dumnezeu este Creatorul prin excelență, noi trăim întru El, fizic, încă de la naștere. Părinții noștri și lungul lanț al evoluției nu sunt decât niște intermediari. Nu avem o existență independentă decât datorită libertății pe care Dumnezeu ne-o dă. Singura problemă adevărată a unei astfel de existențe este să știm ce trebuie să facem cu o asemenea libertate.

Pentru cel ce crede că darul libertății este una dintre dovezile că Dumnezeu este Dragoste, alegerea este de a răspunde cât mai bine cu putință la această dragoste. Cele trei mari religii monoteiste – iudaismul, creștinismul și islamul – sunt de acord cu o astfel de atitudine, cu diferențele de rigoare.

Practic, pentru a trăi întru Dumnezeu, trebuie menținut un contact permanent cu El prin rugăciune. Vom vedea cum se exprimă rugăciunea în unele religii. Oricare i-ar fi forma, rugăciunea este susținută de încredere: credinciosul știe că Dumnezeu nu-l va abandona și că diversele întâmplări din viață nu sunt decât prilejuri de a-I înapoia Domnului o parte din dragostea primită de la El.

Omul nu va putea niciodată să-I dea lui Dumnezeu o dragoste pe măsura celei primite, însă Dumnezeu știe acest lucru și nu așteaptă din partea omului decât dragostea de care acesta este capabil.

Se pare că prima dovadă de dragoste este recunoștința. Este greu de imaginat că dragostea ar putea avea limite: „ Dumnezeul meu, te iubesc enorm, însă ai putea face puțin mai mult pentru mine, căci acest lucru mi-ar permite să te iubesc mai mult." Simțim cum o asemenea exprimare este o negociere, în opoziție cu spontaneitatea dragostei adevărate. Când primim un cadou,

---

[1] În arabo-persană: *hezbo'llah.*

mulțumirile se îndreaptă spre gestul în sine și nu spre valoarea a ceea ce primim, în caz contrar nemaiputând fi vorba despre mulțumiri, ci despre un troc.

A iubi înseamnă și a căuta prezența ființei iubite. Foarte mulți oameni se comportă cu Dumnezeu conform principiului: „Te iubesc și mai mult când nu ești prezent." Dumnezeu nu este niciodată departe, însă este discret. Prezența sa nu este stânjenitoare: dacă nu vrei să-l vezi, nu-l vei vedea, însă dacă îl cauți, El este lângă tine, chiar dacă nu simți explicit acest lucru.

Misticii trăiesc întru Dumnezeu în totalitate. Astfel, apropierea lor de divin este mai mult emoțională decât rațională, căci rațiunea nu le-ar da atâta elan. Misticii trăiesc pentru Dumnezeu o dragoste pasională în timp ce, prin comparație, celelalte forme de viață spirituală evocă o dragoste rațională, dacă nu chiar o dragoste platonică.

Misticul are certitudinea acolo unde alții au credințe, el este entuziast, vibrează, strălucește, se miră, dar îndeamnă. Rugăciunea sa nu este formală, este un strigăt, un cântec, un poem, câteodată un dans. Inspirația sa nu are limite, constrângeri, și este la înălțimea lui Dumnezeu. Ignoră subterfugiile și contestațiile teologilor reci, depășește obstacolul și îmbrățișează totul într-o viziune fulgurantă a divinului.

Fiecare epocă a istoriei și fiecare religie își are misticii ei. Chiar și închiși de bunăvoie în vreo mănăstire, ei nu trec neobservați. Vin numeroși oameni să-i consulte și fiecare dintre ei resimte strălucirea lor, scurtcircuitul pe care îl stabilesc cu Dumnezeu.

Deși misticismul este, prin natura sa, eminamente personal, marchează profund fiecare religie, căci el este vârful și paroxismul. Depășește astfel practica limitată a majorității credincioșilor, interesați prea puțin de convenții și de structuri. De aceea este așa de mare contrastul între viața spirituală personală a marilor mistici și viața religioasă insipidă a celor pentru care Dumnezeu nu este decât o ipoteză sau o asigurare pentru viața de dincolo.

Totuși, misticii nu sunt rupți de religia care i-a generat, ci, din contră, aceștia sunt motorul ei spiritual.

Nu trebuie să pierdem niciodată din vedere, atunci când observăm religiile din exterior, ceea ce se află la baza manifestărilor lor publice sau ceea ce le motivează pozițiile în viața socială. Nu putem judeca o religie decât în funcție de sfinții ei.

Religiile în viața socială

Religiile conduc către Dumnezeu, însă ele sunt făcute de oameni. Nu este de mirare că au și ele limitele, neajunsurile sau slăbiciunile specifice oricărei lucrări omenești și că găsim în ele o doză consistentă de pasiune și de imaginație.

Religiile sunt de asemenea un fenomen de societate. Viața spirituală se intersectează cu viața cotidiană într-o măsură eminamente variabilă în funcție de diferitele religii, însă este întotdeauna o componentă importantă a culturii popoarelor.

Am descris deja în ce constau principalele credințe religioase. Ele au toate ambiția de a modela omul după idealul lor, ceea ce presupune recomandare de practici și adoptare de reguli dintre care unele sunt de natură pur religioasă, în timp ce altele ating diferite aspecte ale vieții sociale.

În continuare, îi vom prezenta cititorului o descriere comparativă a acestor practici și reguli. În funcție de stările noastre de spirit, par mai evidente fie analogiile, fie, din contră, diferențele. Ni s-a părut mai interesant să grupăm faptele religioase pe teme, ceea ce sugerează apropieri instructive, decât să le fi adăugat descrierilor monografice precedente îngreunând astfel textul.

Prezentarea va respecta următorul plan:

Viața publică a religiilor

- Sacrul, cultul și riturile, rugăciunea...
- Supranaturalul, viziunile și miracolele

- Pelerinajele
- Acompanierea credincioşilor, profeţii şi clerul...

Interferenţele religiei cu viaţa socială

- Religiile şi morala, binele şi răul...
- Religia şi tradiţiile, ceremoniile, moartea
- Religia şi arta
- Religia şi banii
- Religia şi educaţia

Viața publică a religiilor

SACRUL

Asocierea religiosului cu sacrul pare o evidență. Marele specialist al religiilor, Mircea Eliade, pune sacrul în centrul oricărei religii. Totuși, epoca noastră pierde, se pare, sensul sacrului: în ciuda acestui lucru, este ea oare mai puțin religioasă? Răspunsul depinde de semnificația cuvintelor. În sens strict, este sacru ceea ce ține de divin[1]. Concepția divinului variază deci în funcție de religii, adică în funcție de ideea pe care și-o fac despre Dumnezeu.

Îl putem vedea pe Dumnezeu peste tot, ceea ce conduce la luarea de infinite precauții pentru cea mai neînsemnată acțiune: astfel, un animist va rosti o rugăciune lângă copacul pe care îl va tăia pentru a se scuza pentru gestul-sacrilegiu, necesar însă.

Putem, ca și musulmanii, să considerăm că doar Dumnezeu este sacru cu adevărat și să respingem cu înflăcărare tot ceea ce, de aproape sau de departe, seamănă cu un cult pentru altcineva decât pentru El.

Ceea ce nimeni nu contestă este faptul că Dumnezeu este diferit: este de o altă natură și din afara universului nostru. Raporturile noastre cu Dumnezeu evidențiază deci tehnici de comunicare deosebite. Nu-l putem lăsa acolo unde este, avem prea multe să-I cerem, nemulțumiți că suntem de o altă condiție și neștiutori în privința a ceea ce ne este rezervat.

---

[1] Ceea ce nu este sacru este profan, din latinescul *pro-fanum*, „din afara templului".

Dificultățile de comunicare cu Dumnezeu au creat dintotdeauna vocații de mediatori: oameni inițiați sau inspirați s-au găsit mereu la momentul oportun pentru a-și ajuta semenii să se apropie de taina lui Dumnezeu sau a zeilor. Preoți, pastori, ghizi spirituali, guru, șamani se întâlnesc în toate religiile, iar respectivele religii sunt ele însele intermediari între om și divin.

Religiile și slujitorii lor se cred impregnați de sacrul funcției lor deoarece tot ceea ce ține de Dumnezeu este sacru. Demnitatea lui Dumnezeu se răsfrânge asupra tuturor celor care cred în El și îi servesc. Creștinii, în momentele lor de lirism, se declară un popor de preoți, de profeți și de regi...

Nu mai știm până unde se întinde sacrul, dar el se manifestă: reflecție a unei puteri supranaturale, sacrul se vede, se întâlnește, se atinge. Există spații sacre – temple și orașe sfinte –, texte sacre, obiecte sacre, precum relicvele.

Sacrul se află printre noi, lumea întreagă este reședința secundară a lui Dumnezeu: El este stăpânul lumii și Își face simțită prezența când și unde vrea. Există întotdeauna un loc posibil și imprevizibil pentru supranatural și pentru minuni. Suport al credincioșilor și sfidare a logicii, asemenea fenomene dau un caracter sacru zonelor în care au loc. Pelerinii pleacă în căutarea acestor urme de sacru la care aspiră.

Totuși, sacrul nu este sesizabil, cel mai adesea este ascuns sau, cel puțin, discret. A întâlni sacrul ține de credință: nu putem vorbi despre ceea ce vedem sub aparența normalului, sacrul latent fiind invizibil, decât prin analogii, prin simboluri.

Nu putem acționa asupra sacrului decât conform riturilor, și ele simbolice. De aceea lumea sacrului are ramificații în domeniile cele mai neașteptate.

Este cu siguranță lipsit de pietate a te întreba dacă toate acestea sunt raționale. Nu, mai presus de toate, entuziasmul credincioșilor este cel ce a creat sacrul? Se preocupă cu adevărat Dumnezeu atât de mult de formă? El, care ne-a creat cu o inteligență și un spirit critic, nu ar avea oare câteva motive de a se supăra că le folosim câteodată în mod limitat?

Dar acesta este un alt subiect. Pentru moment, prezentarea noastră se vrea descriptivă. Totuși, nu putem fi exhaustivi. Am reținut ceea ce ni s-a

părut capabil să caracterizeze cât se poate de fidel fapta religioasă în cadrul diferitelor credințe. Vom începe cu simbolurile, căci ele sunt omniprezente, şi tocmai pentru că este imposibil să vorbeşti despre ceea ce este ascuns altfel decât folosind cuvinte obişnuite.

SIMBOLURILE

A vorbi prin simboluri sau prin imagini nu este specific vremurilor noastre. În secolul televizorului, nu pare a fi necesar să faci apel la comparaţii: imaginea directă este accesibilă peste tot, chiar şi pe Lună.

Totuşi, mulţumită lui Dumnezeu, imaginația păstrează un loc primordial: asocierile de idei permit progresul ştiinţei şi dau farmec poeziei. În ceea ce priveşte supranaturalul, nu putem, prin definiție, decât să ni-l imaginăm, iar orice descriere face apel la comparaţii simbolice. Pentru a evoca infernul sau paradisul, admițând că ele există, referința va fi făcută la ceea ce noi cunoaştem mai bine sau mai puţin bine. Paradisul este imaginat ca abundenţa bunurilor pe care le căutăm: melomanii îl cred plin de cântece melodioase, masculii îl cred plin de fecioare superbe, iar locuitorii deşertului îl văd ca o grădină cultivată cu grijă – Grădina Edenului – în care susură râuri abundente...

Totuşi, folosirea simbolurilor pune o problemă spinoasă privind comunicarea: fiecare este tentat fireşte să le interpreteze în funcţie de caracterul şi de experienţa sa, dar şi de context. Astfel, acelaşi mesaj poate fi înţeles diferit în funcţie de interlocutor. Mai precis, dificultăţi pot apărea în cazul unei interpretări fie prea literale, fie prea simbolice a unui text. Nişte firi mai limitate pot fi scandalizate de interpretări pe care le consideră prea îndepărtate de text şi invers, nişte firi prea intelectuale pot ajunge la interpretări tendenţioase care trădează sensul cuvintelor. Nicio religie fondată pe un text sacru nu poate ocoli o asemenea dificultate, sursă a numeroase dispute şi conflicte. Este de înţeles că un credincios, convins că un text este de origine divină – cuvântul însuşi al lui Dumnezeu, aşa cum este Coranul, sau inspirat de Dumnezeu, precum Biblia – întâmpină cele mai mari dificultăţi în a se depărta

de o lectură literală. Martorii lui Iehova și musulmanii, de exemplu, sunt mereu foarte atenți să se supună perfect textelor sacre. Totuși, nici unii, nici ceilalți nu pot evita o oarecare parte de interpretare a textelor. Astfel „hadith", comentarii ale Coranului făcute de profetul Mahomed sau de cei din anturajul său, vin să explice textul sacru și servesc drept model.

În Evanghelii, regula jocului este clară: Iisus Hristos anunță că vorbește prin parabolele sale – adică prin imagini, prin comparații – pentru ca discursul său să fie înțeles mai mult de suflet, decât de minte[1]. Această metodă de exprimare este des întâlnită în Orient. În special budismul recurge frecvent la parabolă. Ceea ce este ușor de înțeles de oameni de formații diferite riscă să se piardă din cauza lipsei de precizie a mesajului. Din acest punct de vedere, limbajul poetic este mai bine adaptat religiilor ce lasă un oarecare loc libertății individuale de interpretare.

În mod normal, alegem drept simboluri ceea ce este suficient de familiar pentru a fi evocator: apa, lumina, ochiul, brațul..., așa cum vom vedea în continuare.

Însă folosirea simbolurilor devine câteodată un fel de joc intelectual. În loc ca simbolurile să evoce ceea ce este necunoscut, potrivit funcției lor principale, ele sunt învestite cu o valoare ascunsă, astfel încât unii interpretează simbolic aproape orice.

Exemplul cel mai uimitor al acestei deviații este ilustrat de cifre și litere: mult timp, limbi precum araba și ebraica au dat literelor lor o valoare numerică, astfel încât identificăm paragrafe ce pot fi desemnate la fel de bine atât cu A/, B/, C/, D/, cât și cu 1/, 2/, 3/, 4/. Plecând de la echivalența literă/cifră, fiecare cuvânt poate căpăta o valoare numerică, suma valorilor literelor care îl compun. De aici se pot trage concluzii extravagante: dacă un personaj poartă un nume care, de exemplu, conduce la un număr

---

[1] Evanghelia după Matei, cap.13, parabola semănătorului. Cuvântul grecesc *parabolè* înseamnă chiar comparație; de la el provin în limba franceză și cuvintele *parole („cuvânt"), („a vorbi")* și *(„discuție"):* de fapt, orice limbaj este o comparație. Simbolul, din cuvântul grecesc *symballein* („a arunca la un loc"), are de asemenea și sensul de „a apropia, a compara".

asemănător celui al demonului, vom deduce că este diabolic. Acest rol bizar al cifrelor se regăseşte, cu intensităţi diferite, în toate formele ezoterice ale religiilor[1] dar, atinge apogeul în Cabala iudaică.

În zilele noastre, tendinţa spre lectura simbolică pare a nu mai fi la modă, însă rămâne, în ciuda a tot, înrădăcinată sub alte forme, în străfundul sufletului nostru. Pentru mulţi dintre noi, cuvintele au o valoare intrisecă, ce le dă deseori o importanţă mult mai mare decât realităţii pe care o descriu. Cuvintele devin astfel un fel de incantaţie magică ce tinde să forţeze realitatea. Fenomenul este încă foarte frecvent întâlnit în vocabularul politic. Politicieni din toate colţurile lumii trec drept maeştri ai folosirii cuvintelor depărtate de sensul de origine: astfel se foloseşte câteodată sintagma „republica democrată populară", ceea ce este un fel de a spune de trei ori acelaşi lucru[2], un sistem politic în care, mai precis, nu se lasă poporului nicio alegere.

Nici în domeniul religios, nu scăpăm de acest vertij al cuvintelor. În ciuda eforturilor teologilor de a explica în măsura posibilului vocabularul lor, s-au văzut, de-a lungul secolelor, credincioşi sfâşiindu-se reciproc în numele noţiunilor abstracte pe care erau departe de a le înţelege corect. Oare divergenţele între catolici şi protestanţi cu privire la har, liber-arbitru şi transsubstanţiere[3] nu au fost de aceeaşi natură?

Pe scurt, necunoscutul de natură spirituală nu poate să se descrie decât prin cuvinte golite de sensul lor propriu, simboluri, capabile să facă o realitate accesibilă. Însă omul nu poate renunţa la a exprima aşa cum poate ceea ce simte sau caută, ceea ce este raţiunea lui de a fi pe pământ,

---

[1] Numărul Fiarei, 666, menţionat în Apocalipsa după Ioan, a dus la numeroase astfel de speculaţii.

[2] Cuvintele „public" şi „popor" au aceeaşi origine, iar *demos* înseamnă „popor" în greacă.

[3] În cazul transsubstanţierii, dificultatea de a înţelege bine sensul se complică deoarece „substanţă" înseamnă „materie", deşi în limbaj teologic, conform etimologiei, este ceea ce *se ţine sub* aparenţe. Transformarea pâinii şi a vinului Sfintei Împărtăşanii în carnea şi sângele lui Hristos nu este evident o transformare în sensul chimic al termenului. Transformarea este inaccesibilă observaţiilor noastre: fie că este reală, aşa cum cred catolicii, sau simbolică, cum consideră majoritatea protestanţilor, diferenţa nu se situează decât în planul conceptelor şi deci, în cele din urmă, al cuvintelor, imperfecte, care exprimă această taină.

apartenența la misterul creației și legătura sa cu Creatorul. Încăpățânarea sa îl conduce câteodată la divagări. Totuși, apropierea dintre concretul naturii și necunoscutul lumii spirituale este deopotrivă sursă de poezie și de incitare intelectuală.

Câteva exemple ne vor permite să apreciem locul simbolurilor în exprimarea misterelor religiilor.

Focul și lumina

Cuvântul arab pentru foc este *nar*, din aceeași rădăcină ca și *nour*, care înseamnă lumină. Întâlnim rădăcina în *manar*, locul în care se pune focul, farul, din care s-a format *minaret*. În ebraică, o formare similară a dat *menorah*, numele sfeșnicului cu șapte brațe.

Astfel lumina și focul sunt strâns legate de ceea ce simbolizează poate cel mai bine islamul și iudaismul: minaretul și sfeșnicul cu șapte brațe. Lumânarea, deopotrivă foc și lumină, ocupă un loc important în ceremoniile creștine, mai ales la botez și de Paște. Este deseori așezată de către cucernici la picioarele statuilor sfinților, în semn de respect și recunoștință.

La zoroastrieni, cultul principal este închinat focului, element sacru prin excelență, într-atât de sacru, încât ar fi de neacceptat să fie pângărit prin arderea cadavrelor.

Cultul focului aparține, cu siguranță, celor mai timpurii vârste ale omenirii. Frica pe care o inspiră prin puterea sa distrugătoare a făcut din el în mod firesc un zeu care trebuia mulțumit. Imageria populară creștină încă mai vede infernul ca un foc veșnic. Religia vedică, una dintre cele mai vechi pe care o cunoaștem, îl venera pe Agni, zeul focului[1]. La greci, zeul suprem, Zeus, era stăpânul trăsnetului, focul cel mai devastator. Asocierea focului și a luminii este strălucitoare în stele și mai ales în soare, de unde ne vin lumina și căldura. Venerarea zeului-soare,

---

[1] „Igniție", „ignifug" și cuvântul rusesc *ogon* pentru foc provin, printre altele, din aceeași rădăcină.

la egipteni și mai ales la azteci, era cultul central. Se crede că există o înrudire între cuvântul „zeu" și diferite cuvinte din limbi indo-europene având sensul de „zi": *dies* în latină, *diurne* și *jour* în franceză, *din* în hindi etc.

Dar focul nu este doar distrugător, el și purifică, cauterizează, prepară alimente. Purificarea prin foc este absolută, nelăsând nimic de natură perisabilă. Hindușii își ard solemn morții pe rug. În trecut, văduvele încă în viață își însoțeau bărbații defuncți. Astfel, sufletul este definitiv detașat de învelișul său terestru, dispărut pentru totdeauna, și poate să se reincarneze.

Apa

Nu există viață pe pământ fără apă; este omniprezentă: o bem, ne spălăm cu ea, navigăm pe ea, ne putem îneca în ea. De temut sau binefăcătoare, Omul este legat de ea de parcă i-ar aminti de îndepărtata origine acvatică a animalelor sau de viața fătului ce se scaldă în lichidul amniotic.

De aceea apa apare în toate miturile și religiile. Potopul, de exemplu, care are poate o realitate istorică, este simbolul probei prin care trec cei pe care Dumnezeu vrea să-i salveze. Prin analogie, Dumnezeu a despicat apele Mării Roșii pentru ca evreii să fugă din Egipt, apa înghițindu-i pe soldații faraonului porniți pe urmele lor.

Adesea, apa este simbolul purificării: spălarea este imaginea purității spirituale pe care am vrea să o regăsim. Ne spălăm de greșelile noastre, suntem spălați de orice suspiciune. De aici provine și ritualul botezului pe care unele Biserici protestante îl practică prin scufundare totală: schimbarea vieții pentru a deveni creștin presupune trecerea prin apa purificatoare. Folosirea apei din agheasmatar pentru închinarea la intrarea în biserică are același simbolism, ca și stropirea cu apă sfințită în timpul slujbelor creștine. Sărbătorirea noului an birman, Thingyan, șterge tot ceea ce anul trecut a avut mai urât datorită stropirii din belșug a prietenilor și a vecinilor.

Islamul impune rituri de purificare prin apă înainte de rugăciune: abluțiunile ritualice sunt cerute pentru fiecare rugăciune dacă, de la precedenta, credinciosul a fost afectat de vreo impuritate precum emisie de gaze sau urină, somn sau vomitat. Amintim că în cazul în care lipsește apa, musulmanul are voie să o înlocuiască cu nisip.

Și hindușii practică spălările ritualice înainte de a intra în templu. Gangele și alte câteva râuri sunt sacre. Aici ei se scufundă pentru a se purifica și tot aici aruncă cenușa morților.

Rituri asemănătoare sunt întâlnite în budismul japonez: cu ocazia sărbătorii Obon, spiritele strămoșilor, reprezentate de lumânărele, sunt puse în cutii de carton ce sunt lăsate să plutească pe apă.

Un alt simbol al apei este cel al imensității mării: îl întâlnim în titulatura de dalai-lama, adică lama-ocean, un ocean de înțelepciune[1].

Vegetalele

Religiile nu sunt singurele care iau deseori drept simboluri plante, arbori sau flori. Acestea evocă, în general, viața, dezvoltarea, frumusețea.

Trandafirul, care însoțește aparițiile Maicii Domnului, a fost adoptat de rozacrucieni și de partidul socialist: frumusețea sa este indisociabilă de spinii săi care sugerează că orice reușită se obține cu suferință.

Lotusul este prezent constant în budism: această floare a mlaștinilor simbolizează frumusețea ce iese din noroi.

Crinul, floarea regilor Franței, pe care îl mai găsim încă pe drapelul regiunii Quebec, este citat în Evanghelie pentru albul său, simbol al purității și perfecțiunii în opera lui Dumnezeu.

Cedrul este simbolul puterii și înrădăcinării în pământ. El aparține creștinilor din Liban, deși au mai rămas puțini din arborii marilor păduri de altădată.

---

[1] *Dalai* este un cuvânt mongol înrudit cu turco-persanul *darya* care înseamnă „mare" sau „râu mare". De exemplu, râul Amou-Daria.

Muștarul[1] este amintit în Evanghelie ca exemplu al unei semințe minuscule care produce totuşi o plantă atât de mare, simbol al consecinţelor importante ale unei acţiuni neînsemnate.

Bradul, verde iarna, este simbolul continuităţii vieţii şi al Crăciunului.

Vița-de-vie este de multe ori amintită în Evanghelie pentru roadele bogate pe care le dă după ce a fost bine tăiată: simbol al sacrificiilor pe care trebuie să le facem pentru a fi productivi.

Vegetaţia este inseparabilă de imaginea pe care religiile şi-o fac despre paradis, despre Grădina Edenului. Conform Bibliei, istoria umanităţii suferinde începe simbolic cu gustarea din fructul interzis al arborelui cunoaşterii binelui şi răului.

Părţile corpului

Sunt puţine părţi ale corpului care nu au sens simbolic într-o religie sau alta. Putem trece în revistă câteva părţi ale anatomiei noastre:

Inima, înainte de a fi fost retrogradată de ştiinţă la rangul de pompă interşanjabilă, era considerată a fi organul cel mai nobil, adăpostul vieţii. De fapt, este singurul organ a cărui viaţă este perceptibilă prin bătăile sale. S-a făcut foarte firesc din ea locul pasiunilor, al dragostei, al intuiţiei... A fost chiar însuşită de politică, pentru că inima este la stânga. Religia aztecă, ce credea că soarele avea nevoie de sânge pentru a se învârti (poate pentru că este roşu la răsărit), sacrifica zilnic în numele ei oameni cărora le era smulsă inima din piept.

Religia catolică nu a renunţat decât de curând la obiceiul de a conserva în urne inima papilor. Un cult deosebit este închinat Preasfintei Inimi a lui Iisus, reprezentată pe aversul medaliei miraculoase, încoronată de spini şi străpunsă de paloş.

Ochiul simbolizează în mod firesc percepţia intelectuală şi spirituală. Este organul controlului şi, astfel, simbolul puterii căreia nu-i scapă nimic.

---

[1] Este vorba despre muştarul sălbatic: *sénevé*, în limba franceză. A se compara cu *Senf*, în limba germană, „muştar", şi *sinapisme*, în limba franceză, cataplasmă cu muştar.

În Biblie, ochiul simbolizează conştiinţa: omul este în permanenţă sub ochiul lui Dumnezeu. În hinduism şi în budism, „al treilea ochi" este cel ce vede realităţile ascunse ale lumii spirituale. Şiva este câteodată reprezentat având ochiul drept soare şi ochiul stâng lună.

Falusul este simbolul fertilităţii. *Lingam*, în sanscrită, el este ornamentul a numeroase temple hinduiste şi îl reprezintă pe Şiva, zeul creator. La greci, coapsa desemnează, prin eufemism, testiculele. A te crede ieşit din coapsa lui Jupiter înseamnă a te crede copilul zeului.

Piciorul (talpa), în contact cu pământul, este partea cea mai joasă a individului, care atinge toată mizeria. A te aşeza la picioarele cuiva este un simbol al smereniei. Hristos a spălat picioarele apostolilor, iar papa repetă gestul în fiecare an cu ocazia Paştelui. A te descălţa în moschee sau în pagode este un semn de respect.

Atitudinile corporale

Unele atitudini corporale au în ele o semnificaţie al cărei sens trebuie căutat în străfundul firii noastre. A te închina prin prosternare, a te apleca în faţa cuiva este peste tot o marcă aparentă de respect. Nu există niciun popor în care semnul respectului să constea în ridicarea pe vârfuri sau în umflarea pieptului. A te înclina în faţa celuilalt înseamnă a-i recunoaşte măreţia, superioritatea.

Prin analogie, a te înclina în faţa lui Dumnezeu este ceva firesc: întâlnim în rugăciunea creştină sau musulmană gestul de îndoire a genunchilor sau de aşezare în genunchi. Rugăciunea musulmană repetată de cinci ori pe zi este o succesiune de atitudini simbolice, în picioare, aşezat, prosternat. În hirotonirea preoţilor catolici, proaspeţii clerici se întind complet, cu faţa la pământ, în semn de pocăinţă şi supunere.

Simbolismul gesturilor este de asemenea foarte explicit în budism, unde diferitele poziţii ale lui Buddha, numite *mudra*, transmit mult mai sigur atitudinile fundamentale decât ar face-o un discurs: poziţia aşezată este simbolul meditaţiei şi predicării, cea în picioare este simbolul binecuvântării şi al protecţiei. La acestea se adaugă simbolismul gesturilor

mâinii: de exemplu, dacă Buddha are degetele îndreptate spre pământ înseamnă că-l ia drept martor.

Deseori semnificaţia gesturilor este pur convenţională şi nu are nimic în comun cu religia. Astfel, în ţările budiste este indecent să atingi cu mâna capul cuiva, chiar şi pe cel al unui copil, sau, când eşti aşezat pe pământ să-ţi îndrepţi degetele de la picioare către celălalt; talpa trebuie să rămână îndoită. În religia ortodoxă, a sta cu mâinile încrucişate la spate este semn de lipsă de evlavie. În Antile, unele bătrâne ce primesc împărtăşania catolică se străduiesc să atingă cu limba degetele preoţilor pentru a atrage binefaceri celeste ...

Deseori, de asemenea, postura nu este atât un simbol cât un mijloc de a pregăti sufletul pentru meditaţie. Este cazul practicii yoga ce joacă un rol foarte important de relaxare în budismul zen. La dervişii rotitori, mistici musulmani dintre ale căror confrerii găsim câteva în Orientul Mijlociu, mai ales în Konya, Turcia, un dans împrejurul propriului corp, lent, apoi accelerat, este cel ce goleşte spiritul de orice realitate pentru a-i pregăti accesul la divin.

Ar fi uşor de continuat exemplele de simboluri folosite de unele religii: aproape orice fiinţă sau fenomen al naturii a fost luat la un moment dat drept simbol.

Dacă această stare de fapt dovedeşte bogăţia imaginaţiei umane, nu trebuie să cădem în extrema ce ar consta în a vedea în simboluri adevăruri ascunse. Simbolul este şi trebuie să rămână un mod de a exprima ceea ce este dificil de descris, atât şi nimic mai mult. Câteodată, un simbol este interpretat diferit în funcţie de cultură: de exemplu, albul, simbol al purităţii în Occident, este semn al morţii în China.

Cărţile sacre

Toate religiile, cu excepţia celor tradiţionale, fac trimiteri la texte fundamentale cărora le conferă un caracter „sacru“. Evreii şi creştinii au Biblia, musulmanii au Coranul, zoroastrienii Avesta, hinduiştii *Vedele, Upanişadele* şi epopeile *Mahabharata* şi *Ramayana*, budiştii au *Tripitaka,*

adepții sikhismului au *Grantul,* Sfinții Zilei celei din urmă au *Cartea lui Mormon* etc.

Natura sacră a acestor cărți variază mult în funcție de religii: am văzut că în timp ce Coranul și Cartea lui Mormon sunt considerate de către credincioși cuvântul însuși al lui Dumnezeu, celelalte cărți sunt recunoscute ca fiind scrise de mâna omului, fiind însă inspirate, într-o măsură mai mică sau mai mare, de Dumnezeu sau de alte divinități.

Nu mai revenim asupra primelor două care au fost prezentate în capitolele despre islam și mormoni. Ne vom limita la câteva reflecții, pentru a nu ne pierde în descrieri lungi, asupra cărților sacre ale Indiei și asupra Evangheliilor.

Literatura sacră indiană este una dintre cele mai vechi păstrate. Această tradiție scrisă a constituit suportul civilizației indiene până în epoca contemporană.

Primele cărți cunoscute sunt cele patru Vede. Se pare că ele au fost inspirate înțelepților (*rishis*) de către divinități. Textele, provenite poate dintr-o tradiție orală mai veche, au fost transcrise către secolul al VIII-lea î.Hr. într-o limbă apropiată celei din Avesta, cartea religiei zoroastriene. Textul definitiv apare în secolul al IV-lea î.Hr.

Veda înseamnă „cunoaștere" în sanscrită. Prima Veda, *Rig-veda* („cunoașterea cântecelor"), este o lucrare lungă ce conține 1 017 cântece, sau 10 402 strofe având de la 8 la 58 de versuri. Celelalte Vede prezintă formule sacrificiale (Yajur-veda), melodii (Sama-veda), formule magice și rugăciuni (Atharva-veda).

Vedele sunt completate de Upanișade, în număr de 108. Aceste texte, relativ scurte, scrise în sanscrită de diverși autori, au fost compuse într-o perioadă lungă, între sfârșitul perioadei vedice și secolul al IX-lea. Ele explică natura universului și au constituit obiectul a numeroase comentarii. Unul dintre cele mai cunoscute este Vedanta, „sfârșitul Vedelor", ce reprezintă, alături de yoga, curentul major al filosofiei indiene.

În plus, o serie de texte vechi, Purana, prin tradiție în număr de 18, tratează într-o destul de mare dezordine subiecte mitice, religioase sau profane. Aceste texte, care au majoritatea peste 10 000 de strofe fiecare,

servesc drept referință diferitelor secte ale hinduismului care găsesc în ele justificarea specificității lor.

În cele din urmă, două mari epopei, *Mahabharata* și *Ramayana*, completează lunga listă de texte fundamentale ale hinduismului. Forma le-a fost definitivată înainte de secolul al VI-lea d.Hr. Aceste enorme lucrări (200 000 de versuri pentru prima, 48 000 pentru a doua) pot fi considerate echivalentul indian al *Iliadei* și *Odiseei*, numai că influența lor rămâne intactă, iar caracterul lor religios este mai pronunțat.

Mahabharata prezintă într-o manieră mitică o bătălie între două clanuri indo-europene. Cel mai renumit volum al acestei lucrări este Bhagavad-gita. El este considerat de către hinduiști o carte revelată, astfel încât o fundație pioasă finanțează punerea lui la dispoziție în camerele marilor hoteluri indiene, tot așa cum asociația protestantă a Gedeonilor procedează cu Biblia. Eroul *Mahabharatei* este Krișna, întruparea lui Vișnu, care găsește în episoadele de luptă ocazia de a expune filosofia Vedantei.

Ramayana evocă un episod ale cărui origini se află în istorie, cucerirea sudului Indiei și a Sri Lankăi de către arieni. Forma este totuși foarte romanescă, acțiunea petrecându-se în jurul unei povești de dragoste a lui Rama, o altă incarnare a lui Vișnu.

După cum se vede, cărțile sacre ale hinduismului sunt de genuri foarte variate și nu se limitează la subiectele religioase. O asemenea literatură impozantă constituie mai degrabă un mediu cultural, fondul comun al tuturor popoarelor hinduiste, din Nepal până în Bali. De fapt, termenul de sacru folosit pentru a desemna aceste cărți trebuie luat, paradoxal, în sens profan, ca și când ar fi vorba despre moștenirea sacră a tradițiilor ancestrale.

Spre deosebire de acestea, Biblia, ale cărei genuri literare sunt de asemenea variate, pare monolitică, centrată pe istoria poporului ales și pe relațiile acestuia cu Dumnezeul său. Caracterul sacru îi este dat, putem spune, de omniprezența lui Dumnezeu.

În comparație cu imaginația debordantă a textelor mitice ale Indiei, Evangheliile au sobrietatea unui reportaj jurnalistic modern. Totuși, mărturia vieții lui Iisus nu poate fi comparată cu un articol de fapt divers relatat de diferiți cronicari.

La acea vreme, scrierea era puțin răspândită, în timp ce tradiția orală reprezenta metoda obișnuită și sigură de transmitere a gândirii. Primele relatări scrise despre evenimentele din viața lui Iisus au apărut deci mai târziu, când înmulțirea și răspândirea comunităților creștine au făcut acest lucru cu adevărat necesar.[1]

Se pare că cea mai veche Evanghelie este cea a lui Marcu. Ea este de asemenea și cea mai scurtă și se pare că a fost scrisă către anul 70. Evangheliile după Luca și Matei ar data în jurul anului 80, iar cea după Ioan, mai elaborată, din jurul anului 90.[2]

Doar doi evangheliști, Ioan și Matei, făceau parte din cei doisprezece apostoli. Marcu și Luca sunt personaje relativ secundare, tovarăși ai Sfinților Petru și Pavel. Luca este și autorul *Faptelor Apostolilor*, relatare foarte precisă din punct de vedere istoric a primilor ani ai Bisericii.

Niciun original al Evangheliilor nu s-a păstrat. Uluitor este că cele mai vechi copii datează din secolul al IV-lea. Dacă am face o comparație, scrierile lui Cezar nu sunt cunoscute decât după copii apărute nouă secole mai târziu.

Trei Evanghelii au fost scrise în greacă. Doar cea a lui Matei a fost redactată într-o limbă semitică, ebraică sau aramaică.

Nicio Evanghelie nu se pretinde a fi exhaustivă. Totuși, fiecare constituie un ansamblu care își este autosuficient. Trei dintre Evanghelii prezintă faptele asemănător: putem compara descrierea acelorași evenimente, de aceea le numim sinoptice (în greacă, „a se vedea împreună"). Evanghelia lui Ioan este diferită.

Este sigur că au fost compuse și că au circulat numeroase alte texte relatând viața lui Iisus Hristos. Unele dintre acestea ne-au parvenit, ele numindu-se apocrife (în greacă, „ascuns"). Dar foarte curând tradiția le-a respins, deseori pentru că înfrumusețau povestirea minunilor, dar și pentru că ar fi fost scrise mai târziu, începând cu secolul al II-lea. Numele

---

[1] Unele epistole (scrisori trimise de către apostoli pentru a organiza și susține diverse comunități) sunt, se pare, anterioare Evangheliilor. În special episodul Cinei celei de Taină prezentat în Prima epistolă a lui Pavel către Corinteni ar fi fost reluat de evangheliști.

[2] Conform lui Robinson, Evangheliile ar fi chiar mai vechi: anul 45 pentru cea a lui Marcu, în timp ce restul ar fi fost scrise puțin după anul 60.

celor trei magi și ale părinților Maicii Domnului, prezența boului și a măgarului în staul au fost luate din apocrife.

Astfel, responsabilii Bisericii timpurii, încă influențați de tradiția orală, nu au păstrat decât textele care li se păreau riguros conforme cu ceea ce auziseră.

Încă de la început, Evangheliile urmăreau să fie pedagogice, doar cuvintele și faptele importante ale lui Iisus fiind transcrise, fără o preocupare reală pentru plasarea lor exactă în timp. Doar ultimele zile din viața sa, procesul său, moartea sa sunt prezentate în ordine cronologică.

La citirea Evangheliilor, rămânem uimiți de precizia descrierilor și de simplitatea vorbelor lui Iisus, ceea ce contrastează puternic cu minunile pe care le săvârșește. Nu simțim în niciun moment emfaza povestitorului, ci, din contră, convingerea de martor pentru care îndoiala nu este posibilă.

Cele două exemple de cărți sacre, ale Indiei și Evangheliile, ilustrează măsura în care textele pot dezvălui conținutul profund al religiilor.

Hinduismul este înainte de toate o cultură care implică tradiții, mituri, rituri și reguli respectate de societate.

În schimb, creștinismul are însușirea de a fi asimilat de orice cultură. Un singur eveniment istoric, viața lui Iisus Hristos, este factorul comun al credințelor tuturor creștinilor din lume. Fiecare dintre aceștia trebuie să facă din el un model pe care să-l aplice propriei situații.

Cultul și riturile

Orice religie instituită își are propriile ceremonii, culte și rituri: rugăciunile, cântările, sacrificiile și ofrandele sunt manifestarea devoțiunii curente. În ocaziile cele mai solemne, sărbătorile religioase devin manifestări de masă; procesiunile și pelerinajele adună câteodată sute de mii de credincioși.

Cultul înglobează diferitele forme de devoțiune, personală sau colectivă, în timp ce riturile sunt reguli, mai mult sau mai puțin precise și constrângătoare, care impun celebrarea cultului.

Este necesar să constatăm că religiile trebuie să se exteriorizeze şi că oamenii resimt, cel puţin până în prezent, nevoia de a urma anumite rituri care sunt o marcă a culturii lor. Riturile nu sunt apanajul religiilor: există chiar un ritual al şedinţelor Adunării Naţionale din Franţa, tot aşa cum există pentru Jocurile Olimpice, pentru Cavalerii Tastevin sau pentru franc-masonerie. Totuşi, riturile practicate de religii, oricare ar fi ele, au o latură paradoxală: pretind a satisface o divinitate care este de altă natură decât a noastră, însă metoda aplicată este mereu marcată de obiceiurile cele mai omeneşti posibile. Se oferă zeilor spectacol, parfumuri, mâncare, animale fără ca nimeni să se întrebe ce-ar putea gândi despre astfel de lucruri respectivele divinităţi.

Explicaţia acestor practici trebuie evident căutată în caracterul lor simbolic: riturile de purificare, precum abluţiunea musulmanilor înainte de rugăciune, de exemplu, sunt simbolurile purităţii morale cerute de apropierea de Dumnezeu.

Am putea totuşi imagina o viaţă spirituală mai interiorizată în care riturile exterioare să fie absente. Astfel, protestantismul, agasat de excesele catolicismului prea demonstrativ al Renaşterii, a imprimat ceremoniilor un caracter de austeritate, fără însă a le suprima. Islamul, de asemenea foarte ataşat practicii sociale a religiei, a vrut să o debaraseze de tot ceea ce putea fi interpretat drept idolatrie: orice reprezentare a lui Dumnezeu este interzisă în afară de scrierea pur simbolică a numelui său. Am putea să ne întrebăm ce diferenţă este în fond între o reprezentare artistică a măreţiei lui Dumnezeu, de exemplu printr-o pictură abstractă, şi exprimarea ei printr-o scriere caligrafică, însă acestea sunt regulile islamului.

Observăm că diferitele rituri sunt profund marcate de tradiţii. Cele mai multe religii sunt legate de riturile lor într-un mod care poate părea, din exterior, excesiv şi care contribuie, în orice caz, la a da o imagine tradiţionalistă, dacă nu chiar paseistă, diferitelor culte religioase. Ataşarea unor creştini de riturile lor înspăimântă la gândul că ar putea lua drept esenţial un accesoriu, uitând că oamenii, şi nu Dumnezeu, sunt cei ce au creat respectivele rituri.

Totuşi, chiar dacă credincioşii ajung uneori să interpreteze riturile religiei lor într-o manieră magică sau superstiţioasă, nu trebuie totuşi căzut

în extrema intelectualistă de a considera derizoriu acest mod de a-l cinsti pe Dumnezeu. Riturile sunt deci manifestarea sensibilă, poate uşor naivă, a unei căutări a lui Dumnezeu prin sentiment care este preferabilă celei prin inteligenţă. Eforturile credincioşilor de a se înălţa către Dumnezeu închinându-i cântece şi monumente le completează pe cele ale teologilor. Ne amintim de altfel că ţarul Vladimir cel Mare a ales, în 988, creştinismul ca religie a Imperiului kievean, sedus fiind de frumuseţea liturghiei bizantine, mai celestă, după părerea lui, decât cea a islamului sau iudaismului.

Aşadar, simbolismul şi frumuseţea sunt cele două surse din care religiile îşi trag riturile.

Riturile cele mai vechi sunt considerate a fi sacrificiile oferite de credincioşi divinităţilor lor. Era vorba despre obţinerea bunăvoinţei fiinţelor ameninţătoare şi atotputernice aducându-le ca ofrandă cele mai preţioase bunuri.

Credinţa într-o viaţă după moarte a determinat unele popoare ale Antichităţii să-i sacrifice pe servitorii regelui lor pentru a-l însoţi şi a-l servi în lumea de dincolo. Obiceiul *sati* în care văduva se sacrifica pe rugul funerar al soţului defunct a fost perpetuat până la începutul secolului XX.

Biblia păstrează urma sacrificiilor umane în cel pe care Avraam era gata să-l săvârşească în numele lui Dumnezeu, oferindu-l chiar pe fiul său, Isaac. Şi astăzi întâlnim cazuri de sacrificii umane în unele ţări în care este practicat un animism primitiv.

Treptat, înţelepciunea a învins şi ne-am mulţumit cu sacrificarea animalelor. Mielul, bivolii pentru funeraliile toraja din Indonezia, oaia de la sărbătoarea Aid-el-kebir de la musulmani şi găinile oferite încă în zilele noastre crocodililor sacri africani sunt victimele unei asemenea practici.

Ofrandele din cultul cotidian nu mai sunt atât de sângeroase. În creştinism, pâinea şi vinul amintesc de sacrificiul şi moartea lui Iisus Hristos. În templele hinduiste se folosesc prăjituri, fructe sau nuci de cocos.

Însă cultele şi riturile nu se limitează la ofrandele aduse zeilor. Câteodată ritul îl priveşte pe cel care îl practică, aşa cum este cazul abluţiunilor purificatoare. Câteodată, de asemenea, ca în cazul magiei, este vorba despre a exersa o influenţă, benefică sau malefică, asupra unei a treia părţi. Există rituri pentru toate marile evenimente ale vieţii: naştere,

intrare în vârsta adultă, căsătorie, moarte. Orice trecere la o altă stare suscită la un om, religios sau nu, crearea unui rit: botezul este un rit de intrare în marile şcoli, iar susţinerea tezei este un fel de rit al Sorbonei. Riturile intervin şi în sexualitate: se adoptă reguli şi tabuuri care sunt atât marca unei culturi, cât şi cea a unei religii.

Diferitele rituri au în comun o caracteristică, aceea de a da gesturilor o eficacitate transcendentală sau supranaturală. În religiile primitive, această eficacitate este atribuită gestului în sine, dacă este executat conform regulilor şi de către o persoană competentă sau iniţiată: preotul, vrăjitor sau magician, are puterea de a constrânge spiritele să se supună voinţei lui... În catolicism şi în ortodoxie, Dumnezeu este cel ce dă gesturilor preotului eficacitatea supranaturală a binecuvântărilor. În numeroase alte religii, gesturile ritualice au în special o valoare simbolică, chiar dacă sunt cerute explicit de către legea divină ca semn al supunerii[1].

Se întâmplă de asemenea ca riturile să-şi piardă progresiv caracterul sacru; cultul devine un prilej de întâlnire, câteodată chiar un obicei sociologic; el nu mai exprimă decât apartenenţa la o comunitate, la o cultură. Totuşi, învăţătura miturilor, riturile de iniţiere, de căsătorie şi funeraliile rezistă mult timp după dispariţia conţinutului lor sacru. Câţi creştini din Europa nu cer botezul, căsătoria la biserică şi înmormântarea religioasă, deşi viaţa lor s-a golit de orice preocupare metafizică? Câţi musulmani nu practică Ramadanul doar pentru a face precum ceilalţi, din cauza presiunii sociale?

Respectarea cutumelor şi tabuurilor religioase este cu atât mai uşoară cu cât societatea se concentrează asupra ei însăşi. În schimb, contactul cu o cultură străină poate fisura un astfel de edificiu tradiţional şi câteodată îl poate surpa: de exemplu, scarificările faciale practicate de numeroase

[1] Musulmanii, care practică cu mai multă plăcere supunerea faţă de Coran decât speculaţia teologică, nu formulează în general teorii despre riturile lor: abluţiunile înainte de rugăciune trebuie făcute pentru a se purifica în faţa lui Dumnezeu, însă nu se spune dacă este vorba despre un gest simbolic sau dacă Allah acordă o adevărată purificare credinciosului.

etnii africane animiste au dispărut practic din anii '50; același lucru este valabil și pentru tatuarea feței femeilor din societatea berberă din Maghreb. Alte practici, precum excizia fetelor și, mai ales, circumcizia băieților, au o soartă și mai dură.

În general, riturile apar ca un loc privilegiat în care se întâlnesc cultura și religia: ele sunt marca unei societăți și conțin o doză importantă de folclor. Nu este de mirare deci ca riturile religioase să fie „recuperate" prin cultură, ceea ce are ca efect limitarea fiecărei religii în interiorul unei culturi[1].

Toate religiile se confruntă cu această problemă. O religie poate avea un destin universal doar în măsura în care ea are forța interioară de a pune la îndoială valoarea riturilor sale. De altfel, ce importanță are dacă te rogi la Dumnezeu în sacou sau îngenuncheat pe un scăunel? De ce Dumnezeu, care i-a făcut pe oameni atât de diferiți, ar privilegia o cultură sau o limbă? Religia care ar avea modestia de a micșora importanța accesoriului în favoarea spiritualului ar face ca umanitatea să se apropie cu un pas uriaș de Dumnezeu. Este marea problemă a „enculturației"[2] pe care Biserica Catolică și-o pune de la Conciliul Vatican II, dar care nu pare să preocupe chiar atât de mult religiile non-creștine.

Cum riturile au un conținut cultural important, examinarea lor detaliată ar evidenția deopotrivă etnologie, cât și religie. Nu vom mai zăbovi asupra descrierii lor tot așa cum nu am dat importanță avatarurilor politice ale unor religii. Totuși, pentru a da cititorului o idee asupra complexității uimitoare a unor rituri, vom prezenta exemplul riturilor alimentare și al postului care ocupă un loc important în majoritatea religiilor.

---

[1] Recuperarea riturilor se practică și de la o religie la alta: voodoo sau rozacrucienii au adoptat, transformându-le, multe rituri creștine, în timp ce creștinii au „botezat" o mulțime de sărbători sau locuri păgâne (sărbătoarea Crăciunului plasată la solstițiul de iarnă este un astfel de exemplu). Ateismul însuși nu renunță la rituri, fiind chiar avid după ele în speranța că va putea face din ele un substitut al religiei.

[2] Proces de asimilare a unei forme de cultură (n. red.).

Riturile alimentare

Ar fi destul de firesc dacă am considera mâncarea drept un simplu carburant necesar vieții. Majoritatea religiilor nu o percep astfel și-i adaugă culoarea proprie:

- Unele dintre ele, precum iudaismul și islamul, interzic în mod expres alimente care ar fi, prin natura lor, impure și al căror consum ar fi contrar legii morale.
- Hinduismul împinge respectul vieții până la a prescrie o hrană pur vegetariană. Această exigență este legată de credința că sufletul omenesc poate, după moarte, să se reincarneze într-un animal, dacă faptele defunctului nu au meritat o soartă mai bună. Budismul, derivat totuși din hinduism, nu este la fel de riguros, deși călugării urmează cel mai adesea un regim vegetarian.
- Aproape toate religiile consideră postul o tehnică de întărire a voinței și un semn de solidaritate cu cei mai săraci. Excesul de mâncare, în calitate sau în cantitate, este considerat o ofensă adusă celor înfometați.
- Religiile primitive considerau frecvent că a consuma carnea unui anumit animal conferea forța sau calitățile acestuia. Încă mai spunem: „A mâncat leu[1]". Continuând un asemenea mod de gândire, canibalismul este practicat chiar și în zilele noastre: se presupune că permite dobândirea virtuților mortului, fie că este vorba despre un dușman sau despre o rudă foarte dragă.
- Hrana mai capătă uneori și un caracter sacru, fie că este oferită zeilor pentru ca ei să se hrănească și să-și arate bunăvoința, fie că ea le este doar prezentată pentru a fi binecuvântată. În hinduismul din Bali, procesiunile de femei care se îndreaptă spre templu ducând pe cap coșuri cu fructe și prăjituri sunt un spectacol cotidian.

---

[1] Este vorba de expresia franceză *manger du lion*, care s-ar traduce prin „a avea o forță extraordinară" sau „a avea un caracter combativ" (n. coord.).

- În majoritatea religiilor creştine, comemorarea ultimei cine pe care Hristos a luat-o alături de apostolii săi, mai precis sfinţirea pâinii şi a vinului de către preot, reprezintă punctul culminant al cultului.

Câteva exemple mai detaliate vor ilustra interesul uimitor al religiilor pentru hrana noastră.

Iudaismul

Regulile alimentare ale iudaismului sunt numeroase şi complexe. Nu au neapărat o explicaţie logică şi trebuie acceptate de evreul practicant drept un ordin divin.

Consumul de carne este permis cu condiţia ca aceasta să provină de la patrupede care îşi rumegă hrana şi au copita despicată. Carnea de iepure, porc, cal etc. este deci interzisă.

Dintre păsări, cele de pradă sunt excluse. Trebuie tăiat gâtul patrupedelor şi păsărilor şi golite de sânge, căci sângele este purtător al principiului vital, iar la om este purtătorul sufletului. Prin urmare, consumul de sânge sau al unui produs din sânge, precum sângeretele, este interzis.

În ceea ce priveşte peştii şi animalele acvatice, sunt permise doar cele care au înotătoare şi solzi: reptilele, broaştele, moluştele, crustaceele, fructele de mare, ţiparii, pisicile-de-mare sunt interzise.

În plus, nu este permis consumul concomitent de carne şi produse lactate, o interpretare extinsă a poruncii biblice „Nu vei găti mielul în laptele mamei sale." Rabinii ortodocşi au stabilit ca intervalul dintre consumul de carne şi cel de produse lactate să fie de şase ore. Se merge până la a avea două vesele diferite, una pentru carne şi una pentru produse lactate.

Un aliment permis este considerat „cuşer". Există astfel de măcelării în toate oraşele în care locuiesc comunităţi evreieşti. Multe companii aeriene servesc mese cuşer la cererea prealabilă a pasagerului.

Islamul

Interdicțiile alimentare sunt:

- băuturile fermentate alcoolizate, oricare ar fi ingredientele: struguri, orz, curmale...
- porcul sub toate formele sale: carne, untură sau mezeluri ce conțin porc;
- carnea de animale care nu au fost tăiate la gât. Un animal omorât prin lovire, prin sugrumare sau prin cădere este deci interzis consumului;
- animalele amfibii precum broaştele sau crocodilii.

Unele dintre aceste tradiții sunt manifestări moștenite de la tradiția evreiască, deşi pot fi remarcate câteva diferențe. Astfel, tăierea gâtului[1] trebuie să fie însoțită de formula ritualică „bismillah", „în numele lui Dumnezeu", ceea ce înseamnă că este de obicei practicată de un musulman. Totuși, se poate consuma carne tăiată la gât de un non-musulman dacă acesta aparține unei religii a Cărții – evreu sau creştin – şi dacă respectivul cunoaşte regulile religiei sale privind operațiunea.

În ceea ce priveşte alcoolul, rigoarea interdicției diferă în funcție de țară. Ea se aplică strict tuturor locuitorilor, chiar şi străinilor, Libiei, Arabiei Saudite şi Emiratelor Arabe Unite. La polul opus, o foarte mare libertate este întâlnită în Turcia sau în Indonezia, de exemplu, țări majoritar musulmane, dar cu Constituție non-islamică. Chiar şi în statele cele mai severe, alcoolul are farmecul fructului interzis, iar comportamentele unor cetățeni le amintesc pe cele întâlnite în Statele Unite în timpul prohibiției.

Un aliment care respectă regulile coranice este numit „halal", iar unul interzis – „haram". Acest ultim cuvânt este apropiat de „harem", parte a locuinței interzisă străinilor. Companiile aeriene se străduiesc să servească mese halal la cerere.

---

[1] Gâtul unui animal trebuie tăiat complet de la o carotidă la alta, însă coloana vertebrală trebuie să rămână intactă: nu se poate tăia capul decât după moartea animalului.

Hinduismul, jainismul și budismul

Credința în reincarnare are drept consecință respectul acordat oricărei ființe. Fiecare dintre noi este susceptibil de a se reincarna, după moarte, într-un animal, dacă faptele săvârșite în timpul vieții nu merită o soartă mai bună. Persoanele pioase, brahmanii și călugării budiști, în special, se străduiesc deci să nu mănânce carne. Am văzut că unii jainiști ajung chiar să nu consume rădăcini, căci riscă să omoare insecte săpând pământul.

Animismul

Riturile alimentare ale diferitelor religii tradiționale au câteva interdicții. În special, în Africa Neagră, este interzis membrilor unui clan să mănânce carnea animalului lor totem[1]. Dacă, așa cum se întâmplă adesea, totemul este un șacal, un crocodil sau un leu, acest lucru nu atrage după sine prea multe neplăceri.

În schimb, numeroase rituri animiste cer consumul, cu ocazia ceremoniilor, al unor alimente deosebite: poate fi vorba, în funcție de religie, despre ciuperci halucinogene, alcool, carnea victimelor sacrificate sau, în mod excepțional în zilele noastre, chiar carne umană. În acest ultim caz, este vorba despre dobândirea într-o manieră magică a virtuților defunctului[2].

Creștinismul

Ritul major al creștinismului, fie liturghia, fie cultul protestant, comemorează Cina cea de Taină a lui Hristos cu apostolii săi. Putem spune că este vorba despre un rit alimentar. Totuși, creștinismul, contrar majorității

---

[1] Acest lucru îi face pe animiști să afirme că musulmanii au ca totem porcul.

[2] Primul președinte al republicii gaboneze, Léon M'ba, ar fi fost implicat într-o afacere de antropofagie ritualică cu mult înainte de declararea independenței țării sale.

religiilor, nu are nicio interdicție alimentară. Materia[1] împărtășaniei se adaptează ea însăși la practici diferite legate de obișnuințele culturale; ea este de obicei, la catolici, pâine-azimă, adică fără drojdie, în țările asiatice folosindu-se făină de orez.

Neconsumarea cărnii practicată de unele ordine religioase sau la anumite ocazii nu este legată de o interzicere alimentară, ci de o privare care se apropie de post.

Postul

A nu mânca atunci când îți este foame este, din nefericire, soarta a numeroase popoare sărace. Privarea de bunăvoie de hrană e un gest simbolic: este câteodată un protest, când este vorba despre greva foamei, dar, cel mai frecvent, un efort al individului, un exercițiu de voință a cărui semnificație este de natură spirituală. Cel care postește își manifestă solidaritatea cu cei înfometați, recunoscând că hrana este un dar de la Dumnezeu. Postul prelungit îi provoacă celui care îl practică o stare secundară în care spiritul se eliberează, într-o oarecare măsură, de constrângerile trupului.

Postul, sub diverse forme, este practicat sau recomandat de majoritatea religiilor. Deseori, este semn de tristețe și indică doliul, prin antiteză cu banchetele care însoțesc sărbătorile. Deseori, postul este cerut de asemenea în ceremoniile de inițiere animistă.

Totuși, în islam postul ocupă cel mai important loc.

Ramadanul

Postul de o lună al Ramadanului este unul dintre cei cinci stâlpi ai islamului[2]. În această perioadă, este interzis să mănânci, să bei sau să fumezi

---

[1] Diferența constă în faptul că la ortodocși se folosește pâine dospită, sau *artos*, pe când la catolici este utilizată pâine nedospită sau azimă, numită *ostie* (n. coord.).

[2] Ramadanul are loc în a noua lună a anului musulman selenar (a se vedea subcapitolul consacrat). Lunile selenare au 29 sau 30 de zile. Anul de 12 luni este mai scurt cu 11 zile decât

de la răsăritul soarelui până la apusul lui. De asemenea, nu trebuie făcute înțepături sau injecții decât în cazuri de forță majoră.

Sunt scutiți de post copiii care nu au atins vârsta pubertății, bolnavii și femeile în perioada menstruală. Totuși, copiii se antrenează de la vârsta de 12 ani practicând progresiv postul, câteva zile pe lună. În ceea ce le privește pe femei, ele „recuperează" ulterior perioada de post.

Abstinența de la răsăritul soarelui pune evident probleme la latitudinile mari: în timpul verii polare, când ziua durează 6 luni, ar fi imposibil să nu mănânci nimic. Este și cazul regiunilor îndepărtate de Ecuator. Regula este să te bazezi pe ora răsăritului și apusului la paralela 45, foarte aproape de latitudinea orașului Bordeaux. Pentru cursele aeriene, se ia drept reper ora de plecare.

Islamul insistă pe avantajele fiziologice ale postului, precum și pe dezvoltarea rezistenței sau pe eliminarea toxinelor. El admiră înțelepciunea calendarului selenar care variază perioada postului în funcție de ani[1] și egalizează popoarele care nu se bucură de aceeași climă. Însă ceea ce trebuie subliniat este dimensiunea spirituală a postului, care presupune apropierea de îngeri, care nu mănâncă și nu beau. Se face de asemenea o paralelă cu zeciuiala, ofranda de 10 procente din recolte. Mahomed susține că acela ce postește cu șase zile mai mult decât luna ramadanului va posti tot anul. Aceste șase zile adăugate la cele 29 sau 30 ale lunii dau o medie de 35,5 zile, exact 10% din durata întregului an selenar de 355 zile.

Postul în creștinism

Iisus Hristos, după ce a fost botezat de Ioan Botezătorul, s-a pregătit pentru a-și începe activitatea de predicare postind patruzeci de zile

---

anul nostru solar. Deci, Ramadanul nu are o dată fixă conform calendarului nostru. Este bine să vă informați înainte de a pleca în călătorie într-o țară musulmană, căci, deși viața socială continuă, ea cunoaște totuși o oarecare încetinire.

[1] Nu este nevoie de un întreg calendar pentru a decide decalarea unei celebrări cu câteva zile în fiecare an.

în deşert[1]. În amintirea acestui fapt, creştinii au instituit Postul Paştelui, perioadă de 40 de zile de abstinenţă care începe cu Miercurea Cenuşii şi se sfârşeşte sâmbăta, în ajunul Paştelui, la prânz.

În catolicism, practica postului este obiectul celor de-al cincilea şi al şaselea comandamente ale Bisericii:

- trei zile pe săptămână, în ajunul marilor sărbători şi Postul Paştelui în întregime;
- vinerea şi nici în zilele interzise[2] nu se consumă carne.

Aceste dispoziţii, care le evocă poate amintiri cititorilor mai în vârstă, au fost încetul cu încetul date uitării. Astăzi, catolicii postesc în Vinerea Mare, celebrarea morţii lui Hristos, şi în Miercurea Cenuşii. Postul constă în a nu lua decât o masă principală pe zi, fiind tolerate un mic dejun şi o cină foarte uşoară. În plus, celelalte vineri ale Postului Paştelui, precum şi cele ale celor patru săptămâni ale Aventului, chiar înainte de Crăciun, sunt supuse abstinenţei, adică este interzis consumul de carne şi de alimente grase. În cazul unei munci grele sau al unei boli, precum şi persoanelor sub 21 de ani sau care au depăşit 60 de ani le este permis să nu ţină post.

În practică, postul creştin, sau cel puţin cel catolic, pare să ţină din ce în ce mai mult de opţiunea personală. El nu prezintă nici rigoarea şi nici automatismul practicilor musulmane ale Ramadanului.

Ce-am putea crede despre riturile religioase?

Cum nicio activitate a societăţii nu poate evita practicarea de rituri, ar fi inutil să le reproşăm religiilor că le au pe ale lor. Putem, totuşi, să

---

[1] Această durată simbolică aminteşte de cele patruzeci de zile în care poporul evreu a rătăcit prin deşert înainte de a intra în Ţara Făgăduinţei.

[2] Cele Patru-timpuri sunt zilele de penitenţă – miercurea, vinerea şi sâmbăta – aşezate la începutul fiecărui anotimp al anului. Corespondentul portughez, *Temporas*, stă la originea cuvântului japonez *tempura*, „gogoaşă de peşte": portughezii se abţineau să mănânce carne în această perioadă... Vigiile sunt ajunurile marilor sărbători. Postul Paştelui, *Carême* în limba franceză, se pare că vine de la *quadragesima*, a patruzecea (zi).

ne punem întrebări privind interesul şi scopul riturilor religioase. Numeroşi filosofi, etnologi şi psihanalişti s-au străduit să dea un răspuns satisfăcător. Ne vom limita în continuare la câteva păreri asupra evoluţiei riturilor.

La începuturile omenirii, riturile erau de natură magică, conţinându-şi eficacitatea în ele însele. Ele constituiau o tehnică la care se făcea apel pentru a acţiona asupra naturii sau supranaturalului. Însuşi cuvântul *rit*, din latinescul *ritus*, provine din termenul din sanscrită *rta* care desemnează o forţă necunoscută, cosmică sau mentală[1].

Spiritul ştiinţific, poate indirect legat de monoteism, neagă în prezent că omul poate avea o putere tehnică asupra supranaturalului. Eficienţa riturilor nu mai ţine de om, ci de Dumnezeu. De aceea, tainele creştine sunt, atât pentru catolici, cât şi pentru ortodocşi, eficiente prin voia lui Dumnezeu. Acest „supranaturalism" este totuşi greu de admis de numeroşi creştini. Protestanţii, sau cel puţin unii dintre ei, interpretează riturile într-un sens pur simbolic. Adică eficienţa este de natură psihologică: credinţa în gestul pe care îl facem este cea care îi dă valoare. Astfel se explică faptul că sunt botezaţi doar adulţii, conştienţi de angajamentul lor.

Problema se pune în a afla dacă Dumnezeu nu este astfel eliminat puţin cam repede. Pentru a face religia complet compatibilă cu raţiunea, ajungem la a nu mai avea nevoie nici de Dumnezeu şi, implicit, nici de religie.

Trebuie deci căutat un echilibru între o viziune exagerat de „magică" a riturilor şi a cultului, pe de-o parte, şi interpretarea lor foarte intelectuală, pe de altă parte. În fond, a crede în Dumnezeu nu ar avea rost decât dacă am crede că intervine din când în când în treburile noastre, fapt ce va fi demonstrat atunci când vom vorbi despre rugăciune şi despre supranatural în cadrul religiilor.

---

[1] Dacă practica riturilor ar avea automat efect, am putea să ne imaginăm o persoană extrem de scrupuloasă care respectă, pentru salvarea sufletului său, regimurile alimentare ale tuturor religiilor: aceasta ar avea cu siguranţă dificultăţi în a se hrăni.

Rugăciunea

Omul se exprimă, în mod firesc, prin cuvânt. Este normal ca persoana ce crede în Dumnezeu să încerce să-I vorbească. Se întâmplă chiar ca unii necredincioși să resimtă, într-un moment de cotitură al existenței lor, nevoia unei anumite forme de rugăciune, a unui dialog cu Necunoscutul.

Originea rugăciunii se pierde în negura timpurilor, când omul încerca să îmblânzească prin incantații magice ostilitatea numeroaselor divinități de care se simțea înconjurat.

Unele religii atribuie încă o putere aproape magică repetării de formule stereotip. Apogeul acestui lucru este invenția moriștii de rugăciune, folosită în budismul tibetan[1]. Pergamentul pe care este scrisă o rugăciune este închis într-o cutie metalică cilindrică traversată de un ax în jurul căruia se poate învârti liber. Printr-o mișcare ușoară a mâinii, se poate determina o rotație a cilindrului care se pare că echivalează cu rostirea rugăciunii aflate în interiorul lui. Există și moriști de rugăciune fixe, așezate în jurul unui sanctuar: credinciosul le poate învârti atingându-le ușor cu mâna. Deplasarea în jurul templului trebuie făcută în sensul acelor de ceasornic.

Folosirea acestei moriști de rugăciune se explică prin importanța pe care o are magia în această formă de budism: actul de a rosti o rugăciune conține în el în mod automat propriul efect, starea sufletească fiind neglijabilă, recomandându-se chiar o detașare totală. Astfel, cu cât repeți mai mult formula rugăciunii, cu atât efectul ei se multiplică. Se naște, firește, și ideea de a crește randamentul acestor rugăciuni printr-un automatism mai performant...

Oricare ar fi forma pe care o ia rugăciunea, aceasta deține un loc considerabil în viața spirituală.

---

[1] Eficacitatea unei rugăciuni ar trebui în mod normal să implice, pe bună dreptate, credința într-un Dumnezeu care își ascultă supușii, ceea ce creștinii numesc un Dumnezeu personal. Totuși, firea umană este de așa natură, încât credincioșii din majoritatea religiilor se roagă unui mijlocitor capabil de a le îndeplini cererile. De aceea, budiștii se roagă lui Buddha, lucru pe care el nu l-a cerut niciodată. Budismul Marelui Vehicul se adresează chiar unui *bodhisattva*, muritori care refuză să atingă nirvana pentru a fi mijlocitorii semenilor lor.

Câteodată, rugăciunea constată că Dumnezeu este cel mai mare (*Allahu akbar* al musulmanilor), fiind expresia supunerii în fața voinței divine, a acceptării condiției umane. Unii spun că este vorba despre adorație.

În alte momente, sentimentul de recunoștință este cel dominant: șansa de a trăi, de a te bucura de libertate, de a te simți ghidat de credința în Dumnezeu, se exprimă printr-o rugăciune de mulțumire. Creștinii vorbesc, în acest caz, de acțiunea de mulțumire, în limba greacă, euharistie, o altă denumire a liturghiei catolice.

De cele mai multe ori însă, rugăciunea este și o cerere. (Este sensul obișnuit al expresiei „Te rog...") Adesea, în fața unui eveniment important, credinciosul, fie el și nepracticant, îi cere lui Dumnezeu împlinirea dorințelor sale.

Totuși, numeroși credincioși nu au talentul și inspirația necesare să i se adreseze lui Dumnezeu într-un mod personal; ei se mulțumesc să rostească rugăciuni standardizate ale religiei lor, compuse pentru diferite ocazii. Unele dintre ele, fixate de mult timp prin tradiție, sunt psalmodiate sau cântate pentru a adăuga omagiului cuvintelor pe cel al frumuseții. În islam, se face asta atât în chemarea muezinului la rugăciune, cât și în recitarea versetelor din Coran.

Se întâmplă ca unele religii să recomande recitarea rugăciunilor în limba de origine a textului lor, deși aceasta este deseori necunoscută sau înțeleasă cu greu de credincioși. Este cazul textelor budismului în pali, celor ale Coranului în islamul practicat de non-arabi și, până de curând, al rugăciunilor în limba latină, în lumea catolică.

Gesturile care însoțesc rugăciunile sunt și ele deseori stabilite de datină; de exemplu, rugăciunile evreiești sunt însoțite de balansări ale corpului, iar cele creștine încep cu „semnul crucii"[1].

Orice viață spirituală acordă un loc important rugăciunii. Există mulți credincioși care se roagă câteva ore pe zi. Forma și conținutul rugăciunilor diferă în funcție de religii, însă, poate și mai mult, în funcție de credincioși.

---

[1] Mâna dreaptă se așază succesiv pe frunte, piept, umărul stâng și umărul drept. Ortodocșii se închină de trei ori pentru a evoca Sfânta Treime și-și ating umărul drept înaintea celui stâng.

Neputând fi exhaustivi, vom descrie câteva aspecte ale rugăciunii în cele trei mari religii monoteiste.

Rugăciunea creștină

Se pare că în creştinism, mai ales în ortodoxie şi catolicism, viaţa de rugăciune îmbracă cele mai diverse forme. În funcţie de gradul personal de interiorizare, mai mare sau mai mic, rugăciunea merge de la căutarea prezenţei lui Dumnezeu, prin eliminarea oricărui gând activ, la citirea sau recitarea de rugăciuni gata făcute trecând prin meditaţie tăcută fără formulare precisă sau prin rugăciuni personalizate şi structurate pentru sine sau în grupuri de rugăciune.

Oricât de bizar ar părea, rugăciunea nu se opune acţiunii, ea o precedă, o însoţeşte şi o motivează. Prin rugăciune, creştinul se mărturiseşte lui Dumnezeu; este felul lui de a-şi afirma şi exersa libertatea care este cea de a-l alege pe Dumnezeu. Rugăciunea este atitudinea normală a unui credincios, adică, într-o oarecare măsură, respiraţia sufletului său.

Pentru cei ce nu ştiu ce presupune rugăciunea creştină, cel mai bine este să-i urmărească pe cei ce i se dedică în totalitate. În aşa-numitele ordine contemplative, călugării şi călugăriţele se roagă câteva ore din zi şi noapte, în solitudine sau în comunitate. Timpul consacrat rugăciunii este luat din cel pe care alţii îl consacră activităţilor recreative sau deplasărilor de la domiciliu la locul de muncă. Viaţa în comun reduce lista treburilor domestice. Rugăciunea nu exclude niciodată munca, fizică sau intelectuală, care asigură subzistenţa comunităţii şi legătura cu lumea.

Am putea spune că este plictisitor să reciţi rugăciuni toată viaţa, cu atât mai mult cu cât contemplativii sunt recrutaţi dintre oamenii cei mai diverşi, în general plini de viaţă şi cu iniţiativă şi, deseori, cu un nivel intelectual ridicat.

În aceste mănăstiri, rugăciunea nu este resimţită ca monotonă din mai multe motive. Pe de-o parte, rugăciunile formale care sunt recitate diferă în funcţie de zilele anului şi nu sunt decât suportul meditaţiei. Pe de altă parte, rugăciunea nu este numai în beneficiu personal, ci, din contră,

călugărul sau călugărița se roagă în primul rând pentru ceilalți, ceea ce înseamnă că aria sa de acțiune este nelimitată. Ajutoare și slujitori ai Domnului, călugării și călugărițele iau asupra lor nevoile spirituale ale celor pe care viața profană îi îndepărtează prea des de esențial.

Manifestarea unei asemenea solidarități se regăsește în rugăciunea comunitară prin excelență – liturghia. Prezența reală a lui Iisus Hristos, în care cred catolicii, ortodocșii și numeroși protestanți, este semnul unității creștinilor. Fără referire la persoana, la viața și la învierea sa, creștinismul și-ar pierde structura esențială. Liturghia este locul privilegiat al întâlnirii cu Iisus Hristos, iar rugăciunea este dialogul care permite această întâlnire. În sens etimologic, rugăciunea este esența însăși a religiei, căci ea îl leagă pe om de Dumnezeu.

Creștinul, mai ales catolic sau ortodox, nu uită că întruparea lui Dumnezeu în Iisus Hristos nu a fost posibilă decât grație consimțământului mamei sale Maria[1], astfel încât se bazează firesc pe cea care a permis mijlocirea spirituală decisivă. Rugăciunea către Maica Domnului, ca și cea către diferiți sfinți, nu este de aceeași natură cu cea către Dumnezeu: ea se adresează „avocaților" pentru care credincioșii simt o afinitate sau o admirație deosebită; eficiența oricărei rugăciuni nu ține decât de Însuși Dumnezeu.

Evlavia credincioșilor multiplică la infinit forma exterioară a rugăciunii. Fiecare este liber să se roage cum îi place sau să se supună practicilor recomandate de către Biserica sa, precum recitarea mătăniilor sau participarea la „drumul crucii", la catolici[2].

Biserica nu impune nici una din aceste forme de evlavie, așa cum nu fixează niciun orar sau un rit particular pentru săvârșirea lor, lucru care ține de sensibilitatea spirituală a fiecăruia.

Absența formalismului rugăciunii creștine se potrivește cu căutarea personală a unui comportament conform cu ceea ce Dumnezeu așteaptă

---

[1] Formularea latină a acestei acceptări este *fiat*, „fie voia Ta".

[2] O „decadă" cuprinde recitarea a zece *Bucură-te, Marie* și un *Tatăl nostru*. Cinci decade formează o mătanie, iar trei mătănii formează un rozariu. Drumul crucii este o reflecție asupra diferitelor etape ale condamnării și ale morții lui Hristos, materializate prin 14 basoreliefuri ce se găsesc de-a lungul pereților bisericilor catolice.

de la fiecare. Ar fi o ipocrizie să te rogi la Domnul și să te porți ca și când n-ar exista. La limită, chiar comportamentul ar putea fi cea mai bună rugăciune, însă experiența arată că deprinderea cea mai bună a unui astfel de comportament este ajutată de rugăciunea însăși.

Rugăciunea în islam

Rugăciunea este unul dintre cei cinci stâlpi ai islamului. Ea este menționată de sute de ori în Coran sub diverse denumiri. Rugăciunea este singura obligație cu caracter cotidian.

Regula este să te rogi de cinci ori pe zi. Ea a fost decretată de profet după ridicarea la cer, pe care arabii o numesc *Miraj*. Cele cinci rugăciuni au loc după cum urmează: în zori (*sobh*, în arabă), la prânz (*zohr*), după-amiaza târziu (*asr*), la apusul soarelui (*maghreb*) și înainte de culcare, seara sau noaptea (*isha*). Ele corespund ritmului de viață al Arabiei: dimineața înainte de lucru, care începe foarte devreme pentru a evita căldura înăbușitoare, la prânz, după munca efectuată fără întrerupere, după-amiaza târziu, după siestă, când se deschid magazinele, la apusul soarelui, la sfârșitul întregii activități și, în fine, înainte de culcare.

În țările musulmane, chemarea muezinului indică momentul rugăciunii celebrate în moschee. Orarul este foarte precis, bazându-se pe ora exactă a răsăritului. Deseori, se vând în moschei calendare ce indică pentru mai multe locuri geografice ora fiecărei rugăciuni. Totuși, pentru credincioșii care nu pot merge la moschee, se admite o oarecare abatere privind momentul rugăciunii după cum urmează:

- Rugăciunea din zori poate să aibă loc oricând în intervalul de o oră și jumătate ce precedă răsăritul soarelui.
- Rugăciunea de la prânz se rostește între momentul în care soarele trece de meridian și la trei ore după aceea.
- A treia rugăciune se poate face imediat după perioada prevăzută pentru rugăciunea de prânz și până la apusul soarelui.

- Rugăciunea de seară se spune de la apusul soarelui până la sfârşitul crepusculului, aproape o oră şi jumătate mai târziu.
- În cele din urmă, rugăciunea nocturnă se poate practica de la sfârşitul crepusculului până în zori; din acest moment se poate spune prima rugăciune.
- Se admite, în cazul în care este imposibil să se respecte acest program, recitarea a două rugăciuni succesive, ceea ce regrupează rugăciunile zilei în patru sau, eventual, trei.

Pentru a dezvolta simţul comunităţii, cea mai bună metodă de a se ruga este de a merge la moschee. Dacă acest lucru este imposibil, musulmanii se străduiesc să se roage în grup, dar este permisă şi rugăciunea individuală. De altfel, covoraşul pe care îl are orice musulman, dar care nu este obligatoriu, serveşte într-o oarecare măsură drept spaţiu sacru individual şi izolează spiritual credinciosul de restul lumii: nu rareori se întâmplă, de exemplu, ca recepţionerul unui hotel să se roage în spatele tejghelei, lăsând clientul să aştepte până la sfârşitul rugăciunilor sale.

Pentru a-şi face rugăciunile, musulmanul se îndreaptă cu faţa spre Mecca. Toate moscheile au un fel de nişă, *qibla,* care indică respectiva direcţie. Prinţul saudit care a participat la o misiune NASA în spaţiu, în 1985, a primit o dispensă specială de a se putea ruga în imponderabilitate, căci busola, care în general se poate procura de la portarii moscheilor, nu îi era de niciun ajutor.

În afară de orientarea către Mecca, rugăciunea trebuie făcută desculţ şi îmbrăcat decent, dar mai ales în stare de puritate ritualică. „Puritatea este jumătate din credinţă“, a spus profetul. Curăţenia se obţine prin abluţiuni care se efectuează într-o ordine strictă.

Credinciosul îşi manifestă mai întâi intenţia de a se purifica zicând *bismillah*, „în numele Domnului“. Purificarea nu este decât semnul vizibil al unei purificări spirituale. Credinciosul îşi spală părţile intime, apoi mâinile, gura, nările cu un deget umed, faţa, antebraţul drept, antebraţul stâng, piciorul drept şi, în cele din urmă, piciorul stâng. Fiecare spălare este repetată de trei ori înainte de a trece la următoarea.

Dacă apa lipsește, este suficientă o singură spălare sau chiar o abluțiune cu praf sau nisip.

Nu este necesară purificarea înainte de fiecare rugăciune dacă între timp nu s-a intrat în contact cu vreo impuritate. Orice emitere naturală te face impur – urină, gaze intestinale etc. –, dar și somnul. De asemenea, îi este interzis unei femei să se roage în perioada menstruației.

Purificat cum se cuvine, credinciosul își poate începe rugăciunile. Fiecare dintre acestea este compusă dintr-un număr de „module" alăturate, numite *rekaa*, termen ce provine de la un substantiv arab care înseamnă „a îngenunchea". O *rekaa* se desfășoară întotdeauna la fel: musulmanul stă întâi în picioare, cu mâinile deschise, cu palmele la nivelul feței, și zice *Allahu akbar*, „Dumnezeu este cel mai mare", apoi recită primele versete din Coran, sura *Al-Fatiha*[1], adică *Deschizătoarea*, a cărei traducere este:

> „În numele lui Dumnezeu, cel Milos și Milostiv, slavă lui Dumnezeu, Domnul lumilor, Milosul, Milostivul, Stăpânul Zilei Judecății, Ție ne închinăm, Ție îți cerem ajutorul; Călăuzește-ne pe Calea cea Dreaptă, Calea celor binecuvântați de tine, și nu a celor care Te-au supărat, și nici a celor rătăciți."[2]

Apoi, credinciosul recită o a doua sură, la alegere, iar, dacă este la moschee, una pentru care a optat imamul. Apoi, se apleacă, punându-și mâinile pe genunchi, se ridică, îngenunchează prin prosternare, cu fața la pământ, se ridică, stând pe călcâie, îngenunchează din nou prin prosternare și se ridică în picioare. Fiecare dintre aceste mișcări este însoțită de fraze sacre, care se repetă pe tot parcursul anului. Toate aceste practici la un loc formează o *rekaa*.

---

[1] Rădăcina semită *F.T.H.*, care are sensul de *a deschide*, este foarte prolific: a dat, printre altele, *fatah*, „victorie", numele unei mișcări palestiniene; Hristos a rostit *fetah*, „deschide-te", în momentul în care i-a redat vederea unui orb din naștere, una dintre minunile pe care le-a înfăptuit.

[2] Sura I din Coran, *Al-Fatiha*, cu 7 versete (în arabă, *ayat*), este recitată în întregime. În textul de față a fost folosită traducerea Coranului în limba română realizată de George Grigore. A se vedea *Coranul*, traducere din limba arabă, introducere și note de George Grigore, Herald, București, 2006, p. 19 (n. coord.).

În funcție de oră, rugăciunea cuprinde de la două până la patru *rekaa*. În timpul celei de-a doua *rekaa*, credinciosul poate, după *Fatiha*, să rostească o altă sură, tot la alegere și tot așa până la sfârșitul rugăciunii.

O rugăciune durează în jur de cinci minute, ceea ce înseamnă cam 24 de minute pentru fiecare rugăciune obligatorie din 24 de ore.

Vinerea, zi de odihnă săptămânală în islam, rugăciunea capătă o solemnitate deosebită. Este recomandat să se facă duș înainte de a merge la rugăciune, pentru ca purificarea să fie una și mai complexă. În timpul rugăciunii de la prânz de vineri[1], primele două *rekaa*, din cele patru pe care le cuprinde, sunt înlocuite de o predică a imamului. Aceasta are două părți pentru a sublinia înlocuirea, iar imamul se odihnește două, trei minute între ele. În general, prima parte are o temă mai spirituală, în timp ce a doua este legată de viața curentă, socială sau politică.

Fiecare moschee are cel puțin un imam care conduce rugăciunile zilnice și rostește și predica de vineri. În islamul sunnit, orice musulman educat și calificat poate fi imam. De fapt, în orașele importante, imamii sunt adevărați specialiști care primesc o retribuție din partea comunității pentru serviciile pe care le oferă.

Adesea, o moschee are doi imami, dintre care unul este locțiitor și unul muezin[2], ales pentru calitatea și puterea vocii lui, deși în zilele noastre se folosesc adesea boxe.

Marea moschee din Paris are cinci imami, desemnați din diferite țări musulmane (Algeria, Maroc, Tunisia, Egipt...). Rolul politic pe care îl poate juca un imam prin predica sa din ziua de vineri este departe de a fi neglijabil, astfel încât este necesară alternarea lor pentru a echilibra influențele.

Trebuie amintit că moscheea adună întreaga comunitate musulmană și că toți credincioșii, sunniți, șiiți sau kharidjiți, de orice rit ar fi, se roagă

---

[1] Cuvântul arab pentru „vineri" este extras din radicalul *jm'a*, care înseamnă „a aduna", și formează cuvinte precum „societate", „moschee", „universitate" etc. În limba malgașă, stă chiar la originea numelui unei piețe din Antananarivo. Numele socialismului tanzanian, *udjamaa*, are aceeași origine.

[2] Cuvântul provine din radicalul arab *A.Z.N.* care înseamnă „ureche": muezinul atrage, prin vocea sa, urechea credinciosului.

aici în perfectă egalitate şi legalitate. Diferenţele în felul de a se ruga sunt nesemnificative şi sunt legate de poziţia mâinii sau de folosirea unei pietre de Karbala[1] pentru a sprijini fruntea în momentul închinării prin prosternare.

Cele prezentate ţin de rugăciunea ritualică, moment privilegiat al zilei care îl apropie pe om de Dumnezeu, redându-i forţa spirituală. Totuşi, musulmanii pioşi se pot ruga şi cu alte ocazii într-un mod mai personal. Adesea, o astfel de rugăciune constă în repetarea de formule, precum *Allahu akbar*, care se şoptesc în timpul unei munci manuale, de exemplu. Câteodată se înşiră o mătanie cu 99 de mărgele dintre care fiecare reprezintă unul dintre cele mai frumoase nume ale lui Dumnezeu. Trebuie precizat că mătăniile îşi pierd deseori semnificaţia religioasă şi nu mai folosesc decât la împodobirea mâinii...

Rugăciunea în iudaism

Un evreu pios se roagă de trei ori pe zi, dimineaţa, după-amiaza şi seara. Aceste rugăciuni sunt momente privilegiate în care omul se apropie de Dumnezeul său. Însă iudaismul insistă pe faptul că orice act al existenţei este unul religios, adică o rugăciune.

Conţinutul diferitelor rugăciuni depindea în trecut de opţiunea fiecăruia, însă, după distrugerea Templului, a fost codificat şi a devenit obligatoriu. Întâlnim în text rugăminţi, învăţături ale Talmudului, evocări istorice şi laude aduse lui Dumnezeu. Rugăciunile fac referire la diversele nevoi ale societăţii şi ale individului.

În măsura posibilului, rugăciunea trebuie spusă public la sinagogă. Ea poate fi practicată din momentul în care se adună zece bărbaţi adulţi.

Fiecare rugăciune are o parte centrală comună, *amidah*, formată din 18 binecuvântări[2]. Dimineaţa şi seara, se adaugă invocarea numită

---

[1] La Karbala se află unul dintre cele două sanctuare sacre ale islamului şiit, celălalt fiind la Nadjaf (n. coord.).

[2] În ebraică, *shmoné esré*, adică exact 18. *Amidah* înseamnă „stâlp".

„Shema“[1] luată din *Deuteronom:* „Ascultă, Israele! Dumnezeul nostru este veșnic și Domnul Dumnezeul nostru este singurul Domn!“ Rugăciunile din timpul zilei se disting prin imnuri, binecuvântări sau invocări suplimentare.

În timpul rugăciunii de dimineață, evreul își acoperă umerii și capul cu un șal de rugăciune, *tallit*, ale cărui patru colțuri au 39 de franjuri, cifră care semnifică „Dumnezeu este Unul“[2]. În plus, evreul poartă pe brațul stâng și pe frunte cutiuțe din piele, filactere[3], fixate cu o curelușă, în care se află mici suluri de pergament pe care este scrisă *Shema*. Se fixează mai întâi curelușa pe braț pentru a simboliza supremația acțiunii, apoi, fără întrerupere, cea de pe cap, subliniindu-se legătura dintre acțiune și gândire.

Rugăciunile sunt rostite în picioare, cu fața în direcția Templului din Ierusalim. Pentru a asocia corpul cu spiritul, rugăciunea, ca și citirea Torei, este însoțită de o balansare a corpului din față în spate.

Nu se poate intra în sinagogă cu capul descoperit. Este chiar recomandat să se păstreze pe cap toată ziua un mic acoperământ, *kipa*, de frica cerului.

EFICACITATEA RUGĂCIUNII

Alături de rugăciunea de adorație, care este o formă de cult, rugăciunea de cerere este, se pare, cea mai practicată[4]. Se întâmplă ca uneori să ia forma unei provocări: „Pentru că Tu ești Dumnezeu și pe toate le poți, fă să reușesc la examen.“ A ajunge la astfel de cereri nu ar trebui să-I pună nicio problemă lui Dumnezeu, iar un mic gest din partea Lui ar putea să-i consolideze credibilitatea. Totuși, experiența arată că Dumnezeul în cauză nu pare a aprecia o astfel de atitudine, deoarece nu îndeplinește decât foarte rar asemenea solicitări. Poate pentru că ele sunt de-a dreptul

---

[1] *Shema* înseamnă în ebraică „ascultare“. Este aproape identic cu echivalentul său arab, *esma*.

[2] În ebraică, fiecare literă are și o valoare numerică. În tradiția Cabala se dă o mare importanță sumei valorilor literelor unui cuvânt.

[3] În ebraică, *tefillim*.

[4] Islamul, în special, face o distincție clară între rugăciunea ritualică, *„salat“*, și cea de cerere, *du'â*.

copilărești, pentru că nu responsabilizează și nu se îndreaptă în sensul libertății noastre. Asta nu înseamnă că rugăciunile de cerere sunt în mod sistematic sortite eșecului; din contră, credincioșii, care nu sunt toți mistici de excepție, resimt cu o oarecare certitudine eficiența rugăciunilor lor. Totuși, în asentimentul legii iubirii proprie creștinismului, rugăciunea făcută din altruism pentru cei necăjiți sau pentru cei slabi este cea care atrage în mod deosebit iubirea lui Dumnezeu. În plus, Domnul își păstrează libertatea, iar planul său este pentru un termen mai lung decât sunt preocupările noastre, astfel încât rugăciunea nu are decât arareori efectele scontate, ea aducând binefaceri neprevăzute, cu un efect mult mai profund. Am putea compara efectele spirituale ale rugăciunii cu minunile care au marcat viața lui Iisus Hristos: și ele sunt supranaturale și sunt, înainte de toate, semne destinate menținerii credincioșilor pe drumul căutării; ele nu sunt un accesoriu comod pentru a-ți rezolva problemele cotidiene. În parteneriatul pe care, conform religiilor revelate, Dumnezeu îl propune oamenilor, ei sunt cei ce trebuie să-și construiască viitorul; Dumnezeu este întotdeauna disponibil[1].

Supranaturalul în religii

Nicio religie nu respinge supranaturalul pentru că, prin definiție, obiectul religiei, Dumnezeu, este dincolo de firesc.

De fapt, toate religiile au ceea ce putem numi o legendă de aur în care evenimente, istorice sau nu, sunt idealizate și îmbrăcate în miraculos pentru educarea credincioșilor. Nu este nimic supranatural în asta, poate

---

[1] Termenul de parteneriat îi poate șoca pe musulmanii care, pe bună dreptate, îl situează pe Dumnezeu atât de sus că este de neconceput ca El să aibă „asociați". Totuși, atotputernicia lui Dumnezeu încredințează creaturilor Sale sarcini pe care le consideră necesare pentru a desăvârși opera Sa: cuvântul partener este luat în acest sens mult mai aproape de dragostea pe care El ne-o poartă și de libertatea pe care ne-o acordă, decât cel de muncitor sau, cu atât mai mult, cel de sclav.

doar un entuziasm inocent, dar astfel de povestiri mitice fac astăzi mai mult rău decât să atragă noi adepți.

Mitologiile greacă și egipteană sunt adevărate povești pentru copii care țin loc de religie.

Evul Mediu creștin a născocit nenumărate minuni ale sfinților, vii sau morți, iar unele dintre obiceiurile noastre mai sunt impregnate cu astfel de legende.

Hinduismul popular este și el în totalitate fondat pe aventuri mitice, unele mai minunate decât altele, adunate în cărțile sacre, *Mahabharata* și *Ramayana*.

Islamul, care se consideră foarte sărac în acest sens, nu împiedică oamenii să creadă în asemenea povești fantastice.

În ceea ce privește budismul tibetan sau chinezesc, este deseori amețitor de fantezist.

Dar nu acest supranatural mărunt ne preocupă aici. Am vrea să știm dacă există în lumea noastră manifestări divine – sau diabolice (?) – care ar constitui o deschidere asupra unei lumi diferite de a noastră.

Răspunsul religiilor la această întrebare este unanim pozitiv, însă locul pe care îl ocupă supranaturalul în credințele lor este eminamente variabil.

- În iudaism, supranaturalul a fost omniprezent pe vremea marilor profeți. Dialogurile lor cu Dumnezeu erau frecvente, ca și intervențiile divine care bulversau legea firii: Marea Roșie care se retrage în fața evreilor și-i înghite pe urmăritorii egipteni, mana ce cade din cer pentru a hrăni poporul ales în deșert, soarele care se oprește din cursa lui pentru a-i da răgazul lui Iosua să-i învingă pe dușmani... Însă, de câteva secole, manifestările spectaculoase par a fi dispărut. Totul se întâmplă ca și când, în trecut, contactul lui Dumnezeu cu poporul său se situa într-un plan pur spiritual și personal.
- În islam, Coranul acordă o mare importanță supranaturalului și amintește explicit numeroase fapte miraculoase ale Bibliei, inclusiv întruparea lui Iisus Hristos din Maica Domnului. Însuși profetul Mahomed a avut o viziune a Arhanghelului Gabriel care l-a înștiințat de misiunea cu care fusese însărcinat. Ulterior, a fost ridicat la cer pentru a avea o viziune

extraordinară a Împărăției lui Dumnezeu. În zilele noastre, intervențiile miraculoase, precum vindecările obținute prin mijlocirea sfinților *marabuți*, sunt acceptate de numeroși musulmani, însă este vorba despre credințe populare pe care autoritățile religioase le tratează, în principiu, cu o oarecare neîncredere. Învățații musulmani sunniți limitează în general miraculosul la viața profetului, în timp ce șiiții și druzii cred în astfel de lucruri.

- Creștinismul și-a asumat faptele supranaturale ale Bibliei. Chiar și Noul Testament are multe episoade miraculoase. Cele al căror autor este Iisus sunt nenumărate: transformarea apei în vin la nunta din Cana, înmulțirea pâinilor, mersul pe apă, pescuitul miraculos, oprirea subită a unei furtuni, numeroase vindecări ale bolnavilor, ale orbilor și paraliticilor, învierea lui Lazăr și a fiului unei văduve... Această serie de minuni culminează cu Învierea lui Iisus Hristos, urmată de 40 de zile de viață nepământească și, în cele din urmă, de Înălțarea sa la Ceruri. Apostolii și sfinții au beneficiat ei înșiși de puteri supranaturale pe care credința populară le-a amplificat, dacă nu chiar inventat. Manifestările supranaturale continuă să fie înregistrate periodic de Biserică, cele mai recente și mai spectaculoase fiind aparițiile de la Lourdes și de la Fatima. Pe unele dintre ele le vom prezenta și aici.
- În hinduism, a cărei mitologie este o țesătură de minuni, singurele urme de supranatural privesc așa-zisele puteri magice ale unor asceți: telepatia, levitația sau ubicuitatea[1]. Astfel de puteri sunt deseori revendicate de către lama tibetani ai budismului tantric. În special, căutarea copilului în care să se reincarneze dalai-lama decedat are la bază criterii miraculoase. Nimic din toate acestea nu pare a fi, conform părerii hinduiștilor și budiștilor cu formație științifică, altceva decât efectul imaginației sau, chiar mai rău, al șarlatanismului.
- Diferitele forme de animism dau naștere la fenomene de posedare, deseori vizibile, însă greu de explicat. „Posedatul" își pierde personalitatea și o preia pe cea a unei divinități, în voodoo, a unui animal, în animismul

[1] Levitația îți permite să rămâi în aer fără suport, este suprimarea temporară a greutății. Ubicuitatea este puterea de a te afla simultan în două locuri diferite.

indonezian. În final, nu-şi mai aminteşte de respectiva experienţă. În religii, există numeroase practici magice; adesea, este vorba despre a face vrăji sau a preveni eventuale vrăji, ceea ce permite şi vindecări.

Dacă încercăm să clasificăm fenomenele supranaturale, considerate religioase, care nu sunt înşelătorii sau care nu au consecinţe de o naivitate imbecilă, nu putem spune decât că, în zilele noastre, esenţialul se reduce la patru categorii:

- ceea ce ţine de magie;
- fenomenele de posedare;
- apariţiile şi viziunile;
- minunile.

Magia

Magia este la fel de veche ca şi lumea. Numele său este legat de magii din Persia antică. Ea presupune invocarea forţelor oculte, demoni sau spirite, pentru a schimba cursul natural al lucrurilor: a obţine dragostea sau moartea cuiva, a dobândi bogăţie sau putere, a aduce ploaia etc.

Tehnicile folosite sunt deseori sinistre şi înfricoşătoare; ele urmează rituri riguroase ce conţin rostirea de formule bizare sau invocări satanice; ele fac de asemenea apel la suporturi materiale diverse şi neaşteptate, precum şuviţe de păr sau unghii, broaşte-râioase uscate, corn de cerb sau de rinocer, venin de şarpe, păpuşi şi ace... Cimitirele şi noaptea sunt mediul privilegiat al acestor practici tulburătoare.

De ce evocăm aici ceea ce pare a fi un amestec de înşelătorie şi de superstiţie? Deoarece magia este încă asociată cu numeroase religii, ele însele încă foarte prezente în familia animistă. Perpetuarea unor astfel de practici ar fi prost înţeleasă dacă nimeni nu ar crede în eficacitatea lor.

Cum să ne facem o părere obiectivă despre unele activităţi care vor să rămână secrete şi sunt rezervate doar iniţiaţilor? Această disimulare este

aprioric suspectă, însă suspectă de ce anume? Ce îi reproșează magiei știința și religiile care o condamnă?

Magia se opune fundamental științei: savantul acționează bazându-se pe legi ale naturii, vrăjitorul pretinde că le evită. La o analiză atentă, magia nu pare a fi, adesea, decât un veșmânt de tehnici voit misterioase care țin de intimidare și scamatorie, cu sau fără ajutorul plantelor medicinale.

Magia se opune și religiei, deoarece vrăjitorul este cel ce deține puterea, chiar dacă declară că această putere ține de supranatural, tehnica lui fiind cea care îi permite să obțină ce vrea. În religie, puterea se află în mâinile Domnului și numai prin rugăciune se poate obține o favoare, niciodată în mod automat.

Perpetuarea practicilor magice în unele religii tradiționale, precum existența credincioșilor în toate religiile care sunt gata să li se dăruiască, stă sub convingerea că putem acționa asupra lumii necunoscutului. Este naiv a crede că niște gesturi ritualice, niște sacrificii de animale sau talismanele pot avea vreo eficiență. Totuși, dacă magia nu produce efectul scontat, vrăjitorul nu se va lăsa descumpănit, susținând că o altă forță magică mult mai puternică a acționat în sens invers invocărilor sale. Zeii oscilează astfel între puterile vrăjitorilor, ceea ce întărește ideea că divinitățile nu au nici putere, nici libertate. O astfel de contradicție duce la concluzia de șarlatanie.

Eficiența magiei, dacă aceasta există, este rezultatul naivității și al autosugestiei celui care crede în ea[1].

Credințele nereligioase

Superstiția

Ea constă în a considera fapte neașteptate drept cauzele unor fenomene care sunt, în mod logic, total independente de acestea. Pare astfel absurd, de exemplu, să crezi că trecerea pe sub o scară a provocat

[1] Am putea crede de asemenea că magia își trage puterea de la o intervenție diabolică. Vom trata și despre diavol în continuare, când vom ajunge la discuția despre bine și rău.

accidentul de mașină survenit câteva zile mai târziu. A vedea o pisică neagră, a sparge un pahar, a fi treisprezece la masă nu au evident nici cel mai mic efect asupra a orice s-ar întâmpla. Credințele superstițioase sunt foarte puternice: unele companii aeriene elimină rândul cu scaunul purtător al numărului 13, iar japonezii fac la fel pentru cifra 4 care, prin omofonie, simbolizează moartea.

Astrologia

Unele persoane cred în horoscop într-un mod foarte superstițios. Să fim clari: nimic nu interzice să credem că diferite fenomene, care nu au nimic în comun cu patrimoniul genetic, influențează unele aspecte ale personalității. Poate că a naște într-o atmosferă umedă sau încărcată de electricitate favorizează sau, din contră, dăunează unui astfel de mecanism extrem de sensibil și încă foarte puțin cunoscut de creierul nostru. Poate că perioadele de erupție solară sau fenomenele magnetice au efecte încă nedescoperite. Poate că și iarna modifică imperceptibil unii factori chimici ai spermei sau ai ovulului. Ne putem imagina orice, atât timp cât nu am constatat nimic. Partizanii astrologiei cred că observă dispoziții de caracter legate de conjunctura astrelor și planetelor în momentul nașterii. Poate și de ce nu? Nu este mai puțin adevărat că dacă acest efect există, el este un element – și aparent unul de importanță minoră – printre toate celelalte care formează personalitatea alături de ereditate, educație, obstacolele vieții etc. Pe cât este de amuzant să găsești la persoane din aceeași zodie câteva trăsături de caracter comune, pe atât este de ridicol să crezi în horoscoapele din ziare care îndrăznesc să prezică tuturor cititorilor dintr-o zodie dispoziții la fel de favorabile sau nefavorabile în bani sau dragoste... Chiar dacă trebuie dat de lucru tinerilor stagiari însărcinați cu astfel de rubrici, trebuie neapărat constatat că acest tip de bătaie la cap nu este mai bun decât publicitatea mincinoasă și că el contribuie la confuzia din partea celor mai naivi a fenomenului misterios care merită reflecție, pe de o parte, cu înșelătoria, pe de alta.

Ar fi, totuși, simplu, cu mijloacele de care dispune știința din zilele noastre, să se compare viața persoanelor care au exact aceeași pecete

astrală. Putem crede că, dacă nu se face asta, este pentru că, aparent, nu e nimic de găsit.

Liniile palmei (sau chiromanţia)

O altă credinţă populară foarte puternică priveşte citirea destinului în liniile palmei. Şi în acest caz, putem distinge ceea ce este poate serios de ceea ce cu siguranţă nu este. Există în mod sigur unii oameni cu capacităţi excepţionale şi nonsistematice de clarviziune. Ei susţin că au nevoie, pentru a-şi exersa harul, să se concentreze graţie unui suport care poate fi un joc de cărţi, un glob de cristal, zaţ de cafea sau liniile mâinii. Dacă acceptăm ipoteza că aceste haruri nu sunt înşelătorie, liniile palmei nu sunt decât un suport pentru clarviziune. Este însă absurd să deduci automat şi, am putea spune, ştiinţific o relaţie între forma respectivelor linii şi destinul persoanei în cauză. Nu ar fi nimic mai simplu decât a fotografia liniile palmelor unui număr mare de subiecţi, dacă nu chiar ale unei populaţii întregi, şi de a compara în momentul decesului ceea ce „experţii" în chiromanţie au prezis cu ceea ce defunctul a trăit în realitate. De exemplu, dacă toate persoanele tinere decedate în urma unui accident de maşină aveau o linie a vieţii foarte scurtă, s-ar vedea şi ar fi facil de verificat. Dacă un asemenea studiu nu a fost făcut este pentru că se poate constata cu uşurinţă că destinul nu este scris în palmă. Precizăm încă o dată că o astfel de deducţie nu exclude capacitatea de clarviziune bazată pe cititul în palmă, însă ea trebuie, cel puţin, să incite la prudenţă.

Clarviziunea

A vedea viitorul este total incompatibil cu concepţia noastră obişnuită asupra timpului. Creierul este capabil de memorizare şi poate să ne amintească trecutul. Am putea să ne imaginăm că între două persoane, legate printr-o sensibilitate comună extremă, percepţii foarte intense precum durerea sau moartea pot depăşi distanţele. Nu reuşim însă să ne imaginăm cum am putea vedea ceea ce nu există încă, dar care, în consecinţă, ar putea să nu se întâmple dacă am avea grijă să modificăm cauzele respectivului eveniment viitor.

Poate că lucrurile nu sunt chiar atât de simple. În cazul unui Dumnezeu creator al universului, El nu poate fi prizonier al creației sale. El este dincolo de timp și se implică în evoluția ființelor. Chiar dacă le lasă o oarecare libertate, Dumnezeu este de asemenea capabil să știe spre ce se îndreaptă alegerile acestora.

Nu există deci o incompatibilitate între libertatea noastră și faptul că Dumnezeu cunoaște viitorul. Legat de acest lucru, putem spune că viitorul nostru este hotărât: suntem liberi, însă alegerea noastră, oricât de liberă ar fi, este deja cunoscută. Dacă Dumnezeu cunoaște viitorul, nu mai este deloc aberant ca El să nu fie singurul care îl știe: este suficient ca Dumnezeu să vrea acest lucru.

Sunt evident pure speculații, însă este, aparent, singurul mod de a interpreta fenomenele de clarviziune, dacă ele există cu adevărat.

Clarviziunea rămâne, în orice caz, un fenomen foarte limitat. Ea nu privește decât puține persoane ale căror capacități extralucide nu sunt decât parțiale.

Harurile lor, dacă există, sunt deci mai degrabă o curiozitate a naturii, decât o modalitate de a acționa.

La ce ar putea servi astfel de haruri? Deseori pentru a-i ajuta să trăiască pe clarvăzători sau pe escrocii care îi imită. Acest lucru nu ar justifica aparent faptul că Dumnezeu a permis harul prezicerii. Cel mai plauzibil, dacă există vreun sâmbure de adevăr în asemenea fenomene, este că Dumnezeu ne lasă astfel o mică deschidere asupra supranaturalului pentru a nu ne limita universul la vizibil și palpabil... Nu este decât o interpretare, bună și ea în lipsa a ceva mai plauzibil.

De fapt, este neliniștitor să constați cât sunt de convinse și convingătoare persoanele care au darul clarviziunii și care nu sunt „profesioniste", de fiecare dată puțin cam suspecte. Femeile sunt aparent mai favorizate decât bărbații să aibă acest tip de har.

Premoniția

Este un fenomen aparent mult mai răspândit decât clarviziunea: este vorba despre intuirea, mai mult sau mai puțin precisă, a unui eveniment care nu se lămurește sau nu se interpretează decât după

realizarea faptelor. Este, într-un fel, o clarviziune imperfectă: de exemplu, o persoană refuză în ultimul moment să ia avionul care ulterior se va prăbuși; o alta simte durerea precisă ce corespunde unei boli a unei terțe persoane, durerea încetând imediat ce maladia va fi diagnosticată; câteodată o soție are certitudinea morții soțului său și drama se va întâmpla efectiv... Putem recuza toate aceste fenomene admițând realitatea. În primul caz, se evită căutarea unei explicații: nu există supranatural, nu există decât țicniți. În al doilea caz, am putea spune că nimic nu este sigur, poate este imaginație și înșelătorie, însă rămânem deschiși la explicații naturale sau supranaturale fără a le diminua importanța.

Spiritismul și ocultismul

Religiile afirmă că există viață după moarte, însă au prudența de a considera că lumea de dincolo ne este inaccesibilă.

În ceea ce privește spiritismul, acesta are ambiția de a lua legătura cu spiritul morților. Domeniul ocultismului, care înglobează și spiritismul, este încă și mai vast: el se referă la toate cunoștințele „ascunse" dobândite printr-o inițiere sau practici deosebite. El se înrudește cu toate curentele „gnostice"[1], pe care le întâlnim în orice epocă și care se potrivesc cu toate religiile. În capitolele precedente, am evidențiat astfel de caracteristici cu privire la religia druzilor, la caodaism sau rozacrucieni.

Există o literatură vastă cu privire la aceste subiecte care excită imaginația: mesele rotitoare, puterile mediumilor care interpretează transele subiecților lor, existența unei „aure" care ne luminează corpul precum o aureolă, fenomenele scrierii automate, ca să nu mai punem la socoteală mesajele extratereștrilor care se numără printre temele favorite ale specialiștilor în supranaturalul nonreligios.

---

[1] *Gnoză* (din cuvântul din limba greacă *gnosis*, „cunoaștere") se aplică oricărei doctrine ce rezervă inițiaților selecționați cunoașterea misterelor lui Dumnezeu și ale creației. Cultele Antichității egiptene sau ale Antichității Orientului Mijlociu purtau amprenta acestora. Gnosticismul modern face trimitere mai mult sau mai puțin la un astfel de lucru.

Cu cât fenomenele sunt mai misterioase, cu atât vocabularul este mai ermetic[1], cu atât sunt mai numeroşi cei care se lasă seduşi de o „căutare" şi o iniţiere. Cum aceste domenii nu consimt, prin definiţie, la rigoarea unei expertize ştiinţifice, nu poate fi vorba decât despre credinţe subiective în care există în fiecare clipă riscul manipulării mentale. Unele secte sau organizaţii cu scopuri nu prea clar definite se complac în exploatarea unor astfel de credinţe. Proporţia dintre imaginarul fără bază şi eventualele fenomene paranormale pare greu de stabilit.

Interesul pentru supranatural al spiritismului şi al ocultismului nu trebuie să mascheze ceea ce le distinge profund de religii: primele pretind că deţin tehnici pentru a accede la cunoştinţe ascunse, apropiindu-se astfel de magie, în timp ce religiile – cel puţin cele mai importante dintre ele – vizează în special ridicarea oamenilor către Dumnezeu printr-o transformare a comportamentului lor care se bazează în primul rând pe efort şi voinţă.

Posedarea

Fenomenele de posedare se întâlnesc sub diverse forme în nenumărate religii, în general, dar nu obligatoriu, fiind caracteristice animismului. Am văzut un exemplu legat de voodoo, dar am putea cita multe altele printre care cultul zar din Ethiopia, în regiunea Gondar, cultul tromba la sakalavii din Madagascar, cultul Hamadcha în Maroc, cultul bori în Niger, cultul Durga-Kali în India, cultul Hau-Bang din Vietnam, precum

---

[1] Zeul grec Hermes îl are ca echivalent în panteonul egiptean pe Thot, zeul cu cap de ibis, scrib al infernului. Cumulându-i atribuţiile, Hermes mai este numit şi Trismegistul, „de trei ori mare", cel mai mare dintre preoţi, filosofi şi regi. Ca mesager al zeilor, graţie lui oamenii au primit ştiinţa. Numele său este legat de asemenea de Hiram, arhitectul templului lui Solomon. Hermes-Thot este considerat stăpânul ştiinţelor secrete (*ermetic* a devenit sinonim cu *inaccesibil* şi apoi cu *complet închis*). Mitul cunoştinţelor misterioase transmise de vechii egipteni, precum şi cel al secretelor Atlantidei, al cavalerilor Graalului sau al templierilor păstrează o parte a fascinaţiei sale şi continuă să fie evocat de francmasoni, mormoni şi mulţi alţii.

şi posedările provocate de şamanii din Indonezia sau din Siberia. Europa a cunoscut şi ea numeroase cazuri de posedare, în Antichitate şi în Evul Mediu[1], însă au fost din ce în ce mai rare odată cu dezvoltarea societăţii industriale.

Cum se produc aceste fenomene şi în ce constau? Posedarea nu este un accident, ea nu este spontană, ci este provocată de un rit precis în care ritmul şi dansul ocupă un rol foarte important. Alte rituri, precum ofrandele de hrană, sacrificiile de animale, o decorare specială, sunt câteodată cerute. Exaltarea participanţilor care trăiesc un fel de sărbătoare este deseori susţinută de alcool sau, mai rar, de consumul plantelor halucinogene.

Scopul unor astfel de rituri diverse este de a invoca spirite, zei sau demoni pentru a „poseda" un participant la ceremonie. În funcţie de religie, poate fi vorba despre preotul însuşi, despre un iniţiat al divinităţii sau despre un participant oarecare. Chiar europenii, străini cultului respectiv, pot fi aleşi câteodată de către zeu.

Persoana poate fi brutal „posedată" sau să prezinte semne premergătoare: sufocare, tremur, transpiraţie, respiraţie întretăiată. Starea de posedare poate dura, în funcţie de caz şi de religie, de la câteva minute la câteva zile. În respectivul interval, posedatul îşi pierde personalitatea şi o ia pe cea a zeului, pe care o recunosc preoţii oficianţi şi iniţiaţii. Acest lucru se observă printr-o schimbare a expresiei feţei, o voce transformată şi un comportament care se presupune a fi al divinităţii. Dacă subiectul este un bătrân, vocea abia i se aude, faţa i se schimonoseşte şi corpul i se gârboveşte; însă, dacă este vorba despre un războinic, posedatul este de temut şi puternic. Câteodată este vorba despre manifestarea unui zeu-animal care se manifestă, iar posedatul mimează, mai bine decât un profesionist, animalul în cauză: un individ, transformat în vidră de un şaman indonezian, se scufundă într-o mlaştină în care pescuieşte cu dinţii un peşte viu; un altul, devenit maimuţă, se caţără pe ramurile unui copac cu

[1] Mai târziu, în secolul al XVIII-lea, cazul călugăriţelor ursuline din Loudun posedate de demon a readus fenomenul în atenţia publicului.

o agilitate de care ar fi în mod normal incapabil; un altul se va târî ca un şarpe, cu ochii ficşi fără să clipească, sâsâind cu limba.

Ca nişte raţionalişti ce suntem, astfel de exemple ne provoacă uimire. Numărul mare de cazuri şi mărturiile care atestă asemenea lucruri exclud şarlatania sistematică şi ne forţează să recunoaştem existenţa acestui fenomen, însă toate ipotezele asupra interpretării sale rămân deschise.

În hipnoză, care este recunoscută ştiinţific, mediumul devine stăpânul voinţei subiectului. Posedarea ar putea fi un fenomen asemănător. Problema este de a şti dacă „mediumul" este sau nu, în cazul posedării, o fiinţă supranaturală.

În orice caz, pare puţin probabil a fi unul dintre participanţi, mai ales când însuşi preotul oficiant este posedat.

În ceea ce priveşte Biserica Catolică, aceasta crede în acţiunea demonilor. Există de altfel, în teorie, un preot exorcist în fiecare dioceză, al cărui rol este de a-i înlătura. Este evident o diferenţă faţă de religiile tradiţionale care se străduiesc să-i atragă...

Viziunile şi apariţiile

Este vorba despre unul şi acelaşi fenomen: viziunea este perceperea unei apariţii. Totuşi, o „viziune" poate fi pur interioară şi ar trebui atunci să vorbim mai degrabă despre senzaţia de prezenţă, căci vederea nu joacă niciun rol.

O asemenea manifestare supranaturală este rar întâlnită sau, cel puţin, se vorbeşte puţin despre ea, căci ţine de domeniul vieţii personale celei mai intime. Cei care au o viziune sunt profund marcaţi, dar le este greu să-şi povestească experienţa sau chiar să creadă în existenţa ei, căci sunt descurajaţi de neîncrederea celor din jur: expresiile „are vedenii" sau „aude voci" au intrat în limbajul curent cu o conotaţie puternică de ridicol.

Totuşi, vocea pe care Ioana d'Arc a auzit-o a fost destul de convingătoare pentru a-i schimba radical destinul şi pentru a face dintr-o simplă ţărancă o eroină naţională.

În unele cazuri și mai ieșite din comun, supranaturalul este mai puțin discret, fie că se manifestă simultan la mai multe persoane, fie că ia forma unei prezențe ce poate fi văzută, auzită și câteodată chiar atinsă. Este greu de a trece sub tăcere astfel de fenomene și poate tocmai de aceea ele există.

Este curioasă situația deosebită a Bisericii Catolice în care acest tip de fenomen apare atât de frecvent, încât este prevăzut și pus în mișcare un dispozitiv pentru a-i verifica, atât cât se poate, autenticitatea...

Totuși, nimic nu ne permite să atribuim asemenea manifestări lui Dumnezeu, cum nu putem de altfel să le punem sistematic pe seama tulburărilor psihice, halucinațiilor sau, de ce nu, a glumelor răutăcioase ale diavolului. Nu este ușor să ai discernământ în această situație; ar fi mult mai ușor să respingem totul în bloc. Din nefericire, faptele se încăpățânează să existe și când 70 000 de persoane sunt concomitent martori ai unui fenomen precum „dansul" soarelui de la Fatima, ar fi, din punct de vedere intelectual, incorect să negăm că s-a întâmplat ceva extraordinar: bineînțeles, nu astrul zilei și-a schimbat obiceiurile – ne-am fi dat altfel seama de acest lucru –, însă perceperea identică a fenomenului de o mulțime în care se află numeroși necredincioși nu este nici ea rezultatul unei halucinații așa cum este catalogată din punct de vedere medical.

Caracterul irațional și surprinzător al aparițiilor ne face să dăm mai multe exemple. Am amintit-o pe cea de la Fatima din Portugalia din 1917, cele din Kibeho din Rwanda și din Medjugorje din fosta Iugoslavie, care continuă și în zilele noastre, precum și cele de la Paray-le-Monial și Bac din Paris, ce stau la originea unei evlavii deosebite. Adăugăm viziunile de la Dozulé, din Normandia, ca exemplu de apariții nerecunoscute de Biserica Catolică. Să reamintim că între 1928 și 1975, au fost semnalate 232 de cazuri de apariții dintre care niciuna nu a fost recunoscută de cler. Catolicii nu prea cred în veridicitatea acestor apariții, chiar dacă au fost oficial autentificate, precum cele de la Lourdes și Fatima.

Într-un mod oarecum arbitrar, vom prezenta manifestările de la Lourdes la capitolul dedicat miracolelor.

Fatima

Duminică, 13 mai 1917, trei copii ai unor țărani portughezi, Lucia, de 10 ani, şi cei doi verişori ai săi, Francisco, de 9 ani, şi Jacinta, de 7 ani, au plecat cu turma de oi la păscut după ce au participat la liturghie. Către prânz, ei construiesc în joacă un zid în jurul unui tufiş când un fulger îi obligă să se îndrepte către fermă. După un al doilea fulger, copiii văd plutind foarte aproape de ei, deasupra unui mic stejar verde, o femeie, îmbrăcată în alb, strălucind intens, care îi linişteşte şi le cere să vină în toate zilele de 13 ale fiecărei luni, timp de jumătate de an în acelaşi loc şi la aceeaşi oră.

Apariția este punctuală la întâlnirile sale în timpul cărora copiii dialoghează cu glas tare cu Maica Domnului.

Pe 13 iulie și pe 13 august au loc primele fenomene ce au putut fi percepute și de alții: ramurile stejarului se îndoaie sub greutatea apariției, lumina soarelui are o nuanță neobișnuită... Oamenii încep să se înghesuie și, pe 13 septembrie, în fața a aproape 30 000 de persoane, un glob luminos venit dinspre est se oprește deasupra locului în care copiii văd apariția, dispărând după plecarea acesteia. Numeroşi spectatori văd căzând din cer o ploaie de fulgi albi care se evaporă înainte de a atinge pământul.

În cele din urmă, pe 13 octombrie 1917, 70 000 de pelerini și curioși, printre care și necredincioși, văd soarele „dansând": după ce a tremurat oferind succesiv licăriri în toate culorile curcubeului, soarele roșu-sângeriu a părut a coborî pe pământ, îngrozind asistența, apoi și-a reluat locul și culoarea obișnuite.

Asemenea manifestări, anunțate încă dinainte copiilor de către Maica Domnului, sunt interpretate ca semn de autentificare a aparițiilor și mesajelor. Fecioara Maria nu se mulţumeşte doar să-şi manifeste prezenţa, ea cere cu insistenţă ca lumea să se roage pentru sfârşitul războiului şi încredințează copiilor „secrete" pe care ei nu trebuie să le dezvăluie.

Aparițiile au avut consecințe spirituale deosebite, în ciuda eforturilor autorităților de a le minimaliza și desconsidera. Convertirile și întoarcerea la practica religioasă au luat o asemenea amploare, încât regimul portughez al vremii, puternic antireligios, a acționat rapid și a stabilit relații diplomatice cu Sfântul Scaun în 1918.

În ceea ce privește conținutul mesajelor misterioase, acesta a rămas necunoscut. Doi dintre clarvăzători au murit prematur, după o viață de sfințenie, Francisco în 1919 de gripă spaniolă, iar Jacinta în 1920 de pleurezie. Lucia s-a călugărit și a păstrat o discreție totală. Această incertitudine a generat o literatură bogată: mediile tradiționaliste ale catolicismului au văzut în mesajul de la Fatima vestirea convertirii Rusiei conform aspirațiilor lor politice.

Astăzi, pelerinii veniți la Fatima caută confortul spiritual. Pe locul aparițiilor a fost construită o biserică înconjurată de colonade. Domeniul sanctuarului ocupă 120 de hectare dintre care 28 pentru esplanada unde se adună pelerinii. Aici s-au construit și două spitale și case de oaspeți.

La aniversarea aparițiilor, mulțimea este numeroasă, depășind deseori un milion de persoane.

Aparițiile de la Medjugorje

Bosnia-Herțegovina, una dintre cele șase republici ale fostei Iugoslavii, este începând cu anul 1981 scena aparițiilor Maicii Domnului. Aceasta se întâmplă mai precis în satul Medjugorje[1], într-o regiune profund catolică, foarte aproape de o cruce ridicată în 1933 pentru al nouăsprezecelea centenar al morții lui Hristos. Cei care au avut viziuni au fost patru fete și doi băieți, între zece și cincisprezece ani.

Regimul marxist din acea vreme, la fel de încurcat precum ierarhia ecleziastică, a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a ține secrete asemenea manifestări și a-i manipula pe vizionari. Miliția iugoslavă i-a supus pe tinerii în cauză la interogatorii și la examene psihiatrice. Maica Domnului și-a permis să apară o dată chiar și în mașina poliției. De la căderea regimului comunist, aparițiile au loc frecvent acolo unde se află vizionarii. Ele sunt zilnice și la oră fixă (18.40). La ora întâlnirii, cad toți în genunchi și, în întrevederile lor cu Maica Domnului, doar buzele li se mișcă fără ca vreun sunet să fie perceput de participanți. Vizionarii au acceptat de

[1] Numele înseamnă „între munți".

bunăvoie să fie supuşi la nenumărate teste ştiinţifice. Ancheta Vaticanului privind autenticitatea, actualmente în curs, nu se va finaliza decât când apariţiile vor înceta.

Mesajul supranatural transmis astfel se încadrează în linia catolică: incitare la rugăciune şi convertirea sufletelor. După descrierea vizionarilor, Fecioara se prezintă ca Maica Domnului a păcii şi a împăcării. Poartă o rochie de un gri-deschis şi un văl alb. Are obrajii îmbujoraţi şi ochii albaştri; pare a avea în jur de 20 de ani şi vorbeşte cu o voce blândă o croată perfectă. Vizionarii spun că o pot atinge şi îmbrăţişa ca pe o persoană reală. La sfârşitul apariţiilor trebuie să se manifeste un semn. Numeroşi martori sesizează frecvent fenomene luminoase precum dansul soarelui analog celui observat la Fatima sau luminări fără cauză aparentă a crucifixului pelerinajului şi a drumului ce duce la locul primelor apariţii.

Câteva milioane de persoane, bosniaci, croaţi şi străini din toate ţările, au mers în pelerinaj la Medjugorje. S-au înregistrat numeroase cazuri de vindecare, fizică şi spirituală.

Apariţiile de la Kibeho

Pentru prima dată în Africa, s-au semnalat o serie de apariţii care au început pe 28 noiembrie 1981 (până în 1983). Iisus Hristos sau Maica Domnului li se arată la intervale neregulate mai multor copii din satul Kibeho, din partea meridională a Rwandei. Trei dintre aceşti copii sunt elevele unei şcoli generale rurale. Alte trei fete şi un băiat, fără nicio legătură cu primele, sunt martori ai apariţiilor.

Băiatul, Emmanuel Segatashya, născut în 1967, face parte dintr-o familie de agricultori necreştinaţi. Nu ştia nimic despre catolicism pe 2 iulie 1982, când i s-a arătat Iisus Hristos.

Una dintre fete, Vestine Salima, avea tată musulman care s-a convertit din acel moment la catolicism.

Apariţiile nu i se revelează decât unui copil o dată. Ele au deseori loc în curtea şcolii şi durează destul de mult, câteodată chiar şi câteva ore. Zeci de mii de persoane au venit să vadă aceste manifestări ciudate.

Spre deosebire de apariția de la Medjugorje, în Bosnia-Herțegovina, unde vizionarii păstrează o atitudine perfect naturală înaintea, în timpul și după apariții, la Kibeho, tinerii se prăbușesc câteodată brusc la pământ după viziuni și rămân inconștienți câteva clipe.

Dialogurile pe care aceștia le au în timpul aparițiilor sunt perfect inteligibile pentru cei prezenți, în timp ce la Medjugorje, buzele vizionarilor se mișcă fără ca vreun sunet să fie perceptibil.

Mesajele pe care vizionarii sunt însărcinați să le transmită mulțimii din partea apariției sunt în limba țării, kinyarwanda; ele sunt conforme doctrinei catolice, fiind exprimate într-un stil metaforic, perfect adaptat rwandezilor.

Numeroase vindecări și convertiri au avut loc în urma acestor evenimente.

Faptul cel mai important este că, în unele ocazii, au fost observate fenomene luminoase de către o asistență numeroasă, ceea ce amintește de dansul soarelui de la Fatima din 1917. În plus, soarele s-a scindat în două pentru câteva clipe, unul dintre discuri trecând în fața celuilalt. Martorii unor astfel de evenimente se aflau la câțiva zeci de kilometri de locurile aparițiilor și nu știau de existența lor. Întâmplare tragică sau avertisment divin, Rwanda a cunoscut la puțin timp după aceea, în 1994, un înspăimântător genocid.

Paray-le-Monial

Numele acestei capitale de canton din Saône-et-Loire este considerat un loc important pentru catolicism, dar puțini sunt cei care își amintesc motivele acestei relative notorietăți.

Începând cu anul 973, aici a fost construită o mănăstire care a fost alipită abației de Clunny, apoi, în secolul al XII-lea, a fost ridicată o bazilică. Însă Paray-le-Monial și-a câștigat celebritatea în secolul al XVII-lea: o călugăriță visitandină, fiica unui notar din regiune, Marguerite-Marie Alacoque, va fi martora, începând cu 1673, a treizeci de apariții ale lui Iisus Hristos. Dintre acestea, în cea din iunie 1675, cea mai importantă, îi va cere să instituie o sărbătoare a Preasfintei Inimi a lui Hristos. Devoțiunea

Preasfintei Inimi a lui Hristos exista deja din Evul Mediu, însă această intervenție supranaturală venea în momentul în care jansenismul, o formă a catolicismului austeră și lipsită de esență, era la modă. Mesajul călugăriței, susținut de un iezuit convins de autenticitatea aparițiilor, a fost acceptat de Biserica Catolică, iar cultul Preasfintei Inimi a lui Hristos s-a răspândit rapid.

Înfățișarea anostă a statuilor din ipsos ale lui Hristos cu inima roșie sângerândă ridicat pe o cruce nu a descurajat evlavia credincioșilor care simțeau, din contră, nevoia unei exprimări sensibile a pasiunii lor. Devoțiunea Preasfintei Inimi a lui Hristos a fost deseori asociată cu formele cele mai tradiționaliste ale catolicismului: Preasfânta Inimă a lui Hristos era emblema șuanilor, bazilica Sacré-Cœur din Montmartre a fost construită pentru comemorarea masacrelor săvârșite de Comuna din Paris împotriva creștinilor în 1870, iar, în secolul XX, Contrareforma catolică a abatelui de Nantes, ce s-a opus puternic Conciliului Vatican II, a avut ca simbol inima urcată pe cruce.

Este cu atât mai uimitor să constatăm că Paray-le-Monial este unul dintre centrele de predilecție ale mișcărilor charismatice, manifestare foarte recentă și puternică a catolicismului mistic. Regăsim aici atât pelerini legați de vechile rituri ale Bisericii care se roagă în bazilică, dar și tineri adunați pentru marile sărbători, slăvind gloria lui Dumnezeu sub corturi provizorii.

Contrastul între cele două forme aparent atât de diferite ale catolicismului exprimă poate cât de mult Iisus Hristos își iubește toți copiii cu aceeași inimă.

Sora Marguerite Marie Alacoque a fost beatificată de Biserică în 1864 și canonizată în 1920.

Capela „Medaliei Miraculoase"

În 1830, la Paris, în apropierea Cartierului Latin, Mănăstirea Fiicele Carității de pe Rue du Bac a fost scena aparițiilor Maicii Domnului. O novice, provenită dintr-o familie de țărani pioși, Catherine Labouré (1806–1876),

după ce a cerut în rugăciunile sale să o vadă pe Maica Domnului, este trezită într-o noapte de un copil pe care ea îl crede îngerul său păzitor. Acesta o convinge să coboare în capelă unde, spunea el, Fecioara Maria avea să-i împlinească dorința. Maica Domnului, strălucind de lumină, apare efectiv în foșnetul unei stofe și se așază într-un fotoliu. Pare atât de reală, încât Catherine își pune mâinile pe rochia ei. Fecioara Maria vorbește îndelung cu călugărița și îi aduce la cunoștință că va avea daruri deosebite de clarvăzătoare. Doar preotul duhovnic trebuia să știe de viziune. După această contemplare, copilul o conduce în camera sa unde își petrece restul nopții minunându-se de o asemenea întâlnire.

Patru luni mai târziu, în noiembrie 1830, în timpul unei rugăciuni de seară cu toată comunitatea, Maica Domnului îi apare din nou, acum însă în picioare, plutind deasupra pământului. Lui Catherine, singura care o poate vedea, i se cere să graveze o medalie al cărei model, recto-verso, îi apare cu mare precizie. Respectiva medalie dobândește rapid o popularitate surprinzătoare, ea este pusă în circulație în mai multe milioane de exemplare și face o serie de minuni. Una dintre ele este imediata convertire a unui bancher evreu, Alphonse Ratisbonne, care o primise doar ca să nu jignească un prieten: are și el o viziune a Maicii Domnului și se face preot.

În ceea ce o privește pe Catherine Labouré, ea dă dovadă de discreție totală asupra darurilor primite, într-atât încât doar câțiva preoți și călugărițe sunt la curent cu experiența sa mistică. Ea a continuat să ducă existența unei călugărițe anonime, dedicându-se îngrijirii bătrânilor până la moartea sa.

În timpul procesului său de beatificare, în 1933, mormântul său a fost deschis, corpul său fiind găsit intact, de parcă abia murise. A fost canonizată în 1947.

Dozulé

Dozulé, un sătuc din Normandia situat între Caen și Pont-l'Evêque, a fost locul uneia dintre aparițiile cele mai recente ce au avut loc în Franța. Hristos i s-a arătat de treizeci și șase de ori, între martie 1972 și august

1982, unei mame a cinci copii, soția unui muncitor, Madeleine Aumont, născută pe 26 octombrie 1924.

Adesea, evenimentele s-au produs în prezența călugărițelor, a preotului paroh sau a credincioșilor.

Mesajele transmise de Hristos, exprimate într-o latină cultă, sunt, într-o oarecare măsură, o continuare a Apocalipsei: ele anunță iminența marilor încercări, înainte de sfârșitul secolului, apariția semnului Sfintei Cruci pe cer, ceea ce va opri în mod miraculos al treilea război mondial, desfășurarea unei noi evanghelizări și întoarcerea glorioasă a lui Hristos la Dozulé după toate acestea.

Hristos apare, în general, în locul tabernacolului pe altar, ceea ce este interpretat ca o confirmare a prezenței reale a Mântuitorului în ostia sfințită.

Hristos ar fi cerut să se ridice la Dozulé o cruce de 738 de metri, înălțime ce corespunde altitudinii muntelui drumului crucii din Ierusalim.

Madeleine Aumont, femeie simplă și așezată, nu avea decât studii gimnaziale și trebuia să-i ceară preotului paroh traducerea cuvintelor latine pe care le auzea.

Numeroși alți martori de origini diferite au constatat de mai multe ori asemănarea subită a norilor cu o cruce în locurile aparițiilor.

Procesul canonic, adică ancheta oficială a Bisericii Catolice asupra acestor apariții, a început în anul 1984. Pe 24 iunie 1985, episcopul de Bayeux a dat o rezoluție negativă însoțită de o atenționare a preoților și credincioșilor, măsură aprobată de Congregația romană pentru doctrina credinței pe 25 octombrie 1985.

Ce putem crede despre apariții?

Desigur că orice farsor, nebun sau șarlatan poate declara că a văzut, așa cum vă văd, elefanți roz al căror mesaj va schimba destinul umanității. Dacă are talente actoricești, el va găsi oameni care să-l creadă și mulți lipsiți de mijloace de subzistență care să-i devină discipoli.

Tot ce vine din partea omului poate fi pus la îndoială. Biserica Catolică însăși manifestă o mare prudență față de preoții și episcopii vizionari.

Chiar dacă recunoaşte autenticitatea unor apariţii – mult mai puţine decât cele raportate –, nu-i obligă pe credincioşi să creadă în ele.

Acestea fiind spuse, putem face următoarele remarci:

- După cum am văzut, nicio religie nu respinge în totalitate miraculosul. Creştinismul, în special, s-ar prăbuşi dacă Hristos nu ar fi resuscitat.
- În miraculos este relativ uşor de făcut diferenţa dintre ceea ce ţine de legenda înfrumuseţată şi ceea ce este afirmat cu convingere de martori fără probleme psihice şi demni de încredere. Asta conduce la constatarea că, în ultimele secole, fenomenele ieşite din comun ce prezintă o oarecare credibilitate şi un răsunet s-au produs în sfera Bisericii Catolice.
- Dacă admitem existenţa unui Dumnezeu capabil de a crea universul şi de a-l face să funcţioneze conform legilor sale, se pare că îi este uşor să-i ofere unei persoane alese senzaţii care pot fi interpretate ca o prezenţă. Creierul nostru nu lucrează decât cu realitatea observabilă şi concretă, după cum ne-o demonstrează propriile vise. Nimic nu ne interzice să credem că un clarvăzător are cu adevărat toate senzaţiile obiective pe care declară că le vede şi le aude: declaraţiile sale sunt de încredere şi doar el poate fi conştient de acest fenomen. Nimic nu-i interzice nici lui Dumnezeu ca o astfel de percepere să o aibă un număr oarecare de martori. Este o realitate interioară percepută ca un fenomen exterior, dar totuşi o realitate.
- În ceea ce priveşte mesajele primite de clarvăzători, am putea încerca o interpretare de orice fel. Chiar dacă ele tranzitează creierul vizionarului, pot totuşi să nu fie independente de personalitatea acestuia. Tot aşa cum cele patru Evanghelii nu sunt identice şi reflectă personalitatea autorului lor, este posibil să existe şi o marjă de interpretare a mesajelor legată de personalitatea vizionarului. Astfel, un mesaj al lui Dumnezeu poate fi perfect autentic în mintea vizionarului fără a i se interzice de a face din el o „critică", în sensul de critică istorică, şi de a admite o interpretare mai bine adaptată la alte personalităţi.

Aceste observaţii răspund la întrebări pe care şi le pun câteodată creştinii puţin surprinşi de instituirea unei „amulete" precum medalia miraculoasă,

de formula „culoare locală" a unor mesaje ale Maicii Domnului sau de secrete atât de înspăimântătoare, încât papa refuză să vorbească despre ele. Recomandările şi mesajele sunt, înainte de toate, destinate vizionarilor, chiar dacă au deseori un răsunet mai mare, câteodată, chiar global. Dar acest lucru nu implică interesul pentru aspectele circumstanţiale ale mesajului: conţinutul spiritual contează, iar fiecare credincios este liber să-l adapteze la propria situaţie. Credinciosul poate chiar să nu creadă deloc în el.

Altfel spus, putem avansa ipoteza că apariţiile nu sunt decât suprafaţa unui aisberg format din totalitatea manifestărilor divine supranaturale, destinate în general unor indivizi deosebiţi. Printre formele variate ale unor astfel de manifestări, de obicei personalizate, unele ar putea atinge simultan mai multe persoane sau să constea din fenomene vizibile pe care să le vadă şi alţii.

Strălucirea mai mare sau mai mică a unei apariţii depinde, până la urmă, de calitatea spirituală a fiecărui „vizionar" al cărui rol este aproape de cel al unei cutii de rezonanţă.

MIRACOLELE

Multe fenomene naturale sunt încă inexplicabile, iar ştiinţa aduce în fiecare an răspunsuri la mii de enigme. Trebuie, totuşi, să evităm o viziune simplistă a unei lumi considerate ca un ansamblu de fenomene ce ar putea trece, odată cu descoperirile ştiinţifice, din cutia etichetată „neexplicat" în cea catalogată „explicat". Nimic nu este niciodată elucidat definitiv, iar teoriile savanţilor nu fac decât să amelioreze lămuririle asupra fenomenelor care păstrează mereu un oarecare mister.

Când Newton, văzând un măr căzând din copac, a avut intuiţia legii gravitaţiei, el a deschis calea unor progrese decisive în fizică, cu toate că nu ştim nici astăzi foarte clar de ce masa este asociată câmpului de gravitaţie.

În plus, numeroase fenomene naturale scapă observaţiei din simplul motiv că viziunea noastră este imperfectă: Newton a văzut mărul căzând pe pământ, dar nu a văzut pământul atras de măr, ceea ce este de asemenea consecinţa legii pe care a formulat-o.

Se spune că ştiinţa nu mai are multe de îndurat, deşi unele rezultate sunt astăzi obţinute şi unele explicaţii fanteziste sunt definitiv excluse.

Acestea fiind spuse, unele religii atribuie supranaturalului un număr mare de fapte misterioase grupate sub numele de miracole[1]. În ce constau aceste fenomene şi sfidează oare ele orice explicaţie ştiinţifică?

Lista miracolelor, reale sau presupuse, este impresionantă. Am amintit deja viziunile şi apariţiile; mai trebuie adăugate:

- capacitatea de exprimare în limbi necunoscute;
- levitaţia (capacitatea de ridicare în aer sfidând gravitaţia);
- capacitatea de a trăi fără a se hrăni;
- nedescompunerea unor cadavre;
- emanarea de mirosuri suave;
- apariţia unei aureole luminoase deasupra capului;
- apariţia lacrimilor sau a sudorii de sânge;
- stigmatele (rănile sângerânde ale crucificării lui Iisus Hristos care apar pe mâinile şi picioarele unor sfinţi);
- „citirea inimii", datorită căreia se accede direct la gândirea celuilalt;
- darul profeţiei;
- bilocaţia (capacitatea de a se afla în două locuri în acelaşi timp);
- vindecările miraculoase etc.

Fiecare dintre noi este evident liber să creadă sau nu în realitatea unor astfel de ciudăţenii sau a măcar unora dintre ele. Se poate crede de asemenea că este vorba despre manipulări abile sau despre legende fără o bază reală.

Unii zic că nimic nu-I este imposibil lui Dumnezeu, alţii susţin că Dumnezeu, dacă există, a creat legile fizicii pentru a fi respectate.

Cea mai rezonabilă atitudine este, fără îndoială, cea de a face verificări, atunci când acestea sunt posibile. În zilele noastre, savanţii sunt mai bine dotaţi decât în Evul Mediu şi nu evită să-şi exerseze talentul pentru a testa minunile care le-au fost semnalate sau pentru a dejuca eventualele şarlatanii.

---

[1] În franceză, cuvântul „miracol" provine din latinescul *mirari*, „a se mira".

Ne-am obişnuit deci să ţinem sub tăcere atât minunile dintr-un trecut îndepărtat, cât şi pe cele care scapă oricărei mărturii ştiinţifice. Printre cele care au făcut obiectul unui studiu serios, am reţinut trei foarte diferite:

- cazul lui Marthe Robin;
- cel al lui Padre Pio;
- vindecările de la Lourdes.

În fiecare din aceste cazuri, ştiinţa contemporană nu a putut, în ciuda mijloacelor folosite, să furnizeze explicaţii raţionale pentru caracterul extraordinar al fenomenelor constatate.

Marthe Robin

Televiziunea, avidă totuşi de senzaţional, nu a vorbit de prea multe ori despre femeia a cărei viaţă a sfidat legile naturii. Născută în 1902 la Châteauneuf-de-Galaure în Drôme, această ţărancă fără şcoală, cu o sănătate fragilă, a paralizat în 1918, apoi, după o uşoară recuperare, devine complet neputincioasă, în 1926. Curând este incapabilă să mănânce sau să bea, cu excepţia ostiei de la împărtăşanie, pe care nu o poate mesteca, dar care, după spusele femeii, este înghiţită, fără niciun efort personal. Incapabilă să se mişte sau să doarmă, ea nu poate decât să vorbească şi-şi petrece restul vieţii în rugăciune.

Spiritualitatea sa extraordinară atrage vizita a numeroşi pelerini şi curioşi pe care îi tulbură cu sfaturi perfect adaptate cazului fiecăruia. Zeci de convertiri la catolicism i se datorează.

Începând cu 1930, ea suferă în fiecare zi de vineri, presupusa zi a morţii lui Hristos, durerile crucificării Lui şi prezintă stigmate sângerânde la mâini, la picioare şi la coaste. Îşi pierde vederea în 1939.

Examinată de diferiţi medici, printre care şi un psihiatru, profesor de medicină la Lyon, cazul său de supravieţuire fără hrană rămâne inexplicabil.

Ea va răspunde, până la moartea sa, în 1981, cu o luciditate incredibilă nevoilor spirituale ale tuturor celor care o ating. Ba mai mult, ea mai are

puterea de a fi la originea înființării unei organizații religioase internaționale de laici, în scopul evanghelizării, fundația Căminelor de caritate, recunoscută de Vatican în 1986.

Padre Pio

Acest călugăr capucin, pe numele său adevărat Francesco Forgione, se pare că ar fi „experimentat" aproape toate fenomenele minunate relatate în cele mai remarcabile relatări ale sfinților. Numai că faptele în cauză sunt contemporane, unele au fost observate de sute de persoane, iar numeroși atei, la început neîncrezători sau sarcastici, s-au convertit brusc în fața realității pe care o constatau.

Care au fost deci performanțele acestui preot deosebit?

Născut în 1887 la Pietrelcina, nu departe de Napoli, s-a hotărât la 15 ani să se retragă la mănăstirea capucinilor. Încă din perioada noviciatului, a avut experiențe extraordinare cu demonul care îl tortura psihic și-l împiedica să doarmă. Nu era decât începutul, iar toată viața lui a trebuit să-l înfrunte, asemenea preotului paroh din Ars. În 1915, primește stigmatele răstignirii lui Hristos, ceea ce îi provoacă dureri permanente și dificultăți la mers; rana din coastă sângerează, umplând o cană de sânge în fiecare zi. Rana nu se infectează, deși este indiscutabil deschisă. Stigmatele de la mâini și de la picioare sunt acoperite cu un strat subțire de piele care obturează golul în care au fost bătute cuiele crucificării; golul este sesizabil la palpare. Numeroși medici, credincioși sau nu, au examinat acest fenomen și nu au găsit nicio explicație și nicio analogie cu un alt fapt medical.

Spiritualitatea lui padre Pio face de asemenea minuni, sau mai degrabă Dumnezeu este Cel care le face prin intermediul acestuia. Mulțimi de oameni vin la mănăstirea sa din San Giovanni Rotondo pentru a i se confesa, iar cei ce se căiesc constată cu stupoare că preotul le citește în suflet ca într-o carte deschisă: le amintește câte un eveniment ascuns din viața lor sau chiar refuză împărtășirea celor care nu sunt împăcați cu propria conștiință. În timpul liturghiei, care durează uneori și trei ore, chipul său exprimă o emoție dintr-o altă lume. Plânge deseori și transpiră abundent, în ciuda frigului.

Tulburările spirituale pe care le provoacă zilnic vizitatorilor sunt însoţite câteodată de vindecări miraculoase. Este cazul unui medic ateu care nega cu fermitate puterile preotului: suferind de cancer în ultimul stadiu, acceptă vizita lui padre Pio care îl vindecă şi îl transformă într-un creştin model.

Printre fenomenele cele mai bizare legate de padre Pio, bilocaţia nu este unul dintre cele mai obişnuite. Astfel, un general aflat pe punctul de a se sinucide, vede apărând un călugăr pe care nu-l mai văzuse până atunci şi care-l împiedică să meargă până la capăt. Ulterior, aflând de existenţa lui padre Pio, merge la mănăstire şi recunoaşte în el pe călugărul care l-a salvat: preotul îi zâmbeşte şi îi spune: „Aţi scăpat ca prin urechile acului!" De fapt, se întâmpla, în timpul confesiunilor, să se oprească brusc ca şi când ar fi fost „absent" pentru a continua minute bune mai târziu. Atât cât extrema discreţie a lui padre Pio ne permite să ştim, el era conştient de „deplasările" sale şi ştia exact unde merge.

Padre Pio a plecat în ultima călătorie ca să fie alături de Dumnezeu în 1968. Mănăstirea sa a consemnat toate faptele miraculoase la care au fost martori zeci de pelerini. A fost beatificat în 1999 şi canonizat în 2002.

Lourdes

Destinul religios şi turistic al oraşului Lourdes a început în 1858 printr-o serie de 18 apariţii ale Maicii Domnului, care i s-a arătat unei fete de 13 ani, Bernadette Soubirous. Mesajul transmis timp de şase luni, cât s-au manifestat aceste fenomene, recomanda rugăciunea pentru păcătoşi, căinţa, construirea unei capele pe locurile apariţiei şi venirea în pelerinaj. Maica Domnului vorbeşte dialectul gascon şi se prezintă drept „Imaculata Concepţie", conform dogmei proclamate de către papă în 1854, cea despre care Bernadette, analfabetă, nu auzise niciodată vorbindu-se.

Nu apariţiile ne interesează acum, căci am dat alte exemple în capitolul precedent, ci minunile care au urmat şi continuă să aibă loc de mai bine de un secol la Lourdes.

Din punct de vedere religios, ele sunt considerate un semn vizibil al realităţii apariţiilor şi al autenticităţii mesajului Maicii Domnului. Minunile

cele mai obişnuite sunt de ordin spiritual, însă transformarea sufletului nu poate fi în niciun fel explicată. Destul de des, constatăm asemenea vindecări „miraculoase". Este normal ca astfel de fapte să fie obiectul observaţiilor ştiinţifice serioase. Tocmai de aceea autorităţile religioase au cerut formarea unei comisii medicale din care fac parte medici credincioşi şi necredincioşi. Aceştia nu se pronunţă decât asupra dosarelor pacienţilor urmăriţi înainte şi după vindecare. Nu este reţinut niciodată un caz pentru care informaţiile sunt insuficiente, iar medicii nu se pronunţă decât asupra caracterului inexplicabil al vindecării constatate. Comisia nu foloseşte niciodată cuvântul „minune": ea doar constată vindecări instantanee neobişnuite. Zecile de cazuri reţinute, în urma rigorii criteriilor aplicate, corespund unui număr foarte mare de dosare în care protagoniştii se consideră vindecaţi în mod miraculos.

Vindecările, care nu sunt decât partea exterioară a aisbergului faptelor uimitoare de la Lourdes, joacă incontestabil un rol important în frecventarea acestui loc de pelerinaj. Numărul vizitatorilor este de 5 milioane pe an: trei sferturi sunt pelerini şi restul turişti, francezii reprezentând 37%. În unele perioade, cum este cazul pelerinajului naţional francez din 15 august, vin trenuri întregi de bolnavi, dintre care numeroşi sunt, aşa cum este de aşteptat, imobilizaţi. Mulţi credincioşi fac acest pelerinaj ca infirmieri sau brancardieri voluntari. În jur de 80 000 de bolnavi vizitează oraşul Lourdes în fiecare an.

Supranaturalul are vreun viitor?

O analiză lucidă a ceea ce am grupat în categoria „supranatural" este dificilă din cauza prejudecăţilor personale ale fiecăruia. Străduindu-ne să rămânem obiectivi, putem constata cel puţin că supranaturalul este destul de controversat: din punct de vedere sociologic, credinţa în supranatural există în toate culturile, cu intensităţi şi forme diferite. Regimurile cele mai atee nu reuşesc, în ciuda eforturilor lor, să înlăture complet ceea ce ele numesc superstiţie.

Dintr-o astfel de perspectivă, marile religii prezintă avantajul de a canaliza credința spontană către supranatural, câteodată dând chiar senzația că sunt jenate de acesta, de frică să nu pară naive sau antiştiinţifice.

De fapt, sensibilitatea faţă de supranatural comportă cu siguranţă elemente subiective şi nimeni nu poate să dovedească dacă există sau nu o parte de obiectivitate în acest domeniu care, prin definiţie, ne depăşeşte.

Ajunşi aici, vom face, nu fără rezerve, câteva precizări:

- Transele, frecvente în numeroase religii, sunt deseori considerate rezultatul unei „posedări" de către o ființă supranaturală. De fapt, din punct de vedere medical, transele pot fi provocate de cauze foarte diverse, ceea ce, dintr-un punct de vedere foarte rațional, dă de înțeles că posedările de către orice spirit nu sunt decât efectul imaginației. Totuşi, ceea ce rămâne neexplicat este conținutul „delirului" persoanei aflate în transă.
- Experiența individuală a supranaturalului, sub o formă sau alta cum ar fi, de exemplu, certitudinea unui răspuns la o rugăciune, este, se pare, un fenomen destul de des întâlnit, însă imposibil de analizat.
- În cele din urmă, minunile şi aparițiile spectaculoase par a fi, de ceva timp, privilegiul Bisericii Catolice.

Orice ar fi, impactul supranaturalului asupra mulţimilor este atât de mare încât, fie că au loc apariţii sau nu, locurile sacre ale fiecărei religii atrag în fiecare an din ce în ce mai mulţi credincioşi.

Pelerinajele

Pentru cel ce-l caută pe Dumnezeu, ideea de a merge acolo unde acesta s-a manifestat, într-un fel sau altul, pare a fi una destul de firească. Asta cu atât mai mult cu cât omul are în străfundurile sufletului său un instinct de călător care îl determină să caute în alte părți ceea ce el îşi imaginează că nu poate găsi mai aproape.

Pelerinajele sunt de asemenea ocazii excepționale de a-și confrunta credințele întâlnind coreligionari într-o ambianță de sărbătoare și de exaltare care lasă amintiri de neuitat.

De aceea, pelerinajele sunt la fel de vechi ca și lumea și sunt prezente în toate religiile. A întocmi o listă cu aceste locuri importante ale religiilor n-ar fi decât o enumerare fără rost. Ne vom strădui însă să subliniem ceea ce presupun astfel de manifestări dând exemple dintre cele mai semnificative.

Pelerinajele în islam

Pelerinajul la Mecca și la Medina

Dintre cei cinci stâlpi ai islamului, pelerinajul este singura practică ce nu este obligatorie. Totuși, oricărui musulman adult, bărbat sau femeie, care nu suferă de vreo boală mintală sau de vreuna contagioasă, îi este recomandat să facă acest pelerinaj cel puțin o dată în viață dacă are mijloacele necesare.

Substantivul arab pentru pelerinaj este *hadj*, iar cel care a făcut pelerinajul se numește *hadji.*

Pelerinajul constă în vizitarea locurilor sfinte de la Mecca și Medina, orașe strict interzise non-musulmanilor. Sunt singurele orașe din lume care permit accesul doar credincioșilor ce aparțin unei anumite religii.

La Medina, pelerinul vizitează mormintele profetului Mahomed și ale celor trei tovarăși ai săi, Abu Bakr, Omar și Othman. La Medina[1], al cărui nume înseamnă în arabă oraș, s-a refugiat profetul după ce a fost obligat să părăsească Mecca, în 622. Fuga sa, ce se numește *hijra,* în arabă, și *hegira* în română, marchează începutul calendarului musulman. Vizita la Medina poate avea loc înainte sau după pelerinajul principal la Mecca.

Mecca, locul nașterii profetului, este orașul cel mai sfânt al islamului.

Este capitala Împărăției lui Dumnezeu și mama tuturor orașelor. Aici se găsește Casa Domnului, *Kaaba*, un edificiu cubic[2] acoperit de draperii

---

[1] Mai precis, *Medina an Nabi*, orașul profetului.

[2] *Kaaba* înseamnă „cub", iar cele două cuvinte sunt posibil înrudite.

negre plasat în centrul curții moscheii principale. Conform tradiției, Adam ar fi ridicat un templu pe acest loc, iar Avraam l-ar fi restaurat, ceea ce înseamnă că este în mod indubitabil cel mai vechi loc de cult din lume.

Cu siguranță Kaaba făcea obiectul unui cult păgân înaintea islamului și se mergea aici cu ocazia marilor sărbători, când aveau loc competiții între luptători, dar și între poeți și oratori. Mahomed a participat chiar și la lucrările de reconstrucție a Kaabei înainte să devină profet.

În Kaaba se găsește faimoasa Piatră neagră care simbolizează mâna lui Dumnezeu și pe care pelerinii o ating în semn de supunere. Totuși, piatra nu face obiectul niciunei adorări: ar fi contrar islamului, acesta fiind deosebit de sever în ceea ce privește idolii. De altfel, piatra a fost luată în secolul al X-lea de tovarășii lui Oman și în cei 21 de ani în care nu s-a aflat la Mecca, nu s-a schimbat nimic în obiceiurile pelerinilor. De fapt, piatra marchează punctul de plecare a procesiunilor circulare pe care le fac credincioșii în jurul Kaabei.

Și ca să ne întoarcem la pelerinaj, acesta se desfășoară conform dispozițiilor profetului. Este știut că riturile și ordinea în care sunt practicate sunt fixe.

În primul rând, pelerinul trebuie să se pregătească și să se sanctifice. În acest scop există cinci locuri speciale, acestea fiind situate departe de incinta sacră. Cel mai apropiat, Yalamlam, se află la cincizeci de kilometri sud de Mecca; el este destinat pelerinilor ce vin din Yemen și din țările meridionale. Cel mai îndepărtat, Zu el Hilayfa, este în apropiere de Medina și la 450 de kilometri nord de Mecca. Astfel, în funcție de proveniența lor geografică, pelerinii își încep *hadj* într-un loc fix, apoi își spală încălțămintea de impurități. Bărbații, cu capul descoperit, se încalță cu sandale și se îmbracă cu costum din pânză albă fără cusătură. Această ținută unică, ce șterge diferențele sociale, simbolizează egalitatea oamenilor în fața lui Dumnezeu; ea amintește prin culoarea sa și de scutecele nou-născutului, și de giulgiul morții. Femeile nu trebuie să-și schimbe hainele, ele păstrându-și îmbrăcămintea obișnuită.

Astfel pregătit, pelerinul poate începe vizitele rituale într-o atmosferă exaltantă de comuniune în rugăciune. El se îndreaptă spre moscheea

sfântă, *masdjed el haram*[1], repetând fără încetare formula numită *labbayka* de la substantivul primelor cuvinte ale acestei rugăciuni care spune așa: „Iată-mă Stăpâne, iată-mă. Tu nu ai pe nimeni care să fie ca tine. Iată-mă! Slava și binefacerea îți aparțin, stăpânirea este numai a Ta, Tu nu ai pe nimeni care să fie ca tine."

Ajuns în sanctuar, pelerinul se străduiește să atingă piatra neagră, apoi înconjoară de șapte ori Kaaba. După ce a băut din fântâna Zamzam, parcurge de șapte ori spațiul dintre două înălțimi, Safa și Marwah, legate între ele printr-o imensă galerie acoperită. Una dintre aceste ture se face alergând. De fiecare dată când trece pe lângă Marwah, pelerinul se întoarce către Kaaba și zice de trei ori *Allahu akbar*[2] și recită și alte rugăciuni ritualice. Aceste deplasări simbolizează rătăcirea lui Adam și a Evei după ce au fost izgoniți din paradis, dar și fuga lui Agar egipteanca, soția lui Abraham, în căutarea apei pentru fiul său, Ismail.

Pelerinajul presupune, în mod obligatoriu, și o seară de meditație pe muntele Arafat, la periferia orașului Mecca, unde profetul a rostit faimoasa predică a testamentului, cu trei luni înainte de moartea sa. După apusul soarelui, pelerinul merge într-un alt loc sfânt, Muzdalifa, adunând în drumul său pietricele de care se va servi pentru a lapida o stelă ce simbolizează diavolul.

După câteva zile petrecute la Mina, tot în vecinătatea orașului Mecca, sfârșitul pelerinajului se apropie, iar pelerinul purcede la „desacralizarea" sa: aduce o jertfă, în general o oaie, își rade capul sau se tunde, face un duș, își pune hainele de toate zilele. Se întoarce din nou la Mecca și înconjoară de șapte ori Kaaba la pas.

Pelerinajul este completat de vizita la moscheea profetului din Medina, la 450 kilometri nord de Mecca, unde se află mormintele lui Mahomed și ale tovarășilor săi, califii[3] Abu Bakr, Othmar și Omar. Această vizită poate fi făcută și înainte de pelerinajul propriu-zis.

---

[1] *Haram* înseamnă „sacru" și provine dintr-un radical verbal ce cuprinde ideea de interdicție; este similar cu „harem", parte interzisă a casei în care trăiesc femeile.

[2] „Dumnezeu este cel mai mare"; *akbar* este comparativul și superlativul de la *kebir*, „mare".

[3] *Calif* provine din limba arabă de la *Kh.L.F.* care înseamnă „a înlocui"; este la propriu vorbind un „locțiitor" al profetului.

Există şi o formă scurtă a pelerinajului, numită *'umra,* care nu cuprinde vizita locurilor exterioare oraşului Mecca. Trebuie totuşi să te „sacralizezi" în afara oraşului.

Caracterul obligatoriu al pelerinajului (*hadj*) pentru orice musulman care are mijloacele necesare face din acesta una dintre manifestările religioase de masă cele mai impresionante ale umanităţii, mai ales că mulţimea preferă să-l realizeze în ultima lună a anului lunar, *hadj.*

În fiecare an se înregistrează peste două milioane de pelerini, dintre care în jur de 200 000 de saudiţi şi aproape 800 000 de yemeniţi, rezidenţi sau nu ai Arabiei Saudite.

Pelerinajul este de asemenea o remarcabilă afacere comercială ce le aduce un important profit locuitorilor oraşului Mecca. Pentru ţările sărace ale Africii Negre puternic islamizate, precum Burkina-Faso, în ciuda facilităţilor pe care le obţin în materie de transport aerian, eforturile financiare sunt atât de mari încât dezvoltarea economică a încetinit considerabil. Încă un detaliu. Este foarte şic să-ţi faci coroane dentare din aur cu ocazia *hadj,* ceea ce reprezintă un suvenir prestigios.

Celelalte pelerinaje din islam

Deşi pelerinajul de la Mecca este singurul cerut expres de Coran, evlavia musulmană atribuie şi altor locuri sfinte un prestigiu care atrage mulţimile.

În particular, Ierusalimul (*el Qods,* „sfântul", în limba arabă) este al treilea oraş sfânt al islamului după Mecca şi Medina. Aici se găsesc Moscheea Al-Aqsa[1] şi, în apropiere, stânca de unde Mahomed a urcat la cer în timpul viziunii „nopţii destinului".

În islamul sunnit, de departe cel mai răspândit, celelalte locuri de pelerinaj sunt, prin comparaţie, aproape secundare. Cu ocazia unei vizite, un pios musulman nu va rata cu siguranţă să se roage în renumitele lăcaşe de cult, Moscheea Omeiazilor din Damasc, cea de la Kairouan, din Tunisia, sau Moscheea Albastră din Istanbul, însă evlavia populară se

---

[1] *Aqsa* înseamnă „mai îndepărtat". Este punctul extrem la care a ajuns profetul.

manifestă mai degrabă prin cultul marabuţilor, mormintele sfinţilor cărora li se atribuie deseori puteri miraculoase. În Africa de Nord, în special, aproape fiecare sat are un astfel de marabut despre care superstiţia populară spune că este capabil să vindece afecţiunile sexuale, să favorizeze căsătoriile şi fertilitatea. Câteodată, aşa cum este cazul la Moulay-Idriss în Maroc, marabutul a avut şi un rol politic: Idris este fondatorul primei dinastii arabe a ţării, iar aniversarea sa, *moussem*, are un caracter oficial.

Unele confrerii sunnite îşi venerează în special fondatorul. Cazul cel mai remarcabil este cel al murizilor din Senegal care sărbătoresc în fiecare an la Touba aniversarea deportării stăpânului lor, şeicul Amadou Bamba.

În islamul şiit, pelerinajele oficiale sunt numeroase. În afară de cel la Mecca, stâlp al islamului, comun tuturor musulmanilor, şiiţii îşi dovedesc credinţa prin vizite la mormintele marilor personaje ale religiei lor.

În teorie, locurile cele mai sfinte sunt Nadjaf, în Irak, unde este înmormântat Ali, ginerele profetului, al patrulea calif şi primul imam şiit, asasinat în 661 în moscheea de la Koufa, apoi Karbala, tot în Irak, unde se află mormântul lui Hussein, fiu al lui Ali şi al doilea imam, şi, în sfârşit, Samarra, tot în Irak, unde a fost ocultat al doisprezecelea imam aşteptând să revină la sfârşitul lumii.

Totuşi, rivalitatea seculară dintre arabi şi persani i-a făcut mereu pe cei din urmă să încurajeze pelerinajele pe pământ iranian. Acest lucru acordă importanţă mormântului celui de-al optulea imam, Ali Reza, mort în 817 şi înmormântat la Mashhad, în estul ţării. Mashhad rivalizează cu un alt oraş sfânt, Qom, situat la 150 de kilometri sud de Teheran, unde se găseşte mausoleul Fatimei, sora celui de-al optulea imam. Promovarea oraşului Qom este în special datorată preocupării Iranului de a atrage în ţară studenţii şiiţi stabiliţi la Nadjaf, care, din cauza rivalităţilor dintre şcoli, nu doresc să meargă la Mashhad. Se estimează la peste un milion numărul pelerinilor care vin la Qom în fiecare an; în plus, alte câteva mii de persoane sunt înmormântate aici. Perioada preferată este cea a lunii moharram.

Trebuie adăugat că evlavia populară nu-i neglijează pe marabuţii numiţi în Iran *imamzadeh*, literal „fiu de imam".

PELERINAJELE CREȘTINE

Există sute sau poate chiar mii de pelerinaje creştine. Multe dintre ele sunt la locurile aparițiilor, pe care le-am prezentat în paginile precedente ca fenomene supranaturale în religii: Lourdes și Fatima sunt cele mai cunoscute.

Altele au devenit populare în urma unor miracole, reale sau presupuse. Altele, în cele din urmă, nu revendică evenimente supranaturale precise, dar sunt centre de efervescență spirituală de secole întregi. Câteodată, frumusețea locurilor de pelerinaj atrage turiștii într-atât de mult, încât caracterul religios al sitului se estompează și trece în plan secund: acesta este, după câte se pare, cazul abației de pe Muntele Saint-Michel.

Pentru a ilustra ce sunt pelerinajele creştine, dar şi diversitatea lor, trebuie făcută o alegere care este, în mod fatal, arbitrară. Numai pentru Franța, ar trebui să amintim:

- *Le Puy-en-Valay*, care a avut, în Evul Mediu, importanța pe care Lourdes o are în zilele noastre, atrăgând câteva sute de mii de pelerini și vizitatori în fiecare an.
- *Rocamadour*, etapă a drumului către Compostela. Frumusețea sitului amintește de cel de la Muntele Saint-Michel. Este vizitat de aproape un milion de persoane în fiecare an.
- *Sainte-Anne-d'Auray*, pelerinaj tipic breton, recordul afluenței fiind atins pe 26 iulie, ziua „iertării".
- *Saintes-Maries-de-la-Mer*, cu pelerinajele ţigăneşti pe 25 mai şi 22 octombrie[1].
- *Notre-Dame de Chartres*, destinația pelerinajelor studenților, care adună 40 000 de persoane la sfârşitul fiecărui an şcolar.

Nu am putea să nu amintim şi câteva pelerinaje celebre din alte ţări:

- *Czestochowa*, unde se adună la fiecare 15 august sute de mii de polonezi și străini; vin pe jos din toate colțurile țării pentru a o venera pe

---

[1] Legenda spune că Maria lui Iacob și Maria Salomeea, părăsind Iudeea după moartea lui Hristos, ar fi fost salvate dintr-un naufragiu de Sfânta Sarah, servitoarea lor, care a devenit protectoarea țiganilor.

Fecioara cea Neagră din Jasna Gora („muntele luminos") care ar fi fost pictată de Sfântul Luca. Fervoarea națională a acestui pelerinaj este atât de mare, încât participanții sunt găzduiți și hrăniți gratuit de către țărani de-a lungul drumului lor[1].

- *Levoca*, în Slovacia, vechi pelerinaj pentru cinstirea Maicii Domnului; în ciuda ostilității guvernului comunist, care înmulțea obstacolele și măsurile de intimidare, peste 100 000 de persoane se adunau aici în fiecare an, în luna iulie. Devoțiunea a adus mulțimi mult mai numeroase după căderea Cortinei de Fier.
- *Serghei Posad,* fost Zagorsk, centru al pietății ortodoxe rusești, menținut în activitate de regim în timpul perioadei sovietice ca o dovadă a libertății credinței religioase[2].
- Pelerinajele în Țara Sfântă (*Ierusalim, Bethleem, Nazaret...*) unde diferitele Biserici creștine și-au împărțit cu greu locurile de cult.
- Nenumăratele pelerinaje în Spania (500 000 persoane în pelerinajul andaluz de la *El Rocio*, dar și la mănăstirea benedictină de la *Montserrat* din Catalonia...), cele din Italia (*San Damiano,* în apropiere de Assisi, mănăstirea benedictină de la *Monte Cassino...*, la care se adaugă, evident, *Roma*, frecventată de mulțimi ce ating opt milioane de pelerini în anii sfinți și la jubilee[3]).
- *Vailanganni*, „Lourdes-ul estic", la 90 kilometri sud de Pondicherry (India), atrage peste un milion și jumătate de pelerini de toate confesiunile la începutul lui septembrie. Aici este venerată Sfânta Mamă, așa cum i se spune pe plan local Fecioarei Maria.

Decât să prelungim la nesfârșit această enumerare, vom prezenta în detaliu două pelerinaje din America Latină, *Nuestra Señora de Guadalupe,*

---

[1] Pelerinii se grupează în drumul lor după afinități: există unele grupuri de bătrâni dintre care unii au făcut pe jos de 50 de ori pelerinajul de 170 de kilometri dintre Varșovia și Czestochowa.

[2] Vizita turiștilor străini nu era permisă în weekenduri, perioadă de afluență a pelerinilor cu activitate profesională; era mult mai ușor de menținut astfel mitul comunist conform căruia doar bătrânii erau încă interesați de religie.

[3] Jubileele se sărbătoresc la fiecare 50 de ani începând cu anul 1300. Cu această ocazie, pelerinilor le sunt acordate „indulgențe plenare".

din Mexic, şi *Copacabana*, în Bolivia, precum şi două pelerinaje europene: *Sfântul Iacob – Santiago de Compostela*, datorită trecutului său prestigios, şi *Notre-Dame de Fourvière*, din Lyon, care ni s-a părut reprezentativ pentru un pelerinaj „mediu".

Pelerinajele din America Latină

Ca în toate ţările catolice, fiecare sat serbează în mod deosebit un sfânt a cărui sărbătoare este prilej de procesiuni şi bucurie. Religiosul şi profanul formează un inextricabil amestec pitoresc care atrage câteodată la fel de mulţi turişti şi pelerini.

Aşa cum s-a întâmplat în timpul creştinării Europei, sanctuarele sunt deseori situate pe locul fostelor lăcaşe păgâne. Este greu de ştiut ce a mai rămas din vechile religii în profunzimea manifestărilor de credinţă.

Două dintre aceste pelerinaje au dobândit un renume internaţional: Nuestra Señora de Guadalupe şi Copacabana.

Nuestra Señora de Guadalupe

Maica Domnului i s-a arătat, în 1531, unui ţăran mexican, Juan Diego, exprimându-şi dorinţa de a vedea construit un sanctuar în locul apariţiei sale. Trandafirii pe care Juan Diego i-a cules din acel loc au lăsat imprimat chipul Fecioarei pe pelerina pe care îi aşezase. Imaginea Fecioarei negre face obiectul unei venerări ce culminează în fiecare an pe 12 decembrie, ziua apariţiilor.

În prezent, a fost adăugată o bazilică imensă la construcţia colonială din secolul al XVIII-lea. Este instalată o bandă rulantă la baza imaginii pentru a se evita înghesuiala credincioşilor. Pelerinajele se desfăşoară în ambianţa unei sărbători populare cu dansuri şi artificii.

Creştinarea populaţiilor indiene din valea Mexicului datorează mult acestor apariţii care ar fi avut loc chiar pe o colină unde se afla, înainte de cucerire, un templu închinat mamei zeilor, Tonantzin.

Nuestra Señora de Guadalupe este protectoarea Mexicului.

Copacabana

Acest centru de pelerinaj bolivian, aflat pe malul lacului Titicaca, adăpostește o statuie făcută în 1583 de nepotul unui împărat incaș. Biserica este construită pe locul unui fost templu incaș. Chiar denumirea lacului Titicaca își are originea în numele unei pietre acoperite cu plăci de aur, adorată, în trecut, de indienii Aymara. Ea se găsea pe una dintre insulele lacului, Insula Soarelui.

Pelerinajele cele mai importante au loc la Întâmpinarea Domnului, pe 2 februarie, și la 5 august, sărbătoarea Maicii Domnului din Copacabana.

Celebra plajă din Rio de Janeiro evocă numele sanctuarului.

Sfântul Iacob – Santiago de Compostela

Pelerinajul de la Sfântul Iacob – Santiago de Compostela a fost, timp de aproape un mileniu, unul dintre cele mai importante ale creștinătății, rivalizând cu Roma și Ierusalim.

Mulțimi, ce atingeau în unii ani 500 000 de persoane, veneau din toată Europa pentru a slăvi presupusul mormânt al unuia dintre apostolii lui Hristos, Iacob cel Mare, fiul lui Zevedeu și al Salomeei, fratele Sfântului Ioan Evanghelistul. A fost decapitat în anul 43 sau 44 la Ierusalim de către Irod Agrippa I.

Prin ce parcurs curios acest apostol ar fi fost îngropat în Galicia, într-un colț pierdut din nord-vestul Spaniei? Se pare că nu este decât o legendă, însă ea a atras mulțimile: se spune că, în vremea în care Spania era încă în mare parte sub dominația islamului, un eremit ar fi avut revelația că apostolul fusese îngropat la Compostela. Această poveste, greu de crezut, este susținută de o „apariție" a Sfântului Iacob care a participat la lupta din Clavijo, din 844, a creștinilor împotriva musulmanilor. Sfântul Iacob a căpătat porecla de *Matamoros*, ucigașul maurilor, de unde vine, indirect, *matamore* (în limba franceză, persoană ce se laudă cu acte de vitejie închipuite).

Pelerinajul a luat treptat proporții. Emblema pelerinilor era o scoică Saint-Jacques. La sosire, credincioșii făceau o baie completă pentru

a se purifica, renunţau la hainele folosite şi cereau să le fie eliberat un certificat de prezenţă care să le dovedească evlavia.

Încă din secolul al XVIII-lea, importanţa pelerinajului s-a diminuat considerabil, însă revine în prezent la o oarecare popularitate, demonstrarea evlaviei asociindu-se cu performanţa sportivă a unor lungi zile de marş.

Notre-Dame de Fourvière din Lyon

Situl Fourvière, aflat la confluenţa Ronului cu Saône, a fost, în vremurile de demult, un sanctuar al zeului galic Lug de unde provine numele oraşului Lyon (*Lugdunum*). Bazilica actuală a fost sfinţită în 1896; dedicată Fecioarei, ea comemorează o serie de intervenţii ale Maicii Domnului considerate miraculoase: o epidemie de scorbut oprită în 1636, una de ciumă, în 1643, o alta de holeră, în 1832, şi, în cele din urmă, oprirea înainte de Lyon a invaziei prusace, în 1870. Atunci s-a hotărât construirea bazilicii.

Aproape un milion de pelerini merg în fiecare an la Fourvière[1] pentru a i se ruga Maicii Domnului. Rugăciunile sunt făcute mai ales pentru familie, boală şi şomaj. La biserică[2] slujesc 11 preoţi. Pe 8 decembrie, aniversarea instalării statuii monumentale de pe clopotniţa fostei capele, în 1852, Lyonul se luminează de lumânări, iar arhiepiscopul binecuvântează oraşul.

Este interesant de observat compoziţia sociologică a pelerinilor în 1985: 50,9% sunt bărbaţi, 69,4% au mai puţin de 50 de ani şi 72% au diplome de studii liceale sau superioare. 29% sunt străini (italieni, germani..., au fost identificate 26 de naţionalităţi într-o lună), 27% sunt angajaţi într-o practică religioasă militantă. Se observă chiar prezenţa femeilor musulmane venite să o cinstească pe Fecioara Mariam, mama profetului Issa (Iisus Hristos).

---

[1] Numele derivă de la *forum vetus*, piaţă veche.

[2] Este, la propriu vorbind, o biserică regală, provine din cuvântul grec *basileus*, rege. Prenumele Basile şi Vasile, precum şi cel elveţian Bâle (Basel) au aceeaşi rădăcină.

Pelerinajele hinduiste

Locurile de pelerinaj sunt atât de numeroase în India, încât se poate face o abordare statistică. Unii au încercat acest lucru şi au constatat că 42% din pelerinaje se desfăşoară pe malul râurilor, 15% în vârful dealurilor, 8% la malul mării, 5% la o confluenţă, 4% aproape de un izvor... În ceea ce priveşte divinităţile venerate, 36% din pelerinaje sunt dedicate lui Şiva, 30% lui Vişnu, 18% zeiţei-mame Shakti, puţin peste 1% lui Brahma şi 14% altor zei.

Sentimentul religios este atât de mare, încât un dicton tamil sfătuieşte formal să nu se locuiască departe de un templu... iar fiecare templu poate atrage pelerini.

Unele situri sunt sacre în mod deosebit:

Benares, cel mai cunoscut oraş religios din India, unde Şiva ar fi creat universul, atrage în fiecare an peste un milion de pelerini. Aceştia merg de-a lungul malului abrupt al Gangelui[1] de la sud la nord, pe care este construit oraşul. Nişte scări monumentale, *ghats*, le permit acestora să ajungă la fluviu, oricare ar fi nivelul lui. La fiecare a cincea *ghats*, pelerinul se roagă şi face o baie ritualică. O altă formă de pelerinaj practicată la Benares constă în a înconjura pe jos oraşul vizitând 106 sanctuare; acest periplu se desfăşoară timp de şase zile.

Conform credinţei populare, a muri la Benares înseamnă a evita orice reincarnare ulterioară. Tocmai de aceea, numeroşi hinduişti vin şi-şi aşteaptă sfârşitul aici. Destul de des, se întâmplă să fii martor, în gările Indiei, la despărţiri ale familiilor de bătrânii lor care iau trenul pentru o călătorie din care nu se vor mai întoarce.

Cadavrele sunt aduse pe tărgi de bambus pe malul fluviului, bărbaţii fiind înfăşuraţi într-un giulgiu alb, iar femeile, într-unul roşu sau auriu. Purtătorii repetă fraza ritualică *Ram nam satchhe* („Numele lui Rama este

---

[1] Gange nu este un substantiv propriu: *ganga* înseamnă „fluviu". Gangele este fluviul prin excelenţă. Însăşi numele oraşului Benares este marcat de ape. Este o deformare a denumirii indiene, *Varanasi*, ea însăşi formată din numele a doi afluenţi mai mici ai Gangelui, Varuna şi Asi.

adevăr"). Arderea are loc pe una dintre cele două *ghats* cele mai sacre. În mod bizar, cei ce mor de boli contagioase, precum ciuma sau varicela, nu sunt arşi, ci încredinţaţi direct apei sfinte a fluviului.

Malul drept, plat şi supus inundaţiilor, are reputaţia de a fi impur: cel ce moare aici renaşte sub forma unui măgar.

La periferia oraşului Benares se găseşte Sarnath, loc liniştit pentru pelerinajul budist care contrastează puternic cu agitatul său vecin. Sarnath este considerat leagănul budismului, căci Buddha a rostit aici prima sa predică.

Alte situri importante de pelerinaj sunt mai puţin cunoscute în Occident:

- *Ayudhya,* în apropiere de Faizabad, la vreo sută de kilometri la nord-vest de Benares, a fost reşedinţa mitică a lui Rama, eroul *Mahabharatei.* În lumea hinduistă şi cea budistă, renumele său a depăşit graniţele şi una dintre fostele capitale ale Thailandei, important centru turistic, îi poartă numele (Ayutthaya, capitală între 1350 şi 1767).
- *Mathura,* între Delhi şi Agra, pe malul râului Yamuna, este unul dintre cele mai vechi oraşe ale Indiei. A fost fondat mult înaintea erei noastre, însă nu a mai rămas niciun monument antic. Se celebrează cultul lui Krişna al cărui loc de naştere este. Acesta şi-a petrecut copilăria aici, însă a fost atacat de doi demoni şi s-a exilat la Dwarka.
- *Dwarka,* aşezat pe ţărmul mării în provincia Gujarat, nu departe de graniţa cu Pakistanul, fondat de Krişna după plecarea sa din Mathura. Acesta a organizat aici lupta împotriva demonilor după care s-a întors la Mathura. Templul din Dwarka, loc important de pelerinaj, se pare că a fost construit într-o noapte de nepotul lui Krişna, Vajeanabh.
- *Kanchipuram,* la 76 de kilometri sud-vest de Madras, este consacrat atât lui Krişna, cât şi lui Vişnu. Începând cu secolul al VI-lea, numeroase dinastii au construit aici sute de temple. Înainte de veacul al IV-lea, Kanchipuram[1] era un centru budist important. Astăzi este centrul de pelerinaj cel mai cunoscut din India de Sud.

---

[1] *Kanchi-puram* înseamnă „oraşul de aur".

La aceste orașe-far ale hinduismului se adaugă:

- *Pushkar,* în apropiere de Ajmer la Rajahstan, celebru datorită târgului său anual din octombrie–noiembrie, care este de asemenea unul dintre rarele locuri de pelerinaj dedicate lui Brahma și soției sale[1].
- *Madurai,* centru al culturii tamil, supranumită cetatea sărbătorilor religioase, căci acestea au loc aproape în fiecare zi.
- *Chidambaram,* pe coasta de sud a Madrasului, oraș al dansului cosmic al lui Șiva, dar unde se celebrează și cultul lui Vișnu. Numele orașului a devenit nume de familie: întâlnim numele Sidambarom până printre guadalupeenii de origine indiană.
- *Rameswaram,* situat pe o insulă din faimosul „pod al lui Adam", între India și Sri Lanka, păstrează amintirea unui episod din *Ramayana:* Rama l-a venerat aici pe Șiva, după ce l-a ucis pe regele demonilor Ravana. Pelerinajul este însoțit de o baie purificatoare în mare, la confluența Oceanului Indian cu golful Bengal.
- *Tirupathi,* numit și Tirumalai, se află la granița dintre provinciile Tamil Nadu și Andhra Pradesh. Aici se găsește unul dintre templele cele mai sacre ale lui Vișnu din India de Sud. Pelerinii sunt atât de numeroși, încât magazinele sunt deschise toată noaptea[2].
- În cele din urmă, ultimele patru orașe (*Allahabad, Hardwar, Nasik, Ujjain*) unde se celebrează Kumbh Mela, precum și Puri, în care are loc un pelerinaj spectaculos al lui Vișnu.

În continuare, le vom prezenta mai detaliat pe acestea din urmă[3].

---

[1] *Pushkar* înseamnă „lac" și „lotus". Numele provine de la legenda conform căreia Brahma, în căutarea unui loc de rugăciune, arunca flori de lotus și, imediat, se formau lacuri.

[2] *Tiru* este un nume onorific ce corespunde lui *Sri* în hindusă. Pentru un sit religios, ar putea fi tradus prin „sfânt": *Tirupathi,* „Domnul cel Sfânt", iar *Tirumalai,* „sfântul munte".

[3] Tradiția arată că cele șapte orașe cele mai sfinte din India sunt, în ordine: Benares, Ayudhya, Mathura, Dwarka, Kanchipuram, Harwar și Ujjain.

Kumbh Mela

Prin acest pelerinaj, sunt bătute toate recordurile mondiale privind numărul de participanți. Trebuie să spunem că nu are loc decât o dată la doisprezece ani și că este însoțit de festivități care seamănă cu o mare chermeză.

Cum se întâmplă deseori în India, festivalul își are originea în istoria mitologică complicată: zeii și demonii voiau să-și însușească un urcior plin cu elixirul nemuririi, ascuns pe fundul mării. După ce au căzut de acord cum să-l scoată, aceștia s-au certat pentru deținerea lui. Războiul a durat douăsprezece zile, ceea ce înseamnă doisprezece ani pentru oameni. Bineînțeles, zeii au fost cei ce au triumfat, căci, cu toții știm, ei sunt nemuritori. În timpul luptei, de patru reprize, a căzut de fiecare dată o picătură de elixir pe un loc care a devenit sacru. În fiecare din aceste puncte, se desfășoară, bineînțeles, o dată la doisprezece ani, Khumb Mela, „festivalul urciorului".

Datorită eșalonării în timp, fiecare dintre cele patru situri privilegiate găzduiește pe rând festivalul. Deci, acesta are loc o dată la trei ani în mod succesiv în următoarele patru orașe: Allahabad, Hardwar, Nasik și Ujjain[1]. Cel mai frecventat este Allahabad, vechiul Prayaga, la confluența Gangelui mâlos cu limpedele Yamuna. Ultimul pelerinaj a adunat peste 10 milioane de oameni din toate colțurile lumii. Acest mare festival durează 43 de zile, însă în fiecare an se organizează unul mai scurt, în luna ianuarie sau februarie. Aceste pelerinaje mici, numite Magh Mela, adună fiecare câteva sute de mii de credincioși care vizitează templele și se purifică în râu.

---

[1] Allahabad și Hardwar se găsesc în Uttar Pradesh, „Provincia nordului"; al doilea, al cărui nume înseamnă „poarta lui Hari" sau „poarta lui Krișna", se află la poalele muntelui Himalaya. Nasik se află în statul Maharashatra, „Marea Împărăție" și Ujjain în Madhya Pradesh, „Provincia Centrală".

Sărbătoarea Carului de la Jagannath

În fiecare an, în luna iunie sau iulie, are loc la Puri[1], în statul Orisa, la sud de Calcutta, o sărbătoare spectaculoasă al cărei renume a depășit granițele Indiei.

Oraș balnear popular în prezent, Puri a fost odinioară un centru de pelerinaj budist unde se venera un dinte a lui Buddha. Vechiul oraș este dominat de templul Jagannath[2]; aici se află trei sanctuare care adăpostesc statuile zeului, fratelui și surorii acestuia. În timpul sărbătorii, statuile sunt urcate pe niște care enorme ce sunt trase de oameni pentru a comemora călătoria lui Krișna, avatar al lui Vișnu[3].

Distanța ce trebuie parcursă abia depășește 1,5 kilometri, însă deplasarea se face în peste 24 de ore, deoarece pelerinii încearcă să atingă statuia zeului. Se presupune că acest gest eliberează de ciclul reincarnărilor, astfel încât unii pelerini se aruncă sub roțile carelor pentru a profita imediat de acest dar. Asemenea sinucideri spectaculoase, care au dispărut în zilele noastre, au făcut celebră această sărbătoare.

Pelerinajele budiste

Cele patru locuri cele mai sacre ale budismului sunt acelea în care au avut loc principalele episoade din viața lui Buddha: Lumbidi, în Nepal, locul său de naștere; Bodhgaya, în statul indian Bihar, unde Buddha a atins iluminarea; Sarnath, la 8 kilometri nord de Benares, unde a ținut prima sa predică, și, în cele din urmă, Kusinagara, în provincia indiană Uttar Pradesh, unde a murit. Toate aceste locuri se găsesc în nordul subcontinentului indian, acolo unde astăzi nu mai există deloc budiști.

---

[1] *Puri* înseamnă „oraș". Regăsim cuvântul, de exemplu, în Singapore, „orașul leului".

[2] Jagannath înseamnă literal „stăpânul lumii" (*jag*), adică Vișnu. Se scrie greșit câteodată Jaggernaut.

[3] Avatar semnifică „coborâre", fiind manifestarea unui zeu pe pământ. Se cunosc vreo zece reincarnări ale lui Vișnu de acest gen, printre care cea a lui Rama și Krișna.

Este unul dintre motivele pentru care nu mai atrage mulțimile colosale ale pelerinajelor hinduse, ci sunt mai degrabă marcate de o seninătate melancolică. În plus, prin însăşi doctrina sa, budismul nu presupune manifestări prin pelerinaje: lumea nu este decât o iluzie, iar iluminarea se obţine mai mult prin meditaţie şi printr-o viaţă spirituală interiorizată, decât prin semne exterioare de credinţă.

Totuşi, budismul Marelui Vehicul (Mahayana) a preluat nevoia de fervoare populară neglijată de budismul originar. Au apărut divinităţi-accesoriu venerate de credincioşi. Astfel, marile sanctuare ale Mahayanei sunt motiv de sărbătoare şi de pelerinaje în care influenţa budismului nu este mereu evidentă: în Uniunea Myanmar, de exemplu, cultul acestor personaje mitice, denumite Naţii, atrag cel puţin tot atâţia vizitatori în marile pagode, precum Shwedagon, cât atrage Buddha însuşi.

În general, fervoarea populară a budiştilor se exprimă mai mult în sărbătorile organizate cu o ocazie anume, decât în cazul pelerinajelor. Vom vorbi, ulterior, despre unele dintre aceste sărbători.

Oamenii lui Dumnezeu

Religiile nu ar putea nici să se nască şi nici să supravieţuiască fără activitatea unor persoane convinse care îşi dedică timpul învăţăturii religioase, celebrării cultului, reflecţiei teologice, operelor sociale sau întrajutorării, fără a mai pune, evident, la socoteală îndatoririle administrative şi organizarea internă.

Aceste diverse activităţi nu au o pondere similară în toate religiile şi fiecare dintre ele a dat naştere unei structuri ce i se potriveşte, mai mult sau mai puţin ierarhizată sau spontană. Incontestabil, sistemul cel mai complet şi mai complex este cel al catolicismului care reflectă poate spiritul juridic şi centralizator al Imperiului Roman, dar poate şi una dintre cele mai mari diversităţi de obiective. Islamul sunnit se mulţumeşte, din contră, cu o organizare extrem de simplă fără un cler adevărat. De aceea,

nu este posibilă o paralelă între astfel de structuri diferite, neputând decât să prezentăm situația principalelor religii în acest domeniu.

Dar religia nu este nicio întreprindere și nicio administrație: nu produce niciun bun material și nu asigură servicii publice tarifate. Scopul său este de natură spirituală: trebuie să convingă inimile, mai mult decât spiritele, să-l îndrepte pe om către căutarea lui Dumnezeu.

Acest obiectiv ar fi greu de crezut dacă religiile nu ar putea prezenta credincioșilor bărbați și femei remarcabili pentru a le putea servi drept modele. Asemenea personaje de excepție nu sunt, slavă Domnului, identice. Ei i se dedică lui Dumnezeu întru totul, fiecare însă după temperamentul, cultura și capacitatea sa creatoare. Dacă ar fi să judecăm o religie după roadele sale, viața celor pe care cultura iudeo-creştină îi numeşte profeți sau sfinți este, cu siguranță, cel mai bun factor de apreciere.

Totuşi, entuziasmul declanşat de un personaj ieșit din comun orbește câteodată: calitățile excepționale de conducător al maselor dă naștere, câteodată, dictatorilor sau despoților. Altfel, sunt necesare măsura și reflecția pentru a echilibra aplecările profesionale. Odată cu dezvoltarea generalizată a instruirii, se cere, din ce în ce mai mult, coerența intelectuală între ceea ce credem şi ceea ce ştim. Această reflecție este apanajul celor pe care îi numim, în general, teologi.

Vom dezvolta subiectul descriind diferitele tipuri de oameni: profeții, sfinții și teologii vor face obiectul unei prezentări generale, în timp ce clericii cultelor celor mai importante vor fi subiectul unor articole separate.

Profeții

Specie aparent dispărută, profetul trebuia să aibă barbă, să fie murdar, să străbată drumurile și să vorbească mulțimilor înspăimântate sau batjocoritoare. În afara acestui clișeu, nu ne mai rămâne decât adjectivul „profetic“: un scriitor are viziuni profetice, cuvintele unui politician pot fi profetice... iar publicul descoperă profețiile lui Nostradamus.

Cuvântul „profet“ vine din limba greacă, el însemnând „cel ce vorbeşte înainte“, care anunță ceva. Cuvintele arabe echivalente, *nabi* și *rassul,* sunt

construite pe rădăcini ce duc la ideea de informaţie şi de trimis. În Biblie, ultima parte a Vechiului Testament, compusă din optsprezece cărţi profetice care ne transmit mesajele unor profeţi mai mari sau mai mici, dintre care unii, precum Avacum, Miheia sau Sofonie, sunt ignoraţi de nonspecialişti. Majoritatea au trăit între secolele al VIII-lea şi al V-lea î.Hr., însă precursorul tuturor a fost Avraam, „tatăl credincioşilor", ce a vieţuit în urmă cu aproape 4 000 de ani.

Mai recent, Ioan Botezătorul şi Iisus au fost de asemenea recunoscuţi ca profeţi mai ales de musulmani, deşi aceştia îl venerează cu precădere pe Mahomed – Muhammad – profetul Coranului ce a trăit în secolul al VII-lea d.Hr.

De aproape două secole, noi mişcări religioase au propriii profeţi: Joseph Smith, pentru mormoni, Mirza Ali Muhammed, pentru reprezentanţii credinţei bahai, şi Simon Kimbangu pentru Biserica ce-i poartă numele.

Toţi profeţii pretind că sunt inspiraţi de Dumnezeu şi că vorbesc în numele Lui. De aceea ei nu există, în sensul propriu, în religiile care nu cuprind o revelaţie, precum hinduismul sau budismul. Însă, dacă Dumnezeu le vorbeşte oamenilor prin oameni, aceştia sunt, prin definiţie, profeţi.

Cum am putea să le recunoaştem autenticitatea? Cum să-i deosebim de eventualii „falşi profeţi"? Dacă ar exista un criteriu infailibil, viaţa falşilor profeţi ar fi imposibilă şi aceştia ar dispărea.

Totuşi, am putea să nu ne încredem în cei ce-şi urmăresc interesele personale sau obţin avantaje din poziţia lor: un copac ce nu dă roade trebuie tăiat.

De altfel, nimic nu ne permite a crede că orice formă de profetism a dispărut definitiv. Musulmanii spun că Mahomed este „pecetea" profeţilor, adică ultimul; nu mai rămâne decât ca fidelii să-l roage pe Dumnezeu să dea un răspuns, iar dacă acest răspuns este transmis altor persoane, chiar deformat şi stângaci, el este un fel de profeţie.

Putem spune, într-o oarecare măsură, că profetismul este o funcţie spirituală normală a omului. Important este să dai dovadă de discernământ... Această calitate este mai uşor de exercitat în cazul sfinţeniei.

Sfinții

Doar Dumnezeu își cunoaște sfinții, reputația publică de sfințenie nu mai este decât o prezumție și numeroși sfinți sunt suficient de discreți pentru ca nimeni să nu-i remarce.

Termenul de sfânt este și el creștin: este sfânt cel care se dedică în totalitate lui Dumnezeu. În acest sens, Biserica Catolică se declară sfântă, și nu pentru perfecțiunea actelor sale. Prin analogie, conceptul de sfânt este folosit de alte religii, dar cu o semnificație care poate varia în funcție de caz și de perioadă.

În iudaism și în islam, doar Dumnezeu este sfânt, cu alte cuvinte doar El este demn de venerare. Atribuirea calității de sfânt unui muritor reprezintă o insultă la adresa lui Dumnezeu, cu atât mai mult cu cât nimeni nu poate cunoaște judecata sa asupra unei făpturi oarecare. Totuși evlavia populară renunță cu greu la sfinți, chiar dacă acest cuvânt este inadecvat. La musulmani, perfecțiunea constă în respectarea cu strictețe a recomandărilor Coranului: cei care au făcut pelerinajul la Mecca, *hadj*, primesc titlul râvnit de *hadji*, însă doar cei a căror sclipire spirituală și-a pus amprenta asupra mediului lor pot fi obiectul unui fel de cult spontan, puțin ortodox, la o adică. Mormintele acestor sfinți bărbați, marabuții, sunt locuri de pelerinaj, efectele intervențiilor lor născând adevărate legende.

În India, deopotrivă, nicio noțiune nu acoperă cu exactitate sfințenia creștină: întâlnim guru, maeștri a căror învățătură se transmite mai mult prin cuvânt decât prin exemplu, și *sadhu*, care trăiesc într-o sărăcie totală, dar cu grija propriei salvări. Această ultimă atitudine se regăsește în budismul Micului Vehicul, unde perfecțiunea constă în a te detașa total în această lume de iluzii. Este treaba fiecărui individ să atingă respectivul obiectiv: un budist foarte evoluat pe calea „iluminării" va da cu bucurie sfaturi din experiența sa, va compătimi nefericirile celorlalți, dar nu va încerca să le rezolve problemele deoarece, prin definiție, ele sunt rezultatul atașamentului față de zădărnicii.

Cât despre budismul Marelui Vehicul, Mahayana, acesta venerează personajele care sunt, dintr-un anumit punct de vedere, aproape de sfinți;

este vorba despre bodhisattva care renunţă la nirvana pentru a-i ajuta pe ceilalţi să ajungă la ea. În temple, nenumăratele lor statui sunt, în mod simbolic, identice cu cele ale lui Buddha, întrucât au atins aceeaşi perfecţiune.

În ceea ce îi priveşte pe protestanţi, ei caută sfinţenia, dar sunt foarte critici faţă de abuzurile religiei catolice a sfinţilor care, în timpul Reformei, li se părea aproape de superstiţie. Mai mult decât atât, conform doctrinei calviniste originare a predestinării, salvarea omului este un dar de la Dumnezeu independent de meritul acţiunilor sale. Pentru a atenua descurajarea la care putea duce o astfel de teorie, unii calvinişti au emis ipoteza conform căreia alesul predestinat se distingea prin reuşita sa materială, semn vizibil al binecuvântării lui Dumnezeu. Astfel, efortul individual era în mod indirect reabilitat, deoarece succesul devenea un fel de dovadă a mântuirii pe care Dumnezeu le-o rezervă aleşilor săi.

În zilele noastre, se pare că poziţia extremă a calviniştilor a fost abandonată, discret, în timp ce catolicii renunţă la excesele care li se reproşează.

Noţiunea creştină de sfinţenie este similară cu cea a perfecţiunii unei vieţi dedicate în totalitate Domnului. Evident, doar Dumnezeu este capabil să judece această perfecţiune, dar putem crede că sufletele care au ales să-l slujească fără greşeală sunt numeroase. Biserica nu le cunoaşte pe toate, dar propune spre admiraţia credincioşilor săi unele dintre cele a căror conduită este, în mod deosebit, remarcabilă sau eroică. Biserica se bazează pe ajutorul Sfântului Duh de care beneficiază pentru a-i alege pe sfinţii „oficiali" meniţi să le servească drept exemple creştinilor. Din precauţie, aceasta presupune o anchetă lungă şi minuţioasă, care se finalizează prin beatificare, apoi, după un anumit interval, urmează canonizarea, recunoaşterea definitivă a sfinţeniei care dă dreptul la venerarea din partea creştinilor. Aceşti sfinţi au sărbătoarea lor în calendar, în timp ce mulţimea de sfinţi anonimi sunt celebraţi în ziua Sărbătorii Tuturor Sfinţilor („Toţi sfinţii"), fixată simbolic în ajunul celei dedicate pomenirii morţilor.

Conform concepţiei creştine a Comuniunii sfinţilor, toţi cei care vor fi chemaţi la viaţa eternă vor fi uniţi în mod mistic cu Iisus Hristos care este Sfântul prin excelenţă.

Poate din preocuparea de a arata cât de mult orice temperament poate duce la sfințenie, Biserica[1] a proclamat sfinți personalități extrem de diferite în așa fel încât fiecare să-și poată găsi printre ei un model în care să se recunoască.

Sfinții adaugă uneori calităților lor spirituale daruri intelectuale sau capacități excepționale de acțiune; este cazul Sfântului Ignațiu de Loyola (1491–1556), fondatorul ordinului iezuiților, și al Sfântului Augustin (354–430), episcop al Hipponei, într-o perioadă deosebit de tulbure: amândoi au avut o existență profană agitată înainte de a se dărui complet lui Dumnezeu.

La polul opus întâlnim sfinți de o extremă simplitate, morți de tineri, fără ca nimic deosebit să le fi marcat viețile cu excepția experiențelor spirituale; Sfânta Tereza de Lisieux (1873–1897) sau Sfântul Francisc de Assisi (1182–1226) nu au căutat decât cumpătarea și dragostea lui Iisus Hristos. Uneori, unii au devenit sfinți prin martiriu, preferând moartea în locul renunțării la credința lor, ca tinerii din Uganda sau coreenii masacrați în veacul al XIX-lea și beatificați de papă în secolul XX. Alții precum Sfântul Vincențiu de Paul (1581–1660), preot al celor condamnați la galere, și-au dedicat viața ajutorării celor nefericiți. Maica Tereza, albaneza, a cărei vocație era să aducă o ultimă alinare muribunzilor din cartierele mărginașe ale Calcuttei, este una din sfintele zilelor noastre.

Sfințenia se împarte în mod echitabil între toate epocile, între bărbați și femei, tineri și vârstnici, laici și religioși, regine, precum Elisabeta a Ungariei, și țărănci, precum Ioana d'Arc. Viața sfinților este adesea marcată de întâmplări ieșite din comun, accentuate poate uneori de legendă, de parcă transparența personalității lor lăsa să se întrevadă fața supranaturală a lui Dumnezeu.

Sfințenia este contagioasă. Sfinții strălucesc atât de mult, încât îi atrag pe mulți din cei cu care intră în contact. Această influență pare a se

[1] Ortodoxia împărtășește concepția catolică despre sfințenie, dar structura sa descentralizată nu prevede o procedură pentru ca toate patriarhiile să recunoască un același sfânt. De aceea, sfinții din trecut sunt cinstiți în mod oficial.

continua dincolo de existența lor terestră. Dacă putem folosi termenii ireverențioși ai marketingului, sfințenia poate, cu siguranță, să „vândă“ mai bine religia decât toate discursurile teologilor. Judecăm în mod instinctiv și pe bună dreptate fiecare religie după valoarea oamenilor săi remarcabili și nu după numărul sau calitățile adepților săi.

Mai mult decât atât, cultul sfinților nu are perversitatea cultului personalității din politică, din moment ce sfinții nu sunt recunoscuți ca atare decât după destul de mult timp de la moartea lor.

Putem să ne întrebăm de ce catolicismul și ortodoxia insistă mai mult decât alte religii asupra exemplului spiritual al sfinților.

Personajele pe care iudaismul le pune în valoare sunt mai ales rabini, remarcați pentru calitatea teologiei lor. În ceea ce privește islamul sunnit, singurul model de perfecțiune umană pe care îl propune este cel al profetului Mahomed și îi acuză de idolatrie pe cei care-i dau „asociați“ lui Dumnezeu. Aplicarea riguroasă și formalistă a acestui principiu privează spiritualitatea musulmanilor de un stimulent eficace. De aici rezultă poate un fel de frustrare care duce la cultul popular al „marabuților“ sau, și mai rău, la cel al liderilor ale căror ambiții nu sunt întotdeauna pur spirituale. Poate de aceea anumite forme de fanatism ale islamului contemporan sunt efectul refuzului musulmanilor de a-i ridica prea mult pe cei mai remarcabili dintre misticii săi dispăruți.

TEOLOGII

Cuvântul lui Dumnezeu, pe care religiile revelate susțin că l-au primit, nu oferă toate răspunsurile la întrebările vieții cotidiene și nu poate, cu atât mai puțin, să rezolve problemele în locul nostru. Revelația lasă deci o parte considerabilă inițiativei umane.

Munca intelectuală a teologilor constă în obținerea, din revelația primită prin religia lor, unor răspunsuri la întrebările cele mai diverse. Suntem conștienți de dificultatea acțiunii: dacă Dumnezeu nu a vrut să spună tot, are cu siguranță motive solide pentru asta și este puțin probabil

de a-l putea forța să se exprime. Teologii se expun în consecință riscului major de a folosi textele pentru a ajunge uneori la concluzii contradictorii.

De altfel, cuvântul grecesc „teologie" poate să conducă la confuzie; literalmente, este studiul lui Dumnezeu, un subiect vast care se reduce foarte des la a studia ceea ce oamenii gândesc despre Dumnezeu, ceea ce nu prea este același lucru.

De bună seamă, doar creștinismul poate revendica posibilitatea unei teologii în măsura în care, conform acestei religii, Dumnezeu s-a întrupat în Om, ușurând astfel, în mod categoric, studiul său. Cu siguranță, revelația „tainei" Sfintei Treimi ne permite să avansăm în speculațiile asupra naturii lui Dumnezeu, dar orice teologie rămâne, în mod inevitabil, limitată la raporturile lui Dumnezeu și ale omului. În acest sens, teologia creștină vorbește despre hristologie și chiar despre mariologie, despre teologia harului sau despre teologia eliberării.

În islam nu se practică deloc studiul intelectual al lui Dumnezeu pentru că El este imposibil de cunoscut; personajele care se apropie cel mai mult de teologi sunt ulemalele sunnite sau ayatolahii șiiți, rolul lor fiind mai degrabă juridic, ei extrăgând din Coran regulile de drept și de jurisprudență de care societatea musulmană are nevoie.

În general, în toate religiile care dispun de texte sacre există savanți (este sensul cuvântului *ulema*) care nu doar stăpânesc respectivele texte, dar au și autoritatea morală pentru a le interpreta: este, de exemplu, rolul rabinilor în iudaism. Observăm că funcția intelectuală a acestor erudiți este categoric distinctă de funcția „sacră" a preotului, însărcinat cu cultul închinat lui Dumnezeu, ceea ce în greacă se numește liturghie.

Creștinismul este astfel una din singurele religii în care cele două funcții coexistă și în care preoții primesc o formare de teologi. Nici în islam și nici în iudaism nu există preoți la drept vorbind, în timp ce în hinduism funcțiile unui preot nu implică studii teologice în sensul strict, textele sacre fiind cu preponderență mitologie. Cât privește budismul, unde noțiunea de Dumnezeu este secundară, nu există, la drept vorbind, nici preoți și nici teologi, ci mai degrabă înțelepți care dau un exemplu de viață în conformitate cu învățătura lui Buddha.

Termenul creştin „cler“ se aplică, în concluzie, tuturor celor care, în diversele religii, se dedică răspândirii credinţelor lor sau slujirii lui Dumnezeu. Doar descrierea unor situaţii particulare ne va permite să ne facem o idee despre aceste „profesii religioase“.

Preoţii şi rabinii în iudaism

Funcţia principală a preoţilor iudaismului antic consta în a celebra jertfele de animale la Templul din Ierusalim, adevăratul lăcaş al lui Dumnezeu pe pământ.

După distrugerea Templului de către romani, în anul 70 d.Hr., nu s-au mai putut face sacrificii, iar preoţii şi-au pierdut raţiunea de a exista. Tradiţia mai conferă totuşi descendenţilor lui Aaron, cei ce poartă numele Cohen, prerogative şi sarcini ale vechilor preoţi: aceştia rostesc rugăciunea sacerdotală la sinagogă şi nu pot să atingă cadavre. Le este de asemenea interzis drumul de la Ierusalim la Ierihon, care trece prin mijlocul unui cimitir antic; ei utilizează o rută ocolitoare pe care o folosesc în exclusivitate.

Totuşi, practicile evreilor ortodocşi sunt respinse de evreii reformaţi a căror religie este mai intelectualizată[1];

Iudaismul se bazează pe Legea divină, Tora. Învăţaţii legii, rabinii[2], se dedică studiului său şi învăţăturii sale; ei asigură slujbele religioase ale sabatului, nunţilor şi înmormântărilor. Rabinii sunt obligaţi să ducă o viaţă exemplară, sunt încurajaţi să se căsătorească şi să aibă mulţi copii. Aceştia îşi primesc diploma de la marele rabin, el însuşi ales dintre rabini de către un consistoriu ce cuprinde şi „laici“. Pentru prima dată, în 1987, o femeie a fost admisă ca rabin al curentului liberal al iudaismului.

---

[1] În Antichitate, o distincţie prea puţin asemănătoare exista între saduchei, aristocraţie sacerdotală, sceptici care negau învierea şi existenţa îngerilor, şi farisei, partid religios intransigent, pentru care aceste credinţe erau importante.

[2] Cuvântul semit *rabb* înseamnă „stăpân“, *rabbi* este forma posesivă, „stăpânul meu.

Clerul catolic

Diferitele Biserici creștine cunosc toate instituția clerului. Pentru a nu ne pierde în descrieri inutile, am luat exemplul clerului catolic, în particular complet, punctând unele dintre diferențele care sunt în cazul protestantismului sau al ortodoxiei.

Clerul este format din persoane „sfinte": acestea au primit o chemare de la Dumnezeu – vocația – la care răspund prin angajamentul de a-l sluji toată viața. Printre multiplele sarcini ale clerului, unele au un caracter sacru și țin doar de preoți sau de episcopi. Este cazul, în special, al puterii de a ierta greșelile sau de a celebra slujba religioasă, care sunt funcții pur sacerdotale la care dă acces hirotonia. Asemenea puteri sunt extrapolarea celor încredințate de către Iisus Hristos apostolilor săi. Pe măsură ce Biserica s-a dezvoltat, sarcinile s-au diversificat, structurile au luat amploare, dar esențialul s-a păstrat: șeful fiecărei comunități este episcopul, comparat cu un păstor însărcinat să conducă până la Dumnezeu turma credincioșilor[1]. Comunitățile sunt organizate pe o bază teritorială a cărei unitate este parohia, coordonată de un preot paroh, el însuși asistat de vicari[2].

Totuși, în afara clerului considerat „secular", pentru că lucrează la afacerile „secolului", adică ale lumii noastre, există un cler „obișnuit", atașat altor structuri, ordinele religioase.

Membrii acestor ordine urmează o lege care este, într-un fel, statutul lor. Astfel, călugării trăiesc într-o mănăstire, sunt izolați[3], în timp ce membrii

---

[1] Episcop vine din grecescul *episcopos*, „cel care supraveghează"; este o aluzie la funcția păstorului a cărui autoritate asupra „turmei" este net afirmată. Cu toate acestea, conotația de pasivitate prostească, pe care o are astăzi cuvântul „turmă", nu este în spiritul Evangheliei ce caută dimpotrivă să dezvolte sensul responsabilității și educării libertății.

[2] Structura parohiei, excelent adaptată civilizațiilor rurale, nu este neapărat cea mai bună în marile orașe, unde oamenii se regrupează mai degrabă prin afinitatea socială sau profesională.

[3] „Mănăstire", în limba franceză, vine din latină și este înrudit cu „împrejmuire" (*cloître – cloture*). „Monah" (călugăr, *moine*, în limba franceză) provine din grecescul *monos* care înseamnă „unul". La origine, călugării trăiau ca sihaștrii; termenul a fost atribuit apoi tuturor celor care se rup de bunăvoie de lume pentru a-l sluji pe Dumnezeu, prin studiu și rugăciune.

congregaţiilor religioase, precum iezuiţii, pot întreprinde activităţi foarte diverse, compatibile cu regula lor (de la cercetarea paleontologică precum Teilhard de Chardin, până la interpretarea cântecelor precum părintele Duval...).

Nu este necesar să fii preot pentru a fi călugăr; călugării care nu sunt preoţi sunt numiţi în general fraţi. Orice preot care nu este călugăr trebuie să fie „încardinat", adică să aparţină unei dioceze, astfel încât să evite să fie total independent de orice ierarhie.

De la Conciliul de la Trento (1545–1563), Biserica le cere preoţilor săi o formare deosebit de serioasă pe care o dobândesc în seminarii. Studiile durează 6 ani, un ciclu de 2 ani şi unul de 4, întrerupţi de un stagiu de un an, efectuat de obicei într-o parohie. Orarul se axează pe filosofie, în primul ciclu, şi teologie, în al doilea. Printre materiile principale, regăsim Sfânta Scriptură, Dreptul canonic, liturghia, istoria şi studiul celorlalte religii. Proporţiile sunt variabile în funcţie de seminarii; de exemplu, marele seminar din Ouidah, Benin, alocă o oră pe săptămână timp de un an studiului islamului, în timp ce seminariile asiatice pun, după caz, accentul pe budism sau hinduism.

ORDINELE RELIGIOASE

Până în secolul al XII-lea, nu existau decât ordine contemplative: călugării se rupeau de lume pentru a se dedica sfinţeniei personale, rugându-se pentru ceilalţi. După aceea, apar ordinele active care participau într-un mod mai direct la diversele activităţi ale Bisericii.

Împărţim principalele ordine religioase în călugări, ordine mendicante şi clerici regulari.

CĂLUGĂRII: Cele mai importante 3 grupuri sunt:

- Benedictinii. Urmează regula Sfântului Benedict de Nursia, stabilită în secolul al VI-lea. Sunt aproximativ 10 000 în lume. Printre mănăstirile lor putem menţiona: Cassino (Italia, fondată în 529), Solesmes (Franţa), Einsiedeln (Elveţia), Keur Moussa (Senegal)...

Călugăriţele benedictine urmează aceeaşi regulă şi sunt în jur de 9 000: mănăstirea din Dourgne (Franţa), cu filiala sa din Togo etc.

- Cistercienii respectă regula Sfântului Bernard din Clairvaux, stabilită în secolul al XI-lea ca o simplă reformă a legii Sfântului Benedict. Cistercienii propriu-zişi sunt în jur de 1 400 şi deţin 40 de mănăstiri (insula Lerins în Franţa; Thu-Duc în Vietnam...). Cistercienii reformaţi în secolul al XVII-lea, numiţi şi trapişti[1], sunt aproape 3 000 şi deţin 50 de mănăstiri (Briquebec în Franţa, filiala sa din Japonia...).
- Certozinii, ordin fondat de Sfântul Bruno, în 1084. Nu sunt decât 400. La Grande-Chartreuse, în apropiere de Grenoble, este mănăstirea lor cea mai cunoscută.

Regulile ordinelor monastice caută echilibrul între viaţa de rugăciune şi activităţile manuale sau intelectuale. Acestea diferă prin gradul de austeritate. Ale certozinilor şi trapiştilor sunt printre cele mai dure. Ei îşi interzic consumul de carne şi se obligă la tăcere, cu excepţia slujbelor religioase. Comunică între ei printr-un limbaj gestual, asemenea surdomuţilor.

ORDINELE MENDICANTE: Dintre acestea, principale sunt următoarele:

- Fraţii minori, franciscanii (18 000) şi capucinii, sunt cei mai numeroşi (peste 25 000 în total). Întemeietorul a fost Sfântul Francisc de Assisi, la începutul secolului al XIII-lea. Echivalentul feminin îl reprezintă clarisele, de la numele Sfintei Clara, ucenica Sfântului Francisc. Numărul lor depăşeşte 11 000.
- Fraţii predicatori sau dominicanii, fondat, tot în secolul al XIII-lea, de Sfântul Dominic, un spaniol din Castilia. Aceştia se dedică studiului teologic şi învăţăturii creştine, ceea ce reprezenta o noutate pentru acea vreme. Dominicanii sunt în jur de 6 500, iar călugăriţele dominicane, aproape 6 000.

---

[1] Ei nu trăiesc într-o trapă, dar prima lor mănăstire se afla într-un loc denumit „trapa", vechi nume al colierului folosit la vânătoare.

- Augustinienii şi călugării franciscani reformaţi sunt, în total, peste 4 000, iar surorile augustine aproape 6 000.
- Carmeliţii, desculţi sau nu, sunt peste 5 000, mult mai puţin numeroşi decât carmelitele ce trăiesc în mănăstiri, numărul acestora fiind 12 500.
- Ospitalierii ioaniţi, ai Sfântului Ioan al lui Dumnezeu, în număr de 1 700.

CLERICII REGULARI: Sunt în principal iezuiţii, care sunt 17 000.

CONGREGAŢIILE RELIGIOASE CLERICALE: Sunt peste 60, printre care:
- Călugării marişti. În număr de 1 900, cu organizare calchiată după modelul iezuiţilor, se dedică lumii rurale, vieţii parohiale, tinerilor şi misiunilor.
- Părinţii Sfântului Duh, sau spiritanii, sunt misionari în ţările în curs de dezvoltare.
- Salezienii, sau părinţii Sfântului Ioan Bosco, sunt cei mai numeroşi, în jur de 17 000. Aceştia se dedică educaţiei, în special în mediul rural.
- Ar trebui să menţionăm şi redemptoriştii (6 700), părinţii Preasfintei Inimi a lui Hristos de Picpus (1 400), marianistele (2 000), montfortanii (1 300), misionarii Oblaţi ai Mariei Imaculate (5 700), asumpţioniştii (1 100) etc.

CONGREGAŢIILE RELIGIOASE LAICE: Mai puţin numeroase decât precedentele, acestea cuprind mai ales:
- Fraţii şcolilor creştine (aproximativ 10 000).
- Fraţii instrucţiei creştine de la Ploërmel (1 500).
- Fraţii marişti ai şcolilor (Micii fraţi ai Mariei).
- Micii fraţi ai lui Iisus (Fraţii lui Foucauld).

Termenul de laic atribuit acestor congregaţii nu-i împiedică pe membrii lor să primească frecvent preoţia.

Lunga lor formare îi face în mod firesc pe preoți să aibă un rol de încadrare, ceea ce nu înseamnă că Biserica este doar preocuparea clerului. Dimpotrivă, fiecare creştin are datoria să participe, după forţele sale şi în ciuda slăbiciunilor sale, la progresul Bisericii. În acest sens, creștinii vorbesc de preoție universală și se vor un popor de preoți. Tot de aceea Conciliul Vatican II a pus în valoare rolul laicilor, ceea ce prezintă avantajul de a-i responsabiliza, de a evita tentațiile, mereu posibile, ale unui excesiv clericalism, dar totodată de a suplini numărul insuficient de preoți.

Biserica Catolică duce lipsă de preoți?

Este un clişeu a spune că sunt din ce în ce mai puțini preoți, ceea ce este interpretat ca o pierdere de viteză a catolicismului sau, pentru unii catolici „integriști“, ca o consecință nefastă a deschiderii doctrinale a Conciliului Vatican II.

Întrebarea merită o analiză atentă și, în prealabil, amintirea câtorva cifre.

Dacă luăm Franța și Europa Occidentală de tradiție catolică drept exemplu al evoluției numărului de preoți, situația este îngrijorătoare:

- în 1913 erau 58 000 de preoți
- în 1948 42 650
- în 1960 46 000
- în 1965 40 981
- în 1975 36 014
- în 1985 28 629 din care 33% peste 65 de ani și doar 10% sub 40 de ani.
- în 2004 27 227 (adică un preot la 2 200 de locuitori).

Cifrele dovedesc o scădere bruscă pe care o constatăm și în celelalte țări bogate și industrializate. Totuși, această situație nu o reflectă pe cea a Bisericii în ansamblul său.

În lumea întreagă existau 405 000 de preoți catolici în 2004 față de 433 089 în 1973, adică o scădere de 6,5% din numărul total al preoților în

treizeci de ani. Din această scădere de 28 000 de preoţi, mai mult de 7 000 se datorează exclusiv Franţei: situaţia sa religioasă este responsabilă pentru peste 25% din scăderea numărului de preoţi în lume!

Toate celelalte ţări industrializate cunosc, mai mult sau mai puţin, o scădere importantă a recrutării lor sacerdotale, ca şi cum confortul material s-ar armoniza dificil cu altruismul cerut de preoţie. Or, şi în zilele noastre, poate în mod paradoxal, ţările cele mai bogate asigură contingentele de preoţi cele mai numeroase (63 000 în Italia, 58 000 în Statele Unite în 1982)[1]. Ca atare, criza care loveşte aceste ţări contează mult pe plan mondial, dar trebuie remarcat faptul că situaţia lor este încă relativ favorabilă. Este ceea ce indică repartiţia preoţilor pe continente din anul 2004:

- *Europa:* 222 476 de preoţi (52/100 000 loc. sau 100/100 000 de catolici).
- *America de Nord şi de Sud:* 119 347 de preoţi (14/100 000 loc. sau 24/100 000 de catolici).
- *Asia:* 35 800 de preoţi (1/100 000 loc. sau 34/100 000 de catolici).
- *Africa:* 21 750 de preoţi (3/100 000 loc. sau 19/100 000 de catolici).
- *Oceania:* 5 240 de preoţi (16/100 000 loc. sau 72/100 000 de catolici).

Prin urmare, situaţia se prezintă în mod foarte diferit, nu doar în funcţie de continent, ci şi de felul în care raportăm numărul de preoţi la populaţia totală sau la numărul de catolici.

America de Sud este majoritar catolică, dar creştinarea rămâne superficială, iar numărul de preoţi la 100 000 de catolici este cel mai scăzut din lume.

În Africa, numărul catolicilor este încă relativ redus, fiind extrem de puţini în Africa Albă şi doar 20% din populaţia Africii Negre; totuşi, numărul relativ scăzut al preoţilor în comunitatea catolică nu se datorează decât faptului că această Biserică este recentă, lucru dovedit prin creşterea din ultimul timp a numărului de vocaţii religioase: din cele o sută de mari seminarii ale continentului african, 30 au fost deschise din 1980; la acea

[1] Oare acesta este motivul pentru care creştinismul induce o asemenea atitudine în faţa vieţii şi o structură de societate democratică favorizând dezvoltarea?

dată erau 8 200 de studenți (14 600 în 1993), numărul lor s-a dublat în zece ani, adică un ritm de 800 de seminariști în plus pe an.

În Asia, catolicii se concentrează în câteva țări (Filipine, India, Coreea de Sud, Vietnam...) unde numărul de preoți este departe de a fi neglijabil și unde noile vocații sunt numeroase. Să ne amintim că există, de exemplu, aproape de două ori mai mulți iezuiți în India decât în Franța și că preoții indieni ocupă un loc exemplar în diverse misiuni din America sau din Africa și chiar în țările considerate francofone precum Madagascar.

În cele din urmă, în Oceania, unde coeficientul Australiei și al Noii Zeelande este preponderent, situația este comparabilă cu cea a Americii de Nord.

Ce concluzii putem trage dintr-o situație atât de diversificată? Cu siguranță, preoții reprezintă un semn de vitalitate a Bisericii, dar nu trebuie să luăm în calcul acest singur factor. Una din cauzele decisive ale declinului „vocațiilor" pare să fie mutația suferită recent de către societate.

Înainte de Al Doilea Război Mondial, în Europa Occidentală, practica religioasă nu era contestată; unii tineri ajungeau foarte firesc la preoție pentru a-și asigura dezvoltarea spirituală fără ca acest lucru să împiedice totuși aspirațiile lor profane; erau, de exemplu, numeroși preoți profesori de franceză sau de matematică care își dedicau cea mai mare parte a timpului lor profesiei. Preotul era o personalitate a societății rurale, alături de învățător, și nu este o întâmplare dacă observăm chiar și în zilele noastre o scădere a numărului celor care vor să profeseze această ultimă meserie.

Ca atare, cunoașterea pe care o dețineau parohul și învățătorul satului și-a pierdut aproape tot prestigiul de la răspândirea televizorului în case. În plus, lumea rurală nu mai reprezintă decât o slabă minoritate a populației și aceasta nu mai are nevoie de slujba religioasă duminicală pentru a face și altceva decât munca de zi cu zi. Am putea chiar afirma că Biserica nu și-a pierdut atât credincioșii, cât utilitatea sa socială.

În schimb, în orașe, Biserica a rămas calchiată pe modelul parohial al zonelor rurale. Această inadecvare nu presupune că doar cei care cred au nevoie cu adevărat „să meargă la slujba religioasă". Totuși, preotul nu și-a pierdut misiunea, continuând să slujească, conform tradiției, fiind

chemat la botezuri, nunți și înmormântări. Preotul simte că devine astfel un fel de funcționar însărcinat să le ofere „creștinilor după statistici" tainele în care ei nu cred decât pe jumătate. O situație care descurajează vocațiile sacerdotale...

Un alt factor care explică scăderea vocațiilor este, în mod paradoxal, succesul valorilor creștine din care multe au devenit universale. Mișcarea începută de Crucea Roșie, al cărei nume amintește de inspirația creștină, dar a cărei organizare este laică, se continuă cu înmulțirea acțiunilor de voluntariat care ar fi fost altădată religioase (Medicii fără Frontiere, Amnesty International, apărarea drepturilor omului...).

În concluzie, frumusețea slujirii liturgice nu mai este, în zilele noastre, singura formă de artă la care populația poate avea acces, iar limbajul simbolic al religiei este din ce în ce mai puțin grăitor în fața mulțimilor.

Pentru ca activitatea Bisericii să suscite din nou devotamentul a numeroși preoți, trebuie fără îndoială să se reînnoiască ținând mai mult cont de particularitățile societății urbane a țărilor industrializate: decăderea drogaților, a bătrânilor izolați, a delincvenților care nu au cunoscut niciodată afecțiunea, nu va fi ușurată doar prin ajutoare sociale materiale. Pe chipul acestor noi sărmani, viitorii preoți vor găsi chipul lui Iisus care îi cheamă.

În ceea ce privește adaptarea Bisericii la lumea modernă, preoții nu au câtuși de puțin grija de a se realiza, mai ales după Conciliul Vatican II. Perioada în care concepția asupra lumii vehiculată de Biserică părea că se opune descoperirilor științei și progresului societății este în mare măsură depășită (vezi mai jos).

Ar trebui totuși, se pare, să recunoaștem că riturile, care au fost vreme îndelungată suportul tuturor religiilor, nu mai prezintă suficiente atracții pentru numeroși credincioși cu un nivel de educație științifică ridicat. Aceștia își „intelectualizează" religia până la a-i atribui cel mult o semnificație sentimentală în timpul oficierii slujbei religioase sub o formă sau alta. De fapt, ambiția Bisericii de a fi în largul său în toate culturile trebuie în mod logic să o ducă la relativizarea riturilor, expresie a evlaviei profund marcate de cultură. Poate că formarea preoților se ocupă prea mult de liturghie și de respectarea riturilor?

Cât despre îmbătrânirea clerului, este, într-o oarecare măsură, o întoarcere la Biserica timpurie, deoarece cuvântul „preot" vine, ca şi „prezbiter", din cuvântul grecesc care înseamnă „bătrân". Este adevărat că pe vremuri erai bătrân la 40 de ani.

Situaţia clerului altor Biserici creştine, preoţi ortodocşi şi pastori, ar merita de asemenea ample prezentări. Să menţionăm doar că ruptura cea mai mare se situează între Bisericile care, asemenea catolicilor şi ortodocşilor, cred în existenţa unei puteri sacre transmise de episcopi încă din timpul apostolilor şi cele care, precum anumite Biserici protestante, nu văd în taine decât un simbol şi consideră clericii simpli creştini cu o formare religioasă aprofundată. Pe lângă diferenţa radicală de concepţie, apar ca secundare problema căsătoriei preoţilor şi chiar cea a hirotonirii femeilor.

Preoţii şi Şcoala Politehnică

Este interesant de notat că, printre cei 15 000 de foşti elevi ai acestei mari şcoli franceze considerate una dintre cele mai renumite pentru educaţia sa ştiinţifică, sunt 76 de preoţi sau călugări catolici. Acest raport de aproximativ un preot la 200 de foşti elevi este de comparat cu media franceză de un preot la 1 900 de locuitori. Chiar dacă politehniştii sunt în majoritate bărbaţi şi au peste 20 de ani, constatăm că formarea lor ştiinţifică îi predispune la mult mai numeroase vocaţii religioase decât cea a celorlalţi francezi.

În comparaţie, să menţionăm că doar 36 de politehnişti sunt ofiţeri ai unuia din cele trei corpuri de armată (în niciun caz ingineri ai armamentului). În mod paradoxal, Politehnica, în fapt o şcoală militară, pregăteşte pentru ţară mai mult preoţi decât ofiţeri!

„Clerul" musulman

În timpul vieţii profetului, acesta exercita autoritatea religioasă supremă: lui i se transmisese Coranul şi era singurul capabil să-l interpreteze.

La moartea sa, această autoritate a fost transmisă locţiitorului său, califul. Chiar de la al patrulea calif, Ali, ginerele profetului, au apărut certuri şi instituția califatului a cunoscut situații diverse. În zilele noastre, situația este următoarea:

În islamul *sunnit* nu există ierarhie religioasă; toţi credincioşii sunt egali în faţa lui Dumnezeu şi nimeni nu este învestit cu o putere religioasă specială. Chiar dacă nu există cler propriu-zis, sarcinile de natură religioasă nu pot fi încredinţate decât musulmanilor competenţi şi desăvârşiţi.

După funcţiile exercitate, distingem:

- *cadiul*[1], judecător al aplicării legii musulmane, *Şaria;*
- *muftiul*, cu un nivel superior precedentului, jurisconsult ce interpretează legea şi dă sentinţe de jurisprudenţă, numite *fatwa;*
- *marele muftiu*, muftiu cu responsabilităţi regionale; există un mare muftiu la Paris, Alger, Ierusalim etc.;
- *ulema* (plural: *ulemale*), profesor de drept şi de dogmă ce ţine de o moschee;
- *imamul*, cel ce rosteşte rugăciunea într-o moschee;
- *khatibul*, predicator. Adesea imamul slujeşte drept khatib;
- *muezinul*, care cheamă credincioşii la rugăciune;
- *mueqqitul* fixează ora rugăciunii etc.

În plus, există titluri onorifice precum *şeic*, literal „bătrân", atribuit responsabililor de confrerii; *hagiu* (hadji) atribuit celui care a efectuat pelerinajul la Mecca; *şerif*, atribuit descendenţilor profetului de către tatăl lor...

În ceea ce priveşte islamul *şiit*, se spune frecvent că se caracterizează printr-o ierarhie de mollahi în fruntea căreia se află acei deja celebri ayatollahi. În realitate, nu este vorba nicidecum de o ierarhie în sensul unei structuri de comandament, ci mai degrabă de titluri onorifice atribuite în funcţie de criterii de competenţă în teologie şi în jurisprudenţă coranică.

---

[1] Cuvântul nu are nimic în comun cu *caid* – „general".

Aceste titluri sunt următoarele:

- *Mollah* desemnează în general orice membru al „clerului", adică o persoană care trăieşte din competenţa sa religioasă. Aceasta este atestată printr-un certificat ce încununează de la unul la cinci ani de studii într-o şcoală coranică (*madrasseh* = şcoală superioară musulmană). „Mollah" vine de la cuvântul arab *mawla*, „stăpân"[1].
- *Modjtahed* este numele generic al mollahilor cei mai calificaţi. Este în mod apreciabil echivalentul termenului sunnit *ulema*. Fiind foarte învăţat, modjtahedul poate să aibă discipoli[2].
- *Hojjat-ol-eslam*, literal „dovada islamului", a fost atribuit pentru prima dată celebrului teolog din secolul al XII-lea Mohammed Ghazali. Doar recent, începând cu secolul XX, titlul le-a fost acordat, în semn de respect, celor mai cunoscuţi maeştri.
- *Ayatollah*, literal „semnul lui Dumnezeu", este de asemenea un titlu recent, şi mai onorific decât precedentul.
- *Imamul*, „cel ce este în faţă", nu are acelaşi sens ca în islamul sunnit. Acesta desemnează un succesor autentic al profetului Mahomed şi a fost atribuit pentru prima dată ginerelui său, Ali. Şiismul nu recunoaşte decât doisprezece imami din care ultimul a fost „ocultat" la Samarra, în Irak, în secolul al IX-lea. Calitatea de imam este de natură divină, acesta fiind infailibil şi perfect.

După cum observăm, „clerul" şiit nu este asemenea celui catolic, ci este mai degrabă o structură de tip „universitar": maeştrii mai mult sau mai puţin renumiţi îşi fac o clientelă de discipoli. Fiecare îşi păstrează autonomia şi nu există nicio ierarhie care să implice control, directive sau disciplină. Marile tendinţe se exprimă totuşi în şcoli de doctrină unde domină autoritatea

---

[1] *Mawla* provine din rădăcina W.L.A. pe care o regăsim, de exemplu, în *wali*, „prefect" sau *wilaya*, „provincie". Fondatorul dervişilor rotitori, Djelal eddin Roumi, era numit de către discipolii săi *mawlana*, „stăpânul nostru", în limba turcă, *mevlana*. Ortografia *mollah* (cu un „h") nu are nicio justificare.

[2] *Modjtahed* este derivat din „djihad", este cel care a făcut un efort, un djihad spiritual.

maestrului; astfel de instituţii pot fi rivale, tot aşa cum pot să se unească provizoriu pentru un interes comun, pentru putere, de exemplu.

Este imposibil de obţinut cifre privind importanţa numerică a clerului şiit. Mollahii sunt, cu siguranţă, câteva zeci de mii, iar *hodjatolislamii*[1] şi ayatolahii, mai multe sute. De aceea, a apărut recent noua categorie de „mare ayatollah" (*ayatollah el ozma*) care se limitează la un efectiv de câteva zeci de personaje importante.

După cum am văzut, folosirea titlului de imam pentru a califica un personaj important nu are bază religioasă. Singurul demn de acest titlu religios va fi Imamul ascuns care va reveni la sfârşitul erei. Atribuirea titlului sacru de imam lui Khomeini rezultă din abrevieri succesive ale denumirii, mai ortodoxe, dar prea lungi de „Mare Ayatollah, reprezentând imamul, Khomeini". Putem crede de asemenea că este vorba de un efect de emfază şi de smerenie orientală[2].

Preoţii hinduişti

În mod obligatoriu intermediari între zei şi oameni, preoţii hinduişti sunt prezenţi în toate satele Indiei. Anumite temple importante precum cele de la Benares, în nord, sau Tirupati, în sud, adăpostesc câteva sute. Astfel, având în vedere că există aproape 700 000 de sate în India, ne putem gândi că numărul preoţilor hinduişti depăşeşte cu mult un milion. Anumite surse îi evaluează la 9 milioane.

Preoţii nu pot aparţine decât castei brahmanilor, dar nu toţi brahmanii sunt preoţi, din contră, departe de acest lucru. Trebuie, în plus, să aparţii unei familii sacerdotale, apoi să fii ales de către ceilalţi preoţi. Doar bărbaţii pot deveni preoţi. Nimic nu le interzice căsătoria, dar oficierea cultului este un serviciu cu normă întreagă.

---

[1] „Dovada islamului" (n. coord.).

[2] În logica occidentală, apelativul de imam atribuit şefului religios şiit ar însemna ca papa să fie numit „Iisus Hristos", prin abrevierea titlului acordat Sfântului Părinte, cel de „vicar al lui Hristos".

Preoţii trăiesc din ofrandele credincioşilor. În principiu, darurile sunt destinate întreţinerii templului, dar numai o mică parte este necesară acestei sarcini, iar restul – poate 90% – este contribuţia anuală a enoriaşilor pentru templu, adică ajutorul pentru întreţinerea preoţilor şi a familiei lor.

Unele temple primesc sume considerabile. La Tirupati, guvernul a luat în sarcina sa gestiunea acestor fonduri care ajung la câteva milioane de dolari americani pe an.

Sarcina principală a preoţilor este de a-i ajuta pe credincioşi să aducă ofrande zeilor. Doar ei ştiu ce să ofere şi cum să ofere în funcţie de circumstanţă. În teorie, ritualul de rugăciuni şi ofrande, numit *puja*, trebuie să fie îndeplinit de cinci ori pe zi de către brahmani. În general, numărul lor se limitează la două, dimineaţa şi seara. Se estimează la 10 sau 20% numărul hinduiştilor care se conformează de obicei acestei reguli. Ofrandele depind de casta credinciosului care este imediat identificată de către preot prin simpla întrebare a numelui său la intrarea în templu.

Să adăugăm că sunt preoţi care fixează zilele favorabile pentru evenimentele importante. Astfel, căsătoriile nu pot fi oficiate decât în cele 9 luni propice ale anului. În mod tradiţional, au loc la răsăritul soarelui în India de Sud şi seara în India de Nord.

CĂLUGĂRII BUDIŞTI

Bonzii[1] Micului Vehicul[2]

În Thailanda, în Cambodgia, în Laos, în Uniunea Myanmar şi în Sri Lanka, ţări ale budismului Theravada, vizitatorul este frapat de numărul

---

[1] *Bonz* vine din japonezul *bozu* care înseamnă „stăpân al celulei", fiind o perifrază familiară.

[2] Informaţiile provin din cartea *Sherpa din Nepal* de Christoph von Fürer-Haimendorf, din colecţia l'Homme vivant, Editura Hachette. *Sher-pa* înseamnă, în limba tibetană, „oamenii Estului" (*sher* = „Est").

de bonzi pe care îi întâlnește. Acești călugări, cu capul ras, cu roba galben-șofran, care lasă un umăr dezgolit, sunt, în general, tineri. Occidentalul este uimit de importanța monahismului în Asia de Sud-Est în comparație cu cel din țările de civilizație creștină. De fapt, este vorba de două concepții foarte diferite, în special pentru că budiștii nu se călugăresc definitiv și pot astfel să-și părăsească în orice moment mănăstirea. Mulți tineri își încearcă timp de câteva luni aplecarea pentru viața monastică. În Thailanda, acest obicei tradițional este aproape obligatoriu, tinerii îl îndeplinesc în general în timpul unui trimestru, din iulie până în septembrie, perioada vacanțelor școlare și a postului budist. În respectiva perioadă, se ajunge la câteva sute de mii de călugări, în timp ce efectivul aproape permanent este estimat la 150 000 de *bhikhus*, nume purtat de bonzii thailandezi care și-au încheiat ucenicia. În Uniunea Myanmar, situația este asemănătoare: fiecare sat dispune de o mănăstire, numită *kyaung*, și unele estimări indică 800 000 de bonzi, inclusiv novici.

Regulile de bază pe care trebuie să le respecte bonzii sunt următoarele:

- să renunțe la orice proprietate individuală cu excepția a nouă obiecte, și anume trei robe, o curea, un aparat de ras, un ac de cusut, un recipient pentru apă, un bol pentru pomană și... un evantai;
- să nu facă rău nimănui și să nu jignească pe nimeni;
- să respecte celibatul astfel încât să nu fie distras de la meditație.

Acestea nu sunt toate obligațiile călugărului, unul dintre exercițiile sale constând în a-și repeta cele 227 de reguli cărora trebuie să se supună. Amintim că simplii credincioși se mulțumesc cu cinci: să nu ucidă, să nu fure, să nu mintă, să nu comită adulter și să nu bea alcool.

Călugării trăiesc întotdeauna în comunitate, fiecare mănăstire fiind condusă de un superior al cărui titlu este adesea tradus prin „venerabil".

În Thailanda, unde există în jur de 20 000 de mănăstiri, superiorii aleg un patriarh. Șeful comunității budiste a țării este oficializat de rege și numit pe viață. Acesta dispune de patru adjuncți pentru administrare, instruire, informare și activitate socială. Una din sarcinile acestuia din urmă este să întrețină templele.

Tinerii pot ajunge la ucenicie încă de la vârsta de nouă ani. Ei primesc în momentul inițierii un nou nume luat din vechile texte în pali. Părinții nu i se mai adresează decât cu respect.

Dimineața, cu două ore înainte de răsăritul soarelui, toți călugării admiși părăsesc mănăstirea și se răspândesc în sat pentru a-și primi hrana din partea credincioșilor. Nu este vorba de cerșit, deoarece călugărul oferă ocazia celui care îl hrănește să acumuleze merite spirituale. De aceea, călugărul nu mulțumește niciodată, deși credincioșii se străduiesc să-i dea, pe lângă orez, câte o bucată mare de pește sau de pui. Călugărul trebuie să-și termine masa, singura de peste zi, înainte de ora 11 dimineața.

Femeile nu trebuie să aibă niciodată contact cu un bonz, să-i atingă bolul pentru pomană, să-i vorbească sau să-i calce pe rogojină.

Se consideră, în general, că faptul de a fi femeie este prețul plătit pentru o existență anterioară mediocră. De aceea femeile bonz sunt mai puțin respectate decât omologii lor bărbați. Și ele au capul ras. În Uniunea Myanmar, acestea poartă robe roz.

Preoții lama tibetani

Pot exista diferențe notabile în organizarea mănăstirilor budiste ale Marelui Vehicul în funcție de școală. Exemplul pe care l-am reținut privește preoții lama ai populației Sherpa din Nepal, mai precis ai mănăstirii din Tengboche, situată la câțiva kilometri de Namche Bazar, la poalele Everestului.

Înființată în jurul anului 1925, mănăstirea provine din budismul tibetan, zis și tantric, lamaic sau al Vehiculului de Diamant (Vajrayana). El aparține ritualului ordinului Nyingmapa. Ea adăpostește un abate și aproximativ treizeci de călugări. Există, în apropiere, o mănăstire cu vreo douăzeci de călugărițe.

Se intră în mănăstire fie pe la 12, 13 ani pentru a primi o educație solidă, fie mai târziu, ca răspuns al unei vocații. Din motive financiare, părinții bogați nu încurajează această vocație dacă au doar un copil. Admirația socială de care sunt înconjurați lama ușurează totuși, recrutarea lor, a cărei motivație principală rămâne indubitabil dorința de a dobândi merite spirituale.

Intrarea în mănăstire este însoţită de jurăminte rostite în faţa superiorului: acestea constau în angajamentul de a rămâne celibatar şi de a se abţine de la orice activitate agricolă sau comercială, exceptându-le pe cele în folosul mănăstirii. Admiterea impune totodată să fii scutit de orice obligaţie, să nu-ţi fi ucis tatăl, mama sau vreun lama şi să nu ai încă păr alb. Postulantul acceptă să fie ras în cap şi să poarte noul nume. Vechiul nume este scris pe o hârtie care este în mod simbolic arsă.

Fiecare lama locuieşte într-o căsuţă pe care o construieşte sau îi este construită lângă mănăstire. Călugării şi călugăriţele trebuie să poată contribui financiar la nevoile lor.

Renunţarea la un jurământ atrage după sine expulzarea din mănăstire, dar, uneori, se poate ajunge din nou acolo în calitate de laic, ceea ce nu permite participarea la aducerea de ofrande şi ceremonii.

Superiorul mănăstirii este fie un lama reincarnat, fie unul renumit. Este asistat de un călugăr consilier ales dintre confraţii săi. Un alt călugăr, mai tânăr, este însărcinat cu organizarea rugăciunilor şi recitărilor. Există de asemenea un călugăr responsabil cu disciplina internă şi unul sau doi administrativi desemnaţi pentru un an, care nu pot fi realeşi. În mănăstirile de femei nu există echivalentul de lama reincarnat, superioara fiind aleasă. Jurămintele rostite sunt aceleaşi ca şi pentru bărbaţi.

Viaţa cotidiană a călugărilor presupune participarea la ceremonia templului, în general, dimineaţa, studiul şi învăţătura, dar şi practicarea unei arte sacre. Călugării trebuie să ştie să facă ofrande care simbolizează zei; acestea se fac din pastă de orz şi unt. Trebuie să ştie şi să cânte la unul din instrumentele liturgice, cimbal, tobă, trompetă sau flajeolet, care servesc la chemarea divinităţilor. Numeroase sărbători, a căror durată poate ajunge la 15 zile, înfrumuseţează anul. Acestea au ca scop îndepărtarea spiritelor malefice, protejarea recoltelor, cererea de iertare a păcatelor etc. Adăugăm sărbătorirea evenimentelor vieţii, şi mai ales a morţii.

Când nu există mănăstire în preajmă, locuitorii apelează la un „lama" al satului, adesea un vechi lama expulzat din mănăstirea sa pentru nerespectarea castităţii, de multe ori chiar şi un simplu laic care nu rosteşte jurămintele, dar se simte atras de celebrarea cultului. Această activitate, spre deosebire de cea a călugărilor, este compatibilă cu viaţa profesională şi familială normală.

Religii și culturi

Unii susţin că religiile sunt un subprodus al culturilor: fiecare popor ar produce o formă de religie adaptată miturilor sale, respectiv culturii sale.

Alții insistă asupra influenţei profunde pe care o exercită religiile asupra culturii popoarelor: astfel, creştinismul şi islamul pătrund în societăţi ce au culturi, la origine, foarte diferite.

La drept vorbind, interacțiunea religiilor şi a culturilor este de o mare complexitate. Religiile păstrează urme ale culturilor în sânul cărora au luat naştere, dar ele pot fi respinse din mediul lor originar şi pot reuşi excelent în altă parte. Astfel, creştinismul nu mai ocupă decât un loc minoritar în Palestina, iar budismul aproape că a dispărut din India.

Oricum ar fi, religia impregnează în mod incontestabil viața socială, chiar aparent cea mai laicizată. Săptămâna de șapte zile, universal adoptată, este o referinţă la Biblie („Și-n ziua a șasea Și-a împlinit Dumnezeu lucrarea, pe care o făcuse; iar în ziua a șaptea, S-a odihnit", *Facerea* II, 2); majoritatea zilelor de concediu din diversele ţări ale lumii au o origine religioasă etc.

Chiar şi religiile dispărute lasă mult timp urme: în Iran, sărbătoarea cu ocazia Nowruz este preislamică, tot aşa cum sărbătoarea creştină a Crăciunului a „recuperat" vechiul cult al solstiţiului de iarnă.

Pentru a înțelege bine influenţa pe care o exercită religiile în diferitele societăţi, am ales câteva teme în care sacrul şi profanul interacţionează în mod mai special:

- morala, binele și răul, noțiunea de adevăr;
- ceremoniile prin două exemple, sărbătorile și riturile funerare;
- arta;
- limba;
- banii;
- învățământul.

Morala

Cuvântul „morală" și-a pierdut pe parcurs o parte din valențe. El poartă de-acum conotația tristă a expresiei „a face morală". Totuși, orice societate are o morală care depinde de ideea pe care și-o face despre bine și rău. Astfel, morala nu este decât ansamblul regulilor, codificate sau nu, pe care le urmează moravurile unei societăți. Orice morală se bazează pe principii sau pe un sistem de valori.

Fiecare individ are totodată propria sa morală. Morala personală este adesea profund marcată de cea a societății. Lucrurile nu stau întotdeauna la fel, iar noțiunile de bine și rău nu sunt identice pentru toți indivizii. Chiar și o bandă de cerșetori are regulile și morala sa; legea tăcerii, *omerta* mafiei, este un astfel de exemplu: furtul și crima sunt reprimate cu rigurozitate în interiorul organizației.

Există deci diferite morale care sunt și reguli ale jocului societăților. Conform moralei politice franceze, de exemplu, era legal, acum câțiva ani, să dai contracte publice organismelor „prietene", care, apoi, aveau destulă recunoștință pentru a subvenționa partidele, dar era scandalos să folosești direct banii contribuabilului pentru a finanța respectivele formațiuni politice[1]. Am putea de asemenea să cităm morala comercială, morala puterii și multe altele care sunt, în general, compatibile cu legalitatea, fiind, din diverse puncte de vedere, diferite, nescrise și mai complexe.

---

[1] În prezent nu se mai întâmplă așa.

Ceea ce numim morala unei societăţi nu este niciodată decât morala dominantă. Este mai mult constatarea unei situaţii decât exprimarea unei voinţe deliberate. Nu este deci surprinzătoare existenţa contradicţiilor.

De exemplu, respectarea bunurilor celuilalt, valoare fundamentală a societăţii occidentale tradiţionale, a dus odinioară la aruncarea în închisoare a taţilor de familie vinovaţi că au furat o pâine pentru a-şi hrăni copiii înfometaţi, dar, în aceeaşi perioadă, cuceririle teritoriale erau acceptate. În zilele noastre, s-au analizat cu adevărat legile pieţei din punctul de vedere al respectării valorii bunurilor celuilalt? Ce să credem despre cursurile la care sunt cumpărate materiile prime din ţările din Lumea a Treia?

Dacă sistemului nostru de valori îi lipseşte coerenţa în detaliu, marile principii sunt totuşi solide şi, în general, legale. Nu este deci nimic surprinzător în ceea ce religiile dovedesc, în materie de morală, de o convergenţă relativă, ceea ce este departe de a fi cazul pentru credinţele sau dogmele lor. La fel ca majoritatea filosofiilor, acestea cad de acord în privinţa multor valori importante: condamnarea crimei, a furtului şi a adulterului, respectarea părinţilor şi a strămoşilor, respectarea adevărului şi a promisiunilor, toleranţa faţă de opiniile celorlalţi. În acest sens putem vorbi de o morală universală.

Totuşi, este important de menţionat că, pentru religiile monoteiste, cel puţin, morala nu este totalitatea regulilor de viaţă pe care societatea şi le impune şi din care se poate constata evoluţia rapidă. În respectivele religii, morala este un ansamblu de reguli ferme pe care Dumnezeu le-a dezvăluit oamenilor şi pe care nu le putem încălca fără a fi pedepsiţi. Este regretabil că un singur cuvânt, morală, acoperă astfel două noţiuni diferite: morala aşa cum este practicată şi ceea ce ar trebui să fie. A doua este evident mai coerentă decât prima, dar nu este decât un obiectiv greu de atins.

Cazul moralei catolice ilustrează bine această situaţie.

Morala catolică

Vaticanul afişează faţă de problemele de morală, şi în special faţă de o morală sexuală, o poziţie considerată adesea drept tradiţionalistă,

implicit interpretată de „marele public" ca o dificultate a Bisericii Catolice de a se „adapta" și de a fi în pas cu evoluția societății. Pare evident că nu mai trăim ca altădată, ceea ce șoca odinioară este în totalitate permis în zilele noastre, iar Biserica Catolică vâslește contra curentului, incapabilă să înțeleagă această evoluție, împietrită într-o viziune paseistă a lucrurilor. Să ne surprindă oare faptul că bătrânii cardinali, celibatari declarați, nu pricep nimic, de exemplu, din sexualitatea modernă? Biserica este percepută ca încercând să învinovățească omul, să vadă răul în ceea ce este natural și să se erijeze în judecător în ceea ce nu o privește. Chiar unii credincioși, de altfel respectuoși față de Biserica lor, resping morala tradițională spunându-și că sunt cu un pas înaintea evoluției care va interveni inevitabil, mai devreme sau mai târziu.

Biserica, în ceea ce o privește, puțin obișnuită să fie contestată de către enoriașii săi, face apel adesea la autoritate, repetă că deține un adevăr imuabil, că ceea ce este rău va fi întotdeauna rău și încearcă să împiedice contaminarea unei lumi, aparent, din ce în ce mai puțin creștine.

Impresia de dialog al surzilor pe care o poate avea observatorul din afară provine din faptul că cele două poziții sunt divergente.

Misiunea Bisericii este de a-și îndrepta credincioșii către Dumnezeu, ceea ce trece drept sfințenie. Recomandările morale vizează, din această perspectivă, ceea ce implică practicarea virtuților până la eroism, dacă este necesar. Orice derapaj în raport cu perfecțiunea legii iubirii poate fi momeala unei destinderi, a unui sistem tolerant care întârzie apropierea de Dumnezeu.

Aceasta explică extrema severitate de principiu a învățăturii morale a Bisericii Catolice. Dacă nu ne situăm în perspectiva sa, a unui efort constant și uneori eroic care tinde spre sfințenie, putem considera anumite puncte ale unei astfel de morale ca supraumane, deci inaplicabile și lipsite de interes pentru majoritatea muritorilor.

Problema divorțului, a contracepției și a avortului ilustrează bine această situație. Căsătoria catolică este un angajament solemn luat de către soți în fața lui Dumnezeu pentru a se dedica unul celuilalt pentru totdeauna. Este în mod fundamental la fel de definitivă ca și preoția și, în teorie, cuplul catolic face, căsătorindu-se, alegerea unui drum deosebit

spre sfințenie tot atât de serios ca și călugăritul. Din această perspectivă, soții își pun iubirea în slujba lui Dumnezeu, ceea ce implică în mod evident acceptarea copiilor pe care Acesta li-i oferă. Este contrarul compatibilității a două tipuri de egoism care apropie pentru un timp un bărbat și o femeie. Într-un cuplu catolic, dificultățile vieții în comun ar trebui să fie percepute de fiecare soț nu ca efectul caracterului urât al partenerului, ci mai întâi ca o insuficiență a dragostei celui care se plânge. A recunoaște eșecul cuplului înseamnă a considera că dragostea este neputincioasă, ceea ce reprezintă, într-o oarecare măsură, un sacrilegiu. A confirma definitiv acest eșec prin divorț este inadmisibil.

Tot astfel, actul sexual este, înainte de toate, o dovadă de dragoste pe care fiecare soț o oferă celuilalt în acceptarea implicită a copilului care poate rezulta. Nu este o modalitate de a oferi plăcere, o distracție pe care pruncul ar veni să o strice. Logica doctrinei catolice exclude deci atât copilul conceput în afara căsătoriei, cât și metodele artificiale de contracepție și, cu atât mai mult, avortul.

Orice formă de egoism, cel al cuplului, de exemplu, este o limitare inadmisibilă a dragostei. Un cuplu care refuză un copil pe motivul confortului său dă dovadă de egoism. Unui cuplu care îl refuză din teama că nu-l poate crește în mod corespunzător îi lipsește încrederea în Dumnezeu. Un cuplu care acceptă avortul, chiar dacă fătul are malformații, își acordă dreptul de a decide asupra vieții și a morții în locul lui Dumnezeu.

Biserica este perfect conștientă de dificultatea cu care se confruntă credincioșii săi de a respecta astfel de norme. Și știe că acestea pot să aibă efecte periculoase:

- fie descurajează credinciosul care se simte incapabil să se conformeze și îl îndepărtează astfel de Biserică;
- fie îl învinovățește în mod excesiv și face din el o ființă complexată și înăsprită.

Dacă Biserica adoptă totuși poziții atât de stricte, înseamnă că ea consideră ca fiind de datoria ei să recomande ceea ce este, din punctul ei de vedere, cel mai bun comportament în ceea ce privește spiritualul. De fapt,

credinciosul nu își va impune această disciplină personală asemănătoare cu cea a atleților de performanță decât dacă este capabil.

De aceea, poziția Bisericii ar fi inacceptabilă dacă ar impune o condamnare a persoanelor care încalcă reguli atât de severe. Atingem aici punctul esențial: Biserica nu-i condamnă niciodată pe oameni; nu condamnă decât idei sau comportamente care întârzie sau împiedică progresul spiritual.

Trebuie remarcată lipsa de înțelegere a publicului, chiar creștin, în ceea ce privește atitudinile morale ale Bisericii, astfel încât am putea crede că acestea nu sunt suficient de bine explicate. În mod fundamental, morala creștină, ca și cea evreiască, are particularitatea că cel care o încalcă nu riscă nicio sancțiune spre deosebire de legea civilă sau cea islamică[1].

Bineînțeles, firea umană fiind ceea ce este, este dificil să obții schimbări de mentalitate și de comportament fără să joci la două capete. De aceea, preoții au avut uneori tentația clericală de a-și amenința enoriașii cu focurile iadului. Nu sub constrângere, fie ea chiar morală, vom îndrepta pe cineva către Dumnezeu; Iisus Hristos a fost foarte explicit în ceea ce privește acest subiect.

Este de datoria fiecăruia să caute, de bunăvoie, cum să progreseze spre sfințenie. Aceasta privește atât preotul sau călugărița a cărei viață pare ireproșabilă, cât și criminalul cel mai sadic. Nu este vorba nici de a explora cotloane obscure ale conștiinței pentru a căuta materie de culpabilizare, nici de a dispera în fața abisului crimelor noastre. Dragostea nemărginită a lui Dumnezeu a trecut prin diverse încercări și nicio situație, nici cea mai tragică, nu este în mod spiritual fără soluție cu ajutorul său.

De aceea morala creștină nu este, sau n-ar trebui să fie, o constrângere exterioară impusă de Biserică, ci o propunere de promovare spirituală

---

[1] Conform legii civile, fiecare greșeală își are un preț, fixat de cod. Judecătorul are o putere de interpretare în limitele legii. Aceasta poate fi modificată de către legislator pentru a se adapta la schimbările societății. În legea islamică, *Șaria*, este cuvântul lui Dumnezeu, Coranul, care decide sancțiuni: unui hoț trebuie să i se taie mâna. Cel mult se poate îngădui ca această operațiune să se facă în clinică sub anestezie din moment ce Coranul nu se împotrivește. A fost cazul, se pare, unui cetățean american condamnat în Arabia Saudită. Nu vedem ce ar fi împiedicat, conform acestor principii, să i se transplanteze mâna după amputare.

lăsată la libera alegere a fiecăruia; se bazează pe ceea ce Dumnezeu așteaptă de la fiecare om, acceptarea de a participa, în fiecare zi tot mai mult, la scopul său de a iubi lumea.

În asemenea condiții, reproșurile pe care i le-am adus foarte des învățăturii Bisericii apar dacă nu derizorii, cel puțin prost țintite. Nu trebuie să știm dacă regulile morale ale Bisericii sunt adaptate la ceea ce așteaptă sensibilitatea noastră; ci dacă aceste reguli merg în sensul unei apropieri de Dumnezeu.

Creștinismul se află așadar, precum celelalte religii și filosofii, în fața marilor întrebări despre bine și rău sau despre natura adevărului.

Binele și răul

Dacă omul se împacă destul de bine cu propria sa răutate, are o puternică repulsie față de suferință, mai ales față de a sa. El ajunge să-i reproșeze lui Dumnezeu că permite răul în ciuda atotputerniciei sale; mai mult, îl consideră sadic sau îi neagă existența. Unii ajung până la a se închina diavolului, crezând că este mai bine să fii de partea celui care este mai periculos.

Nu este mai puțin adevărat că răul există și că este obstacolul în calea fericirii noastre. Trebuie așadar să-l combatem și, pentru aceasta, să-i cunoaștem natura.

Prima constatare este că răul are cel puțin trei forme:

- Există mai întâi răul de care suntem cu toții responsabili: indiferența noastră, disprețul, injuriile, uneori loviturile noastre, care le fac rău celor care le cad victime.
- Există apoi răul de care suntem indirect responsabili; umanitatea în ansamblul său este responsabilă de foametea în țările lovite de secetă întrucât sunt destule resurse pe pământ pentru ca fiecare să se poată hrăni. Cheltuielile pentru înarmare sau pentru siguranța publică sunt consecința amenințărilor vecinului, amenințări care sunt de origine umană.

Câte boli ar putea fi îngrijite sau vindecate dacă am aloca medicinei toate mijloacele de luptă sau de prevenire a răului cauzat de om.

- Există în cele din urmă răul pe care nu-l înţelegem deloc, începând cu moartea.

De explicarea acestei situaţii depinde, în mare parte, credibilitatea religiilor. Să încercăm să le schematizăm răspunsurile.

Hinduismul nu se preocupă, la drept vorbind, de noţiunile de bine şi de rău. Este înainte de toate o formă de societate: important este să acţionezi în conformitate cu obligaţiile castei căreia îi aparţii. Putem aşadar spune că binele şi răul se definesc în raport cu morala societăţii în timp ce, în religiile revelate, binele şi răul sunt determinate de legea divină, iar morala este o consecinţă.

Budismul, provenit din hinduism, se bazează şi pe valoarea „karmei": calitatea reincarnărilor succesive este rezultatul calităţii acţiunilor întreprinse în timpul vieţii. Cu toate acestea, budismul nu acceptă sistemul castelor, ceea ce îl conduce la o concepţie a binelui şi răului foarte diferită de cea a hinduismului. Acesta din urmă vede răul în încălcarea obligaţiilor ritualice şi ceea ce nu este interzis este indiferent. În schimb, pentru budism, răul este o fatalitate astfel încât viaţa însăşi nu este decât suferinţă. Cum viaţa reîncepe în mod perpetuu prin jocul reincarnărilor după moarte, obiectivul este de a scăpa din acest ciclu infernal astfel încât se cade să respectăm o morală de renunţare la orice dorinţă. O asemenea filosofie pesimistă nu lasă speranţă decât într-o nirvana despre care nu se ştie nimic şi care nu este poate decât aneantizarea. Nu există explicaţii despre natura răului, dacă nu cumva este sinonim cu viaţa. În ceea ce priveşte binele, trebuie să-l faci pentru a i te sustrage acestui destin.

Nimic nu explică de ce binele este posibil din moment ce răul este pretutindeni; de asemenea, nimic nu justifică de ce acţiunile benefice au un efect asupra răului înconjurător. În ciuda acestor goluri, budismul recomandă o morală ce-i corespunde experienţei înţelepciunii umaniste.

Pentru *iudaism*, omul deține atât instinctul binelui, cât și pe cel al răului. El este responsabil pentru alegerile și faptele sale și va trebui să-i dea socoteală Creatorului. Binele constă în respectarea Legii lui Dumnezeu, iar răul în încălcarea acesteia.

Nici *islamul* nu se întreabă care este cauza răului. Dumnezeu este atotputernic, lumea este așa cum a creat-o El, Dumnezeu ne cere să-l ascultăm și vom fi pedepsiți sau recompensați în funcție de supunerea noastră față de Legea sa. Răul este o certitudine de acum încolo. Binele, în perfecțiunea sa, așteaptă pe cealaltă lume credinciosul rămas fidel Creatorului său. Grație Coranului, știm cum să scăpam de răul definitiv și etern; comportamentul nostru în fața răului de pe acest pământ ne permite să ne dovedim ascultarea față de Dumnezeu.

Creștinismul, ca și iudaismul și islamul, constată coexistența binelui și a răului, statuând că Dumnezeu este binele absolut și că răul este sinonim cu absența lui Dumnezeu. Aceasta rezultă din libertatea pe care Dumnezeu le-o dă creaturilor sale de a-l accepta sau nu, deoarece nu există dragoste impusă. Este responsabilitatea fiecăruia de a-l aduce pe Dumnezeu în lume prin calitatea vieții sale personale. Această concepție creștină relativ modernă asupra binelui și răului nu o exclude pe cea, mai tradițională, a răului întruchipat de diavol și demoni.

Diavolul

Invenția cea mai diabolică este fără îndoială imaginea pe care satana a reușit să o creeze despre el însuși: această ființă păroasă și cu coarne care-i împinge lovindu-i cu furca pe nefericiții păcătoși în flăcările iadului. Doar naivii și primitivii pot crede în asemenea fantasme, ceea ce are ca efect slăbirea credinței în existența lui.

Diavolul poate astfel, dacă există cu adevărat, să lucreze liniștit în umbră și să contribuie, mult mai subtil, la îndepărtarea oamenilor de fericirea pe care Dumnezeu le-o propune în schimbul libertății și dragostei lor.

Această voinţă de disimulare face şi mai dificilă dovedirea existenţei diavolului ca şi cea a lui Dumnezeu, ceea ce nu este uşor.

Dacă satana se străduieşte a se face uitat pentru a-şi surprinde mai bine victimele, puţini sunt totuşi credincioşii care au o experienţă personală a lui Dumnezeu şi nu au şi o anumită percepţie despre existenţa adversarului său, satana, a cărui armă principală este ispita. Este poate o simplă interpretare din partea unor astfel de credincioşi, dar trebuie să constatăm că toate religiile revelate admit existenţa diavolului şi a demonilor săi[1].

Această credinţă este în mod sigur foarte veche, deoarece toate formele de animism presupun spirite ale Răului care luptă împotriva celor ale Binelui. În hinduism, textele sacre relatează lupta bunelor *deva* contra relelor *ashura*[2]. Cât despre zoroastrieni, aceştia i-au plasat multă vreme pe zeul binelui Ahura Mazda[3] şi pe cel al răului Ahriman pe picior de egalitate.

Dacă este normal ca o religie animistă să personifice Răul ca şi celelalte forţe ale naturii, putem să ne întrebăm de ce religiile monoteiste revelate afirmă încă existenţa diavolului.

Ceea ce este de netăgăduit este realitatea răului şi a tentaţiei. Este oare suficient a avea certitudinea că este opera unui dirijor diabolic care urmăreşte cu înverşunare pierzania noastră? Este o problemă de credinţă personală. Ne vom mulţumi să amintim ceea ce marile religii revelate lasă să se înţeleagă în această privinţă.

Iudaismul, prima religie monoteistă, a fost confruntat încă de la începuturile sale cu zeii, buni sau răi, ai religiilor păgâne. Aproape natural, „falşii zei" ai popoarelor vecine au fost consideraţi demoni. A fost cazul în special al lui Belzebut, zeu tămăduitor cananeean, declarat prinţ al demonilor.

---

[1] În limbile semite, diavolul se numeşte *Sheïtan*, din care derivă satana. Diavol înseamnă „calomniator" în greacă.

[2] Această povestire mitică este în mod sigur evocarea luptelor istorice duse de arieni şi dravidieni pentru cucerirea Indiei.

[3] Este ciudat că zeii Binelui şi Răului s-au inversat în tradiţia iraniană şi în cea indiană: Ahura, de exemplu, este evident un *ashura*.

Încercarea de explicare a răului prin intervenţia îngerilor decăzuţi nu a apărut decât mai târziu. Credinţele populare conform cărora bolile sunt provocate de către demoni erau larg răspândite pe vremea lui Iisus Hristos. Mântuitorul a realizat vindecările sale miraculoase fără să respingă o astfel de interpretare, dar şi fără a practica ritualuri de exorcizare oficiale.

Coranul preia credinţa în demoni, adăugând-o pe cea a *djinnilor*, spirite misterioase. Diavolul, numit Iblis, ar fi refuzat să-l adore pe Adam, apoi, din gelozie, i-ar fi condus pe primii părinţi către pierzanie. Iblis introduce discordia între oameni prin vin şi joc, propovăduieşte imoralitatea şi ceea ce promite este înşelătorie. Iblis nu este singurul demon: se zice că pe cel care se arată orb în faţa legii divine Dumnezeu îl transformă în demon.

În prezent, părerile sunt împărţite asupra existenţei demonului. Islamul se mulţumeşte evident cu Coranul, dar nu face nimic mai mult, cum ar fi să creeze ritualuri de exorcizare.

Biserica Catolică în schimb nu s-a hazardat niciodată, în ciuda predilecţiei sale pentru dogme, într-o afirmaţie doctrinală a existenţei personale a satanei. Totuşi numeroşi sunt sfinţii săi care au fost cu adevărat torturaţi prin intervenţii satanice materializate; preotul din Ars, pentru a nu-l aminti decât pe el, a primit lovituri, a fost trântit la pământ şi a fost frecvent trezit de demon. Numeroşi credincioşi cred că sunt victime ale sorţii sau ale vrăjilor satanice. Teoretic, există în dioceze un preot exorcist însărcinat cu asemenea cazuri ciudate. În Italia unde acest tip de credinţă este puternic, între 1981 şi 1983 au fost înregistrate 1 350 de cereri de exorcizare doar în dioceza din Turin. Preoţii specialişti, adesea cu diplomă în medicină sau psihologie, consideră că este vorba de boli mintale în majoritatea cazurilor, dar rămân perplecşi în faţa unora dintre aceste manifestări.

Biserică interpretează cazurile de posedare, frecvente în culturile animiste, ca fiind de natură diabolică. La fel stau lucrurile şi cu activităţile de vrăjitorie, spiritism sau ezoterism.

Poate vom exprima poziţia Bisericii Catolice care nu neagă existenţa satanei şi a demonilor, ci ezită s-o afirme, în lipsă de date inatacabile.

Cel mai important rămâne să te înarmezi contra Răului, fie că este vorba de o ispită interioară a spiritului sau rezultatul parţial al unei intervenţii malefice din exterior.

ADEVĂRUL

Puţine noţiuni suscită atâtea controverse şi interpretări diverse. Adevărul, despre care am putea crede că este o realitate obiectivă, devine prea des miza unor interese divergente care o transformă după bunul lor plac şi îi schimbă conturul astfel încât nu mai poate fi recunoscută.

În plus, chiar fără nicio intenţie răuvoitoare, omul nu este niciodată capabil să înţeleagă toate aspectele realităţii şi există întotdeauna o parte de subiectivitate în estimarea privind adevărul.

Să ne amintim celebra parabolă budistă a orbilor şi a elefantului – cinci orbi întâlnesc un elefant: primul îi atinge fildeşul şi îl consideră un morcov gigant; al doilea pune mâna pe o ureche şi crede că este vorba de un evantai uriaş; al treilea atinge laba piciorului şi crede că este vorba de un mojar; al patrulea atinge trompa şi declară că este un stâlp, în timp ce ultimul, pipăindu-i coada, afirmă că este o frânghie.

Dacă realitatea este una, modul de a o percepe variază aşadar, iar descrierea pe care o facem poate părea contradictorie.

Această constatare este de o deosebită importanţă în materie de religie din moment ce suntem foarte răuvoitori în ceea ce-l priveşte pe Dumnezeu şi planul său despre noi.

Contrar taoismului, care admite perfect valabilitatea simultană a unei poziţii şi a contrarului său, cele două religii cele mai importante, din punct de vedere numeric, creştinismul şi islamul, au o definiţie foarte strictă şi rigidă a adevărului, mai ales pentru ceea ce ţine de revelaţia divină.

Trebuie să recunoaştem că parabola budistă poate furniza o explicaţie oricui ar considera blocată situaţia religiilor. Respectul, în principiu legitim, pe care credinciosul i-l poartă revelaţiei pe care crede că a primit-o ar trebui să fie însoţit de o foarte mare modestie în privinţa capacităţilor sale

de a o înţelege şi de a o interpreta. Indiferent de perfecţiunea revelaţiei, aceasta este exprimată în limbaj uman şi nu poate fi deci înţeleasă decât imperfect. Din nefericire, modestia nu este foarte frecventă dacă judecăm după toate formele de războaie religioase duse în numele adevărului pe care fiecare dintre protagonişti crede că îl posedă în mod exclusiv.

Cu siguranţă, religiile nu deţin monopolul acestui defect uman tragic, formă pernicioasă a orgoliului intelectual: politicienii şi chiar oamenii de ştiinţă oferă la fel de frecvent spectacolul unui ataşament înverşunat în convingeri contradictorii.

Totuşi, savanţii ar trebui întotdeauna să ştie că nu pot decât să-şi apropie adevărul, asimptotic, fără să-l atingă vreodată complet. Este deci derizoriu să te cerţi în numele unui adevăr pe care ai pretinde că îl posezi.

Dimpotrivă, nu trebuie să deducem din ceea ce precedă decât adevărul, pentru că el este inaccesibil, nu există. Nu pentru că putem discuta la infinit despre ceea ce reprezintă noţiunea de negreală putem afirma că nu este sinonimă cu albeaţa. Incapacitatea noastră de a cunoaşte în totalitate adevărul nu ne interzice să putem să identificăm ceea ce nu este.

Şi, totuşi, este necesar să denunţăm erorile cu destule nuanţe pentru a nu cădea în defectul afirmării unui adevăr care ne scapă[1].

Important este să recunoaştem că adevărul absolut, dacă există, nu-i aparţine decât lui Dumnezeu.

Ne rămâne să trăim într-un univers în care atât constatările, cât şi deciziile se bazează pe probabilităţi. Experienţa arată că acest lucru este suficient pentru a acţiona.

În realitate, adevărul este cam ca Dumnezeu însuşi: nimic nu ne permite să fim siguri asupra propriei existenţe, dar căutându-l, putem să ne apropiem de El din ce în ce mai mult.

---

[1] Autorul a fost surprins să audă acum câţiva ani, în legătură cu o problemă politică, expresia „adevărul nostru arab". La prima vedere, este un afront la ideea unui adevăr absolut, dar sintagma se poate interpreta, dintr-un alt unghi, ca recunoaştere umilă a faptului că fiecare nu-şi poate cunoaşte decât propriul adevăr. Cititorul îşi va face propria opinie asupra interpretării.

Sărbătorile

Sărbătorile religioase ilustrează bine interferenţele sacrului şi profanului în toate societăţile. Ni s-a părut interesant să descriem în detaliu sărbătorile celor mai mari religii.

În ceea ce priveşte sărbătorile creştine, ne-am mulţumit cu o prezentare care nu mai este mai mult de o enumerare.

Sărbătorile evreieşti

Iudaismul a inventat odihna săptămânală, sabatul, dar, pe lângă această zi de sărbătoare prin excelenţă, anul este marcat de vreo zece alte sărbători. Dincolo de sensul lor religios, adesea simbolic, ele evocă şi evenimente din Istoria sfântă.

Sabatul

Sabatul[1] este instituţia cea mai importantă a iudaismului. Din moment ce Dumnezeu a creat cerul şi pământul în şase zile şi s-a odihnit în a şaptea, orice evreu trebuie să înceteze orice activitate o zi din şapte, sâmbăta, de la apusul soarelui de vineri seara până la cel de sâmbătă seara. De fapt, Dumnezeu nu a creat nimic material în a şaptea zi, dar a creat sufletul, încununarea creaţiei. Sabatul este deci dedicat vieţii sufletului. De aceea se opreşte orice activitate economică, cu o rigoare minuţioasă pe care rabinii au cerut-o de-a lungul secolelor.

Interdicţiile pornesc de la principiul că este interzisă orice activitate susceptibilă de a fi întreprinsă în procesul de producţie sau de schimb. De exemplu, nu este permis să transporţi un obiect personal în exterior

---

[1] Se pronunţă „şabat"; cuvântul provine din rădăcina semită care înseamnă „şapte". Şapte se spune *sheva*, în ebraică, şi *sebaa*, în arabă. Un an sabatic este cel în care se lasă câmpurile necultivate, din şapte în şapte ani, pentru a permite recolte mai bune în viitor.

sau viceversa, întrucât acest lucru ar putea constitui începutul unui troc. Nu poți nici să folosești o sursă de energie, chiar și în scopuri domestice, întrucât asta antrenează munca apropiaților; este deci interzis să apeși un întrerupător. În schimb, poți să lași lumina sau televizorul aprins din ajun sau să-l programezi. Folosirea banilor este de asemenea interzisă, astfel încât nu poți încheia niciun acord comercial, nici verbal. Totuși, avem datoria să încălcăm sabatul dacă viața cuiva este pusă în pericol.

Ziua sabatului se împarte între rugăciune, studiu și viața familială. Casa trebuie să fie curățată și înfrumusețată. Seara se recită o rugăciune de sanctificare sau se binecuvântează pâinea, se ia masa solemn în familie și totul se prelungește până târziu prin cântece și discuții.

Roș Hașana[1]

Este noul an evreiesc, sărbătoarea creării lumii de către Dumnezeu, la 7 octombrie 3761 î.Hr., conform tradiției. Ritualul principal constă în o sută de cântări din șofar interpretate de rabin, cu ocazia slujbei religioase la sinagogă. Șofarul este o trompetă confecționată dintr-un corn de berbec fără cusur.

Ceremonia este un bun exemplu al conținutului simbolic bogat al tuturor actelor religioase evreiești. Am putea scrie pagini întregi despre acest subiect: berbecul evocă animalul pe care Avraam îl sacrifică Dumnezeului său în locul fiului său Isaac. Ne amintim că Dumnezeu pusese la încercare ascultarea lui Avraam cerându-i să-și sacrifice fiul și îi oprise mâna în ultimul moment. Această credință totală a lui Avraam, tatăl credincioșilor, marchează începutul alianței lui Dumnezeu și a poporului său; este deci normal să-l evocăm la începutul anului.

Sunetele șofarului sunt ele însele simbolice: reprezintă un semnal de alertă care avertizează iminența sau caracterul inevitabil al Judecății

[1] Literal „capul, începutul anului". *Roș* trebuie asemănat cu cuvântul arab cu același sens *ras* și cu derivatul său *raïs*, care înseamnă „șef" sau „președinte".

de Apoi, evocă de asemenea strigătele unei femei care naşte, un alt simbol al începutului vieţii.

Anul care vine apare deci ca ocazia unei reînnoiri spirituale care implică un examen de conştiinţă şi o transformare interioară.

În familie, masa luată cu ocazia Roş Haşana include un măr înmuiat în miere, simbol al bunăvoinţei pe care o aşteptăm de la viaţă, dar şi alimente a căror denumire aminteşte, prin jocuri de cuvinte, de ideea unei creşteri spirituale sau a unei binecuvântări, de exemplu, morcovi, deoarece numele lor se pronunţă ca „mai mult" în idiş.

Yom Kipur

Această sărbătoare, al cărei nume înseamnă literal „Ziua Ispăşirii", este mai cunoscută sub numele de „Ziua Marii Iertări". Ea celebrează întoarcerea lui Moise de pe muntele Sinai, unde se dusese să îi ceară lui Dumnezeu iertare pentru poporul său, pervertit prin adorarea idolilor Viţelului de aur. Yom Kipur încheie perioada celor zece „zile ale căinţei" care urmează după Roş Haşana şi sunt dedicate pocăinţei. Yom Kipur aduce o bucurie spirituală, dar nu presupune nicio festivitate: pentru a merita iertarea, evreul practică dimpotrivă un post strict de 24 de ore, fără băutură şi mâncare, îi este interzis să se spele, să se ungă cu ulei, să poarte pantofi din piele şi să locuiască cu partenerul de viaţă. Aceste interdicţii se adăugă la cele ale sabatului: este sabatul sabaturilor.

Pentru a putea suporta această zi, evreul are obligaţia de a pregăti în seara de dinainte o masă de sărbătoare care simbolizează bucuria iertării ce va fi primită. Uneori se mănâncă pâine în formă de aripi, simbol al îngerilor cu care dorim să ne asemănăm, şi se îmbracă haine albe în semn de puritate.

Ziua de Yom Kipur presupune patru slujbe la sinagogă unde se recită diverse rugăciuni, inclusiv o mărturisire a păcatelor rostită în picioare. Este confesiunea comunităţii cu care fiecare se asociază în semn de solidaritate, chiar dacă nu a comis unele din păcatele recunoscute. Rabinul marchează sfârşitul zilei postului suflând în cornul de berbec, şofarul.

Sărbătoarea Tabernacolului[1]

Pentru a comemora protecția divină a poporului evreu în deșert la ieșirea din Egipt, credincioșii sunt obligați, dacă timpul permite, să petreacă șapte zile într-o cabană cu acoperișul de stuf, undeva în aer liber.

Se celebrează la mijlocul lui octombrie. Este de asemenea o sărbătoare a recoltei. Primele două zile sunt în mod legal zile nelucrătoare în Israel. La sfârșitul acestei săptămâni, se celebrează sărbătoarea „bucuria Torei".

Simhat Tora

Această sărbătoare, al cărei nume înseamnă „bucuria Torei", marchează sfârșitul anului liturgic, adică încheierea ciclului anual de citire a legii. Într-adevăr, cu ocazia fiecărui sabat, se citește unul din cele 52 de fragmente din Biblie, de la crearea lumii până la moartea lui Moise. Ultimul sabat este ocazia acestei sărbători în timpul căreia evreii dansează cu sulul Torei în brațe, cum „un soț dansează cu soția sa". Imediat după aceea, lectura reîncepe, pentru ca studiul legii divine să fie neîntrerupt.

Paștele

Paștele evreiesc, *Pessah*[2], în ebraică, celebrează eliberarea evreilor din robia din Egipt. Cade de obicei în luna aprilie, fiind deci, prin asociere simbolică, și sărbătoarea primăverii și a renașterii naturii.

Momentul central al sărbătorii este o masă familială solemnă numită *seder,* în cadrul căreia tatăl citește din Hagada relatarea ieșirii evreilor din Egipt. Se consumă șase alimente care au un sens simbolic: ierburi

---

[1] Mai este numită și „sărbătoarea corturilor" sau „sărbătoarea cabanelor", în ebraică *Souccoth.*

[2] Legat de un radical care înseamnă „a sări", „a trece peste", *pessah* are sensul de trecere.

amare, amintirea amărăciunii robiei, o pastă de smochine și nuci pisate, evocarea cărămizilor Egiptului, și mai ales pâine nedospită[1], *matsah*, și miere. Pentru ca faraonul să le permită evreilor să părăsească țara, Dumnezeu îi ajută pe aceștia lovindu-i pe egipteni cu zece catastrofe, cele zece plăgi ale Egiptului. Ultima, cea decisivă, a fost moartea subită a tuturor fiilor întâi născuți din familiile egiptene; singurele cruțate au fost casele ale căror uși fuseseră marcare de evrei cu sânge de miel. Atunci faraonul s-a descotorosit rapid de aceste periculoase persoane și, în graba plecării, aluatul pâinii evreilor nu a avut timp să dospească.

Rusaliile evreiești

Această sărbătoare, numită *Șavuot*, adică „săptămânile", celebrează înmânarea Tablelor Legii lui Moise pe muntele Sinai, la șapte săptămâni de la ieșirea din Egipt, adică după cincizeci de zile, de unde numele de Rusalii pe care i-o dau creștinii, prin analogie cu pogorârea Sfântului Duh asupra apostolilor, la cincizeci de zile după Paștele creștin.

Micile sărbători

Există de asemenea semisărbători care nu presupun obligatoriu zile nelucrătore. *Hanuca*, sărbătoarea luminilor, comemorează inaugurarea Templului din Ierusalim de către generalul Iuda Macabeul care i-a învins pe greco-sirieni în secolul al II-lea î.Hr. și a obținut libertatea religioasă pentru evrei. S-a descoperit atunci o fiolă de ulei extraordinară destinată marelui sfeșnic al Templului și care a ars timp de opt zile, în loc de una, așa cum se întâmpla de obicei. Acest miracol a devenit simbolul luminii spirituale care nu se stinge niciodată. La sărbătoare se consumă gogoși, pregătite, bineînțeles, în ulei. *Purim* („sorți" sau „destine" în ebraică), cu o lună înaintea Paștelui, amintește de povestea Esterei, din care Racine

[1] În greacă, „nedospit" se spune *azyme*. Paștele mai este numit și Sărbătoarea azimelor.

şi-a inspirat tragedia. Această seducătoare evreică a reuşit să evite masacrul poporului său graţie influenţei sale asupra regelui perşilor, Assuerus (Xerxes, după o altă ortografiere). Este şi o sărbătoare în care copiii se deghizează în personajele epocii.

Ziua de post *Tisha B'Av*, spre sfârşitul lunii august, este una de doliu şi comemorează, printre alte evenimente funeste, cele două distrugeri ale Templului din Ierusalim, în 587 î.Hr. de către Nabucodonosor şi în 70 d.Hr de către romani.

Sărbătorile musulmane

Islamul nu este o religie foarte exuberantă. Morala sa, născută în deşert, este marcată de austeritate. Nu trebuie deci să ne mirăm că sărbătorile musulmane sunt puţine şi nu prea spectaculoase, dovadă de cumpătare şi de seninătate.

Cele două sărbători principale au fost instituite încă de la începutul islamului: *Aïd-es-seghir,* literal „micul bairam", marchează sfârşitul postului din Ramadan. De aceea este cea mai populară şi cea mai apreciată. Cade în prima zi a lunii shawal. Toţi se străduiesc să poarte haine noi, să participe la o slujbă solemnă la moschee şi să facă schimb de urări[1].

Aïd-el-kebir, „marele bairam", marchează sfârşitul pelerinajului la Mecca. Aceasta are loc la 98 de zile după încheierea Ramadanului. În amintirea jertfei lui Avraam, se sacrifică o oaie sau o cămilă de către fiecare familie şi se împarte cu săracii. De menţionat că, în conformitate cu islamul, fiul lui Avraam care era pregătit să fie sacrificat din ordinul lui Dumnezeu era Ismail, strămoşul arabilor, şi nu Iacob, cum spune tradiţia iudaică sau creştină[2].

---

[1] Această sărbătoare se numeşte şi *Aïd-el-fitr*, „sărbătoarea ruperii postului". În limba turcă, este *küçük bayram*, literal „micul bairam".

[2] Spunem şi scriem de asemenea *Aïd-el-qurban*, „sărbătoarea sacrificiilor", sau *id-el-adha*; în Africa Neagră, este *Tabaski* (provenit din cuvântul Paşte), iar în Indonezia, *lebaran*. Turcii spun *büyük bayram*, iar francezii, sărbătoarea oii.

Celelalte mari sărbători sunt următoarele:

- „Noaptea destinului", în arabă *Laïla al Qadir*, adică mai precis „noaptea puterii", cade în a 27-a zi din luna Ramadanului. Celebrează spiritual revelaţia Coranului profetului Mahomed.
- *Mulud*, sărbătoarea naşterii profetului, nu este celebrată oficial decât din secolul al XII-lea.
- *Aşura*[1] este echivalentul Yom Kipurului evreiesc. Postul facultativ pe care islamul îl recomandă cu această ocazie se practică după tipicul evreiesc, de la un apus al soarelui la celălalt, şi nu din zori la apusul soarelui ca în timpul Ramadanului. Obiceiurile sărbătorii Aşura variază în funcţie de regiuni: vizite la cimitire, colecte ale copiilor din şcolile coranice în avantajul profesorilor lor şi chiar, în Maroc, ritualul focului în cursul căruia tinerii sar pe deasupra unui foc de ramuri.
  Aşura are şi o semnificaţie istorică: ar fi ziua în care Noe şi-a părăsit arca după Potop, dar reprezintă mai cu seamă comemorarea morţii lui Hussein, fiul lui Ali, nepot al profetului şi imam al şiiţilor, ucis la Kerbala de către sunniţi. Din acest motiv, „a zecea zi din muharram" este una de doliu profund în ţările şiite precum Iranul; bărbaţii străbat străzile în alai lovindu-se cu lanţuri până la sânge şi scandând numele eroilor şiiţi.

Ţările musulmane celebrează şi prima zi a calendarului lunar, care nu este o sărbătoare religioasă, nu mai mult decât anumite sărbători regionale oarecum folclorice a căror origine este adesea anterioară islamului.

SĂRBĂTORILE HINDUISTE

Sărbătorile hinduiste sunt atât de numeroase, încât nu pot fi enumerate în totalitate. Partea pe care o ocupă religia este variabilă, iar câteva indicaţii

---

[1] Cuvântul este derivat din *ashra* care înseamnă 10 în limba arabă; este a zecea zi din luna muharram, prima din anul selenar musulman.

asupra sărbătorilor celor mai cunoscute vor permite o mai bună conturare a personalității religioase a hinduismului. Vom prezenta în detaliu trei dintre acestea: Dashehra, Holi și Dipawali.

Dashehra

Sărbătoarea cea mai importantă a Indiei se numește Dashehra. Aceasta pică prin octombrie-noiembrie și durează 10 zile[1]. Este celebrarea victoriei binelui asupra răului. Este cunoscută și sub numele de *Nava Ratri* (literal, „nouă nopți") și de *Durga Puja* (sărbătoarea lui Durga, alt nume de-al lui Parvati, soția lui Șiva). Ultima noapte se numește *Ram Lila*, „jocul lui Rama".

Forma pe care o îmbracă această sărbătoare variază în funcție de obiceiurile locale.

- În Bengal, Durga este foarte populară; ea este adorată sub numele de Kali, cea neagră, zeița războiului. La Calcutta în special, unde fiecare casă are o statuetă a lui Kali împodobită din belșug, se construiește în fiecare cartier al orașului o statuie a zeiței care se acoperă cu ghirlande și se aruncă în râu în ultima zi. Fluviul fiind simbol al sfințeniei, este o onoare supremă. Dacă Durga este venerată în toată India pentru că l-a omorât pe demonul-bivol Mahishasura[2], în nordul Indiei lupta binelui contra răului este simbolizată de victoria lui Rama asupra regelui rău din Lanka, Ravana. Acest episod din *Ramayana*, în care Ravana o răpește pe soția lui Rama, Sita, care se lasă ucisă de erou, este, de fapt, interpretarea unui eveniment istoric: invadarea insulei Ceylon de către arieni și înfrângerea tamililor[3], în urmă cu aproape 3 000 de ani. Cicatricele nu s-au închis încă, după cum constatăm din sângeroasele înfruntări dintre singhalezi și tamili.

---

[1] *Dash* înseamnă 10 în hindusă; se scrie de asemenea *Dussehra* sau *Dashahara*.

[2] Recunoaștem în acest nume *asura*, termen generic al demonilor, despre care am amintit când am vorbit despre religia zoroastriană (*Ahura* Mazda).

[3] De aceea, arienii spun Lanka și nu Sri Lanka, Sri fiind onorific.

- În regiunile dravidiene, de exemplu la Madras, festivitățile celor nouă nopți se împart echitabil: trei în onoarea lui Lakshmi, soția lui Vișnu, trei pentru Shakti, alt nume pentru Durga, soția lui Șiva, și trei pentru Saraswati, zeița cunoașterii, soția lui Brahman.

Holi

Este sărbătoarea primăverii și ultima zi din anul indian, din februarie-martie. Ca întotdeauna, este asociată cu legendele mitologice, variate în funcție de regiuni. În orașul sfânt din Mathura, locul de naștere al lui Krișna, Holi este ocazia sărbătoririi copilăriei acestui zeu și a jocurilor pe care le practica. De aceea, oamenii se stropesc din abundență cu apă colorată. Conform altor tradiții, un prinț îl adora pe zeul Vișnu, fapt dezaprobat de mătușa sa, Holika. Aceasta, crezându-se invulnerabilă în fața focului, și-a aruncat nepotul în foc, dar, la intervenția lui Vișnu, ea a fost cea care a pierit. Sărbătoarea se numește astfel de la numele acestei femei diabolice.

Dipawali

Această sărbătoare, cea mai veselă din India, este celebrată cu ocazia lunii pline a katika, în octombrie-noiembrie, presupunând venerarea lui Lakshmi, zeița abundenței și a prosperității, soția lui Vișnu. Este, de asemenea, sărbătoarea luminii[1]. Se văruiesc casele, se iluminează cu ghirlande de becuri electrice și, seara, se azvârle cu petarde pentru a îndepărta demonii. Se profită de sărbătoare pentru a se îmbrăca în haine noi, se fac urări, se încearcă norocul la joc și se invită prietenii la masă.

În Bengal, Lakshmi este înlocuită de Kali, soția lui Șiva, ale cărei statui sunt, ca la sărbătoarea din Dashehra, duse la râu în apoteoza sărbătorilor publice.

---

[1] Dipawali, pe care îl numim și diwali, este compus din *dipa*, „lampă“ din pământ ars, și din *mali*, „ghirlandă“. Este o ghirlandă de lămpi. Regăsim *mali* în Maldive: insule în șir.

Unele sărbători religioase hinduiste celebrate în afara Indiei au un mare răsunet:

În Malaysia, sărbătoarea *Thaipusam*, spre sfârşitul lui ianuarie, adună sute de mii de credincioşi şi curioşi în grotele sacre de pe coasta unui munte, aproape de Kuala Lumpur. Sărbătoarea este dedicată lui Murugan, fiul lui Şiva. După ce s-au purificat într-un râu situat la baza muntelui, credincioşii urcă, făcând urări, cele 287 de trepte ale scării care duce la grote. Cei mai devotaţi fac penitenţă purtând un fel de altar foarte decorat, numit *kavadi*, prins de corp printr-un ansamblu de cârlige care străpung pielea. Alţii îşi înfig în spate cârlige de undiţă de care atârnă portocale şi lămâi verzi.

În *Sri Lanka*, două sărbători spectaculoase reunesc nu numai hinduiştii, ci şi budiştii şi musulmanii.

Sărbătoarea *Esala Perahera* de la Kandy, însoţită de un mare spectacol, este un omagiu adus lui Buddha de către divinităţile din patru temple hinduiste ale oraşului. Cortegii colorate cu elefanţi somptuos împodobiţi se îndreaptă spre templul Dalada Maligawa unde este păstrat un dinte al lui Buddha, o relicvă sacră. Această sărbătoare, fixată de luna plină la sfârşitul lui iulie, durează circa zece zile.

O altă manifestare impresionantă are loc cu o lună înaintea precedentei la Kataragama. Aici este sărbătorit zeul războiului Skanda[1], fiul lui Şiva şi al lui Parvati. Hinduiştii manifestă o fervoare extraordinară şi mulţi dintre ei se supun unor veritabile torturi, care aparent nu le provoacă suferinţă, pentru a-şi cinsti zeul: unii se comportă ca vitele, fiind înjugaţi şi prinşi cu cârlige care îi străpung. Lamele de sabie trecute prin obraji sau pielea pântecelui sunt un spectacol obişnuit. Simultan, budiştii vin să se roage pe acelaşi sit în templul Kiri Vehera, „mănăstirea laptelui". O moschee îşi primeşte deopotrivă credincioşii.

Este interesant de menţionat caracterul intercomunitar al acestor sărbători religioase într-o ţară unde problemele politico-etnice sunt încă acute.

---

[1] Skanda este acelaşi personaj ca şi Murugan: cel din urmă nume se utilizează în ţara tamilă.

În *Bali*, insula Indoneziei rămasă hinduistă, noul an din calendarul selenar hindus, numit de localnici *Nyepi*, este sărbătorit prin încetarea oricărei activități. Din zori și până a doua zi dimineața, este interzis să mergi pe jos sau cu mașina, să mănânci, să bei, să fumezi sau chiar să aprinzi lumina. Este o perioadă de purificare spirituală ce alungă spiritele rele și îndreaptă sufletul către Dumnezeu. Ca o excepție, hotelurile de lux primesc permisiunea să-și hrănească clienții și să-i lase să facă baie în piscină, dar luminile nu trebuie să fie văzute din exterior. Agențiile recomandă insistent turiștilor să evite această zi austeră.

Sărbătorile budiste

În funcție de țară, sărbătorile budiste au o parte mai mare sau mai mică de folclor. În special, budismul lamaist din Tibet și cel al Marelui Vehicul din China au numeroase sărbători în care se amestecă elemente compozite, istorice sau legendare ori rămășițe de culturi animiste. Nu este cazul să menționăm aceste sărbători, majoritatea având un caracter rural. Ne vom opri însă asupra sărbătorilor pur budiste ce constituie, într-o oarecare măsură, trunchiul comun al festivităților în toate țările în care această religie este răspândită.

Asemenea sărbători sunt relativ puține, deoarece tradiția fixează în aceeași zi a anului celebrările a trei dintre principalele evenimente din viața lui Buddha: nașterea, iluminarea și accederea sa în nirvana.

Sărbătorile budiste privilegiază zilele cu lună plină și se raportează, în general, la calendarul selenar.

Patru sărbători principale marchează anul. Acestea sunt, în ordine cronologică:

- Spre februarie-martie, de luna plină a celei de-a treia luni selenare, sărbătoarea *Magha Puja* celebrează dezvăluirea de către Buddha a principiilor învățăturii sale în fața a 1 250 de călugări.

- În luna mai, în a 15-a zi din a 6-a lună selenară, sărbătoarea *Bouddha Jayanthi*, „ziua de naştere a lui Buddha", celebrează, după cum am văzut, atât naşterea, iluminarea, cât şi accederea sa în nirvana.
- Între iulie şi septembrie se desfăşoară sărbătoarea care marchează începutul „postului paştelui" budist. Această perioadă de trei luni, care coincide, în general, cu anotimpul ploios, este dedicată meditaţiei, iar călugării nu ies decât în mod excepţional din mănăstirile lor. În ziua sărbătorii, familiile călugărilor le aduc numeroase ofrande. În timpul postului, adolescenţii efectuează tradiţionalul „stagiu" într-o mănăstire.
- În octombrie sau noiembrie se sărbătoreşte sfârşitul postului, numit *Kathina*. Este o sărbătoare veselă renumită pentru luminile sale. La Bangkok, este de asemenea ocazia unei ieşiri pe fluviu a somptuoaselor „bărci regale". În toate mănăstirile, sărbătoarea presupune înmânarea de robe noi sau de ţesături călugărilor. Ceremoniile includ totodată un prânz în comun al credincioşilor, întotdeauna în incinta templului, o procesiune în jurul pagodei, lumini colorate şi recitarea textelor sacre, *Sutra*.

Sărbătorile creştine

Conform liturghiei catolice, fiecare zi a calendarului celebrează sărbătoarea unuia sau mai multor sfinți sau un eveniment deosebit din viața lui Iisus Hristos sau a Maicii Domnului.

Pentru toți creştinii, cea mai importantă este *Paştele*, sărbătoarea învierii lui Iisus, la trei zile de la moartea sa pe cruce din Vinerea Mare. Această înviere, unică în istorie, aduce speranța şi promisiunea unei noi vieți pentru toți oamenii mântuiți prin jertfa lui Iisus.

Faptul că sărbătoarea creştină a Paştelui poartă acelaşi nume ca Paştele evreiesc are două cauze: una istorică, deoarece învierea lui Iisus are loc în ziua Paştelui evreiesc, şi una simbolică, întrucât trecerea în altă viață pe care ne-o promite poate fi comparată cu eliberarea din sclavie a evreilor exilați în Egipt. Cele două cauze sunt de altfel legate, întrucât viața lui Iisus se înscrie în continuitatea Bibliei.

Sărbătoarea creştină cea mai populară, deşi apărută mai târziu în istorie, este Crăciunul[1], celebrarea naşterii lui Iisus Hristos. Nu s-a putut stabili cu exactitate când s-a născut Iisus. De aceea, în mod arbitrar, ziua sa de naştere a fost oficializată la 25 decembrie, dată apropiată de solstiţiul de iarnă, care corespundea cu cea a cultelor solare când se sărbătorea reînnoirea zilelor a căror durată începea să crească. Acestui cult păgân al reluării vieţii îi este asociat bradul de Crăciun care rămâne întotdeauna verde în ciuda faptului că iarna natura este în adormire. Ortodocşii[2] sărbătoresc Crăciunul pe 6 ianuarie, pentru că au păstrat vechiul calendar iulian, decalat cu 13 zile în raport cu actualul calendar gregorian, mai precis cel care a fost adoptat în 1582 de papa Grigorie al XIII-lea. Crăciunul, sărbătoare a naşterii Pruncului-Dumnezeu, a devenit fireşte una de familie, sărbătoarea tuturor copiilor. În amintirea darurilor – aurul, smirna şi tămâia – pe care cei trei magi i le-au adus Pruncului-Iisus, tradiţia cadourilor de Crăciun este una puternic înrădăcinată. Ce e de făcut când o familie se reuneşte şi face schimb de daruri? O masă, bineînţeles, dacă este posibil bine udată. Şi cum această sărbătoare este veselă, de ce să nu se danseze? Astfel, încet, încet, sărbătoarea păgână a întoarcerii soarelui, pe care Biserica o convertise în celebrare religioasă, are tendinţa să devină din nou, în familiile puţin practicante, o sărbătoare păgână în care se cheltuieşte cu voioşie spre cinstirea unui copil sărman uitat în ieslea sa.

Pentru practicanţii catolici, Crăciunul este una din cele patru sărbători „obligatorii", în cadrul căreia credincioşii trebuie să participe la slujba religioasă, chiar dacă nu cade într-o duminică.

Celelalte sărbători obligatorii sunt cea a *Înălţării* lui Iisus Hristos la ceruri, la 40 de zile după învierea sa, cea a *Adormirii* Maicii Domnului fixată la 15 august[3], şi cea a *Tuturor Sfinţilor*, adică a tuturor sfinţilor

---

[1] Crăciun se spune *Navidad* în spaniolă, *Natal* în portugheză, *Nedellec* în bretonă, *Christmas* în engleză şi *Weihnachten* („noapte sacră") în germană.

[2] Este vorba numai de unii ortodocoşi, cum ar fi cei din Rusia, care respectă vechiul calendar (n. coord.).

[3] Pentru sensul cuvântului „adormire", a se vedea capitolul „Tradiţiile şi dogmele".

cunoscuţi sau necunoscuţi de Biserică, pe data de 1 noiembrie. Această din urmă dată a fost stabilită în secolul al VIII-lea de papa Grigorie al III-lea pentru a creştina o sărbătoare păgână engleză impregnată de druidism, *All Hallows day*[1].

Dintre celelalte sărbători sau ceremonii, amintim că:

- *Rusaliile*, la 50 de zile de la Paşte, celebrează pogorârea Sfântului Duh asupra apostolilor, ceea ce corespunde cu începutul expansiunii Bisericii.
- *Epifania* înseamnă „manifestare" în greacă. Este legendara „sărbătoare a Regilor", cei trei magi venind din ţări îndepărtate pentru a recunoaşte pe Pruncul-Dumnezeu după naşterea sa. Catolicii sărbătoresc Epifania în prima duminică din ianuarie, ceea ce coincide oarecum cu Crăciunul ortodox. În ortodoxie, Crăciunul şi Epifania sunt una şi aceeaşi sărbătoare[2], naşterea lui Iisus presupunând de asemenea arătarea sa în lume. Apariţia calendarului gregorian a provocat dedublarea respectivei sărbători, Crăciunul fiind celebrat cu 13 zile mai devreme, Epifania fiind menţinută la data anterioară.
- *Miercurea Cenuşii*[3] marchează prima zi a postului Paştelui, post de 40 de zile care se termină odată cu celebrarea Paştelui. Cenuşa pe care preotul o pune pe fruntea catolicilor aminteşte că orice viaţă se întoarce în ţărână. Ziua de dinainte, numită *Mardi gras*,[4] este, din contră, o zi de bucurie, ultima a carnavalului.

---

[1] În ţările anglo-saxone, în ajunul zilei Tuturor Sfinţilor, *Hallow even*, are loc sărbătoarea rămasă foarte păgână de Halloween. Se credea că sufletele morţilor de peste an intrau pentru douăsprezece luni în corpul unui animal pentru a-şi ispăşi greşelile. A devenit pretext pentru distracţie şi deghizare.

[2] Aceste două sărbători se celebrează la două date diferite de Biserica Ortodoxă Română şi de alte Biserici ortodoxe, care au adoptat calendarul gregorian (n. coord.).

[3] Aceasta este denumirea dată în calendarul romano-catolic (n. coord.).

[4] *Mardi gras* este o zi de carnaval. Este o veche tradiţie pe care Biserica Romano-Catolică a permis-o pentru a creştina anumite tradiţii păgâne, pentru a canaliza eforturile creştinilor în vederea celui mai important post ce începe a doua zi (n. coord.).

CE PUTEM CREDE DESPRE SĂRBĂTORILE RELIGIOASE?

Rămânem uimiți în fața infinitei diversități a exprimării evlaviei populare de care dau dovadă aceste sărbători: uneori profund triste și marcate de fanatism precum procesiunile șiite din „ziua a 10-a a lunii muharram“ cu autoflagelarea credincioșilor; nicidecum mai vesele și aureolate de un mister îngrijorător precum procesiunile din Vinerea Mare, din Spania, când cei ce se pocăiesc poartă măști; demonstrații ale capacitații de a îndura suferința în numeroase sărbători hinduiste sau taoiste în care mersul pe jos desculț pe cărbuni aprinși este unul din exercițiile cele mai ușoare; sărbători încărcate de cultură mitologică în India; celebrări deopotrivă religioase și profane, în funcție de participanți, precum este Crăciunul; sărbătoare cu dominantă familială, ca sărbătorile evreiești; sărbători care se reduc la tradiții alimentare sau folclorice, precum *Mardi gras;* sărbători de reculegere, precum Ziua Tuturor Sfinților, sau de speranță spirituală precum Paștele...

Sărbătoarea, oricare ar fi ea, răspunde unor nevoi profunde ale omului, independente de religie și cultură. Este expresia acestor nevoi care este impregnată de credințe religioase. Religiile, într-un fel, au recuperat în avantajul lor instinctul sărbătorii. Este motivul pentru care găsim atâtea straturi succesive de religii vechi în sărbătorile contemporane: ziua anului zoroastrian este celebrată în Iranul șiit, cultul druizilor a supraviețuit în obiceiul occidental al vâscului, vechile culte păgâne ale fertilității se regăsesc în obiceiul de a arunca orez în proaspeții căsătoriți etc.

În realitate, nevoia de a sărbători este mai mult firească decât religioasă: mergând pe firul istoriei, constatăm că popoarele primitive, a căror hrană era greu de procurat, aveau nevoie de „mese copioase“ pentru a compensa austeritatea cotidiană și de mari adunări pentru a evada din mediul lor limitat. Mai mult decât atât, sărbătoarea, prin pregătirea pe care o cere, scoate omul din prezent și îl proiectează în viitor. Popoarele cele mai sărace sunt cele mai preocupate de a organiza sărbători somptuoase. În mahalalele din Brazilia se pregătesc tot anul dansuri și costume sclipitoare pentru carnaval.

Compensare a suferințelor condiției umane, sărbătoarea se vrea bogăție, exuberanță, bucurie și speranță. Astfel, se apropie de religiile care

se străduiesc, pe un alt plan, să aducă consolare și speranță umanității. Cele două planuri sunt totuși distincte, iar sărbătorile religioase ar putea să se lipsească de calendar, de exteriorizare și de fast. Ceea ce ar putea fi adevăratul motiv al sărbătorilor religioase este grija religiilor de a „se prinde" de om, așa cum este el.

RELIGIILE ȘI MOARTEA

Nimic mai firesc decât preocuparea religiilor pentru moarte, însă legătura cu Dumnezeu pe care și-o propun este în afara timpului, ca Dumnezeu însuși sau limitată la durata vieții? Întrucât relația cu Dumnezeu nu poate fi stabilită decât de El, ar părea logic să fie eternă. Totuși constatăm că orice creație este sortită morții.

Se pare că nimic din ceea ce există nu scapă fatalității de a avea un început și un sfârșit. Nici măcar stelele și universul nu se sustrag acestei legi care privește tot ce putem observa. Savanții au determinat cu o precizie destul de mare data nașterii universului – în urmă cu aproximativ 15 miliarde de ani –, au observat moartea a numeroase stele, au înțeles mecanismul evoluției lor și cunosc procesul care va distruge Soarele nostru.

„Viața" stelelor se numără în miliarde de ani, cea a ființelor vii este de câteva ore pentru unele insecte până la câteva secole pentru anumiți copaci. Durata de viață a omului este în mod considerabil prelungită datorită progresului medicinei, mai ales prin victoria asupra bolilor, dar nu știm să luptăm împotriva îmbătrânirii și doar în mod excepțional o ființă umană poate să treacă de 100 sau 120 de ani. De altfel, cei mai longevivi nu sunt în general cei care au beneficiat cel mai mult de știința medicală.

De fapt, totul se petrece de parcă universul a fost creat pentru a se reînnoi și nu pentru a dura.

Orice-ar fi moartea noastră, moartea fiecăruia dintre noi, este inevitabilă mai devreme sau mai târziu.

O altă caracteristică a morții este imprevizibilitatea ei. Cu siguranță, un centenar poate să spună că va muri în următorii zece ani și fiecare

poate prezice, cu mari şanse de a nu se înşela, că va muri în următorii o sută de ani. Cu toate acestea, momentul morții ne este necunoscut: unii bolnavi incurabili rezistă dincolo de orice speranță, iar oameni aparent sănătoși mor subit.

Care este atitudinea omului în fața fenomenului implacabil al morții? Asta depinde, în mare parte, de mediul cultural şi, în special, de religie, dar, în ansamblu, există întotdeauna un sentiment de teamă, compensat uneori la bolnavii cronici sau la bătrâni de o nevoie de eliberare sau de o aspirație profundă la odihnă.

Teama de moarte şi instinctul de conservare duc la refuzul pentru cât mai mult timp posibil al ideii morții şi la conştiința prezenței sale în noi. O astfel de politică a strutului are avantajul de a fi cea mai simplistă, nu dă dovadă nici de curaj, nici de imaginație.

Totuşi, dacă există vreo problemă care a preocupat dintotdeauna omul, aceasta este cea a morții. Se pare însă că lumea occidentală se străduieşte s-o elucideze, uitând astfel sensul religios.

În Franța, s-a reuşit timp de o generație să se escamoteze moartea. Înainte de Al Doilea Război Mondial, la fiecare deces, un catafalc negru purtând inițiala numelui defunctului era aşezat la uşa locuinței sale; dricul, tras de cai și acoperit de flori, era urmat de familie şi prieteni; circulația se oprea la trecerea sa, oamenii se descopereau respectuos sau îşi făceau semnul crucii. Timp de mai multe luni, apropiații purtau doliu şi treptat treceau la semidoliu cu o banderolă neagră pentru bărbați şi rochii închise la culoare pentru femei.

În prezent, circulația are prioritate şi dricurile nu au supraviețuit decât motorizându-se. Pentru a uita moartea, au fost îngropate manifestările care o însoțeau. Moartea s-a transformat într-o boală ruşinoasă.

Ce au devenit, în această harababură, credințele religioase?

În zilele noastre, credințele umanității, în ceea ce priveşte consecințele morții, se împart în trei mari tendințe de importanță numerică puțin comparabilă:

- Pentru necredincioşi, atei sau sceptici, moartea este un sfârşit absolut. Pe lumea cealaltă nu există decât neantul. Doar amintirea defunctului

poate rezista în memoria celor care l-au cunoscut sau i-au cunoscut activitatea.

- Pentru creştini şi musulmani, există o înviere a morţilor cu o Judecată de Apoi care duce la o altă viaţă, de natură diferită, în rai sau în iad.
- Pentru hinduişti şi o bună parte din budişti, moartea eliberează sufletul care se reincarnează într-o altă fiinţă, în funcţie de faptele vieţii trecute. Acest ciclu permanent de reincarnări nu se poate termina, conform budiştilor, decât dacă perfecţiunea actelor este de aşa natură încât sufletul să poată să se contopească într-un absolut imprecis definit, nirvana[1].

Acest clasament este unul rezumativ: unii creştini şi evrei iau viaţa eternă într-un sens foarte simbolic şi nu îşi imaginează o altă lume. Întâlnim chiar un număr deloc neglijabil de occidentali consideraţi creştini în statistici ce cred în reincarnare.

O astfel de schematizare are meritul de a dovedi că creştinismul şi islamul sunt, în mod curios, singurele mari religii care menţin credinţa unei vieţi după moarte[2]. Dar o asemenea credinţă a apărut încă din cele mai îndepărtate timpuri ale umanităţii. Arheologii au găsit dovada existenţei unor idei religioase în Preistorie, mai precis în grija de a le acorda morţilor un loc de înmormântare în conformitate cu credinţa într-o altă viaţă. Astfel se aşază în mormânt în apropierea cadavrului provizii pentru drum, mijloace de transport sau chiar servitori sacrificaţi pentru ca aceştia să poată continua să îşi ajute stăpânul.

De îndată ce intrăm în perioada istorică, astfel de supoziţii devin certitudini: toate mitologiile îşi imaginează locul de şedere a morţilor ca o altă viaţă. Egiptenii antici, în primul rând, şi-au descris perfect credinţele prin inscripţii confirmate de conţinutul mormintelor. Întâlnim aici mai ales bărci în miniatură pentru a ajunge la viaţa de dincolo. Ideea unui ocean sau unui fluviu care trebuie traversat exprimă caracterul unei călătorii din

---

[1] „n"-ul iniţial de la nirvana are, ca în limba franceză, valoare de negaţie. Nirvana este un fel de non-viaţă.

[2] Poziţia iudaismului este cea mai nuanţată, mai precis diversele sale curente pot avea poziţii divergente asupra acestei chestiuni.

care, adesea, nu te mai întorci. În mitologia greacă, se ajungea la locul de şedere a morţilor traversând un fluviu, Styx.

Astfel de exemple se întâlnesc în numeroase alte civilizaţii. Întrucât nimeni nu ştie nimic despre existenţa şi natura acestui loc de şedere a morţilor, se dă frâu liber imaginaţiei. Numeroşi animişti cred că spiritele strămoşilor au puterea de a proteja sau de a tulbura viii. Alte persoane cred că morţii au capacitatea de a se manifesta pe pământ şi de a intra în legătură cu ele: este vorba despre adepţii spiritismului. Iar alţii cred că se poate întreţine o legătură de natură spirituală cu defuncţii prin rugăciune.

Adesea, moartea este asociată cu ideea unei judecăţi: faptele defunctului condiţionează viaţa sa după moarte. Mai ales marile religii revelate recunosc în Dumnezeu Judecătorul suprem ce recompensează sau pedepseşte. Oamenii sunt aşadar sortiţi raiului sau iadului.

Ansamblul imageriilor populare a oferit despre aceste locuri descrieri deopotrivă mult exagerate sau fanteziste, toate marcate de experienţa noastră terestră: flăcările în care ard damnaţii, precum şi grădinile încântătoare unde curg lapte şi miere sunt rodul fanteziei ca să nu spunem al fantasmelor.

Credinţa într-o înviere într-o altă lume, oricare ar fi modul în care ne-o imaginăm, este o altă caracteristică a religiilor revelate, dar ea îşi află rădăcinile în profunzimea psihologiei colective a umanităţii.

Moarte şi înviere

Obsesia dispariţiei totale în moarte este dificil de suportat. Vanitatea umană a inventat orice ca să supravieţuiască măcar amintirea noastră: să laşi o familie, o operă, o moştenire, este o formă a acestui instinct. Însă fotografiile sau statuile, monumentele funerare sau îmbălsămarea cadavrului nu sunt decât nişte paliative neînsemnate la suferinţa marii plecări fără întoarcere.

Speranţa unei alte vieţi este leacul cel mai plăcut pentru spaimele noastre. Omul şi-ar fi clădit astfel mituri ale vieţii eterne, ale învierii, de care s-ar fi bucurat în special zeii săi.

Consolarea de a imagina aceste ființe supranaturale învingând fatalitatea morții se asociază, în mod normal, cu religia, cultul închinat zeilor înaripând speranța că într-o zi ei vor împărți privilegiul lor la nemurire.

Observarea naturii unde viața se retrage în timpul iernii pentru a reapărea primăvara, cursa soarelui însuși care urcă la cer, apoi dispare până a doua zi dimineața, creşterea şi descreşterea lunii, caracterul ciclic al oricărei vieți duce prin analogie la concluzia că şi noi vom cunoaşte o oarecare renaştere: viața anumitor zei ai Antichității reprezintă, în mare parte, simbolul unei astfel de reînvieri eterne.

Mitul grecesc al lui Adonis și, anterior, al lui Tammuz la akkadieni, cel al lui Baal la fenicieni sau al lui Osiris la egipteni presupun toate moartea şi învierea lui Dumnezeu. Asemănarea unora dintre aceste mituri între ele este de altfel verosimilă.

În hinduism, caracterul ciclic al întregii vieți este o credință fundamentală: moartea nu este decât condiția unei renaşteri. Universul însuşi este o succesiune de cicluri comparate cu respirația zeului-creator Brahman care expiră lumea şi o aspiră din nou.

Într-un fel sau altul, toate formele de religie născocesc într-un mod mai mult sau mai puțin clar o altă viață decât cea pe care o cunoaştem: viața spiritelor, a îngerilor, a strămoşilor divinizați, astfel încât moartea să apară mai mult ca o trecere, decât ca un sfârşit.

Totuşi religiile revelate au un mesaj mai precis: ele promit învierea, nu numai a spiritului nostru, ci a întregului corp. Credința în înviere este atât de fundamentală, încât, fără ea, religiile revelate ar dispărea.

Cu toate acestea aparențele ar duce la respingerea, aşa cum fac necredincioşii, a unei ipoteze la fel de neverosimile. Cum un corp dispărut în fum sau descompus în pământ și-ar putea relua forma? Despre ce corp va fi vorba: despre cel degradat de îmbătrânirea noastră sau despre un alt trup care nu ar mai fi întocmai noi înşine? Şi, mai ales, la ce ne va servi acest corp: în ce lume vom trăi şi ce vom face?

Abisul enigmatic asupra căruia se ridică asemenea întrebări nu încurajează acceptarea dintr-odată a ipotezei învierii. Putem chiar să ne întrebăm cum am mai putea-o încă formula într-o lume a rațiunii.

Aparent totuşi, prăbuşirea practicii religioase în societățile industrializate nu a afectat credința în viața de după moarte. Pe ce se bazează deci o convingere atât de stăruitoare?

Două indicii pot furniza un început de explicație.

Primul constă chiar în faptul că această credință există. Creierul nostru este programat astfel încât speranța unei vieți eterne să existe în noi, chiar dacă rațiunea reprimă o idee aparent aberantă. Putem totuși să obiectăm că o astfel de speranță nu este decât un subprodus al instinctului de conservare și de supraviețuire[1].

Al doilea indiciu se bazează pe experiența celor care au trecut foarte aproape de moarte. Mărturiile par că tind spre acelaşi punct: mulți dintre ei au simțit o pace adâncă însoțită de o lumină ciudată și blândă care îi întâmpina. Mai ciudat, unii au avut senzația că își părăsesc corpul și că îl văd ca un spectator exterior[2]. Nimic nu ne obligă să dăm crezare mărturiilor unor persoane a căror stare fizică era, în momentul respectiv, puțin favorabilă unei observări obiective a realității.

De fapt, singurul exemplu al unui înviat care a apărut cu un corp „din cealaltă lume" pe care istoria l-a cunoscut vreodată şi l-a atestat în mod serios este cel al lui Iisus Hristos[3]. Trebuie subliniată importanța primordială pe care o prezintă pentru umanitate acceptarea sau respingerea mărturiilor învierii sale.

Cu toate acestea, indiferent de credințele lor, toate religiile consacră misterioasei treceri a morții ritualuri care sunt purtătoare ale speranței unei alte vieți.

---

[1] Conform unui sondaj, muribunzii cred mai mult decât cei sănătoşi în viața de după moarte.

[2] Vezi cartea *Viața după viață* a doctorului Raymond Moody, Editura Robert Laffont, Paris, 1981.

[3] Vezi capitolul despre creştinism. Este interesant de remarcat că islamul, care acceptă naşterea miraculoasă fără tată a lui Iisus Hristos, nu acceptă şi moartea pe cruce a profetului. Conform acestuia, ar fi avut loc substituirea cu o altă persoană, dar nicio explicaţie nu a fost furnizată despre continuarea existenţei lui Iisus Hristos dacă nu a murit şi nici nu a înviat.

Riturile funerare

Corpul este sortit descompunerii: „Căci țărână ești și în țărână te vei întoarce" spune Biblia (*Facerea* III, 19). Bogații și cei puternici se împacă greu cu o asemenea soartă. Pentru a încerca să-și păstreze trupul neînsuflețit cât mai mult timp posibil, s-au căutat metode rafinate de îmbălsămare. Deoarece au scos măruntaiele, cele mai supuse putrezirii, și au conservat restul corpului în mirodenii, egiptenii și chinezii Antichității au ajuns la rezultate cel puțin curioase. Dacă faraonii și-ar fi imaginat destinul lor ca obiect de muzeu, și-ar fi dat poate mai puțin silința. În zilele noastre, unii milionari americani cer să fie congelați, sperând că știința va putea într-o bună zi să-i readucă la viață.

Aceste soluții ale bogaților nu sunt generalizabile: cadavrele sunt sortite dispariției. Pentru a scăpa de ele, religiile au inventat toate soluțiile posibile.

Întrucât dispariția există, cu atât ea trebuie să fie mai rapidă și completă, de unde obiceiul incinerării practicat de arieni de 4 000 de ani și adoptat de hinduism[1]. Cenușa rugului este aruncată într-un fluviu sacru precum Gangele, cu condiția să nu se găsească o tehnică mai elaborată precum împrăștierea cenușii deasupra Himalayei dintr-un avion, așa cum s-a întâmplat cu cea a doamnei Gandhi. În prezent, sub presiunea demografică, anumite țări, precum Rusia sau Japonia, tind spre incinerare: urna ocupă mai puțin spațiu decât coșciugul, se economisește neplătind prețul terenului, dar se pierde la cel al arderii. În țările de tradiție catolică, precum Franța, incinerarea este adesea cerută de liber-cugetătorii care cred că astfel le fac o farsă celor care așteaptă învierea morților. Totuși, Biserica nu interzice o asemenea practică.

Unii consideră cadavrul ca fiind impur astfel încât nici pământul și nici focul nu trebuie să fie maculate la contactul cu acesta: zoroastrienii încredințează vulturului grija de a-l face să dispară. Kalașii, trib al munților

[1] Anumite rituri șivaite din sudul Indiei au rămas preariene, iar morții sunt îngropați în încăperi subterane cu obiecte utilitare pentru viața de apoi (A. Daniélou, *Cele patru sensuri ale vieții*, Editura Rocher).

înalți din nordul Pakistanului, încă reticenți la islamizare, așază corpurile în mici monumente deasupra solului.

În schimb, în Tibet, teoria cere încredințarea cadavrului unuia din cele patru elemente – pământ, apă, aer sau foc –, dar îngroparea și scufundarea sunt puțin folosite. Rămân incinerarea, foarte des practicată, și tăierea în bucăți a corpului. Aceasta din urmă presupune ritualuri puțin plăcute constând, în special, în spargerea craniului mortului pentru ca pasările să ia cât mai mult posibil din trupul defunctului.

În numeroase religii este practicată îngroparea. Este vorba poate aici de o supraviețuire a credinței păgâne conform căreia regatul morților se află sub pământ.

În islam, corpul este spălat cu grijă cu apă și săpun, camforată, apoi învelit cu o pânză albă simplă, simbol al întoarcerii la puritate. Este așezat pe partea dreaptă, direct pe pământ, cu ochii către Mecca în așteptarea judecății. Degetul arătător rămâne întins drept mărturie a unicității lui Dumnezeu.

Mormintele sunt, în general, foarte simple, uneori marcate de o piatră. În Imperiul Otoman, acestea erau adesea mai elaborate și cuprindeau o stelă verticală acoperită cu un turban sculptat în piatră, semn al rangului social al defunctului. La Cairo, din cauza aglomerației urbane, „Cetatea morților" este ocupată de săracii ce campează acolo, dovadă a unei familiarități cu moartea care exclude orice superstiție. Unii musulmani celebri pentru evlavia lor sunt îngropați în moschei sau în sanctuare, unde sunt obiect de venerare. Este vorba despre marabuți.

În iudaismul de strictă observanță, incinerarea este interzisă și înmormântarea este practicată cât mai repede posibil după deces. Corpul este spălat ritualic înainte de a fi înfășurat într-un giulgiu alb. Se așază un ciob de olărie pe ochii și pe buzele defunctului și un săculeț cu pământ, simbolizând Pământul sfânt, în coșciug. Acesta rămâne deschis până în momentul în care groapa va fi acoperită, ca și cum mortul se pregătește să intre în cealaltă lume. Perechea defunctului respectă un doliu strict de 7 zile, *shiva;* respectivul primește, așezat pe un scaun scund simbolizând pământul, vizita de consolare a părinților și prietenilor care se ocupă de organizarea meselor și participă la rugăciune. Timp de 30 de zile, doliul

cere să nu te razi, să nu te tunzi sau să nu porţi haine noi. În cele din urmă, timp de un an fiul defunctului sau, în lipsa lui, un alt apropiat recită zilnic rugăciunea *kadiș*, exaltare și adorare a lui Dumnezeu care încheie diverse alte liturghii. Nu se practică doliul pentru copiii morţi până la vârsta de 30 de zile.

În civilizaţia chineză, în care cultul strămoșilor face parte din tradiţia confucianistă, familiile emigrate sunt gata de cele mai mari sacrificii pentru ca morţii lor să fie înhumaţi în pământul natal. Calitatea socială a defunctului se apreciază prin frumuseţea coșciugului său impozant din lemn; mortul este îmbrăcat regește cu o robă cu flori de lotus, simbol budist al frumuseţii ce naște din noroi. Această ţinută mortuară, completată de pantofi de pâslă și o pernă, este în mod poetic numită „veșmânt de viaţă lungă".

Biserica Catolică nu practică decât înmormântarea în amintirea modului în care Iisus a fost îngropat. În Franţa, unde practica religioasă nu vizează decât un francez din opt, 75% din înmormântări se fac la biserică. Incinerarea câștigă teren, deși mulţi din cei care i se declară adepţi se lasă înmormântaţi. În America de Nord, unde cimitirele sunt adesea adevărate parcuri cu un gazon magnific, vedem că se înmulţesc acele *Funeral Homes*, instituţii care organizează toată ceremonia, inclusiv primirile și serviciile anexe precum îmbălsămarea cadavrului sau chiar congelarea sa în vederea unei reanimări ulterioare. S-a avut de asemenea în vedere plasarea pe orbita spaţială a cadavrelor amatorilor împătimiţi de spaţiu.

În religiile animiste, funeraliile sunt adesea momentul cel mai important al cultului, iar moartea, cel mai frumos moment al vieţii.

Textele care urmează ilustrează diversitatea ritualurilor de origine animistă, prezentând ceremoniile toraia din Indonezia și întoarcerea din Madagascar.

Cele două exemple sunt legate de aceeași cultură, dar am fi putut evoca la fel de bine alte ritualuri ciudate din animismul african. Astfel, în Senegal, în ţinutul serere, exista obiceiul să se așeze în trunchiul unui baobab scobit cadavrele grioţilor, povestitorii tradiţionali.

Ritualurile funerare ale populației toraia

Toraia trăiesc în centrul insulei indoneziene din Sulawesi, Celebes, conform terminologiei franceze. Populația toraia, ca și batak din Sumatra sau dayak din Borneo, a reprezentat primul val al populării Indoneziei pornind de la Peninsula Indochinei, acum 4 sau 5 milenii. Au fost împinși spre interiorul ținutului prin valuri ulterioare, iar cultura lor nu a fost influențată decât tangențial de marile religii care au dominat arhipelagul: budismul, hinduismul și, începând cu secolul al XIII-lea, islamul. Aceștia au păstrat astfel, până la începutul secolului, o religie animistă originală cu o mitologie complicată. Ei sunt cu atât mai mult refractari la islamul vecinilor și dușmanilor lor, bugii, căci mănâncă porc și beau vin de palmier.

De mai bine de cincizeci de ani, la contactul cu puterea colonială olandeză, populația toraia s-a convertit în masă la creștinism, astfel încât animiștii nu mai reprezintă astăzi decât 13%[1]. Totuși, așa cum se întâmplă în general, ritualurile funerare ale vechii religii s-au păstrat: respectarea morții și a strămoșilor a dus la menținerea practicilor mortuare mai degrabă decât a celor legate de viața cotidiană.

Pentru populația toraia, societatea este strict structurată în caste și acestea se transmit din generație în generație după moarte. Pentru nobili, care constituie în jur de 10% din populație și dispun de puterea economică, înmormântările sunt însoțite de sacrificii de bivoli, uneori câteva zeci, uciși cu satârul. Aceștia vor forma turma sufletului mortului care zboară în lumea de dincolo pe spatele primului animal sacrificat. Bivolii sunt oferiți de membrii familiei și de cunoștințele mortului. Numărul lor indică statutul social și împărțirea moștenirii se efectuează în funcție de numărul de vite oferite de urmași.

---

[1] Din aproape 3 milioane de toraia, care trăiesc în diverse insule indoneziene, 350 000 locuiesc încă pe pământurile lor ancestrale, în timp ce populația totală din Celebes adună 15 milioane de suflete. Populația toraia este formată din 76% creștini, din care 59% protestanți, mai ales luterani, și 17% catolici. Minoritățile protestante sunt formate din penticostali și adventiști.

Odată animalele sacrificate, sunt împărţite ţinându-se cont de rangul social al fiecăruia şi de gradul de rudenie cu defunctul. Donatorul are dreptul la o pulpă.

Bineînţeles, importanţa funeraliilor este aceea că tot clanul, familia în sensul cel mai larg, este obligat să fie prezent. Pentru a primi sute de persoane, trebuie să aduni sume considerabile, căci participanţii sunt găzduiţi într-un adevărat sat provizoriu, decorat în mod tradiţional, care va fi distrus la sfârşitul săptămânii de ceremonii. Lipsa banilor întârzie uneori cu câţiva ani îngroparea[1]. În zilele noastre, cadavrul este tratat cu formol, însă cândva făcea obiectul unor îngrijiri complicate cu ierburi aromatice care nu făceau decât să întârzie descompunerea.

Indiferent de clasa lor socială, toraia sunt îngropaţi în coşciuge de lemn, negre pentru creştini, albe pentru animişti. Odinioară, sicriele erau scobite într-un trunchi de copac şi sculptate, la o extremitate, în forma unui cap de porc, de exemplu. Coşciugele sunt aşezate în peşteri sau în gropi făcute de-a lungul înaltelor faleze calcaroase. Uneori, amintirea nobililor se transmite graţie unei statui în lemn în jur de un metru înălţime, îmbrăcată în ţesătură, având pe cap păr uman şi ţinând în mână un obiect familiar mortului. De sus, de la balconul lor de la jumătatea falezei, strămoşii îşi mai supraveghează încă astfel câmpurile cu orez şi descendenţii.

Celelalte clase sociale au ceremonii mult mai simple. În trecut, corpurile sclavilor erau adesea date drept hrană câinilor şi porcilor. Sunt un pic mai bine respectaţi copiii morţi înainte de a le fi ieşit dinţii: o jertfă constând din câteva ouă poate fi suficientă. Aceştia sunt uneori „îngropaţi" într-un copac mare verde, în care se scobeşte o cavitate care se închide şi se cicatrizează în timp. Copilul se ridică astfel uşor la cer. Odinioară se întâmpla ca tatăl să înşele zeii punând dinţi falşi de argint în gura pruncului mort care putea avea astfel acces la paradisul celor care mestecă orez. Într-o astfel de civilizaţie a orezului, acesta este simbolul

---

[1] Costul înmormântărilor nobililor îi determină uneori pe aceştia să se căsătorească cu femei dintr-o castă inferioară pentru a nu fi obligaţi să facă prea multe cheltuieli pentru funeraliile socrilor.

vieții și prietenul omului; hambarele cu orez sunt asemănătoare caselor tradiționale și la fel de bogat decorate.

Un obicei vechi pe care puterea colonială olandeză l-a interzis din motive de igienă consta în curățarea cu atenție a oaselor defuncților și învelirea acestora într-o cârpă. Putem să ne întrebăm dacă întoarcerea morților din Madagascar nu se înrudește cu respectiva practică, deoarece civilizația și limba acestei țări sunt originare din Indonezia.

Întoarcerea morților malgași

În Madagascar se practica neobișnuitul obicei al „întoarcerii morților". Deși malgașii sunt în majoritate creștini, toți, fără excepții remarcabile, respectă acest ritual. Ceremonia constă în exhumarea rămășițelor defuncților, la fiecare doi sau trei ani, de exemplu, și înfășurarea lor într-un nou giulgiu. Se îngroapă fie în aceeași zi, fie peste câteva zile. În toată perioada în care osemintele sunt scoase din mormântul lor[1] și așezate pe un altar la domiciliul familiei, se invită părinții și prietenii la o petrecere.

Când starea osemintelor nu permite atribuirea unui strămoș anume, se adună într-un giulgiu unic simbolizând unitatea familiei.

Toate acestea se desfășoară într-un mod foarte destins. Dacă defuncții sunt reînhumați în aceeași zi, valoarea cadourilor primite depășește cheltuielile ospățului și devin amuzanți cei care practică anual obiceiul pentru a obține mici beneficii.

Din motive de igienă, întoarcerea nu poate fi practicată decât în timpul anotimpului secetos și rece, din iunie până în septembrie, și necesită întotdeauna o autorizație administrativă, refuzată în caz de risc de epidemie. Din motive practice, malgașii constrânși de meseria lor, precum salariații, efectuează ritul în timpul weekendurilor. Întoarcerea servește de asemenea drept prelungire a văduviei: un văduv nu poate

[1] Aceste morminte nu sunt săpate în pământ, ci sunt adevărate căsuțe în lemn sau piatră a căror intrare este închisă ermetic. Numele malgaș al ceremoniei este *famadihana*.

să se recăsătorească decât după ce și-a întors cel puțin o dată soția defunctă, adică după un an.

Nimic nu s-a păstrat din religia din care provine obiceiul întoarcerii, dar aceasta s-ar justifica prin frica unei influențe nefaste a morților dacă nu erau bine tratați. Sacrificarea zebuului, încă practicată, este interpretată ca un schimb de vieți, viața animalului permițând strămoșului să aibă o alta în lumea de dincolo.

Bisericile creștine, după ce au catalogat întoarcerea morților drept un obicei păgân, l-au „recuperat" și îl asociază astăzi cu respectarea părinților și cu credința în învierea morților.

Aceste ritualuri străine, pe care oamenii le-au inventat pentru a sacraliza trecerea angoasantă a morților lor în necunoscutul lumii de dincolo, par astăzi depășite. Dar dacă moartea ne așteaptă, răbdătoare și inexorabilă, ea nu este poate un naufragiu definitiv și nu știm încă nimic despre deschiderea necunoscutului pe care ni-l rezervă.

Arta și religia

Arta este, înainte de toate, creație. Nu se poate lipsi, ca referință sau ca model, explicit sau implicit, de creația prin excelență, cea a lui Dumnezeu. Artistul, el însuși creatură a lui Dumnezeu, participă la creația divină, el nu poate să-i fie rival. Raporturile artistului cu natura au, deci, fie că vrea sau nu, caracter religios.

Religia al cărei artist se străduiește astfel să fie preot este uneori puternic păgână, însă orice producție artistică de calitate, prin însuși faptul că exaltă frumusețe, este similară cu un imn de mulțumire închinat Creatorului.

Principala sursă de inspirație artistică a fost, de altfel, de-a lungul istoriei, de natură religioasă: fie că este vorba despre măști africane, adevărate obiecte de cult, despre statui ale zeilor greci sau romani sau despre monumente care marchează civilizațiile, precum catedralele, moscheile sau pagodele. Muzica clasică este, în mare parte, o formă de expresie religioasă.

Putem ajunge până la a spune că orice artă este expresia unei religii dacă luăm termenul de religie în sensul cel mai larg, cel al unei concepții asupra Omului. Ar fi, în această privință, interesant să facem ceea ce am putea numi psihanaliza religioasă a anumitor forme de artă contemporană pentru a descoperi ce cult al Omului dezvăluie. Într-adevăr, dacă arta este creație, ea este de asemenea expresie. Toate sentimentele omului – dragoste, revoltă, disperare – se exprimă prin artă, inclusiv, uneori, chiar orgoliul neghiob al artistului.

Bunul-simț ne sugerează totuși că nu orice creație sau formă de expresie înseamnă artă; trebuie să adăugăm o căutare a calității și frumuseții. Este ceea ce distinge bucătăria cotidiană de arta culinară. Însă, cum concepția pe care o avem despre calitate este de natură filosofică și culturală, regăsim încă elemente religioase.

Tocmai această prezență a religiosului în diferite forme de artă o vom prezenta în continuare.

Cântul și muzica

Viața este indisociabilă de ritm. Timpul care ne conduce este măsurat de ceasul celest care naște anotimpurile: lumina și electricitatea au frecvența lor și inima ne bate în ritmul emoțiilor noastre.

A crea un ritm pentru a provoca o emoție nu este propriu omului – gorila își sperie adversarii lovindu-se în piept –, dar generarea emoțiilor celor mai diverse prin ritmuri variate a fost, din negura timpurilor, una din capacitățile remarcabile ale speciei noastre. Această sensibilitate cu frecvență și intensitate sonoră explică inepuizabila producție artistică a tuturor civilizațiilor.

De foarte timpuriu, omul a căutat să creeze alte sunete decât cele ale vibrațiilor coardelor sale vocale; a suflat în trestii, coarne de animale, scoici; a provocat percuții pe bambus, tobe sau gonguri; mai târziu a făcut să vibreze coarde fixate la cutii de rezonanță și să creeze în prezent sunete în totalitate sintetice.

Toate religiile au pus în serviciul lor resursele acestei creații prodigioase pentru a cinsti divinitățile, dar și pentru a provoca fidelilor o condiționare favorabilă vieții spirituale. Totuși, cântul și muzica ocupă locuri diferite, în funcție de religii.

În animismul african sau voodoo, care îi este înrudit, se pune accent pe percuție, al cărei ritm trepidant provoacă dansul, iar, unora, transa.

Iudaismul ortodox nu-l slăvește pe Dumnezeu decât prin vocea umană; este interzis în sinagogi orice acompaniament de instrumente muzicale. Doar la anumite petreceri, răsună melancolicul strigăt către Dumnezeu al preotului oficiant care suflă într-un corn de berbec, șofarul.

Creștinismul ortodox, ale cărui cântece sunt marcate de o frumusețe solemnă, își interzice și el orice instrument muzical în timpul slujbei.

Islamul nu acceptă în moschee decât psalmodierea versetelor Coranului de către oficiant. Este vorba de un adevărat cântec strict codificat. Uneori, recitatorul își astupă o ureche cu palma pentru a-și simți mai bine vibrațiile vocii.

Ceremoniile budiste cuprind, și ele, recitarea cântată a textelor sacre, dar aceasta este practicată de toți călugării și este accentuată prin lovituri de gonguri.

Rugăciunile din templele hinduiste sunt însoțite, în ceea ce le privește, de interludii muzicale asurzitoare de trompetă, tobă și clopot.

Incontestabil, în creștinismul protestant și mai ales în cel catolic, rolul cântecului și al muzicii este cel mai important și cel mai diversificat. Clopotele pentru a chema credincioșii, orga ceremoniilor solemne, modestul armoniu al micilor parohii însoțesc în mod tradițional cultul. Preoți și pastori se străduiesc să își determine enoriașii, care nu au întotdeauna talentul cerut, să cânte; acestora le place să reia în cor cântecele copilăriei lor.

În zilele noastre, Biserica își diversifică cântecele și muzica: mănăstirile păstrează tradiția magnificului cânt gregorian, în timp ce tam-tamul își face apariția în slujbele religioase africane, iar chitara în cele din Europa. Uneori chiar preoții sau pastorii nu ezită să se prezinte pe scene profane pentru a interpreta cântece religioase: ne amintim de părintele iezuit Duval sau de pastorul John Littleton. Această tradiție de coabitare a muzicii religioasă și profană este foarte veche în Europa și o bună parte a

creației maeștrilor muzicii clasice este în mod deliberat religioasă (*Oratorio* și *Magnificat* ale lui Bach, slujbă religioasă și *Te Deum* ale lui Händel, *Requiem*-ul lui Mozart, *Missa Solemnis* a lui Beethoven, *Ave Maria* a lui Schubert...).

Și în India o mare parte din muzica clasică este inspirată de spiritualitate sau de epopeile mitologice. De fapt, tradiția vrea ca muzica să fie de origine divină: este modul de a sluji zeii și de a se apropia de aceștia grație tuturor emoțiilor pe care le exprimă.

Bogăția ritmului (*tala*) și a melodiei (*raga*) variază căile de acces la divinitate și induce chiar un fel de hipnoză.

Dansul

Este arta care privilegiază expresia corporală; dansul, fie el spectacol sau participare, este întotdeauna însoțit de cântece sau de muzică ritmată.

Dansul ocupă un rol central în numeroase religii:

- În Africa, dansatorii mascați mimează divinitățile animismului, frecvent simbolizate prin animale.
- Cultul voodoo nu poate fi conceput fără dans: invocă divinități și le determină să-și „călărească" credincioșii care cad în transă.
- În iudaism, ne amintim de dansul lui David în fața Chivotului Legământului, iar în timpul sărbătorii Bucuria Torei, evreii dansează ținând în brațe sulurile Legii.
- În islam, unii sufiști își exprimă bucuria mistică prin dans: aceștia sunt dervișii rotitori care mai există și în zilele noastre, la Konya, în Turcia, de exemplu.
- Creștinismul a considerat mult timp dansul ca un risc de a sminti tinerii. Biserica, neîncrezătoare în fața senzualității dansului, a acceptat totuși recent acompaniamente dansate cu ocazia anumitor slujbe religioase africane.
- În creștinismul copt etiopian, există dansuri ciudate ale preoților pe sunetul unei muzici antice ritmate de sistre.

- Hinduismul privilegiază dansul, care este considerat un exercițiu divin. Nu se practică în temple în timpul festivităților religioase cotidiene, dar este în mod constant subiacent în mitologia și cultura religioasă. Dansul clasic indian exprimă prin atitudinile sale diverse, *Mudras*, sentimentele divinităților. Codificarea riguroasă a acestei arte își are originea într-un vechi tratat sanscrit, *Natyashastra* („preceptele dansului"), considerat a cincea Veda.
  În ceea ce-l privește pe Șiva, zeul creator și distrugător, acesta este adesea reprezentat ca *Nataradja*, „Regele dansului", simbolizând astfel mișcarea lumii.

Pictura

Cele mai vechi picturi, pe pereții peșterilor unde locuiau strămoșii noștri îndepărtați, aveau poate un rol magic: poate artistul a vrut să facă farmece asupra animalelor pentru a le vâna mai ușor.

Din negura vremurilor, există o pictură religioasă alături de cea profană, dar importanța sa este foarte variabilă în funcție de culturi.

Doar islamul interzice orice reprezentare a creaturilor lui Dumnezeu pentru ca omul să nu se creadă egalul Creatorului. Cultura persană, musulmană dar șiită, a păstrat totuși tradiția remarcabilelor sale miniaturi.

Pentru a ilustra rolul religios al picturii, ne vom limita la două exemple, cel al ortodoxiei creștine și cel al budismului tibetan.

Biserica Răsăriteană a cunoscut, între secolele VIII-IX, sângeroasa dispută a iconoclaștilor. Poate sub influența adversarilor săi arabi, Imperiul Bizantin a considerat ca fiind idolatrie reprezentarea și venerarea imaginilor lui Iisus, ale Maicii Domnului și ale sfinților. În 843, împărăteasa Teodora a reinstaurat definitiv cultul icoanelor[1]. Acest conflict antic a avut ca efect formularea dogmei icoanei.

---

[1] Ea urma astfel deciziile celui de-al doilea Sinod de la Niceea care, în 787, îi condamnase pe iconoclaști.

Conform ortodoxiei, icoanele nu sunt idoli, adică acestea nu sunt de natură divină, dar sunt mai mult decât o operă artistică încă din momentul în care au fost sfințite. Astfel ele pot fi miraculoase. Omul fiind creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, este logic ca o imagine să evoce și să dezvăluie ființa reprezentată.

Icoana înfățișează taina întrupării prin care Dumnezeu s-a făcut Om în persoana lui Iisus Hristos.

Icoana este și suportul necesar rugăciunii, pe care îl găsim nu numai în biserici și în locurile publice, dar pe care ortodocșii evlavioși îl poartă cu ei pentru a se ruga în călătorie.

Icoana este o creație religioasă ce presupune ca artistul să fie și teolog. Renumitul pictor rus Andrei Rubliov este de altfel recunoscut drept sfânt de către Biserica Ortodoxă: perfecțiunea operelor sale a fost considerată inspirată de un fel de viziune mistică privilegiată.

Astfel, imaginea nu exprimă doar spiritualitatea artistului, ci este și o revelație a tainelor divine, reflectând lumea de dincolo. Icoana este locul de întâlnire a cultului și a culturii: asemenea culturii, ea este chemată să evolueze și nu este supusă unor reguli stricte, dar, în calitate de cult, trebuie să urmeze tradiția, atât în ceea ce privește tehnica de pictură, cât și simbolismul formelor și culorilor. De fapt, după ce au fost influențate începând cu secolul al XVI-lea de arta occidentală, mai realistă, icoanele au revenit, de puțin timp, la sursele inspirației tradiționale[1].

Hinduismul și budismul tantrice, în special lamaismul tibetan, folosesc în sens larg reprezentarea cosmosului, numită *mandala*. Este vorba în general de o pictură, dar templele însele pot fi construite după un plan al mandalei; cele mai cunoscute sunt cele din Angkor, Cambodgia, și din Borobudur, Java.

Mandala pictată pe pânză, numită *tangka* în tibetană, este de un simbolism deosebit de bogat. Este o vizualizare a universului al cărui centru este o divinitate sau Buddha însuși. Efigia sa este așezată într-un pătrat deschis pe fiecare parte ca niște uși situate în cele patru puncte cardinale.

---

[1] Protestantismul, spre deosebire de ortodoxie, este de tendință net iconoclastă. Catolicismul împărtășește concepțiile ortodoxe, dar le afirmă cu mai puțină vigoare, acceptând că alături de o artă sacră există și o artă religioasă și chiar o artă cu temă religioasă.

Pătratul este el însuși plasat în cercul în care mandala își are originea numelui[1]. Simbolismul cercului evocă întoarcerea nedefinită a lucrurilor în punctul lor de plecare, asemenea ciclului reincarnărilor.

Realizarea reprezentărilor mandalei lasă loc celei mai mari fantezii, atât în ceea ce privește alegerea divinităților reprezentate, cât și în decorare sau culori. Singura constantă este dispunerea în jurul unui punct central reprezentând Absolutul sau divinul.

Să adăugăm că mandala nu constituie decât un exemplu al picturii de inspirație religioasă a lumii hinduiste și budiste. Bogăția expresiei picturale se exprimă nu numai în temple, ci și pe pereții grotelor precum cea din Ajanta, aproape de Mumbai, sau pe pereții stâncilor ca la Sigiriya, în Sri Lanka. Chiar și atunci când sunt erotice, picturile și sculpturile păstrează încă un conținut simbolic și religios.

Obiectele de cult și de pietate

Celebrarea cultului cere folosirea de obiecte care, datorită funcției lor sacre, sunt adesea pregătite din materiale prețioase și decorate ca adevărate obiecte de artă. Obiectele de pietate sunt cele pe care credincioșii preferă să le aibă pentru a-și evidenția sau susține devotamentul; calitatea lor artistică este foarte inegală sau chiar nulă.

Nu intenționăm să facem aici o enumerare exhaustivă a acestor obiecte diverse. Dorim mai degrabă să arătăm, prin câteva exemple, diversitatea obiceiurilor religioase în domeniu.

Islamul nu folosește niciun obiect special pentru asemenea ritualuri, cu excepția în mod evident a cărții sacre a Coranului. La polul opus, iudaismul, catolicismul și ortodoxia dispun de o foarte largă panoplie de veșminte sau obiecte sacre necesare cultului.

Să ne amintim că pentru anumite rugăciuni evreiești, credinciosul își leagă pe frunte și în jurul brațului stâng filactere (*tefilin*, în ebraică), mici

---

[1] *Mandala* înseamnă „cerc“ în sanscrită și în limbile care sunt derivate din aceasta, precum hindi. Termenul de *mandala* se aplică în zece capitole din Rig-Veda.

cutii de piele conținând patru extrase din Tora. De asemenea, credinciosul poartă un șal, *tallit*-ul, terminat cu 10 franjuri, *țițit*, simbolizând cele 10 porunci. La sinagogă, exceptând sulurile Legii, întâlnim sfeşnicul cu șapte brațe, *menorah*. La el acasă, evreul pios își așază la ușă o *mezuza*, sul de pergament conținând texte sacre. În timpul celebrării Hanuca, sărbătoare semireligioasă, ce durează opt zile și amintește despre eliberarea evreilor din jugul străin, se aprinde în fiecare zi o lampă cu ulei; numele de *hanuca* este atribuit totodată aplicei pe care sunt aşezate opt lămpi ritualice; respectivul obiect nu este folosit decât cu ocazia acestei sărbători. Să menționăm și kipa, acoperământ de cap pe care-l poartă evreii evlavioși în timpul zilei.

Catolicismul abundă în obiecte de cult, mult mai mult decât iudaismul. Există mai întâi lista lungă a veşmintelor sacerdotale (stihar, patrafir, etolă, folosite pentru slujba religioasă, îmbrăcămintea de diferite stiluri și culori a călugărilor și călugărițelor, sutana etc.). Cea a acoperămintelor de cap este și mai lungă (tiara papei, mitra episcopului sau a abatelui, pălăria de cardinal, bareta simplilor clerici, bonetele diverse ale călugărițelor...).

Dacă „haina nu-l face pe om", „îmbrăcarea veşmântului" desemnează întotdeauna intrarea în ordinele religioase. De altfel, plăcerea de a avea o uniformă nu este numai o particularitate a catolicismului: călugării budiști ai Micului Vehicul poartă robe galben-șofran cu un umăr dezgolit, bonzii japonezi din Marele Vehicul, robe gri, pelerinii de la Mecca, o bucată simplă de stofă albă, numeroase femei musulmane dispar sub văl (faimosul *chādar* iranian), descendenții profetului au drept la un turban verde, iar preoții copți etiopieni se remarcă prin surprinzătoarele lor umbrele brodate.

Aceste semne vestimentare distinctive par atât de importante, încât Mexicul, după revoluția din 1917, interzice portul sutanei în public, neputând aboli religia[1].

În ceea ce-i priveşte pe jainiștii sectei digambara, idealul lor, pentru a fi în uniune spirituală cu natura, este să trăiască fără niciun veşmânt...

---

[1] Folosirea sutanei s-a generalizat după Contrareforma catolică din secolul al XVII-lea. Foarte puține tradiții creştine datează din timpul Bisericii timpurii, chiar și folosirea simbolului crucii.

Voalul islamic

Sura 24 (versetul 31) le recomandă credincioaselor: „Să-şi pună văluri peste piepturi şi să nu-şi descopere frumuseţea decât bărbaţilor lor, ori taţilor lor, ori taţilor bărbaţilor lor, ori fiilor lor“... Sura 33 (versetul 59) adaugă: „O, profetule, spune-le soţiilor tale, fiicelor tale şi femeilor credincioşilor să se acopere bine cu gilbaburile lor, căci numai aşa vor fi recunoscute şi nu vor fi necăjite.“ De fapt, este vorba de recomandări privind pudoarea, bărbaţii fiind, se pare, incapabili să se controleze în faţa frumuseţii feminine. În funcţie de ţară, interpretarea Coranului duce la practici foarte diverse. În Afganistan, femeia dispare total sub un fel de cort (acesta este sensul cuvântului *chādar*) care o acoperă din cap până în picioare. În ţările din Golf, femeile au adesea o mască din piele, în timp ce în Africa de Nord poartă un văl subţire transparent care lasă să se ghicească trăsăturile feţei. Guvernele turc şi tunisian interzic portul vălului angajatelor guvernului. Cel al ayatollahilor, în Iran, îl impun tuturor femeilor, chiar şi celor care nu sunt musulmane.

În Marea Britanie, comunitarismul este destul de bine recunoscut şi nimeni nu este şocat că fiecare popor trăieşte respectându-şi obiceiurile. În Franţa, problema voalul este mai dificilă, deoarece o mare parte a musulmanilor au părăsit Algeria pentru a evita teroarea celor care impuneau vălul.

Putem susţine, citind Coranul, că vălul este destinat să protejeze pudoarea femeilor şi să evite ca privirea bărbaţilor să le deranjeze. În lumea occidentală, unde majoritatea femeilor nu sunt acoperite cu văl, cele care poartă vălul atrag privirea, ceea ce duce la opusul scopului propus.

De notat că Singapore are o lege foarte asemănătoare celei franceze care interzice purtarea oricărui însemn religios în şcoala publică. Unele tinere au fost exmatriculate pentru că au refuzat să renunţe la *tulung* („văl“ în malaysiană).

Pentru a reveni la obiectele cultului, creştinismul în ansamblu, cu excepţia mişcării disidente Iglesia ni Kristo din Filipine, este foarte ataşat de cruce. Acest instrument de supliciu al lui Iisus a căpătat şi un sens simbolic

prin care Mântuitorul, între cer și pământ, atrage toți oamenii spre Tatăl său din ceruri. De aceea găsim crucifixe, cu sau fără Iisus crucificat, în toate bisericile catolice sau ortodoxe, dar și în templele protestante. În Vinerea Mare, comemorarea morții lui Iisus, preotul prezintă crucifixul credincioșilor pentru a fi sărutat în semn de respect și dragoste...

Cu ocazia slujbei religioase, preotul folosește diverse obiecte, adesea din metal prețios ori bogat decorate, sau uneori de o extremă simplitate: anafornița în care este păstrată anafura, vasul de împărtășanie, talerul pe care se depun și potirul în care se pune vinul sfințit. Chivotul servește la prezentarea Sfintei Împărtășanii[1], cădelnița este un vas de ars mirodenii, sfeștocul servește la stropirea credincioșilor sau a catafalcului înmormântărilor cu apă sfințită pe care o găsim și la intrarea în biserică, într-un agheasmatar; credincioșii își udă degetele în acesta înainte de a-și face semnul crucii. Episcopul, în ceremoniile solemne, poartă o cârjă episcopală, semn al rolului său de păstor, dar și un inel cu ametist[2]. Anumite biserici păstrează moaște ale sfinților în cutii prețioase, dacă nu chiar corpul întreg într-o raclă.

Biserica Catolică păstrează astfel un set heteroclit de obiecte care i-au fost lăsate moștenire de o istorie veche de 2 000 de ani. Ea nu-i acordă mai multă importanță decât se cuvine și se debarasează treptat de ceea ce este foarte vechi, precum *sedia gestatoria*, tronul în care era purtat papa. Nu trebuie deci să ne surprindă contrastul între anumite ceremonii solemne unde se etalează un întreg alai al unei epoci triumfaliste și celebrarea liturghiei într-o cameră de muncitor unde un bol și o farfurioară sunt folosite drept potir și vas de împărtășanie: este vorba de aceeași slujbă religioasă și doar semnificația sa profundă are importanță.

În celelalte religii, amintim folosirea tibetană a moriștilor de rugăciune și pe cea, des întâlnită în budism, a clopotelor; se obișnuiește, la intrarea într-o mănăstire, să lovești clopotul care se găsește acolo, legănând o bucată de lemn de aproximativ un metru lungime agățată de două corzi.

---

[1] Sfânta Împărtășanie este sinonimă cu euharistia, iar ostia, în catolicism, este un fel de pâine nedospită care devine, prin sfințire, trupul lui Iisus, consumat la împărtășanie.

[2] Ametistul avea reputația de a proteja de beție; este originea acestui cuvânt grec, extras din *methuein*, „a se îmbăta" (*cf.* metan, metilen...).

În animismul african, un rol esențial le este acordat măștilor. Inițiatul care o poartă devine cu adevărat zeul reprezentat, îi preia vocea și gesturile. Măștile autentice dețin, se spune, puteri magice, ceea ce nu este în mod evident cazul creațiilor artizanale destinate turiștilor.

În hinduismul tradițional se presupune că statuile zeilor conțin o fărâmă din divinitatea pe care o reprezintă și de aceea sunt adorate cu respect.

Tentația de a-și face idoli pare să fie de altfel o constantă a naturii umane. Evreii, inventatori ai monoteismului, au făurit în timpul exodului, în perioada lui Moise, un vițel de aur, simbol al tendinței noastre permanente de a-l readuce pe Dumnezeu la dimensiunile derizoriului. Se cuvine deci să prezentăm nuanțat obiectele de pietate: pot fi la fel de bine un suport material pentru a ne îndrepta gândurile spre Dumnezeu, dar și o reducere ridicolă a divinului la o caricatură de sacru.

Anumite obiecte de pietate, precum mătăniile, sunt recomandate ca suport de rugăciune: fiecare dintre mărgelele care le compun reprezintă o rugăciune pe care credinciosul o recită, apoi trece la următoarea lăsând mărgeaua să-i alunece printre degete.

Mătăniile creștine conțin un crucifix ce simbolizează rugăciunea *Crezului* cu care începe recitarea; se continuă cu trei *Bucură-te, Marie,* apoi câte cinci „decade", fiecare decadă conținând un *Tatăl Nostru* și zece *Bucură-te, Marie.* Rozariul este recitarea a trei șiraguri de mătănii complete. Aceste rugăciuni susțin meditarea asupra diferitelor episoade, vesele, dureroase sau glorioase, ale vieții lui Iisus și a Maicii Domnului. Cele 150 de *Bucură-te, Marie* ale rozariului amintesc de cei 150 de psalmi ai Bibliei.

Și musulmanii folosesc mătăniile; acestea cuprind 99 de boabe corespunzând celor „mai frumoase nume atribuite lui Dumnezeu", adică diferitele sale calități, precum „compătimitorul", „atotputernicul" etc. O a 100-a boabă este rezervată „numelui necunoscut" al lui Dumnezeu. Foarte des mânuirea mătăniilor nu este decât o ocupație a degetelor fără ca fidelul să se oblige la o meditație deosebită.

Apartenența la o religie se traduce frecvent prin purtarea unui lănțișor în jurul gâtului. Creștinii îi atașează o cruce a cărei formă variază după Biserici: crucea hughenotă, de exemplu, este o cruce de Malta de care este agățat un porumbel, simbol al Sfântului Duh. În islam se folosește „mâna

Fatimei". Despre Fatima, fiica profetului, se crede că alungă deochiul şi cele cinci degete ale mâinii simbolizează cei cinci stâlpi ai islamului. În ceea ce îi priveşte pe animişti, aceştia poartă cu plăcere amulete, numite şi fetişuri; aceste săculeţe de piele conţin diverse ingrediente cu putere magică, păr sau prafuri de coarne de animale etc. Există fetişuri diferite în funcţie de boala sau de blestemul de care vrem să ne protejăm.

Acasă, credincioşilor le place să se înconjoare de obiecte pioase: budiştii şi hinduiştii au un altar domestic unde ard beţişoare de tămâie spre cinstirea strămoşilor sau unei divinităţi; creştinii aşază bucuroşi un crucifix la căpătâiul patului lor la care se adaugă uneori o crenguţă de merişor sfinţit cu ocazia sărbătorii Floriilor[1]; cât despre musulmani, aceştia îşi decorează pereţii cu caligrafii ale diverselor versete din Coran.

Am putea să mărim lista menţionând imaginile pioase pe care creştinii le imprimă cu ocazia unui deces sau a unei prime împărtăşanii, „medalia făcătoare de minuni", ex-voto-urile aşezate în biserici în semn de recunoştinţă pentru o rugăciune împlinită, diverse statuete, imagini sau icoane etc. Comerţul cel mai mercantil profită de locurile de pelerinaj pentru a oferi persoanelor devotate gadgeturi surprinzătoare, precum statuete fosforescente ale Maicii Domnului conţinând apă de la Lourdes...

Calitatea artistică mai mult decât îndoielnică a unor astfel de obiecte contrastează puternic cu acele culmi ale artei umane care sunt foarte des locurile de cult.

LOCURILE DE CULT

Există două moduri de a concepe un loc de cult: poate fi locuinţa zeului, iar credincioşii se duc acolo pentru a-l omagia; poate fi de asemenea un

[1] Floriile comemorează primirea triumfală a lui Iisus la Ierusalim cu câteva zile înainte de moartea Sa; o sărbătorim în duminica dinaintea Paştelui. De notat, pe de altă parte, că Iisus al crucifixului jansenist are braţele aproape verticale pentru a indica, se pare, numărul redus al aleşilor acestei doctrine pesimiste a creştinismului.

loc de adunare a credincioșilor cu a cărui prezență zeul poate, sau nu, să se mândrească.

La prima vedere, această distincție pare foarte teoretică deoarece, oricum, credincioșii se reunesc în jurul unui zeu invizibil. Cu excepția poate a animismului african care sacralizează mai degrabă copaci, păduri, mlaștini sau animale, toate religiile au templele lor.

În concepția tradițională a hinduismului, o parte a divinității locuiește în statuia care o reprezintă; templul este deci casa zeului, ceea ce justifică manifestările de respect ale credincioșilor: aceștia se purifică prin abluțiuni, se descalță, aduc flori sau ofrande.

În perioada în care exista Templul din Ierusalim, înainte de distrugerea sa, în anul 70, Dumnezeul evreilor locuia acolo într-o parte a clădirii numită Sfânta Sfintelor. Această încăpere era atât de sacră, încât doar marele preot putea să intre, dar cu riscul de a muri fulgerat dacă nu era în starea de puritate ritualică. Cum un asemenea lucru era foarte nesigur, marele preot își vedea prestigiul crescut la fiecare ceremonie, dar, din precauție, nu intra în Sfânta Sfintelor decât cu o funie legată de gleznă: dacă i se întâmpla ceva rău, putea fi astfel scos afară, nimeni neputând să-l salveze într-un loc atât de sacru.

De la distrugerea Templului, nu mai există decât sinagogi (*beth knessoth*, „casa adunărilor", în ebraică)[1], adică locuri de reunire a credincioșilor.

Cuvântul „biserică" înseamnă de asemenea „adunare", dar în limba greacă. Doar la sfârșitul persecuțiilor, în secolul al IV-lea, au fost construite clădirile dedicate oficial cultului, unde se puteau păstra bucățile sfințite din Sfânta Împărtășanie. Astfel, datorită credinței în prezența reală a lui Iisus Hristos în pâinea dospită, fiecare biserică este, într-un anumit fel, casa Dumnezeului celui Viu.

În schimb, Bisericile protestante care nu cred în această prezență reală nu sunt, ca și sinagogile și moscheile, decât un loc de adunare a credincioșilor.

În budism, monumentele religioase sunt, înainte de toate, constituite din *stupe*, care, contrar templelor altor religii, sunt edificii pline în exteriorul

---

[1] Adunarea Națională a Israelului se numește Knesset, iar sinagogă se spune *kenis* în arabă.

cărora se reunesc credincioșii. Uneori *stupa* are o funcție de cutie cu moaște și conține, de exemplu, un dinte al lui Buddha.

Este interesant de comparat construcțiile religioase din diverse puncte de vedere: arhitectură, decorațiuni și mobilier, întrebuințarea lor și condiții de acces.

Arhitectura

Incontestabil, edificiile religioase sunt cele mai frumoase opere arhitecturale pe care le-a realizat omul vreodată. Aceasta nu le împiedică, dimpotrivă, să răspundă unor scopuri funcționale și să exprime un mesaj spiritual.

În mod normal, locul de cult se află în centrul orașului și se înalță către cer, ca pentru a atrage credincioșii spre Dumnezeu. Din vârful clopotniței sau al minaretului, fidelii sunt chemați să își trăiască aventura spirituală.

Când o religie este persecutată sau minoritară, nu poate să-și preaslăvească astfel credința. De aceea, sinagogile, uneori bogat decorate în interior, se adăpostesc în spatele unor fațade discrete. Uneori, cum este cazul Catedralei Sfântul Patrick din New York, clopotnița, în loc să domine orașul, este închisă între zgârie-nori, de parcă materialismul triumfător caută să sufoce religia.

Pretutindeni totuși, speranța pe care oamenii și-o pun în Dumnezeu acordă templului, bisericii, pagodei sau moscheii un rol social major în cadrul satului sau al metropolei.

Cu titlu ilustrativ, vom prezenta caracteristicile arhitecturale ale stupelor budiste, ale moscheilor și bisericilor creștine.

Edificiile religioase ale cultului budist sunt mănăstirile. Acestea cuprind diverse clădiri utilitare pentru călugări, săli de rugăciune, dar mai ales o statuie a lui Buddha, așezat în picioare sau culcat, adăpostită sau în aer liber, de dimensiune foarte mare. Cât despre stupa, ea este mai mult un monument comemorativ decât un edificiu al cultului. Funcția sa religioasă este de a fi un loc de pelerinaj. În mod normal, stupele adăpostesc o relicvă a lui Buddha, dinte sau păr cel mai adesea, dar s-au înmulțit și au devenit

simbolul credințelor budiste, fără să conțină neapărat o relicvă. Le găsim în mănăstiri, dar, frecvent, și în locuri izolate.

În general, o stupa este constituită din cinci părți simbolizând cele cinci elemente: de la bază la vârf, pământul, apa, focul, aerul și eterul, adică vidul sau nirvana. Baza este pătrată, iar părțile superioare sunt rotunjite. Moaștele, când acestea există, sunt așezate în vârf. Întâlnim numeroase stiluri de stupe, unele având scări destul de rigide pe cele patru laterale pentru a ajunge la înălțimea relicvei și patru mici nișe laterale. Corpul stupei este frecvent semisferic, simbolizând muntele Meru, axă și centru al universului, conform mitologiei indiene. Uneori, stupa este decorată cu un ochi care simbolizează cunoașterea și baza sa este înconjurată de moriști de rugăciuni pe care pelerinul le pune în acțiune deplasându-se în jurul monumentului în sensul acelor de ceasornic. În unele temple, precum Angkor, în Cambodgia[1], sau Borobudur, în Java, stupa este partea centrală a unei compoziții arhitecturale înfățișând o mandala, după cum am văzut anterior, în articolul despre pictură.

Precizăm că termenul de stupa aparține limbilor Indiei; se numește *dagoba* în Sri Lanka, *chörten* în Tibet, *chedi* sau *prang* în Thailanda etc.

În ceea ce privește termenul de pagodă, nu există o definiție precisă: este un cuvânt din limba tamilă, *pagavadam*, care desemnează o divinitate și care a trecut apoi prin portugheză pentru a se atribui în principal edificiilor religioase chineze, mai ales unor tipuri de stupa în formă de turn cu acoperișurile suprapuse.

Moscheea este locul în care musulmanul își face rugăciunea[2]. Pentru a se izola spiritual, îi este suficientă o rogojină. Într-o tabără de nomazi, locul de rugăciune se reduce la un colț de deșert înconjurat de câteva crengi spinoase, *zeriba*. În aglomerațiile urbane, moscheile sunt construite din materiale dure și pot lua proporțiile unor monumente mărețe.

---

[1] Angkor este un templu vișnuit.

[2] În arabă, *masdjid* este, vorbind la propriu, locul în care se prosternează (radical S.Dj.D.). Este pronunțarea egipteană a acestui cuvânt, „masguèd", din care a derivat „moschee". O mare moschee se numește *djamî*, din radicalul însemnând „a se aduna"; ortografierea turcă a cuvântului este *cami*.

Moscheea cuprinde atunci un perete la exteriorul căruia se găsesc cele necesare pentru abluţiuni, o curte destul de mare, numită *sahn*, şi, în cele din urmă, sala de rugăciune, moscheea propriu-zisă.

Toate moscheile sunt construite astfel încât credincioşii să se roage înspre Mecca, o nişă în perete indicând respectiva direcţie.

Stilul moscheilor variază mult în funcţie de ţări şi perioade, cel mai des întâlnite fiind acelea cu portic (Damasc, Kairouan...) sau moscheele cu cupole (Bagdad, Istanbul...), în timp ce, în Indonezia şi în provincia iraniană Guilan, aproape de Marea Caspică, sunt destul de discrete şi seamănă cu un bungalou cu acoperişul cu patru pante.

Numărul minaretelor indică importanţa moscheii: maximumul este şapte pentru moscheea de la Mecca; Moscheea Albastră din Istanbul numără şase, dar unele moschei importante pot avea şi un singur minaret. Forma minaretului este de asemenea caracteristică diferitelor stiluri musulmane: în Maroc, sunt cu secţiune pătrată cu o decoraţiune verde şi albă; în Turcia, rotunde, sobre şi foarte înalte; în Iran, rotunde şi lucrate cu foarte mare minuţiozitate cu un balcon circular în consolă pentru muezin.

Abundenţa veniturilor din petrol în anumite ţări musulmane a dat un nou avânt construcţiilor de moschei. Donatori generoşi le-au înmulţit în Africa Neagră, în timp ce afirmarea islamului ca religie majoritară a făcut ca ţări precum Pakistan, Indonezia sau Malaysia să-şi înzestreze capitala cu moschei prestigioase. Este curios de constatat că perioada cea mai înfloritoare de construcţie a locurilor de cult se situează, pentru islam, ca şi pentru creştinism, la vreo douăsprezece secole de la apariţia lor.

În ceea ce priveşte bisericile, a căror arhitectură le este bine cunoscută cititorilor occidentali, ne vom limita la câteva remarci subliniind unele particularităţi ale acestora.

Primele biserici au fost deseori construite pe locul templelor păgâne anterioare. Această practică a fost reluată în momentul cuceririi coloniale spaniole în America. Chiar şi astăzi, rămân urme de sincretism la populaţiile indiene care îşi adoră foarte des vechii zei sub trăsăturile sfinţilor creştini.

Obiceiurile de a construi bisericile cu faţada spre est şi de a le da o formă de cruce îşi pierd din putere; bisericile sunt acum construite în funcţie de

terenul disponibil, iar arhitectura poate da curs liber inspirației arhitectului. De exemplu, bazilica Saint-Pie-X din Lourdes este ovală și subterană. Trecutul ne-a lăsat totuși biserici originale, precum cele rupestre din Cappadocia, în Turcia, sau cele din Lalibela, în Ethiopia, toate săpate în stâncă, primele deasupra solului, celelalte dedesubtul acestuia.

În general, se pare că bisericile prezintă mai multă varietate de forme decât moscheile care se rezumă la două sau trei tipuri bine definite.

Frecvent, moscheile și bisericile sunt construite în apropierea unui cimitir, de parcă prezența locului de cult facilitează accesul la viața eternă.

Accesul la locurile de cult

Anumite religii nu permit accesul străinilor în toate sau într-o parte din locurile lor de cult. Islamul le interzice chiar complet non-musulmanilor cele două orașe sfinte Mecca și Medina. Totuși, accesul în moschei este autorizat, cu condiția de a avea o ținută decentă și de a te descălța (sau uneori de a purta peste încălțăminte un fel de pantofi de pânză). Femeile nu sunt primite cu brațele dezgolite sau cu decolteuri, uneori portul vălului fiind impus. Anumite moschei, deosebit de sacre, le sunt interzise necredincioșilor (în Iran, cele din Qom și Mashhad). Pentru rugăciune, o parte a moscheii este rezervată uneori femeilor.

Iudaismul impune vizitatorilor sinagogilor să aibă capul acoperit, în timp ce în bisericile creștine, bărbații au capul descoperit și femeile trebuie să fie acoperite. Acest ultim obicei a dispărut în catolicism. Nici iudaismul, nici vreo ramură a creștinismului nu interzic accesul în locurile de cult; se impune doar o atitudine decentă și discretă pentru a nu deranja rugăciunea.

La fel se întâmplă și în templele budiste. În schimb, hinduismul le limitează credincioșilor săi accesul în părțile cele mai sacre ale sanctuarelor, ca la Tiruchirappali, în sudul Indiei, unde doar trei incinte din șapte sunt deschise străinilor. În schimb, accesul vacilor, animale sacre, este în totalitate permis.

Decorare și amenajare interioară

Modul de rugăciune condiționează amenajarea construcțiilor religioase. Podeaua moscheilor este acoperită de împletituri sau covoare pentru a facilita prosternarea credincioșilor; decorarea este pur abstractă și poate cuprinde, în plus, versete din Coran, numele caligrafiate ale lui Allah, Mahomed sau ale primilor califi. Un amvon îi permite imamului să rostească rugăciunea.

Bisericile catolice adăpostesc picturi sau basoreliefuri înfățișând cele douăsprezece opriri ale „drumului crucii", reprezentare prin imaginea judecării și a crucificării lui Iisus Hristos. Se adăugă statui ale diverșilor sfinți, care se acoperă cu pânză din nalbă în Vinerea Mare în semn de doliu. Altarul pe care preotul sau preoții oficiază slujba religioasă este, începând cu Conciliul Vatican II, îndreptat spre credincioși. Anumite biserici sunt pictate sau decorate cu tablouri sau tapiserii, altele sunt sobre. Amvonul din vechile biserici nu mai este utilizat de la generalizarea folosirii microfoanelor. Confesionalele permit primirea tainei „iertării" în anonimat.

Acompaniamentul muzical se efectuează la orgă, în marile biserici, și la simplul armoniu, în cele mai modeste. Uneori sunt susținute în biserici concerte de „muzică spirituală". Ortodoxia nu permite utilizarea instrumentelor muzicale, corurile cântând *a capella*.

Bisericile ortodoxe au o catapeteasmă, perete despărțitor întretăiat de trei uși care separă credincioșii de altar. Catapeteasma nu se deschide decât în momentul sfințirii.

În bisericile ortodoxe nu există scaune: credincioșii rămân în picioare, ceea ce permite o mai bună ocupare a suprafeței și explică, pe de o parte, dimensiunea redusă a acestora.

Bisericile au adesea decorațiuni exterioare: sculpturi înfățișând scene biblice, echivalent în piatră al benzilor noastre desenate moderne. Scene analoage apar pe vitralii, precum faimosul Drum al Crucii breton. Regăsim această grijă a învățăturii prin imagine în mănăstirile budiste și templele hinduiste. Primele înfățișează scene din viața lui Buddha; celelalte prezintă diverse teme, uneori erotice (dragostea fizică simbolizează reînnoirea

continuă a naturii, uniunea necesară a principiilor masculin şi feminin, dar şi cultul fecundităţii).

Indiferent de religie, trebuie subliniat că fiecare element de decorare are o semnificaţie simbolică. Este vorba de un adevărat limbaj de iniţiat care trebuie obligatoriu descifrat dacă vrem cu adevărat să înţelegem arta religioasă.

LIMBA ŞI RELIGIA

Dacă Dumnezeu le vorbeşte într-adevăr oamenilor, aşa cum susţin religiile revelate, ce limbă foloseşte El? Întrebarea ne face să zâmbim, căci ne imaginăm cu greu un Dumnezeu atotputernic care nu ar reuşi să se facă înţeles în lipsa unor buni traducători sau, mai mult, un Dumnezeu care şi-ar privilegia adepţii cu o limbă specială.

Am putea deci să ne gândim că limba ocupă în religii acelaşi loc, şi nu mai mult decât în orice altă activitate umană: cel al unui mijloc de comunicare indispensabil.

De fapt, raporturile dintre limbi şi religii se dovedesc mult mai complexe, astfel încât merită să aprofundăm această analiză.

Conform mitului biblic al Turnului Babel, diversitatea limbilor ar fi replica divină la orgoliul oamenilor doritori să ridice o construcţie până la cer. Mult mai târziu, în Evanghelie, Sfântul Duh repară parţial pagubele dându-le apostolilor capacitatea de a se exprima brusc într-o multitudine de limbi.

Printre atâtea limbi transmiţând culturile popoarelor pământului, vanitatea umană – numai să nu fie voinţa lui Dumnezeu? – le-a ridicat pe unele dintre ele la rangul de limbi sacre.

Uneori acest lucru este luat în sens figurat: limba se bucură de o veneraţie specială, deoarece este cea din textele religioase antice. Din respect pentru tradiţie, religia încearcă să protejeze respectiva limbă. Astfel stau lucrurile cu ebraica pentru Biblie, cu sanscrita pentru clasicii hinduismului, cu pali pentru cei din budismul Theravada, cu *ge'ez* pentru liturghia

etiopiană, cu slavona pentru ortodoxia slavă şi, până de curând, cu latina pentru Biserica Catolică.

În schimb, araba în care este scris Coranul este, pentru un musulman, chiar limba cuvântului lui Dumnezeu. Orice traducere a Coranului într-o limbă străină nu este deci decât o tentativă slabă de imitare care nu poate înlocui accesul direct la citirea textului divin. De aceea, rugăciunile islamului sunt întotdeauna rostite în arabă, chiar şi de musulmanii care nu vorbesc această limbă. Astfel, popoarele de limbă arabă, limba profetului Mahomed, au o poziţie de popor ales pe plan lingvistic care nu are echivalent în istorie.

O astfel de situaţie le permite, câteodată, să păcălească, în mod conştient, minorităţile lingvistice în numele religiei. Berberii şi kabilii din Africa de Nord cunosc această situaţie, dar, din moment ce sunt musulmani, pot ei oare să reziste cu adevărat influenţei limbii Coranului?

Ebraica, şi ea, este în mod simultan limba cărţii sacre, a rugăciunilor liturgice şi a poporului care a fondat religia iudaică. Diferenţa de arabă ţine de faptul că islamul atestă un prozelitism care priveşte şi limba, în timp ce iudaismul nu caută să se extindă. În Israel, ebraica este un liant puternic al poporului evreu, la fel ca religia sau sionismul[1].

Cât despre latină, aceasta nu a fost niciodată mai mult decât un instrument de comunicare. Era limba paspartu a creştinătăţii şi a deţinut, pentru mult timp, în relaţiile internaţionale, rolul pe care caută să-l joace astăzi engleza. Dar latina nu a beneficiat niciodată de exclusivitate: ritualurile catolice orientale nu au folosit-o niciodată, ci limbi diverse precum greaca, aramaica, georgiana, siriana şi chiar araba. La vederea importanţei crescânde a diverselor popoare de cultură non-europeană în sânul Bisericii Catolice, decizia de a oficia slujba religioasă în limba credincioşilor a fost luată la Conciliul Vatican II (1962–1965). Această măsură a suscitat protestele creştinilor legaţi în mod sentimental de

---

[1] Sionismul este cel care, la sfârşitul secolului al XIX-lea, a redat vigoare ebraicii. Aceasta nu exista decât în liturghie, evreii din exil vorbind idiş, latina sau limba din ţările lor de adopţie. Ebraica modernă numără 55 000 de cuvinte, în timp ce Biblia nu conţine decât 7 704.

latina copilăriei lor, deși limba lui Iisus Hristos a fost aramaica, iar cea a Evangheliilor, greaca. Înainte de deciziile conciliului, Maica Domnului dă exemplul folosirii limbilor locale cu ocazia aparițiilor sale: ea vorbea dialectul gascon în Lourdes și portugheza la Fatima; ea continuă la fel în prezent și se exprimă în croată la Medjugorje și în kinyarwanda la Kibeho...

În mod ciudat totuși, latina s-a menținut mult timp în China, în Biserica Catolică, din cauza lipsei mijloacelor financiare pentru a schimba cărțile de rugăciuni.

Protestantismul, care stă de altfel la originea folosirii limbilor naționale în creștinism, a fost întotdeauna preocupat de a face accesibile Sfintele Scripturi popoarelor de limbi diferite. Asociația Gideonilor și Institutul catolic pentru scrierile misionare și-au făcut o specializare din traducerea lor în numeroase limbi.

În schimb, ortodoxia este mai mult legată de tradiție. Deși la origine fiecare Biserică ortodoxă a folosit limba comună a teritoriului său, liturghia s-a păstrat neîntrerupt în limba epocii în care a fost constituită. Cazul este deosebit de evident în Africa Orientală, unde se păstrează limba coptă în Egipt și geez în Ethiopia, limbi astăzi de neînțeles pentru credincioși.

Numeroase religii animiste africane folosesc limbi secrete rezervate vrăjitorilor și inițiaților. În alte cazuri, ca în Tibet sau în Cambodgia, anumite cuvinte diferă după cum se adresează unui preot sau unui oarecare muritor. În alte părți, precum în religiile tribale ale Pacificului, unele cuvinte devin tabuuri, adică sacre, în urma unui eveniment special; utilizarea lor este deci interzisă și sunt înlocuite cu altele. În India, brahmanii folosesc mai mult decât membrii celorlalte caste cuvinte sanscrite, astfel încât vocabularul a doi brahmani ce vorbesc limbi diferite, ca limba hindi și limba tamilă, se înțeleg mai bine decât un brahman și unul din afara castei.

Acest lucru ne determină să abordăm problema vocabularului adecvat religiilor.

VOCABULARUL RELIGIILOR

Orice tehnică dă naştere propriului său vocabular. Pentru a vorbi despre Dumnezeu, despre supranatural şi despre necunoscut, nu este surprinzător că suntem forţaţi să recurgem la un vocabular special sau la înţelesuri simbolice ale limbii curente. La aceasta se adaugă tendinţa oricărui specialist de a-şi face ştiinţa inaccesibilă folosind cuvinte pe care doar iniţiaţii pot să le înţeleagă[1]. Clericii tuturor religiilor nu se sustrag de la această lege, cu atât mai mult cu cât unii par să aibă părerea perfidă că puterea lor va fi mai de temut dacă este de neînţeles. Numeroşi credincioşi naivi se delectează încercând să atingă inaccesibilul, pur şi simplu pentru că nu înţeleg ce li se cere să spună. Cazul este deosebit de clar în anumite secte de inspiraţie hinduistă, care se străduiesc să pătrundă în Occident. Cuvântul este considerat ca având o valoare prin el însuşi, iar repetarea mantrelor ţine loc de rugăciune. Pe această credinţă se bazează folosirea moriştii de rugăciune. Şi sufismul musulman utilizează litanii nesfârşite de formule sacre.

În aceste exemple, nu reflecţia este căutată, ci o stare secundară generată de frumuseţea şi farmecul cuvintelor.

Dacă, din contră, considerăm că vorbele sunt făcute pentru a fi înţelese, trebuie să recunoaştem că religiile orientale nu sunt singurele care se exprimă într-un limbaj ermetic. Decreştinarea relativă a Europei face echipă bună cu neînţelegerea din ce în ce mai mare a vocabularului Bisericilor. Poate că ar fi indicat să reamintim semnificaţia câtorva cuvinte al căror sens etimologic s-a pierdut.

Limba franceză a împrumutat vocabularul Bisericii Catolice din limbile greacă şi latină.

Din greacă provin în special:

„Înger", din grecescul *aggelos* care înseamnă „mesager", în expresia „mesager al lui Dumnezeu". „Evanghelie" este derivat din acesta prin

---

[1] Molière a denunţat pedanteria medicilor din timpul său. De ce să acţionăm simplu când putem acţiona complicat? Hematom şi hemoragie nu sunt ele mai impresionante decât vânătaie şi sângerare?

adăugarea prefixului *eu* care înseamnă „bun“: este, vorbind la propriu, o veste bună.

„Apocalipsă“ înseamnă „revelare“. Este titlul unei cărți a Sfântului Ioan, ultima din Vechiul Testament; întâlnim aici descrierea simbolică a Judecății de Apoi, astfel încât cuvântul a căpătat, în secolul al XIX-lea, sensul de „catastrofă finală“.

„Epifanie“ format din *epi*, „asupra“, și *phanein*, „a apărea“, se poate traduce prin „manifestare“.

„Liturghie“ înseamnă „serviciu public“, este serviciul lui Dumnezeu.

Euharistie, episcop, ecumenism, preot, teologie, pe care le-am explicat anterior, sunt și ele de origine greacă.

Din latină, putem adăuga:

„Asumpțiune“ („Adormire“), din *ad sumere*, „a lua cu sine“; conform catolicilor și ortodocșilor, Maica Domnului s-a ridicat la ceruri după moartea sa din voința lui Dumnezeu; cuvântul *adormire* i se opune lui „înălțare“, întrucât Iisus Hristos s-a ridicat la ceruri El Însuși.

„Caritate“, din *carus*, „drag“, caritatea este dragostea față de ceilalți și nu o pomană de care trebuie să te descotorosești.

„Paroh“ (*curé*, în limba franceză) provine din verbul *curare*, „a îngriji“, și înseamnă cel care are grijă de o parohie. Substantivul arab *el Khoury* înseamnă „parohul“. „A procura“, „procuror“, „procurare“ sunt din aceeași familie.

„Mesă“, din *missa*, „trimisă“. Oficierea mesei se încheie prin cuvintele preotului: *ite, missa est*, „Mergeți în pace, rugăciunea noastră a fost trimisă.“ Printr-o prescurtare familiară, *missa* desemnează slujba religioasă în ansamblul său.

„Patimă“, din verbul latin *patior*, „a suferi“; patimile pe care Iisus le-a îndurat până la moarte sunt cea mai mare dovadă de iubire pe care El putea să le-o dea oamenilor. De aceea, începând cu secolul al XIII-lea, „patimă“ a căpătat sensul derivat de dragoste fără limite.

„Testament“ (Vechiul Testament, Noul Testament) provine din cuvântul latin *testamentum*, format pornind de la *testis*, „martor“. Mai spunem încă a „proba în justiție pentru a mărturisi“, adică să raportezi ce ai văzut. În această privință, testament are un sens apropiat de cuvântul modern, din limba franceză, „reportaj“. Cuvântul *testamentum* a fost folosit în traducerea Bibliei

în latină din greacă; redă cuvântul *diatheke* care înseamnă „convenție", „pact". Cele două Testamente, Vechiul și Noul, care împreună formează Biblia, sunt deci totodată pacte între Dumnezeu și oameni, dar și relatarea celor întâmplate. Sensul obișnuit al cuvântului testament, în care sunt consemnate ultimele dorințe, nu este legat de cele precedente decât prin faptul că un testament trebuie să fie redactat în prezența unor martori.

Sunt de asemenea de proveniență latină: miracol, „lucru de care ne mirăm"; pontif, „cel care face un pod (între cer și pământ)"; redempțiune (mântuire), „răscumpărare" etc.

Frecvent, cuvinte religioase luate într-un sens profan au intrat în vocabularul curent. Vorbim despre botezul focului referindu-se la prima experiență a luptelor, despre geneză pentru originea unui eveniment, despre dogmă pentru o poziție intelectuală indiscutabilă, despre tabuuri sexuale...

Dar prezența religiilor se manifestă în mod special în prenume și, uneori, în numele de familie.

Nume și prenume inspirate din religie

Conform unei vechi credințe păgâne, a da unui copil numele unui personaj celebru îi conferă calitățile acestuia sau îi asigură protecția[1]. Și astăzi, locul ocupat de cuvintele de origine religioasă este important în majoritatea civilizațiilor. Astfel în religiile monoteiste, iudaism, creștinism și islam, se întâlnesc frecvent nume de îngeri sau ale personajelor din Biblie:

- Avraam, și echivalentul său arab Ibrahim;
- Moise (Moshe în ebraică și Musa în arabă);
- Solomon (Shlomo în ebraică și Suleiman sau Sliman în arabă);
- Iosif (Yussuf în arabă);
- David (Daud în arabă);

[1] Cel mai ciudat în această privință este cazul împăratului din Annam, Nguyen, care a impus tuturor supușilor săi să-i poarte numele. De aceea există atât de mulți vietnamezi care se numesc Nguyen fără să aibă legături de rudenie, nici între ei, nici cu suveranul.

- Iacob (Yakub în arabă);
- Aaron (Harun în arabă);
- Gabriel (Djibril în arabă);
- Mihail (Mīkhā'īl în arabă);
- Ioan (Yahya în arabă)...

În *creștinism*, prenumele sunt numele sfinților, ele însele de origini diverse și uneori surprinzătoare. De exemplu, limba greacă a dat Filip (literal, „iubitor de cai"), Vasile sau Vasili („rege"), Ecaterina („pură"), Anastasia („înviere")... Latina a dat Claudiu („cel care șchioapătă"), Maxim („cel mai mare"), Octavian („al optulea născut"), Renata („renăscută", grație botezului), Felix („fericit")... Numeroasele nume de sfinți de origine germanică sunt formate pornind de la componente păgâne precum *bern* („urs"), *wulf* („lup"), *arn* („vultur"), *berht* („strălucitor"), *hard* („dur"), *gari* sau *geri* („lance"), *helm* („cască"), *wald* („putere"), *frid* („pace"), *ric* („bogat" sau „rege"), *hlod* sau *hrod* („glorie"), *adal* sau *edel* („nobil") etc. Astfel se explică prenumele următoare: Bernard (*bern-hard*, „urs puternic"), Gerard (*geri-hard*, „lance tare"), Adela („nobilă"), Adolf (*adal-wulf*, „lup nobil"), Rudolf (*hrod-wulf*, „lup faimos"), Rodrigue (*hrod-ric*, „rege faimos"), Robert (*hrod-berht*, „faimă strălucitoare"), Albert (*adal-berth*, „nobil" și „strălucitor"), Arnaud (*arn-wald*, „vultur puternic") etc. Aceste prenume sunt martorele creștinării populațiilor germanice din Europa Occidentală începând cu sfârșitul secolului al V-lea.

Cu toate acestea, alte prenume creștine au fost firește împrumutate de la apostoli (Matei, Marcu, Luca, Toma...), în timp ce altele, derivate din ebraică, îl evocă explicit pe Dumnezeul unic. Astfel stau lucrurile cu majoritatea numelor începând cu *Io-* (*Yahweh* = Creatorul) sau terminându-se cu *–el* (Dumnezeu), de exemplu, Ionatan („Domnul a dat", dar al lui Dumnezeu), Iosua (*Yéshua*, „Domnul salvează", a cărui variantă este Iisus), Ioil („Domnul este Dumnezeu"), Emanuel („cu noi este Dumnezeu", „Dumnezeu este cu noi"), Mihail („cel ce se aseamănă cu Dumnezeu")...

Unele din aceste nume, pronunțate în diverse limbi, au luat forme variate: Ioan („Domnul este milos") a devenit John în engleză, Jehan în franceza veche, Jean în franceză, Hans în germană, Sean în Irlanda, Yann

în bretonă, Evan în galeză, Ivan în rusă, Ian în olandeză, Juan în spaniolă, Giovanni în italiană etc.

În *islam*, referirea la musulmani celebri este de asemenea frecventă. Numele profetului Mahomed este cel mai des luat drept prenume, dar întâlnim frecvent și pe cele ale succesorilor săi, primii trei califi, Abu Bakar, Othman și Ali, cât și al fiilor acestuia din urmă, Hasan și Husein. Foarte uzuale sunt și prenumele derivate din cuvântul arab *abd* („sclav" sau „servitor") atribuit lui Dumnezeu sau atributelor sale sau prenumele formate cu cuvântul *din* („religie"), de exemplu: *Abd Allah*, „servitorul lui Dumnezeu"; *Abd el Qader*, „servitorul Atotputernicului"); *Abd el Rahman* (pronunțat și adeseori scris *abderrahman*), „slujitorul Milostivului"; *Abd el Nasser*, „slujitorul Gloriosului"; *Nur el din* (Nuredin sau Nurdin), „lumina religiei"; *Salah el din (saladin)*, „mărinimia religiei" etc.[1]

Religiile și banii

Imediat ce o societate atinge un anumit nivel de complexitate a schimburilor sale nu se sustrage banului. Prin natura sa, banul nu este nici murdar, nici curat, folosirea lui sau ideea pe care ne-o facem despre el ține de morală.

Fascinația banului, obsesia de a câștiga mereu mai mult, de exemplu, pare greu compatibilă cu adorarea lui Dumnezeu, din simplul motiv că nu putem urmărim total și simultan două obiective diferite. Iisus a spus că nimeni nu poate sluji la doi stăpâni, lui Dumnezeu și lui Mamona.

Cum religiile își încurajează credincioșii să-l caute pe Dumnezeu înainte de toate, au în mod normal o poziție neîncrezătoare, dacă nu chiar

---

[1] Ortografierea acestor nume de origine arabă variază după țări în funcție de obiceiurile locale de pronunțare și de vocalizare: araba clasică a Coranului are o vocală *u* în cazul subiectului, *a* pentru complementul direct și *i* pentru complementul indirect; astfel *Abdallah* se pronunță în mod clasic *Abdu'llahi*, ceea ce explică forma africană *Abdullaye*. Aceste diferențe de pronunție permit recunoașterea lui *Mahomed* în *Mamadou* sau, mai greu, *Othman* în *Soumana*.

ostilă, față de bani. Această logică internă face, pe bună dreptate, suspect orice personaj religios care duce o viață fastuoasă. Din contră, cele mai cunoscute și cele mai ascultate au experimentat condiții de viață mai mult decât modeste. Buddha, prinț înstărit, a renunțat complet la bogățiile sale. Mântuitorul, născut în sărăcia ieslei – în cursul unei călătorii, este adevărat –, a trăit viața unui simplu tâmplar. Mahomed, deși s-a însurat cu o negustoare înstărită, nu era printre cei mai bogați. Cât privește sfinții creștini sau corespondenții lor din alte religii, ei se disting în general prin marele lor spirit de abnegație. Sfântul Francisc din Assisi, *poverello*, sărăcuțul, a împărțit bogățiile considerabile pe care le-a moștenit de la familia sa; Sfântul Vincențiu de Paul a luat de bunăvoie locul unui ocnaș; părintele de Foucauld, după o tinerețe agitată, devine grădinar, apoi pleacă să trăiască în singurătate într-o țară ostilă. Acestea nu sunt decât exemplele mai cunoscute ale numeroșilor credincioși creștini complet detașați de arginți.

În India, sadhușii împing uneori abnegația până la renunțarea la îmbrăcăminte. O sectă de jainiști se numește, semnificativ și poetic, *digambara*, adică „cei ce se înveșmântează cu cerul".

Murizii[1] care-și consacră întreaga activitate în mod gratuit serviciului confreriei lor au de asemenea un simț al dezinteresului aparent superior, văzut din exterior, asemănător celui al marelui marabut care îi dirijează.

Călugării budiști sunt obligați să își cerșească în fiecare zi hrana de la credincioși.

Și exemplele ar putea continua.

Dar credincioșii care nu au ajuns încă la acest grad de abnegație sau care consideră că trebuie să rămână integrați într-o viață socială mai „normală" pot avea, față de bani, atitudini destul de îndepărtate de ceea ce tocmai am descris.

Acum câteva generații, un anumit comportament „burghez" consta nu în a disprețui banii, ci în a trăi modest din motive religioase de austeritate. O astfel de atitudine de cumpătare nu este străină dezvoltării economice a societății occidentale.

---

[1] Această confrerie musulmană este foarte puternică în Senegal.

Când sistemul social nu prevede asta, cumpătarea oferă siguranță, ceea ce determină minoritățile amenințate să caute putere economică: acesta este și cazul minorităților religioase. Evreii a căror caricatură a prezentat-o Shakespeare în persoana „negutătorului din Veneția", Shylock, își datorează reputația de cămătari sau de împătimiți ai banului din cauza ostracizării: țările creștine interzicându-le multă vreme evreilor meseria armelor sau exploatarea pământului, nu le rămânea decât comerțul. Frica pogromurilor accentua și mai mult nevoia vitală de a se proteja prin bani. Că au rămas niște obiceiuri este foarte posibil, dar cazul evreilor nu este izolat. Armenii, creștini, erau în aceeași situație în perioada Imperiului Otoman sau în Persia, sikhii sau parșii sunt într-o poziție comparabilă cu cea din India, la fel mozabiții kharidjiți în Algeria, chinezii în Malaysia sau copții în Egipt...

Astfel, minoritățile religioase, îndepărtate de puterea politică, compensează adesea slăbiciunea lor pe acest plan printr-o intensă activitate economică, ea însăși sursă de invidie sau de opresiune din partea majorității. Trebuie să fii conștient de acest fenomen dificil de ocolit pentru a evita blamări pripite asupra raporturilor dintre religie și bani.

O altă constatare trebuie să fie făcută: recomandările privind dezinteresul și generozitatea pe care religiile le susțin în fața credincioșilor lor antrenează foarte des o îmbogățire considerabilă a structurilor religioase. Important este că responsabilii religioși nu sunt tentați să profite de acest lucru, ceea ce ar duce la paradoxul unei religii mai autentic trăite de credincioși, decât de șefii lor.

Destul de recent, Bisericii Catolice i se reproșa transformarea într-o putere a banului. Abandonarea unui fast triumfal prea puțin în concordanță cu idealul său evanghelic a fost în mod cert favorabilă restaurării imaginii sale.

Nicio religie nu poate totuși să se detașeze de chestiunile financiare, măcar pentru a asigura funcționarea organizației sale. În mod fundamental, în măsura în care religia se străduiește să modifice comportamentele pentru a-i îndrepta pe oameni către Dumnezeu, este inevitabil ca aceasta să publice recomandări cu privire la bani, așa cum face și în materie de morală.

În mod logic, islamul, prin voința sa de a propune un model de societate civilă, este cel care exprimă atitudinile cele mai categorice și cele mai originale cu privire la bani.

Islamul și banii

Unul din stâlpii islamului îl reprezintă obligația *zakatului*. Valoarea acestei pomeni pe care credinciosul trebuie să o facă în fiecare an nu este fixată, în principiu; este deseori 2,5% din bunurile nefolosite peste an: vitele, recoltele, aurul nepurtat de femei...

Zakatul le este plătit săracilor, musulmani sau nu, direct sau prin intermediul moscheii. În anumite țări este perceput prin fisc.

Dar islamul își ia tot din Coran și principiile care trebuie să ghideze viața economică și financiară:

- Este interzis să dai cu împrumut sau să împrumuți bani cu o dobândă fixă, căci ar fi asemuit cametei. În schimb, este normal să împarți profitul sau riscurile rezultând dintr-o investiție.
- Nu este permis să pui la păstrare sau să risipești bogății, deoarece totul îi aparține lui Dumnezeu și trebuie să contribuie la binele societății.
- Investițiile productive ce cresc bogăția sau bunăstarea sunt încurajate.

Observăm că dobânda este cea condamnată de legea islamică, și nu venitul dintr-un capital. Dividendele acțiunilor, venit care rezultă din asumarea unui risc, sunt deci legale, în vreme ce venitul fix al obligațiilor este ilicit. Este important de menționat totuși că riscul asumat în jocurile de noroc este în mod clar interzis.

Din anii '70, bănci bazate pe principiile islamului au fost create în numeroase țări musulmane și chiar în Bahamas, în Elveția sau în Danemarca, numărul lor ajungând la câteva zeci. Majoritatea operațiunilor comerciale clasice pot fi efectuate, inclusiv cele de credit documentar, implicând plata comisioanelor, întrucât un comision nu este o dobândă care ar fi interzisă. Totuși anumite operațiuni precum tranzacțiile la termen la valutele străine, neexplicit prevăzute de Coran, sunt acceptate de câteva bănci și interzise de altele.

Formule speciale de asociere capital–muncă (*mudaraba*) sau de parteneriat (*musharaka*) au fost stabilite pe termen mediu și lung. „Cash and carry" (*murabaha*) și leasingul (*idjara* sau *taadjir*) sunt totodată practicate.

În schimb, nu există un sistem de asigurare de viață, deoarece este interpretată ca opunându-se voinței lui Dumnezeu, și anume caracterului imprevizibil al morții. Asigurările generale sunt tratate după un sistem de „solidaritate islamică": „asiguratul" investește într-o societate (de tipul *moudaraba*) ale cărei profituri sunt împărțite, cu prioritate și după modalități precise, celor aflați în nevoie.

În bilanțurile băncilor islamice constatăm puține investiții industriale pe termen lung, dar astfel de instituții sunt recente și este dificil să le judeci din punct de vedere financiar viitorul.

Religia și educația

Din moment ce copiii nu pot să învețe tot, programele de învățământ rezultă întotdeauna din arbitraje între diverse priorități. Astfel latina a pierdut teren în gimnaziu, iar informatica a fost introdusă.

În lumea noastră din ce în ce mai mult tehnică, religia are ea încă un loc în învățământ și, dacă da, care?

Fiecare țară are un răspuns propriu: în Arabia Saudită, studiul Coranului este primordial, în timp ce statele comuniste își bazează pedagogia pe ideologia atee. Între aceste extreme, laicitatea prezintă imensul avantaj de a nu impune nicio constrângere și de a respecta libertatea fiecăruia.

Învățământul religios și laicitatea

Caracterul laic nu presupune ca orice formare religioasă să fie absentă din învățământ. În funcție de țară, există situații foarte diverse în ceea ce privește locul calitativ și cantitativ al acestui tip de învățământ.

Cel mai des, un regim laic consideră că religia este o chestiune personală și că este responsabilitatea familiilor de a le oferi copiilor, în afara învățământului oficial, orice formare suplimentară care le convine. O inițiere în religie este atunci pusă pe același plan cu orele de pian sau de judo.

Cu ce ar fi totuși împotriva caracterului laic să deschizi inima și mintea copiilor către spiritualitate, sub rezerva în mod evident a respectării unei neutralități necesare?

Turcia, având Constituție laică, consideră, în ceea ce o privește, că este preferabil să fie predate cunoștințe religioase în școlile publice; scopul este de a evita orice derapaj politic al unui învățământ religios incontrolabil[1].

Ne putem întreba, în aceste condiții, ce mai rămâne din principiile unui adevărat caracter laic, întrucât doar islamul este predat și este pe deasupra prezentat după principiile ideologice ale guvernului.

În Franța, școala publică s-a constituit prin ostilitatea față de școala confesională catolică. Aceasta nu era pregătită să înțeleagă motivațiile unei republici considerate dușmanul religiei. Înfruntările aprige între „ecleziaști" și „roșii" par astăzi de-a dreptul derizorii, dar spiritul de vechi luptător îndârjit se mai păstrează, mai ales la cei care au câștigat războiul...

Vom vedea, în capitolul despre religie și politică, consecințele acestei situații tipic franțuzești.

În Statele Unite întâlnim o altă formă de laicitate în școlile publice: statul este partizanul unei formări religioase, dar se obligă să respecte cu strictețe libertatea de conștiință a copiilor, adică a părinților lor; soluția aleasă cel mai adesea constă în rezervarea unui moment de liniște în fiecare zi la începutul cursurilor pentru ca toți copiii credincioși să se poată ruga după termenii religiei lor, iar ceilalți să mediteze sau să profite de acest interval de calm pentru concentrare. Aceste dispoziții variază ușor în funcție de state, însă Curtea Supremă este fermă asupra principiului: să dai fiecăruia posibilitatea de a se ruga fără să fie îndemnat să o facă.

Aceste trei exemple indică fragilitatea echilibrului pe care trebuie să-l respecte o laicitate adevărată. Pare totuși că, sub influența religiei dominante, statele laice ar avea tendința să confunde deschiderea spre spiritualitate cu formarea religioasă. Una din ambițiile acestei cărți este de a arăta că există diferite forme de spiritualitate pentru care fiecare religie propune o abordare specială. Nu ar fi oare rolul unei adevărate laicități

---

[1] Pentru mai multe detalii asupra laicității în Turcia, vezi capitolul „Religie și politică".

să le transmită elevilor cunoștințele umanității în domeniul spiritual, așa cum o face în materie de filosofie?

Din păcate, religiile nu sunt prezentate în învățământul secundar decât prin aventurile lor istorice, adică exact prin intermediul evenimentelor prin care s-au îndepărtat, voluntar sau nu, de vocația lor spirituală.

Cu siguranță formarea propriu-zis religioasă va rămâne întotdeauna de competența religiilor, dar ea ar câștiga cu siguranță în calitate dacă învățământul oficial ar fi interesat de dezvoltarea spirituală a copiilor care îi sunt încredințați.

Formarea religioasă

În copilărie și adolescență, în perioada dobândirii cunoștințelor primordiale și a obiceiurilor morale, receptivitatea către spiritual este mai spontană. La această vârstă se transmit povestirile minunate sau mitologia la care se referă religiile.

Trebuie spus că, de-a lungul secolelor fără westernuri la televiziune, istorisirile sănătoase și epopeile războinice au dat umanității partea sa de reverie. În plus, formarea religioasă era cu atât mai necesară și mai acceptată cu cât nu exista nici educație concurentă și nici activitate intelectuală de înlocuit.

Astăzi, esențialul formării religioase se încheie puțin după „vârsta rațiunii", pe la 10–13 ani, prin ceremonii solemne de intrare în comunitate care sunt o constantă a diferitelor religii: confirmarea în creștinism, inițierea în religiile tradiționale africane, bar mitzvah-ul iudaismului, înmânarea cordonului sacru la hinduiștii „născuți de două ori" sau a cămășii albe la zoroastrieni etc. Aceste solemnități coincid în mod simțitor cu sfârșitul școlarității primare: după ce ai deprins să citești și să numeri, nu mai rămâne decât să înveți o meserie și să experimentezi viața.

Dezvoltarea spectaculoasă a învățământului secundar de câteva decenii nu a fost însoțită de un efort susținut pentru a adapta formarea religioasă la populații mai instruite, căscând astfel o prăpastie între formarea

profană, impregnată de raționalism, și formarea religioasă, adesea rămasă infantilă[1].

Dar în ce constă formarea religioasă? Aceasta variază în mod considerabil în funcție de religii, în special dacă ele se consideră revelate sau nu. Dacă, într-adevăr, există un text sacru, studiul său ocupă locul central în formarea religioasă. Este mai ales cazul Coranului în islam și al Torei în iudaism.

În schimb, religiile animiste sunt interesate în primul rând de o tehnică, cea care permite concilierea favorurilor zeilor, ale spiritelor sau ale strămoșilor. În aceste religii, doar vrăjitorii, preoții sau șamanii trebuie să primească plenitudinea cunoașterii din moment ce servesc drept intermediari între popor și lumea supranaturală.

Creștinismul ocupă un loc aparte: preoții, mai ales în catolicism și ortodoxie, primesc de la episcop, cu ocazia „inițierii" care este hirotonirea, puteri supranaturale care le permit să sfințească pâinea și vinul liturghiei, dar și să ierte greșelile. Preoții nu dețin cunoștințe speciale care ar fi interzise laicilor; din contră, tot sensul vieții lor este de a împărtăși ceea ce știu și ceea ce cred cu restul credincioșilor.

Formarea creștină cuprinde deci un amestec, care variază în funcție de locuri, perioade și diverse Biserici, între studiul textelor sacre, cunoașterea dogmelor și credințelor care au fost extrase de-a lungul secolelor și modul de a trăi religia, atât în ceea ce privește cultul, cât și morala.

În cazul particular al catolicismului, este surprinzător să constați cât de mult a evoluat concepția asupra catehismului[2] de câteva decenii. Odinioară, prezentat sub forma unei serii de întrebări cu răspunsuri decisive, a devenit în anumite țări, precum Franța, un fel de reflecție asupra

---

[1] Se pare că tocmai de aceea, marxismul, care este înainte de toate o doctrină economică, a considerat că trebuie să adauge materialismul și ateismul în principiile sale. Această poziție filosofică nu aduce nimic analizei economice, pare mai ales o reacție destul de superficială la adresa unui mediu înconjurător pe care Marx l-a considerat blocat în prejudecăți religioase. Cu trecerea timpului, se pare că Marx a avut, din acest punct de vedere, o atitudine irațională, în lipsa unei analize suficient de aprofundate a fenomenului religios.

[2] Catehismul este un cuvânt grecesc, înrudit cu „ecou"; este învățarea prin metoda repetării.

lumii actuale în lumina Evangheliei, afirmarea principiilor fiind în mod voluntar trecută pe plan secund. Pentru a evita trecerea de la un exces la altul, catehismele, care sunt până în prezent domeniul diocezelor, ar putea fi unificate; în zilele noastre se fac analize referitoare la acest subiect[1].

În islam, există în general două tipuri de formare religioasă: unul este de sine stătător, iar celălalt, o completare a educației profane. Primul ar putea să se compare cu seminarul creștin, în sensul în care este destinat elevilor ei pentru care religia trece înainte de toate. Dar cerințele lumii moderne, care solicită cunoștințe generale și tehnice din ce în ce mai aprofundate, limitează atracția acestei formări, cu atât mai mult cu cât în islam nu există funcții ale cultului permanente. Țările musulmane cele mai dezvoltate constată deci că se generalizează cel de-al doilea tip de formare, care se întrerupe cel mai des spre vârsta de 13 ani.

În cazul Senegalului, de exemplu, unde populația este în majoritate musulmană și foarte ferventă, elevii merg la școala coranică șase zile pe săptămână, înainte și după ore, adică o jumătate de oră înainte de ora 8 și o oră după încheierea cursurilor la prânz. Duminica dimineața este în totalitate consacrată școlii coranice.

Asta înseamnă peste 12 ore de formare religioasă pe săptămână. O mică parte din acest timp vizează însușirea practicilor cultului (recitarea

---

[1] Lectura vechilor catehisme dovedește cât de mult au evoluat mentalitățile în sensul unei mai bune înțelegeri între oameni. În *Micul Catehism istoric al lui Fleury*, bilingv francez-tamil, editat acum mai bine de o sută de ani pentru coloniile franceze ale Indiei, putem citi, de exemplu, întrebările și răspunsurile următoare:

– Care sunt ereziile care declară încă război Bisericii în zilele noastre? – Diversele secte ale protestantismului. – Care au fost principalii autori? – Luther, Calvin, Henric al VIII-lea, Knox și alți astfel de oameni. – Care este adevăratul motiv al revoltei lor contra Bisericii? – Luxul, orgoliul, interesul și alte pasiuni asemănătoare. – În câte secte sunt împărțiți protestanții? – Numărul este foarte mare, și nu fac altceva decât să se divizeze din ce în ce mai mult. – Ce erori propagă aceștia? – Aproape toate erorile imaginabile.

Observăm la lecturarea fragmentului în ce măsură caritatea evanghelică nu este o virtute ușor de dobândit, chiar și pentru cei care o propovăduiesc. Într-un anumit sens, acest exemplu ne întărește convingerea că umanitatea progresează, chiar dacă putem regreta încetinirea acestui progres. Este de datoria fiecăruia dintre noi să accelerăm mișcarea.

rugăciunilor, ritualurile de respectat...), restul, adică aproape 80% fiind dedicat citirii Coranului în arabă. Este vorba de un simplu exercițiu de memorare, întrucât elevii nu cunosc această limbă: la încheierea cursurilor, ei sunt în stare să citească și să psalmodieze Coranul, dar fără să-i înțeleagă sensul[1].

Schematizând, putem rezuma astfel caracteristicile cele mai frapante ale formărilor religioase răspândite prin cele trei „religii ale Cărții":

- Învățământul evreiesc este marcat de un anumit intelectualism; analiza Talmudului și a Torei este o „explicație de text" studiată care face să reiasă semnificația simbolică a faptelor Bibliei. Din respectul textului derivă cel al ritualurilor.
- Învățământul coranic inculcă respectarea unui text de neînțeles, excepție făcând doar cei 20% din musulmani care vorbesc limba arabă. Practica socială a religiei întreține de asemenea un tradiționalism apropiat de imobilism.
- Învățământul creștin este o mutație și își caută calea și metodele. Destinat înainte de toate să prezinte drept model viața lui Iisus Hristos, formalizează credințele fundamentale și statuează regulile morale.

Astfel, înrudirea celor trei religii provenite de la Avraam nu implică nicio comunitate de perspective în domeniul deosebit de promițător al formării religioase. Totuși, această formare condiționează evoluția religiilor și, în consecință, impactul lor asupra societății.

O schimbare de direcție necesară

Multă vreme formarea religioasă a fost predominantă. Ca întotdeauna, ea cuprindea în proporții variabile inițierea în practicile ritualice,

---

[1] O astfel de situație nu este proprie islamului: călugării budiști care psalmodiază textele din Tripitaka în limba pali ignoră, în general, sensul lecturii lor; înainte de abandonarea latinei ca limbă liturgică a catolicismului, ne putem gândi că numeroși credincioși nu aveau decât o idee vagă despre sensul cuvintelor slujbei religioase. Se pare că vechiul fond animist al umanității conduce încă des la confundarea sacrului cu incomprehensibilul.

cunoaşterea de texte sacre şi inculcarea unei morale. Ea adăuga la aceasta explicaţii mitice asupra originii lumii şi a vieţii pe care ştiinţa de atunci nu le putea furniza[1].

Astăzi, religiile trebuie să recunoască, toate, că nu sunt cel mai bine poziţionate pentru a răspunde tuturor întrebărilor. Totuşi, unii obstinaţi, încă destul de numeroşi, vor căuta în Biblie sau în Coran ceea ce inspiraţia divină, după toate probabilităţile, nu a vrut niciodată să menţioneze acolo.

Astfel, în Statele Unite, curentul „creaţionist" al protestantismului nu vrea să renege crearea lumii de către Dumnezeu în şase zile şi respinge întreaga teorie darwinistă asupra evoluţiei speciilor[2]. Cât despre Arabia Saudită, se preda încă din secolul XX, pe baza Coranului, că Pământul nu poate fi decât plat.

Aceste exemple arată în mod indubitabil că formarea religioasă se poate umple de ridicol când se amestecă în ceea ce nu o priveşte. Religiile care nu şi-au dat seama că nu mai suntem în Evul Mediu trebuie să schimbe direcţia în formarea lor religioasă, credibilitatea mesajului lor spiritual neavând astfel decât de câştigat.

Totuşi, lumea evoluează rapid şi religiile care se simt confortabil în raporturile lor cu ştiinţa nu sunt, totuşi, scutite de probleme de adaptare.

---

[1] Putem să ne mirăm astăzi că religiile s-au preocupat să dea răspunsuri la întrebări care nu le vizează în mod direct, dar ştiinţa însăşi procedează întotdeauna astfel: propune o teorie pe care experienţa o lămureşte sau o respinge ulterior. Să ne amintim că ştiinţa nu mai oferă certitudini, dar permite eliminarea ipotezelor false: s-a dovedit că Pământul se roteşte în jurul Soarelui şi nu invers, chiar dacă este imposibil ca noi să cunoaştem într-o zi toate detaliile mişcării planetei noastre.

[2] Conform acestor credinţe, pe care le împărtăşesc de asemenea unii evrei, Dumnezeu a creat lumea în şase zile, în urmă cu 8 000 de ani. Nimic nu exista prin urmare înainte de această dată, nici omul, nici dinozaurii, nici rocile. Neliniştitor este că, după un sondaj din 1982, 44% (!) din americani împărtăşeau aceste credinţe lipsite de acurateţe. *Bible Science Newsletter*, una din publicaţiile acestei tendinţe, nu ezită să afirme că teoria evoluţiei duce „la comunism, la ştiinţă sau socialism, la avort şi la acceptarea homosexualităţii şi la mărirea impozitului fiscal" (!). Una după alta, texte precum *Cenuşăreasa*, *Macbeth* sau *Jurnalul Annei Frank* trebuie să fie interzise, întrucât pot determina copiii să „adopte perspectivele feministelor, anticreştinilor, umaniştilor, pacifiştilor sau vegetarienilor". Este de necrezut!

Tinerele generații au simțul concretului și sunt din ce în ce mai puțin sensibile la limbajul simbolurilor și la respectarea ritualurilor. Argumentul de autoritate este în mod sistematic contestat și asta pe bună dreptate deoarece progresul, spiritual sau nu, trece prin nevoia de a înțelege, prin inimă sau spirit.

Din această cauză, credințele sunt frecvent analizate în funcție de criteriul coerenței intelectuale; se contestă chiar o anumită neîncredere față de supranatural.

Chiar religiile cele mai bine consacrate trebuie să țină cont de această situație și să fie capabile să-și exprime credințele într-un limbaj modern.

La drept vorbind, religiile au aici o șansă de a se descotorosi de vechile obiceiuri care le încurcă uneori inutil, pentru a se concentra asupra mesajului lor spiritual. În lipsa unui asemenea tratament de reîntinerire, religiile riscă să nu mai fie credibile pentru grupurile cele mai tinere și cele mai dinamice ale populației.

Să nu exagerăm totuși amploarea acestui fenomen: mulți oameni reușesc să-și compartimenteze viața, acceptând credințele religioase fără să le înțeleagă sau să le asimileze administrându-și concomitent în mod rațional afacerile.

Un alt fapt este interesant de subliniat: cum nevoile spirituale există indiferent de tipul de societate, cei decepționați de religii își construiesc un univers spiritual după bunul plac. Numeroși sunt cei care, de exemplu, spun că îl admiră pe Iisus Hristos, dar resping apartenența la o Biserică socotită drept învechită, inadaptată sau inutilă.

O asemenea atitudine prezintă mari riscuri de derapaj, întrucât orgoliul, conștient sau nu, este opusul a ceea ce favorizează progresul spiritual; mai mult decât atât, acest lucru este un păcat împotriva solidarității, căci orice punct de vedere merită să fie discutat, mai ales cu cei care ar putea să profite. Să părăsești o mișcare religioasă înseamnă să renunți să o faci să evolueze.

Formarea religioasă trebuie să ia în calcul toate aceste date sociologice dacă intenționează să se adreseze tuturor categoriilor sociale și să răspundă nevoilor lor spirituale.

În această privință, școlile „confesionale" pot să prezinte un risc în măsura în care ele ar încerca să își protejeze elevii de o „contaminare" prin idei

străine de credința lor. Din fericire, în practică, acestea nu impun, în general, nicio barieră sau segregare, străduindu-se doar să mențină calitatea învățăturii lor. Astfel, numeroși non-creștini frecventează școli creștine.

Problema formării religioase nu se limitează totuși la a transmite valorile religiei copiilor ce aparțin unor familii de credincioși sau simpatizanți. Nu mai este vremea acelor preoți care își dedicau viața profesoratului de matematică, latină sau istorie. Noua schimbare de direcție prin formarea religioasă, oricare ar fi, este sinonimă cu ceea ce creștinismul numește „convertire"[1]: „plusul" pe care religiile îl pot și trebuie să îl aducă ține mai mult de inimă decât de spirit. Se spune că formările religioase care se bazează pe memorie sau analiza de texte nu își îndeplinesc decât în mod mediocru sarcina de înălțare spirituală a credincioșilor către Dumnezeu.

Formarea religioasă trebuie să aibă drept obiectiv să-i aducă fiecărui individ, în fiecare etapă a vieții sale, necesarul pentru a-l ajuta să se apropie de Dumnezeu; trebuie să răspundă totodată nevoilor pe care le exprimă și să-l facă să exprime unele noi.

Dacă există un domeniu în care formarea continuă este o necesitate, acesta aparține vieții spirituale. De aceea, întreruperea formării religioase după școala primară are efecte catastrofale în rândul populațiilor care își continuă dincolo de asta educația profană. Predicile din biserici sau moschei acoperă parțial acest vid, dar este vorba de o învățătură fără dialog sau discuții, deci nepersonalizată. Epoca noastră, care a înlocuit duhovnicul cu psihiatrul, ar trebui să reinventeze o structură de sfătuire spirituală a sufletului mai modernă decât vechea „dirijare a conștiinței", poate exagerat de clericală.

O formulă ca „S.O.S. rugăciune", ce aduce un sprijin spiritual prin telefon, răspunde unei nevoi, dar mai rămân multe altele de satisfăcut.

Se pare că școala publică nu are vocația și nu este în măsură să facă față acestei întrebări; neutralitatea sa necesară și importanța cantitativă a ceea ce ea predă i-o interzic. Trebuie să existe, prin urmare, o complementaritate

---

[1] Convertirea, conform vocabularului creștinilor, este un fel de revoluție interioară permanentă, o punere în discuție a tuturor obiceiurilor și atitudinilor în lumina învățăturii și exemplului lui Iisus Hristos.

naturală între cele două tipuri de formări, profană și religioasă, și nu o rivalitate: religiile greșesc dând explicații asupra mecanismelor care regizează lumea, datoria lor fiind, în schimb, să furnizeze o concepție a vieții promițătoare și aducătoare de entuziasm, bazată, firește, pe dragostea pe care Dumnezeu o poartă Creației sale.

Formarea religioasă nu are de ce să se sfiască să accepte că este, din acest punct de vedere, utilitaristă. La ce ar servi o formare dacă nu vizează utilitatea?

Religie și politică

Aparent, raporturile dintre religie şi politică nu sunt nici necesare, nici de dorit. Faptul că omul îşi dezvoltă viaţa spirituală pare o activitate fără legătură evidentă cu arta de a administra oraşul. Partizanii unei anumite laicităţi s-ar mulţumi cu o religie restrânsă în temple sau în conştiinţe care ar da totală libertate vieţii politice.

În practică, totuşi, lucrurile nu sunt la fel de simple şi pretutindeni, la diverse niveluri, constatăm că religia interferează cu politica în timp ce politica interferează cu religia.

Să constatăm mai întâi că politica este întotdeauna rezultanta unei lupte între diverse puteri: învingătorul iese din urne în democraţie, se impune prin şiretenie sau forţă în alte regimuri. Or, religia dispune în mod incontestabil de o putere care, deşi spirituală, poate mobiliza oamenii ca orice altă ideologie.

Înainte de a ilustra prin exemple luate din diverse ţări complexitatea raporturilor dintre religie şi politică, ne vom strădui să analizăm în ce constă puterea religioasă şi cum poate colabora sau se poate înfrunta cu puterea civilă.

Puterea religioasă

Oricât de mult ne-am întoarce în timp, găsim întotdeauna vreun vrăjitor sau vreun vraci a cărui putere o contrabalansează pe cea a suveranului absolut. Frica de forțele obscure din viața de dincolo îi obsedează pe despoți în aceeași măsură ca pe ceilalți oameni, iar cel care spune că stăpânește supranaturalul este privit cu frică și respect.

O putere absolută nu poate fi concepută fără o alianță a puterilor temporală și supranaturală. Atâta vreme cât au putut, regii s-au declarat ei înșiși zei, sau învestiți ori protejați de o divinitate. Idealul constă în a fi deopotrivă rege și mare preot. Este ceea ce era faraonul și ceea ce a vrut să fie Henric al VIII-lea când a creat Biserica Anglicană. Este de asemenea tendința teocratică a unui regim precum cel instituit în Iran de imamul Khomeini. Tendința totalitară a țărilor comuniste în care singura ideologie admisă era cea a statului provine și ea din aceeași concepție.

Adesea, totuși, puterea nu este destul de credibilă pentru a părea de natură divină sau destul de puternică pentru a deține adevărul ideologic fără a fi contestată. Puterea temporală rămâne atunci exterioară puterii religioase și poate încerca să o zdrobească, să o înăbușe, să o cumpere, să o compromită, să o desconsidere sau să o marginalizeze. O asemenea atitudine provine, în mare parte, din analiza conform căreia puterea religioasă se află în mâinile șefilor de care ascultă trupele. Această analogie cu o putere militară este foarte des eronată și istoria arată că șefii religioși recuperați prin puterea politică pierd rapid orice influență asupra credincioșilor.

În realitate, puterea religioasă este o expresie ambiguă: există două tipuri de putere religioasă, una înrudindu-se cu puterea materială, fiind cea care exercită o autoritate asupra „supușilor". Este o putere clericală – adică preoții, bazându-se pe respectul purtat funcției lor, exercită asupra credincioșilor lor o autoritate în domeniile extinse ale vieții publice. Cealaltă putere religioasă, în general neînțeleasă de puterea politică, este de natură spirituală. În mod surprinzător, nu are deloc nevoie de șefi pentru a fi exercitată.

Această putere nevăzută este cea care dă mulțimii de credincioși o identitate de sensibilitate și credință. Arma ei este rugăciunea. Credincioșii sunt într-adevăr convinși că rugăciunea este eficace și este cu atât mai mult cu cât ei fac un efort personal pentru a se conforma mai bine la ceea ce Dumnezeu așteaptă de la ei. Postul și renunțarea la anumite satisfacții superficiale sunt asociate frecvent cu o rugăciune fervență.

Demersul comun al reprezentanților diverselor religii care au participat la o rugăciune pentru pace, în Assisi în octombrie 1986, a revelat credința în această putere pur spirituală. Scepticii pot fi tentați să zâmbească în fața a ceea ce catalogheează drept o naivitate emoționantă, dar, întrucât demersurile raționale în vederea păcii au eșuat, de ce ar trebui să descurajăm credincioșii să acționeze după conștiința lor?

Totuși, rugăciunea este foarte diversă și istoria a dat frecvent spectacolul a două armate invocându-l pe același Dumnezeu înainte de a lupta cu înverșunare, în contradicție aparentă cu mesajul respectivului Dumnezeu[1]. Este foarte dificil, în astfel de condiții, să dovedești că rugăciunea este eficientă.

Dar certitudinea că rugăciunile sunt uneori împlinite se traduce printr-o multitudine de ex-voto-uri depuse de credincioși în locurile de pelerinaj, construirea de monumente ca drumuri ale Crucii sau de sanctuare în marile orașe: bazilica Sacré-Coeur din Montmartre (Paris) comemorează asediul germanilor asupra Parisului în 1870, iar Notre-Dame de Fourvière la Lyon, sfârșitul diverselor epidemii cărora le-a pus capăt Maica Domnului. Asemenea monumente ilustrează perfect forța constructivă a credințelor religioase ce le-au construit.

În zilele noastre, puterea spirituală se mobilizează mai ales pentru a-și apăra drepturile. Pentru a trăi normal, religiile au într-adevăr nevoie, ca și indivizii, de a exercita anumite libertăți fundamentale pe care încearcă să le statueze prin puterea politică.

Situația variază considerabil în funcție de tipul de regim politic instituit.

---

[1] În cursul celui de-Al Doilea Război Mondial, soldații germani purtau pe centura lor deviza *Gott mit uns*, „Dumnezeu este cu noi".

TEOCRAȚIE, ATEISM SAU LAICITATE

De una dintre aceste trei formule se leagă toate tipurile de raport dintre un guvern și religii.

În *regimurile teocratice*[1], guvernul își bazează autoritatea pe o religie, ceea ce îi plasează pe ceilalți într-o situație defavorizată. Această formă de guvernământ este idealul la care aspiră în mod clar musulmanii: Coranul conține principiile vieții civile, dar și pe cele ale vieții religioase, iar societatea nu poate fi perfectă decât urmând cu rigurozitate Coranul. Din acest punct de vedere, îi înțelegem pe musulmanii fundamentaliști care regretă perioada în care un calif conducea ansamblul lumii musulmane[2]. Totuși, multe guverne din țări musulmane la fel de diferite ca Arabia Saudită sau Iran aplică în mod exclusiv legea islamică, Șaria. Fie că este vorba de republici sau emirate, aceste state sunt, în sensul larg, teocratice.

Printre țările de cultură budistă, doar Bhutanul își impune încă religia supușilor săi; mai precis, este interzisă propovăduirea altei religii.

Creștinismul, în ceea ce-l privește, a fost tentat multă vreme să stabilească regatul lui Dumnezeu pe pământ. Dragostea pentru aproapele înseamnă să nu îl lași să greșească, iar suveranii găseau izbăvitor să își impună religia popoarelor lor.

Oprimarea minorităților religioase este o consecință aproape inevitabilă a teocrației sau a existenței unei religii oficiale: expulzarea evreilor din Spania după Reconquista, revocarea Edictului de la Nantes de către Ludovic al XIV-lea, persecutarea bahailor exercitată de Republica Islamică a Iranului sunt doar câteva exemple.

Uneori teocrația se străduiește să arate o oarecare toleranță acordând un statut special minorităților religioase. Este ceea ce prevede islamul pentru „oamenii Cărții", creștini, evrei sau zoroastrieni, sub numele de *dhimma*. Este vorba totuși de un statut acordat și nu negociat cu cei interesați.

Regimurile atee se bazează pe același principiu ca regimurile teocratice, în sensul că se străduiesc să își impună ideologia tuturor cetățenilor. În

[1] Din grecescul *theos*, „zeu", și *kratein*, „a comanda": „guvernare prin Dumnezeu".

[2] A se vedea expunerea despre califat în această carte.

regimurile marxiste dure, libertatea de credință este garantată prin Constituție, căci nicio tehnică nu poate încă să controleze opiniile lăuntrice, dar nu este permisă răspândirea credințelor religioase. Singura propagandă legală este cea antireligioasă. Obiectivul declarat al regimurilor atee este eradicarea definitivă a oricărei religii considerate ca un fel de insuficiență cerebrală pe care o educație corespunzătoare ar trebui să o vindece într-o zi. De la implozia URSS și a regimului marxist albanez, doar Coreea de Nord mai este încă strict atee.

Laicitatea este alternativa la constrângerea pe care o impune aproape în mod fatal teocrația sau ateismul. Aceasta presupune, în principiu, ca statul să nu se amestece în viața religioasă sau spirituală a cetățenilor săi, indiferent de convingerile lor.

Să decretezi laicitatea statului nu soluționează însă toate problemele. Sunt posibile diverse interpretări ale conținutului său, așa cum dovedește, de exemplu, problema școlii libere în Franța: pentru unii, statul, responsabil cu educația națională, pune la dispoziția cetățenilor o școală laică, în cadrul căreia nu se favorizează nicio religie. Școala este gratuită și obligatorie. Statul dă dovadă de toleranță recunoscând că există alte școli, dar nu se pune problema de a le subvenționa. Pentru partizanii școlii libere, religioase sau nu, nu este corect ca părinții să plătească de două ori școala copiilor lor, o dată prin impozitele care finanțează școala publică și încă o dată pentru școala care le convine. Dacă școala liberă nu ar exista, statul ar trebui să creeze alte instituții și să recruteze alți dascăli și este normal ca părinții ce preferă o altă școală decât cea publică să beneficieze de o cotă-parte din economiile pe care le face astfel statul.

La o analiză mai aprofundată, problema franceză a școlii publice nu pune în discuție principiul însuși al laicității, ci este mai degrabă un teren de înfruntare politică între partizanii monopolului statului și cei ai unui liberalism deschis concurenței ideilor.

Un astfel de exemplu arată că noțiunea de laicitate nu este atât de simplu de definit sau de aplicat. În Franța, aceasta rămâne nuanțată prin lupta îndârjită în care s-au încleștat multă vreme republicanii și monarhiștii, socialiștii și oamenii Bisericii. Unii laici doctrinari francezi continuă să combată credincioșii de parcă ar fi încă o amenințare pentru republică.

Totuși, un stat modern are tot interesul să dea o formare spirituală cetățenilor săi mai degrabă decât să-i lase pe cei interesați să-și caute calea apelând la secte îndoielnice. Conflictele de altădată sunt astăzi depășite și trebuie să se tindă către dezvoltarea cetățeanului prin intermediul unei formări care ține seama de toate nevoile sale.

Opusul concepției franceze a laicității, cea a Turciei moderne, care face obiectul textului următor, se străduiește să dea cetățenilor o formare religioasă controlată de statul laic.

O poziție intermediară poate în mod rezonabil să aibă în vedere că nu statul trebuie să asigure o formare religioasă, chiar într-un spirit laic, dar statul nu trebuie nici să facă abstracție de aspirațiile spirituale ale cetățenilor săi. De ce să nu dai cel puțin informații minime despre diferite religii, ateism sau indiferența religioasă, astfel încât să poată fi orientată în mod liber căutarea spirituală a adolescenților spre ceea ce îi interesează?

Laicitatea în Turcia

Situația turcească în cadrul lumii musulmane este deosebit de originală. Revoluția lui Atatürk n-a încetat să-și manifeste efectele și poate fi un exemplu pentru evoluția altor țări.

Să ne amintim că Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938) a venit la putere în 1920, puțin după înfrângerea Imperiului Otoman, aliat cu germanii în cursul Primului Război Mondial... Însuflețit de un naționalism acid și foarte puțin sensibil la preceptele Coranului – a murit de ciroză –, Atatürk a vrut ca în câțiva ani să facă din țara sa un stat modern de tip european. El nu a ezitat să atace cultura seculară prin măsuri autoritare: înlocuirea scrierii arabe cu alfabetul latin, obligația de a se îmbrăca la fel ca în Occident[1], constituția unei republici laice și abolirea califatului. În ceea ce privește această instituție fundamentală

[1] El a înlocuit în mod special fesul cu cascheta; viziera fiind incompatibilă cu prosternarea prin atingerea frunții de pământ, credincioșii musulmani obișnuiau să întoarcă viziera spre ceafă.

a islamului[1], este curios de constatat că decizia unui general laic de a o suprima dintr-odată nu a suscitat prea multe reacții, nici nu a dus la apariția într-o altă țară a unui califat care să-l înlocuiască. Arătând fragilitatea mitului califatului, Atatürk dovedea de asemenea că islamul putea să trăiască fără să interfereze cu politica. Islamul este într-adevăr foarte viu în Turcia contemporană: populația rurală, care reprezintă aproape jumătate din cei 70 de milioane de locuitori, este încă profund practicantă, la fel ca o bună parte a citadinilor care au rămas pătrunși de cultura tradițională.

Pentru a răspunde nevoilor religioase ale credincioșilor săi, statul laic turc nu a ezitat să creeze, în 1947, o facultate de teologie, apoi o rețea de școli religioase pentru a forma personalul moscheilor, imamii și predicatorii. Spre deosebire de școlile coranice ale celorlalte țări musulmane, cele din Turcia urmează programul profan normal la care se adaugă o formare coranică și învățarea arabei. Aceste imam hatip okullari au 250 000 elevi, ceea ce va permite ca viitoarele cadre religioase să nu fie rupte de realitatea lumii moderne și să nu fie ostile statului.

Obiectivul statului laic de a controla religia se traduce din ce în ce mai mult prin introducerea unui învățământ religios oficial minimal în toate școlile publice. O astfel de evoluție nu ridică dificultăți excesive într-o țară unde populația este aproape în totalitate musulmană. Totuși, puținii elevi creștini se află într-o situație delicată, deoarece sunt adesea obligați să asiste la cursuri religioase împotriva convingerilor lor. Respectarea acestora depinde în totalitate de voința și deschiderea minții profesorilor lor, ceea ce este în mod evident aleatoriu.

Constatând că teocrația slăbește și abate de la calea lor religiile, în timp ce ateismul le sufocă, favorizând astfel sectele obscurantiste, ajungem să credem că laicitatea este condiția necesară progresului religiilor. Este vorba în mod evident de o laicitate modernă și fără complexe, nu de una în mod sigur antireligioasă. Totuși doar o laicitate tolerantă ar fi în măsură să aducă eliberarea minților care condiționează pacea interioară, obiectiv comun al puterii politice și al religiilor.

---

[1] Vezi capitolul despre califat.

Fanatism și toleranță

O putere dorește întotdeauna să aibă în serviciul său supuși gata să o asculte necondiționat și fără a-și exprima opiniile. De altfel, chiar doctrinele și filosofiile cele mai absurde găsesc adepți pentru a le urma orbește și cu bună-credință.

Nu trebuie deci să ne mire că religiile nu se sustrag mai mult fenomenului fanatismului decât doctrinele politice.

Totuși, toate religiile cu pretenție universală pledează pentru toleranță. Creștinismul susține dragostea universală, mergând până la a recomanda să-ți iubești dușmanii. Coranul spune formal că nu trebuie să ai constrângeri în materie de religie. În ceea ce privește budismul și hinduismul, ele respectă viața până la a le recomanda adepților lor să fie vegetarieni.

În ciuda unor astfel de dispoziții, mesajul toleranței este greu de asimilat, asta fără a mai pune la socoteală masacrele comise de cei care se cred în acord cu religia lor. Tendința spre fanatism pare deci că este bine ancorată în natura umană. Poate putem găsi o explicație teoretică a acestui fapt în nevoia irepresibilă de absolut a omului în timp ce, pe pământ, trebuie să se mulțumească cu relativul. Poate de aceea fanatismul exprimă și o frică instinctivă față de tot ce este străin, teama unei diferențe care amenință certitudinile. Și totuși fanatismul este gata să se manifeste imediat ce circumstanțele îi permit, iar demagogii fac apel la cele mai primare instincte ale noastre.

În schimb, toleranța nu este spontană. Este fructul experienței și al educației. Să înveți să accepți diferențele celorlalți presupune deseori ca noi să fim repuși în discuție. Este un efort moral și spiritual pe care nu toți suntem dispuși să-l facem. Religiile ar trebui să ajute, acest lucru făcând parte din principiile și din vocația lor. Dar ele sunt conduse de oameni care nu sunt întotdeauna sfinți, iar abaterile grave de la toleranță rămân numeroase.

Evident, există, după cum am văzut, regimurile teocratice sau atee care se fac vinovate de asemenea încălcări.

Din fericire, acestea nu sunt întotdeauna sângeroase: interdicția oricărui cult non-musulman, privat sau public, în Arabia Saudită, persecuții reli-

gioase, măsuri discriminatorii sau ofensatorii variate în prea multe țări. Trebuie să remarcăm că, de la dispariția oricărui stat în mod oficial creștin, nu mai există persecuții sau vexațiuni de natură religioasă comise în numele creștinismului. Speranța de a vedea situația continuând să se îmbunătățească nu este deci pierdută: este o muncă de educare la care poate contribui instaurarea unei anumite „morale" internaționale. Este curios de constatat că toate organizațiile laice cu vocație socială sau înrudite (Amnesty International, Médecins du monde ou sans frontières, Crucea Roșie, Ajutorul Popular etc.) au luat naștere în țări cu o cultură tradițional creștină. Mișcările pur creștine sunt în mod natural deosebit de active (Ajutorul catolic, Armata Salvării...) și prezintă chiar exemple de devotament extrem pentru ajutorarea dezmoșteniților din alte religii (Maica Tereza la Calcutta, sora Emmanuelle alături de gunoierii din Cairo...). Se pare că țările islamice, dintre care unele dispun de resurse financiare însemnate, interesate de acest tip de competiție, trimițând echipe medicale la locul marilor catastrofe sau chiar, ironic, deschizând cantine pentru oamenii străzii din țările musulmane. Pentru moment, ajutorul lor vizează mai ales construirea de moschei grandioase în Lumea a Treia și organizația Semiluna Roșie, echivalentul Crucii Roșii, care activează însă aproape exclusiv în țările musulmane.

Putem cu siguranță să sperăm că lumea va fi umanizată și va învăța ce înseamnă toleranța grație unei educații răbdătoare și perseverente, dar trebuie să constatăm că subzistă perioade însemnate de obscurantism de care profită conducători fără scrupule. Cu cât nivelul de educație al maselor este mediocru, cu atât puterea, oricare ar fi ea, este tentată să le manipuleze și să facă abstracție de toleranță: fanatismul provocat de „clericalism" al talibanilor în Afganistan nu poate fi uitat. Un asemenea cerc infernal duce la tragedii, la pogromuri sau la războaie religioase.

Totuși, contrar a ceea ce sugerează ultima sintagmă, fenomenul este departe de a fi pur religios. Intoleranța face parte, ca și violența, din natura umană. În această privință, formările politice cele mai progresiste sau cele mai liberale nu dau un exemplu mai convingător decât religiile: în afirmarea principiilor, fiecare partid consimte să arunce anatema asupra extremiștilor de toate felurile, dar, în practică, nici oamenii politici

cei mai moderați nu ar ști să recunoască cea mai neînsemnată reușită sau adevăr la adversarii lor. Politic, adversarul greșește pentru că este adversar. Intoleranța politică nu poate așadar să reproșeze nimic intoleranței religioase: ambele sunt în mod inextricabil implicate în numeroase conflicte. Este pur și simplu vorba despre intoleranța umană.

Războaie religioase sau conflicte politice?

Nimic nu este mai șocant pentru conștiința contemporană decât războaiele religioase. Cum putem să ne omorâm reciproc în numele unui Dumnezeu care este creatorul nostru, ce propovăduiește iubirea între oameni și nu încearcă aparent să ne impună o religie unică?

De la începutul secolului XXI, s-au produs evenimente cu consecințe profunde în care religiile au ocupat un rol central: atentatul de la World Trade Center, din 11 septembrie 2001 în New York; răsturnarea regimului talibanilor în Afghanistan; exacerbarea conflictului israeliano-palestinian; Războiul din Irak. Le vom dedica în continuare câteva rânduri.

Atentatul de la World Trade Center

Terorismul este arma celor slabi. Este singurul mod de a te face remarcat de către cei care nu au argumente pentru suflet sau rațiune. Pentru a se opune hegemoniei americane și a-i răni orgoliul, o mână de fundamentaliști musulmani au reușit o operațiune spectaculoasă, cu o puternică simbolistică: distrugerea unui templu al capitalismului și atacarea Pentagonului. Nevinovații omorâți în acest atentat devastator nu sunt totuși atât de numeroși ca victimele multiplelor daune colaterale, la fel de nevinovate, dar care nu interesează pe nimeni, care au pierit în operațiunile care au urmat, în Afghanistan și în Irak. De fapt, atentatul de la World Trade Center este un eșec total, indiferent de punctul de vedere pe care îl adoptăm: nu a raliat cauzei sale un număr considerabil de musulmani,

chiar dacă a suscitat o oarecare admirație pentru reușita sa „tehnica". Dimpotrivă, a determinat autoritățile islamului să condamne acțiunile teroriste ca fiind contrare Coranului. Nici nu a provocat o ruptură între occidentali și lumea musulmană, cel mult o neîncredere trecătoare. În schimb, a antrenat acțiunea armată împotriva talibanilor, complicând considerabil logistica fundamentaliștilor.

Afghanistanul și talibanii

Evul Mediu ni se pare îndepărtat... și Afganistanul ni se pare a fi, pe bună dreptate, o altă lume. Izolat în munții săi de când armata britanică, atunci în culmea puterii sale, a suferit în secolul al XIX-lea o înfrângere sângeroasă, Afghanistanul a scăpat de colonizare și de modernizare. El este un stat-tampon care separă imperiul Indiilor de cel rus datorită traseului frontierelor, o fâșie muntoasă îngustă permițându-i să se învecineze cu China. Privat de bogățiile naturale atractive pentru occidentali, valoarea sa strategică constă în faptul că este pe drumul Oceanului Indian la care Uniunea Sovietică visa să ajungă pentru a transporta gazul natural din Turkmenistan. Un regim aservit Moscovei a fost instalat la Kabul, pe care americanii au încercat să-l răstoarne. Autoritățile s-au bazat pe religie, ceea ce părea o idee bună, și au ales musulmanii cel mai puțin educați, exact imaginea Afghanistanului în esență. Operațiunea a fost susținută de sauditul Bin Laden și de pakistanezi. Cunoaștem urmarea. Uniunea Sovietică, obosită să suporte pierderi grele fără rezultate notabile, și-a retras discret trupele, iar puterea a ajuns în mâinile faimoșilor talibani. *Talib* înseamnă, în arabă, „cel care întreabă", în sensul elevului doritor să dobândească cunoștințe religioase. Traducerea „student la teologie" corespunde cu greu realității unor astfel de personaje inculte și fanatice, urmând orbește șefi aproape la fel de ignoranți în ale islamului și în mod visceral ostili la orice intervenție a necredincioșilor occidentali. Americanii le fuseseră aliați de nădejde. I-au sprijinit (în cele două sensuri, francez și englez, ale termenului) până la atentatul din 11 septembrie. Prietenul lor, Bin Laden, a devenit inamicul public nr. 1. Răsturnarea regimului talibanilor

nu a pus nicio problemă: afganii nu mai puteau, rușii nu aveau să se opună, iar Naţiunile Unite au acceptat să autorizeze recurgerea la forță. Chiar Pakistanul a fost mulţumit să constate repatrierea a numeroşi refugiaţi nedoriţi care plecaseră de frica talibanilor. Singura problemă este că pacificarea și modernizarea Afghanistanului vor necesita multă răbdare şi sume colosale. În câţiva ani, s-a reuşit, se pare, să se pacifice Kabulul...

Şi religia în toate astea? Afghanistanul a dat islamului un chip deformat și retrograd, iar Occidentul pare, pentru mulți musulmani, tentat din nou să se aventureze în cruciade...

Conflictul israeliano-palestinian

Responsabilitatea oricărui conflict care se eternizează este împărţită, ceea ce nu exclude existența mai multor victime de fiecare parte. Adevăratul război pe care îl duce Israelul cu poporul palestinian, fără stat și fără armată, dovedeşte în mod răsunător eșecul legii talionului. Violenţa nu poate să conducă la pace, iar aceasta nu poate să fie instaurată în mod durabil pe un raport de forţă. Frica justificată pe care o resimt israelienii în faţa atentatelor-sinucigaşe face dificilă iniţierea unui dialog pe care numeroşi evrei îl doresc din toată inima.

Războiul din Irak

Sunt dificil de explicat motivaţiile subiacente ale preşedintelui Bush şi ale echipei sale în declanşarea acestei operaţiuni: a da jos un dictator este atât de puţin recomandabil, încât nimeni nu vede acest lucru ca fiind realizabil, nici măcar numărul mare al admiratorilor săi din întreaga lume, care nu-și vor face nici un fel de problemă.

Explicaţia cea mai verosimilă este că implicarea a numeroşi saudiţi în atentatele de la 11 septembrie a determinat Statele Unite să-și caute un alt aliat bogat în petrol pentru a-şi reorienta alianţele cu Orientul Mijlociu. Pe plan religios, căderea lui Saddam Hussein i-a bucurat pe șiiți (60% din irakieni),

persecutați de dictator. Dar asta nu a însemnat și că au fost de acord cu prezența americanilor. Irakul nu are nimic în comun cu Afghanistanul, dispunând de elite numeroase în toate domeniile, iar partidul Baath al lui Saddam era, la începuturile sale, laic. Este nevoie de un om puternic, așa cum știe să producă Orientul Mijlociu, pentru a evita ca democrația să se transforme în anarhie.

Alte conflicte

Alte trei conflicte „calde" par să aibă o importantă tentă religioasă: cele din Kosovo, Cecenia și Sudan.

În primul caz, populația albaneză, majoritară în această regiune, în mod formal parte integrantă a Serbiei, s-a revoltat împotriva puterii de la Belgrad. Intervenția trupelor NATO prin care a fost înlăturat Miloșevici nu a rezolvat însă problemele provinciei: teritoriul a rămas în mod oficial sârbesc,[1] deoarece nimeni nu vrea să își asume riscul modificării frontierelor, dar este populat de o majoritate copleșitoare de albanezi musulmani, care visează la o Albanie Mare. Se observă că factorul religios nu face decât să accentueze diferențele fără să fie cauza principală a conflictului. De altfel, coabitarea religioasă este perfect funcțională în Albania, dar acolo sunt numai albanezi.

Cazul Ceceniei este propriu vechilor războaie coloniale. Chiar din perioada țaristă, Moscova susținea că deține suveranitatea asupra Caucazului[2]. Umilită de implozia URSS, Rusia nu mai vrea să-și vadă imperiul fărâmițându-se. Războiul este finanțat de țările wahhabite din Golf; cât privește armele, sunt cumpărate de la ruși, întrucât țara este inaccesibilă. Se cuvine să

---

[1] Între timp, situația s-a schimbat, căci Kosovo și-a declarat independența, recunoscută de altfel de majoritatea membrilor ONU, dar nu și de Serbia și de alte state (n. coord.).

[2] Capitala Ceceniei (Groznîi) și cea a Osetiei vecine (Vladikavkaz) au fost fondate de ruși în câmpie pentru a controla eventuale invazii ale rebelilor munteni. *Groznîi* înseamnă „groaznic" (Ivan cel Groaznic se spune Ivan Groznîi, în rusă), iar Vladikavkaz, „dominator al Caucazului", așa cum *Vladivostok* înseamnă „dominator al Orientului". Sunt orașe de garnizoană rusești ai căror primi locuitori au fost cazacii.

remarcăm că islamul wahhabit este cu totul străin de tradițiile musulmane din Caucaz, ceea ce provoacă fricțiuni în cadrul comunității cecene.

Cazul Sudanului arată cum un conflict de natură politică poate fi agravat de factori religioși: încercarea de a impune legea musulmană unei întregi țări în care sudul este populat de creștini sau animiști a făcut să explodeze o situație politică deja încordată din motive etnice[1]. Guvernele care s-au succedat la putere s-au văzut puse în fața a două opțiuni: să dea satisfacție majorității musulmane și să dezbine țara printr-un război civil sau să se alăture rebelilor stârnind furia integriștilor musulmani. Aparent, descoperirea de petrol în sud are efecte benefice. Societățile petroliere caută să impună pacea în Khartoum pentru ca zăcămintelor să nu le fie afectată exploatarea.

Am putea cita aici și ocuparea de către armeni a unei părți importante din Azerbaidjan (și nu numai Nagorno-Karabah), rivalitățile pentru putere din Irak între șiiți și sunniți, veleitățile separatiste ale populației moro din Filipine sau situația din Kashmir care-i opune pe indieni și pe pakistanezi.

Aceste evenimente recente nu trebuie să ne facă să uităm conflictele deceniilor precedente, în care religiile nu au fost întotdeauna factorul declanșator, dar au fost un element agravant. Chiar dacă sunt încă active sau au fost soluționate, din asemenea conflicte se pot învăța multe.

Dar noi nu ne-am propus să schițăm un tratat de geopolitică. Ne-am mulțumit să ilustrăm prin exemple complexitatea interferențelor faptelor religioase în conflictele lumii. Dacă oamenii nu sunt mai buni, este oare doar vina religiilor?

Analizând aceste cazuri de tensiuni sau de conflicte, constatăm că factorul religios nu a fost întotdeauna predominant, câtuși de puțin. Uneori, religia nu este decât alibiul unei dispute pur politice, iar alteori, este lupta unei minorități etnice care se cristalizează în jurul religiei.

---

[1] La referendumul din 2011, locuitorii Sudanului de Sud au votat aproape în unanimitate pentru proclamarea independenței. S-a născut astfel o nouă țară, Sudanul de Sud, cu capitala la Juba, al 54-lea stat african (n. coord.).

IRANUL: O REVOLUȚIE ÎNȘELĂTOARE

Când șahul a fost înlăturat de la putere de ayatollahul Khomeini, revoluția islamică a fost interpretată, mai ales de mulți arabi, ca o victorie a islamului asupra decadenței occidentale. Era un exemplu remarcabil de salt al unei puteri musulmane, înșelate de un suveran vândut Occidentului, putere care respingea exploatarea capitalistă pentru a instaura un islam pur și dur. Că în Iranul este profesat șiismul și nu are nici un fel de afecțiune pentru arabi nu deranja deloc mulțimile dezamăgite din țările arabe, dornice să găsească, oriunde, un nou Nasser.

Situația era agreată de iranienii șiiți care nu erau obișnuiți să servească drept model sunniților. În realitate, dorința lor de a scăpa de șah nu avea o motivație religioasă și, în mod contrar a ceea ce am putea crede, iranienii nu au, în general, o fascinație pentru religie. Ei sunt caracterizați mai degrabă de o extremă subtilitate intelectuală care îi conduce foarte des la duplicitate și la un naționalism exacerbat. Astfel ne putem gândi că adoptarea șiismului de către antica Persie a fost motivată, în mare parte, de grija de a prezerva ființa națională pentru a se distinge de sunnismul arab, fără ca totuși să părăsească islamul. Mai mult, războiul dintre Iran și Irak (1980–1988) a arătat că sentimentul național este mai puternic decât apartenența religioasă (60% din irakieni fiind șiiți).

Toți observatorii atenți sunt de acord că regimul mollahilor este manipulat în prezent. Imaginea sa de obscurantism medieval nu a făcut decât ca iranienii să fie tot mai dezgustați de religie. În final, principalele victime ale acestei situații sunt lumea musulmană și valorile pe care le reprezintă.[1]

---

[1] Pentru cel surprins de nonconformismul unei astfel de analize, să precizăm că autorul vorbește persana și cunoaște în special această țară pentru că a slujit în administrația iraniană. Prezenta lucrare a fost de altfel publicată în persană (Editura Nashr-é-nay, Teheran, 2001).

Religiile au vreun viitor?

Având în vedere importanța religiilor și rolul lor istoric în toate civilizațiile și culturile, nu putem să nu ne gândim și la viitorul lor.

Iată câteva posibile ipoteze:

- Cei care consideră religiile drept niște practici magice sau superstiții le prezic dispariția. Nu este exclus ca anumite forme de religiozitate populară să fie condamnate pe termen lung, însă religia înseamnă mai mult decât atât.
- Cei care constată eșecul materialismului nu-și pot imagina viitorul fără o întoarcere la spiritualitate. Revirimentul fundamentalismului islamic este, în mod pripit poate, interpretat astfel.
- Se poate crede, de asemenea, că o anume internaționalizare a culturii va conduce, în mod fatal, la o comparație între religii. Asta ar presupune ca o cultură să nu mai fie legată de anumite forme de religie, așa cum se întâmplă cel mai adesea astăzi, ci ca fiecare să fie liber să aleagă, comparând mesajele propuse.

În cazul acestei ultime ipoteze, ne întrebăm dacă nu s-ar ajunge astfel la un sincretism, la un amestec ce ar putea satisface cât mai multe tendințe. O asemenea situație pare puțin probabilă în Occident, unde convingerile religioase sunt foarte bine definite, dar este foarte des întâlnită în Asia, unde, mai ales pentru chinezi și japonezi, e absolut firesc să practici paralel mai multe religii.

Nu trebuie exclusă nici posibilitatea ca una dintre religii să pară mult mai convingătoare decât concurentele sale, dar e evident că acest lucru nu se poate întâmpla fără un efort considerabil de a îndepărta tot ceea ce e puternic înrădăcinat într-o cultură sau o istorie anume.

Fără a face nici un fel de predicţii, o reflecţie asupra acestor probleme poate ajuta la relativizarea obstacolelor ce împiedică dialogul între religii şi la deschiderea unor noi perspective asupra evoluţiei lumii spirituale.

În primul rând, va trebui să ne întoarcem privirea spre trecut pentru a rememora evoluţia înregistrată în peste trei milenii de Istorie.

Trebuie să încercăm să descoperim până unde este permis să extrapolăm astfel de tendinţe ale trecutului. În această privinţă, va trebui să ţinem cont de un factor nou, inexistent până acum, facilitatea schimburilor culturale oferite de lumea modernă.

Am putea, oare, nega că, în pragul unei epoci în care vom putea viziona la televizor emisiuni în franceză despre islam sau despre budism, produse în Arabia Saudită sau în Japonia, nu există o nevoie considerabilă de înţelegere a altor religii, a importanţei şi a limitelor lor?

Ca de fiecare dată, concurenţa va avea un efect benefic, cel puţin în ceea ce priveşte aspectul intelectual al înţelegerii religiilor. În privinţa vieţii spirituale care rămâne personală şi interioară, se poate spune că ea nu a beneficiat de nimic în urma dezvoltării explozive a mass-media. Pe când o emisiune „mută" filmată în faţa unui munte impunător sau în semiobscuritatea unei mănăstiri?

Într-o astfel de situaţie pur ipotetică, oare care ar fi rezultatul unei confruntări între diversele credinţe religioase? S-ar ajunge la o convergenţă sau, dimpotrivă, la o accentuare a particularismelor?

Şi oare nu e şi planul lui Dumnezeu să ne permită, cu discreţia lui obişnuită, să descoperim totul puţin câte puţin? E greu de crezut că, după ce şi-a adus creaţia de la big bang-ul iniţial până la complexitatea de astăzi, se va mulţumi să ne lase cu ideile şi credinţele noastre. Pentru că suntem fiinţe dăruite cu libertate, în căutarea noastră vor exista, desigur, momente de nesiguranţă şi de îndoială, dar nu putem, oare, întrezări o lentă convergenţă spre o împlinire a destinului omului în Dumnezeu?

Poate că asemenea subiecte de reflecție sunt inutile. Ele ascund, totuși, o încercare de a înțelege evoluția milenară a umanității pe acest pământ.

Importanța chestiunii merită efortul de a cerceta toate explicațiile posibile, inclusiv pe cele oferite de religii. Este deci interesant să constatăm evoluții din ce în ce mai rapide și relativ convergente ale religiilor și ale viziunii lor despre lume și despre Divinitate.

Religiile în trecut

Religiile s-au născut odată cu umanitatea. Din ceea ce știu despre începuturile lor, primul stadiu de dezvoltare prezenta analogii cu religiile animiste ce s-au păstrat până astăzi. Omul își explica, atunci, apariția lumii prin jocul mai multor zei sau puteri necunoscute care mânuiau, după bunul lor plac, ființele și forțele naturii. Toate acțiunile ființei umane se desfășurau în prezența divinităților pe care trebuia să le împace și să și le apropie. Totul era sacru și religios.

Cei care puteau vorbi cu zeii erau înzestrați cu o putere care depășea cu mult ceea ce numim astăzi domeniul spiritual. Vrăjitorii, vracii sau alți mari preoți își dobândeau puterea magică printr-o inițiere secretă. De fapt, în absența unor explicații științifice ale fenomenelor naturale, totul era în mâinile preoților, ceea ce a dus, în mod natural, la apariția superstițiilor, a politeismului și la confuzia dintre temporal și religios.

Această situație avea să se schimbe odată cu apariția spiritului științific ce considera că zeii nu intervin în legile imuabile ale naturii.

Noua concepție a reprezentat un progres considerabil pentru umanitate, care descoperea astfel o libertate fundamentală: aceea de a putea acționa asupra naturii, printr-o bună cunoaștere a ei.

O asemenea schimbare de atitudine nu s-a produs dintr-odată. A fost nevoie de secole întregi pentru ca omul să ajungă la o mai mare putere de abstractizare; inventarea cifrelor și a literelor este un exemplu în acest sens. În plan religios, omul a putut constata prezența simultană a Binelui și a Răului în orice lucru. Explicația cea mai simplistă consta

în atribuirea fiecărui eveniment unei divinități, bune sau rele, în funcție de situație. În stadiul ulterior, lumea era considerată teatrul luptei dintre un zeu al Binelui și unul al Răului, așa cum se poate vedea și astăzi în zoroastrism.

Abia mult mai târziu, omul a înțeles că doi zei nu erau suficienți pentru a explica, în mod satisfăcător, întreaga creație: existența unui al doilea Dumnezeu ar fi fost în contradicție cu atotputernicia celui dintâi.

La originea tuturor formelor de monoteism se află intuiția genială a lui Avraam – sau revelația pe care a primit-o. Datorită lui, concepția asupra relațiilor dintre om și natură a evoluat decisiv. Monoteismul nu mai plasează divinul în rândul fenomenelor naturale, ci distinge între creator și creație, aceasta apărând, astfel, mai accesibilă și mai puțin misterioasă. Așezându-l pe Dumnezeu deasupra naturii, monoteismul a separat, într-o anumită măsură, sacrul de profan, permițându-i omului să acționeze asupra naturii, fără a fi constrâns de superstiții.

Sub acest aspect, dacă ne gândim mai mult, monoteismul se află la originea spiritului științific și a noțiunii de laicitate. Concepția despre lume pe care o implică un Dumnezeu unic este atât de seducătoare, încât majoritatea religiilor politeiste au evoluat spre ideea unei divinități supreme, zeii apărând ca niște manifestări ale acesteia.

Într-un mod similar, chiar și religiile de tip filosofic, în care noțiunea de Dumnezeu nu părea necesară, așa cum este cazul budismului, au evoluat spre o anume personalizare a absolutului, adică, spre o divinizare a lui Buddha, resimțit uneori ca o incarnare a divinității.

De mai puțin de un secol, noțiunea de Dumnezeu unic este însoțită de ideea general admisă că El este același pentru toate religiile. Într-adevăr, acum nu foarte mult timp, fiecare religie pretindea că se închină unui Dumnezeu unic și adevărat, de unde rezulta că restul se închina unuia fals. Astăzi, o astfel de barieră nu mai există: admitem că Dumnezeul unic poartă nume diferite în funcție de limbă, cultură și religie.

Este un progres decisiv și ne putem întreba, pe bună dreptate, de ce s-a produs atât de târziu și de ce trece aproape neobservat.

Recent, însă, evoluția religiilor pare că se accelerează.

Evoluția recentă a religiilor

O lectură rapidă a presei ne poate ajuta să reliefăm câteva aspecte importante ale religiei din epoca noastră:

- Descreştinarea aparentă a Occidentului, ce rezultă dintr-o diminuare a vocaţiilor sacerdotale şi a frecventării bisericii, dar şi dintr-o contestare a principiilor catolice în privinţa limitării naşterilor sau a căsătoriei preoţilor.
- Succesul popular al călătoriilor papei.
- Înmulţirea sectelor suspecte.
- Revigorarea fundamentalismului, în religia islamică, şi într-o măsură mai mică, în anumite Biserici protestante.

Alte aspecte, poate şi mai importante, trec aproape neobservate:

- Dispariţia rapidă a animismului, considerat religie independentă, practicile sale acomodându-se din ce în ce mai mult cu religiile dominante.
- Evoluţia hinduismului, prin destrămarea societăţii tradiţionale care îl susţine.
- Dezvoltarea „noilor religii" în Japonia, unde budismul preia teme creştine.
- Pierderea credibilităţii ateismului agresiv în favoarea indiferenţei religioase.
- Practicarea dialogului ecumenic între comunităţile creştine.
- Acceptarea aproape generală a principiului laicităţii care îşi propune să evite recuperarea religiilor prin intermediul politicii.
- Pierderea credibilităţii fanatismului în ochii intelectualilor.
- Înmulţirea Bisericilor creştine locale şi aculturarea marilor Biserici creştine.
- Dezvoltarea rapidă a religiilor marginale precum religia bahai, Biserica mormonilor, Martorii lui Iehova...
- Schimbarea radicală, faţă de secolul trecut, a perspectivei pe care o au creştinii asupra rolului lor de misionari.

La aceste aspecte de natură religioasă se adaugă schimbările profunde produse de societatea industrială:

- Influența mass-mediei ar fi una dintre ele. Informația circulă extrem de rapid, însă e din ce în ce mai superficială; evenimentele religioase interesează mai mult prin manifestările lor spectaculare, decât prin conținutul spiritual.
- Locuitorii țărilor industrializate consideră că este absolut normal să se bucure de belșug, deși un astfel de trai era de neimaginat cu doar o jumătate de veac în urmă; cotațiile bursiere au luat locul valorilor morale.
- Contactele din ce în ce mai ușoare și frecvente între națiuni, mai ales prin intermediul elitelor, determină o relativizare a credințelor, o estompare a asperităților lor și crearea unei culturi așa-zis „mondialiste", tolerantă și superficială, în care religiile devin, într-o anumită măsură, elemente folclorice. Valorile universale sunt cele exprimate de ONU, iar aceste principii generale, oficial admise, sunt încălcate ori de câte ori devin deranjante.

Mulți alți factori își exercită influența, directă sau indirectă, asupra diverselor religii. Mai cu seamă, evenimentele economice și politice, precum continuarea conflictului israeliano-palestinian sau ocuparea Irakului de către americani și aliații lor. Evenimente care, deși nu au conotații religioase, provoacă reacții din ce în ce mai energice printre musulmani. Construirea tot mai multor moschei, cu finanțări obținute din vânzarea petrolului saudit, e în strânsă legătură cu influența crescândă a islamului wahhabit și a tendințelor sale fundamentaliste.

Viitorul diferitelor religii

Viitorul animismului

Cea mai evidentă constatare a evoluției religioase în secolul XX o reprezintă decăderea majorității cultelor tradiționale africane. Printre cauzele majore ale acestei realități se numără:

- Pierderea prestigiului vrăjitorilor-vraci, datorită progresului medicinei;
- Scăderea autorității bătrânilor, a căror înțelepciune nu îi mai impresionează pe tinerii instruiți.
- Creşterea puterii statului în defavoarea celei tradiționale.
- Creşterea emigrării rurale spre oraşele unde particularismele etnice, ce constituie, în general, baza tuturor formelor de animism, încep să dispară sau să se estompeze.

Aceasta nu înseamnă că practicile animiste dispar cu totul, dar, atunci când rezistă, ele sunt doar ocazionale sau simple accesorii. Mai mult decât atât, dintr-un anume respect, e mai convenabil să te declari musulman sau creştin, decât animist.

În general, țările cele mai sensibile la islam sunt cele sahaliene, în care au existat cândva regate mari, în vreme ce zonele africane împădurite, unde trăiesc numeroase triburi, sunt mai deschise spre creștinism, acesta părând compatibil cu diversitatea culturilor.

Dar lucrurile sunt mult mai complexe, neputând fi reduse la niște scheme simpliste. În anumite regiuni, cum ar fi nordul Camerunului, populațiile animiste kirdi, aflate în plin deșert, au luptat dintotdeauna împotriva regatelor musulmane vecine, astfel încât ele ar avea sentimentul unei renunțări dacă evoluția lor spre monoteism s-ar face pe calea islamului, ele îndreptându-se de aceea cu mai mult interes spre creştinism.

În Ciad, opoziția culturală între păstorii nomazi și agricultori se manifestă prin conflicte din ce în ce mai puternice pentru ocuparea terenurilor, sub presiunea creșterii demografice. Spre deosebire de religia islamică practicată de păstorii din nord, populațiile din sud tind mai mult spre creștinism, mai susceptibil de coeziune decât animismul.

Se pot găsi mai multe exemple în care condițiile sociopolitice tind să accentueze bipolaritatea Islam-creștinism în defavoarea animismului. Trebuie, totuși, să subliniem faptul că față de islam ce rămâne, în mare parte, monolitic[1], creștinismul s-a fărâmițat într-o mulțime de Biserici, ceea ce arată particularismul tribal al țărilor în care acestea s-au implantat.

---

[1] Existența confreriilor, *tariqat*, schimbă prea puțin această situație.

Pe celelalte continente, America sau Asia, animismul este specific populațiilor rurale, dar practicarea lui se diminuează odată cu răspândirea educației.

În ansamblu, animismul nu are decât de suferit de pe urma contactului cu raționalitatea lumii moderne: nu poți explica, de pildă, o boală sau seceta și științific, și prin acțiunea nefastă a spiritelor malefice, doar dacă ești cu totul lipsit de logică.

Animismul în stare pură, restrâns din ce în ce mai mult în anumite zone izolate, pare tot mai fragil, însă acest lucru nu îl va împiedica să subziste sub forma superstițiilor sau a practicilor iraționale, până la dispariția omului de pe Pământ.

Viitorul ateismului

Cea mai organizată formă de ateism militant a fost comunismul, practicat vreme de câteva decenii în mai multe țări. Nu ne vom opri aici asupra apariției acestei filosofii materialiste în secolul al XIX-lea, rezultat al exaltării progresului științei, dar și al incapacității creștinilor vremii de a propune propriul mesaj într-un limbaj adaptat societății industriale care se configura.

A fost nevoie de aproape o jumătate de secol ca să iasă la iveală caracterul opresiv, ineficacitatea și eșecul moral ale regimurilor marxist-leniniste. Credința într-un om nou devenea tot mai fragilă, confruntată cu o realitate în care manevrele erau la ordinea zilei, iar indiferența era, adesea, înecată în alcool.

Oricum am privi comunismul ca portdrapel al ateismului, cu severitate sau cu indulgență, trebuie să înțelegem că el nu mai poate oferi speranța unei societăți mai bune decât oricare alta. Dimpotrivă, acest regim a demonstrat prin absurd că progresul omului se produce tocmai printr-o confruntare de idei, pe care el nu a permis-o niciodată. Astfel, „zorile viitorului“ nu mai sunt decât un trecut de mult apus.

Prăbușirea subită a majorității regimurilor comuniste europene, în anul 1989, a surprins întreaga lume, chiar și pe observatorii cei mai atenți.

Este remarcabil faptul că tocmai armătura spirituală a catolicismului, în Polonia, respectiv a protestantismului, în RDG, a stat la baza protestelor. Totuşi, aceste evenimente nu trebuie interpretate într-un mod maniheist, ca o victorie a religiilor asupra ateismului.

Într-adevăr, pe de-o parte, ateismul şi indiferenţa faţă de religie sunt fundamental legate de libertatea omului de a crede sau nu; ele vor exista ca atare până la dispariţia umanităţii.

Pe de altă parte, este posibil ca unele fundamentalisme religioase, prin excesele lor, să provoace reacţii atee violente.

În ce priveşte atitudinea de primul tip, indiferenţa faţă de religie sau ateismul lipsit de pasiune, este foarte probabil ca ea să se dezvolte pe viitor în toate ţările în care religia exercită o mare presiune socială, în statele arabe, de exemplu. Fenomenul a fost constatat de Occidentul creştin, în momentul în care o astfel de presiune socială a fost diminuată printr-o mai mare laicizare. Dacă ne ghidăm după sondajele care arată că în ţările industrializate o persoană din două crede, într-un fel sau altul, în Dumnezeu, ne putem gândi că într-un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat, jumătate din umanitate ar putea fi „statistic" necredincioasă, în loc de 30%, atât cât este astăzi. Este, astfel, posibil ca în ţări precum China, unde nu mai există decât urme vagi de religiozitate, să apară într-o zi un interes nou pentru viaţa spirituală. Şi cum legăturile cu străinătatea ale celor aflaţi la putere sunt mai frecvente ca altădată, reîntoarcerea la valorile spirituale sau religioase ar putea fi propovăduită, într-o zi, chiar de membri ai partidului... Să nu uităm că tot ei au permis economia de piaţă!

Pe de altă parte, însă, un ateism virulent ar putea renaşte în societăţile blocate de religie. Astfel, o ţară ca Iranul, a cărei populaţie, mai mult naţionalistă decât religioasă, este oprimată de regimul ayatollahilor, ar putea fi terenul privilegiat pentru reapariţia ateismului.

Viitorul hinduismului

Este foarte posibil ca hinduismul să dureze la fel de mult ca eterna Indie. Cea mai veche religie din lume este o componentă atât de importantă

a culturii indiene, încât e greu de crezut că destinul său ar putea lua o altă întorsătură.

Dar în lumea noastră, toate lucrurile evoluează, mai lent sau mai rapid, şi ar fi de mirare ca hinduismul să nu se conformeze. Putem constata deja câteva aspecte noi, care sunt, în acelaşi timp, rezultatul unei inevitabile deschideri spre exterior:

- Anumite secte de inspiraţie hindusă încearcă să le ofere occidentalilor o anume spiritualitate, chiar dacă ea este impregnată de exotism.
- Concomitent, idei de inspiraţie parţial occidentală pătrund progresiv în societatea hindusă. Aceasta nu mai e condusă exclusiv de religie şi putem observa şi apariţia unei culturi ştiinţifice strălucite, orientate spre dezvoltarea economică. Eficacitatea se substituie respectării riturilor şi, spre deosebire de situaţia din Japonia, adoptarea modului de viaţă din era industrială exclude, de cele mai multe ori, practicile tradiţionale. Putem vorbi, aşadar, de o anumită erodare, discretă încă, a hinduismului de care se îndepărtează păturile cele mai instruite ale populaţiei.
- Instituirea democraţiei îi determină pe conducători să adopte o politică în avantajul populaţiei majoritare, respectiv al castelor inferioare sau al celor ce nu aparţin niciunei caste. Prestigiul brahmanilor, încă foarte puternic, are de suferit pe termen lung, mai ales pentru că regulile tradiţionale, care conservă puritatea ritualurilor, nu mai sunt respectate atât de scrupulos, iar urbanizarea accentuează o asemenea tendinţă.
- Destrămarea societăţii tradiţionale este legată şi de introducerea unor noi concepte religioase. Asistăm la o modificare insidioasă a credinţelor hinduse care alunecă lent spre interpretări mai apropiate de monoteism.

Nu trebuie să neglijăm totuşi capacitatea de rezistenţă a hinduismului tradiţional. În Madhya Pradesh, de pildă, legile statului interzic orice convertire la o altă religie; preoţii sau pastorii pot face închisoare din acest motiv.

În concluzie, hinduismul nu are prea multe motive să se neliniştească în privinţa viitorului său. Îşi menţine cu uşurinţă poziţia sa de a treia religie în lume (900 de milioane de adepţi, ceea ce constituie 15% din

populația globului), situându-se, de departe, înaintea budismului, datorită unei natalități foarte mari.

Uzura pe care contactul cu lumea industrială ar putea să o provoace în credințele tradiționale este limitată, în mare măsură, de supletea cu care sunt interpretate. Doar unele persoane care nu aparțin niciunei caste sunt tentate de religiile monoteiste, mai egalitariste, dar fenomenul rămâne marginal.

Viitorul budismului

Învățăturile lui Buddha constituie, fără îndoială, nucleul tuturor formelor de budism. Totuși, cele trei curente majore ale acestei religii, Theravada, Mahayana și tantrismul, sunt caracterizate de practici, în aparență, foarte diferite, la care se adaugă și formele recente ale budismului japonez, ce reprezintă „noile religii".

Budismul are, astfel, particularitatea de a păstra încă vii toate formele de spiritualitate cărora le-a dat naștere îndelungata sa istorie.

E clar însă că viitorul nu se înfățișează la fel pentru toate aceste curente. Nimeni nu poate prezice cum va evolua tantrismul tibetan, care rezistă, din cele mai vechi timpuri, doar pentru că este practicat în regiuni izolate. Budismul Mahayana a suferit, atât în China, cât și în Vietnam, asalturile victorioase ale regimurilor comuniste. El este, în continuare, practicat de chinezii din Hong Kong, din Singapore și din Malaysia, fiind amenințat de atitudinea indiferentă față de religie, în special a tinerilor. Budismul Mahayana se bucură de cea mai mare popularitate în Japonia și, într-o mai mică măsură, în Coreea, datorită orientării sale moderne. Sub influența creștinismului, mai exact a protestantismului, Buddha este prezentat uneori ca o emanație a unui Dumnezeu, a cărui existență nu a fost până acum semnalată de budism.

Între acest budism nou, cu evoluție rapidă, și formele arhaice de budism tibetan sau chinez, budismul Theravada, așa cum e practicat în Sri Lanka sau în Thailanda, pare a-și păstra cea mai mare puritate, sau cel puțin pare cel mai apropiat de imaginea pe care și-au făcut-o occidentalii despre budism.

După această trecere în revistă a situației budismului contemporan, cum se înfățișează viitorul lui?

Prin natura sa, lipsit de violență și, adesea, chiar pasiv, budismul pare total nepregătit pentru un război ideologic. Mesajul său de pace și blândețe, revoluționar la începuturi, cu cinci secole înaintea erei noastre, și-a pierdut din originalitate odată cu apariția creștinismului. Caracterul descentralizat al ierarhiei sale îl face, de asemenea, vulnerabil în comparație cu religiile cu structură bine definită. În plus, budismul este mai mult o filosofie decât o religie şi nu poate oferi răspunsuri satisfăcătoare celor care se află în căutarea unui Dumnezeu sau care vor să înțeleagă universul.

Totuşi, nimic nu dă de înțeles că budismul va continua să piardă teren. Extremul Orient este profund impregnat de filosofia sa și practicarea lui aici este, în continuare, foarte vie. Renumele spiritual al lui Dalai-lama a contribuit la epurarea budismului tibetan, care a căpătat, astfel, o aură de filosofie seducătoare pentru mulți europeni.

Dacă facem abstracție de cele câteva incoerențe intelectuale de care dă dovadă (care ar mai fi rostul practicării acestei religii, dacă totul nu e decât iluzie?), înțelepciunea către care conduce, relativ apropiată de morala religiilor monoteiste, poate fi considerată drept una dintre culmile filosofiei „atee". Puterea şi, totodată, slăbiciunea budismului constau în aceea că se poate debarasa de Dumnezeu: mesajul său este plin de forță, pentru că îi va seduce mereu pe cei care nu sunt sensibili la noțiunea de Revelație, dar, pe de altă parte, dă dovadă de slăbiciune, pentru că rațiunea existenței credinciosului este tocmai dorința de a-l cunoaşte pe Dumnezeu.

Budismul Theravada (Micul Vehicul) pare mai logic, iar rigoarea sa, mai susceptibilă să reziste atracției religiilor monoteiste. Se poate spune același lucru despre filosofia zen care presupune o disciplină a spiritului și care suscită curiozitatea occidentalilor. Totuși, noile religii japoneze, ce se vor o sinteză între budism și conceptul unei religii revelate, merită a fi studiate cu atenție. Sprijinindu-se pe puterea economică a Japoniei, ele s-ar putea extinde, într-o anumită măsură, în mediile culturale budiste. Nu este întâmplător faptul că rugăciunea colectivă de la Assisi, la care au participat reprezentanți ai mai multor religii, a fost urmată de o alta similară, la muntele Hiei, aproape de Kyoto, în Japonia, în august 1987.

Viitorul iudaismului

Iudaismul a fost prima religie monoteistă care s-a afirmat cu tărie. Este, incontestabil, strămoşul creştinismului şi al islamului, care sunt cele mai importante religii ale lumii. Faţă de cele aproape trei miliarde de creştini şi de musulmani, cele treisprezece sau paisprezece milioane de evrei par neînsemnate. Desigur, cantitatea nu înseamnă şi calitate, iar vocaţia poporului evreu este, poate, aceea de a rămâne o minoritate spirituală şi intelectuală puternică, cu rol de ferment în evoluţia umanităţii. Mulţi evrei s-ar mulţumi cu o asemenea situaţie, o continuare neîntreruptă a istoriei poporului ales de Dumnezeu.

Totuşi, dacă avem în vedere faptul că stagnarea poate însemna de multe ori involuţie, iudaismul nu riscă, oare, să fie treptat marginalizat? Risc care ar putea fi accentuat de doi factori: evoluţia demografică şi sionismul.

În ceea ce priveşte demografia, situaţia este alarmantă, atât în Israel, cât şi în diaspora. După evaluările statistice ale Universităţii Ebraice din Ierusalim (Raportul Bacchi), numărul de evrei din afara Israelului e în scădere şi nu va atinge mai mult de 5 milioane în 2025. Motivul îl constituie natalitatea scăzută şi înmulţirea căsătoriilor mixte (potrivit Torei, sunt consideraţi evrei doar copiii mamelor evreice, dar soţiile evreice au tendinţa de a renunţa la religie şi la practicarea ei).

În Israel, natalitatea e în scădere, avorturile sunt numeroase (în jur de 20 000 pe an). Chiar şi evreii sefarzi, originari din bazinul mediteraneean, cândva mai fecunzi, au o natalitate din ce în ce mai mică.

Din fericire pentru Israel, mişcarea de imigrare, *alia*, s-a dezvoltat foarte rapid odată cu destrămarea URSS şi cu sosirea câtorva sute de mii de evrei sovietici. Pentru o perioadă, Israelul a primit populaţii cu o educaţie religioasă solidă, însă nu neapărat practicante.

În privinţa sionismului, lucrurile stau cu totul altfel. Statul Israel, creat după război, în 1948, răspunde aspiraţiei străvechi a evreilor de a trăi în Ţara Făgăduinţei[1], încredinţată lor de Dumnezeu. Mişcarea sionistă

[1] Crearea statului evreu este consecinţa îndepărtată a primului congres sionist, ţinut în 1897 la iniţiativa lui Theodor Herzl (1860–1904). Acesta îşi propunea să dea poporului

e legată de istoria evreilor și integrează, implicit, aspectul religios. Totuși, este vorba despre o mișcare esențial laică, ce stă la baza Statului Israel, mai mult decât religia.

De altfel, unii evrei practicanți ortodocși, care reprezintă o minoritate de 10% din populația israeliană, resping sionismul, fie din pricina caracterului său laic, fie pentru că au convingerea că poporul evreu nu se va putea reîntoarce în Israel decât la sfârșitul veacurilor, călăuzit de Mesia.[1]

Situația este paradoxală: Statul Israel, clădit pe noțiunea de popor evreu, adică pe o realitate religioasă, este respins de o parte dintre cei mai strașnici apărători ai religiei tradiționale. Cu toate acestea, sionismul reînvie practica religioasă, considerată drept un factor suplimentar al unității naționale. Afirmarea puternică a unui naționalism, în această parte a lumii, nu este lipsită de riscuri. Statul s-a format prin excluderea arabilor, dintre care aproximativ 800 000 sunt de cetățenie israeliană.[2] Conviețuirea cu aceștia și cu statele din jur este rezultatul unui raport de forță și nu al unui consens. Ea este însă, aproape în permanență, dramatică. Din păcate, nu se poate întrevedea o negociere rezonabilă între părți, convinse, fiecare, de dreptatea ei. Acest echilibru precar s-a menținut în ciuda mai multor războaie, dar rămâne foarte instabil și nimeni nu poate ști ce se va întâmpla pe viitor cu Statul Israel.

În ceea ce privește religia iudaică, viitorul său s-a legat, fără să vrea, de cel al mișcării sioniste: dacă situația actuală persistă, religia iudaică va fi în continuare, în mare parte, inspirată de sionism, cu toate blocajele pe care acesta le generează în relațiile cu vecinii arabi; dacă, dimpotrivă, sionismul va înregistra un eșec politic și militar, iudaismul va fi profund afectat: fie se va replia pe credincioșii cei mai riguroși și își va pierde rolul de motor

---

evreu o unitate națională consolidată de o singură limbă, ebraica, respingând, astfel, fatalitatea exilului.

[1] Alți evrei resping sionismul, fie în numele filosofiilor internaționaliste, fie ca pe un anacronism ce perpetuează un trecut de mult apus.

[2] Ar fi inutil să zăbovim asupra anteriorității evreilor sau a arabilor pe acest pământ unde conviețuiau înainte de 1948. Cei care sunt numiți palestinieni și care ar fi originari din Grecia au ajuns aici cu mult înainte de era creștină, fiind arabizați într-un moment care s-a pierdut în negura timpurilor.

pe care îl are în prezent, fie se va dilua, revenind la iudaismul liberal de dinainte de război. Climatul de nesiguranță, consecință a nesoluționării conflictului cu palestinienii, duce, în același timp, la o încetinire a mișcării de imigrare, *alia*, contrabalansată de emigrarea masivă în străinătate.

Asemenea perspective nu sunt foarte îmbucurătoare pentru evrei și tocmai de aceea ei ezită între o politică dură față de palestinieni și deschiderea negocierilor pentru o pace durabilă, care să țină cont de nevoile vitale ale părților aflate în conflict.

Ne-am putea gândi că atașamentul evreilor față de Țara Făgăduinței va putea fi interpretat, cândva, în sens simbolic și spiritual. Se pare că doar o astfel de evoluție ar putea să înlesnească conviețuirea mai multor religii în Locurile Sfinte ale monoteismului.

Oare ce alt popor ar fi capabil să înțeleagă, mai bine dacât poporul evreu, virtuțile internaționalismului?

Viitorul islamului

Orice încercare de a face ipoteze asupra viitorului religiei islamice se lovește de o dificultate importantă: majoritatea musulmanilor, pentru care Coranul e cuvântul lui Dumnezeu, consideră că societatea pe care o instituie este perfectă și că orice evoluție care se distanțează de respectivul model este, în mod necesar, nefastă.

Tocmai de aceea există atâtea mișcări „integriste“ care își propun să vegheze cu strictețe la respectarea legilor islamului, respingând orice influență occidentală, precum, scientismul, atitudinea de indiferență față de religie, morala permisivă...

Pentru acești musulmani, orice evoluție presupune o întoarcere la o societate supusă, în totalitate, legilor Coranului.

E important să aflăm în ce măsură o asemenea evoluție este credibilă sau dacă, dimpotrivă, alți factori vor conduce lumea musulmană într-o direcție diferită. O asemenea ipoteză este, în mod evident, respinsă, în principal, de majoritatea musulmanilor, dar realitatea se dovedește, uneori, mai încăpățânată decât principiile, și nu ar fi pentru prima dată în Istorie

când o religie sigură pe regulile sale s-ar vedea nevoită să-şi reconsidere poziția, fără a pierde, în același timp, din autenticitate.

Cu toate riscurile pe care le presupune un astfel de exercițiu, vom încerca să descoperim factorii care ar putea să determine o asemenea evoluție involuntară.

În primul rând, ar trebui să ne amintim că şi certitudinile catolicismului păreau de neclintit până la Reforma protestantă: contestarea unora dintre ele nu a dăunat creştinismului, ci, dimpotrivă, a dus la anumite schimbări, considerate astăzi necesare. Islamul nu şi-a cunoscut încă protestantismul, dar a fost nevoie de cincisprezece veacuri pentru ca acesta să fie „secretat" de creştinism. Nu este, aşadar, timpul pierdut nici pentru Islam, care mai are încă un secol la dispoziție pentru a evolua într-un mod asemănător.

Să precizăm că este musulman cel care aderă la cei cinci stâlpi ai islamului: mărturisirea de credință, practicarea rugăciunii, milostenia, postul din perioada Ramadanului, pelerinajul la Mecca. Respectarea acestor obligații lasă loc unor comportamente şi interpretări diverse, dar şi unor forme diferite de organizare a societății. De exemplu, modelul șiit și organizarea clerului său nu seamănă, aproape deloc, cu islamul sunnit.

Islamul nu se simte întotdeauna confortabil în lumea modernă, văzându-se confruntat cu două opțiuni: să respingă ceea ce îl deranjează sau să se adapteze.

Printre punctele sale nevralgice se numără:

- situația femeii;
- evoluția cutumelor și extinderea „ipocriziei";
- problemele politice.

Situația femeii

Aceasta nu este atât de gravă încât să destabilizeze lumea islamică. Femeile musulmane au descoperit mult prea recent alte culturi pentru ca efectele derivate să fie resimțite uniform. Totuși, cadrul familial tradițional

începe, fără îndoială, să fie perturbat de generalizarea învățământului secundar de tip occidental, ca și de influența posturilor de televiziune străine, care sunt captate prin antene parabolice.

Astfel, femeile din Arabia Saudită, obligate să rămână aproape toată ziua în căminul familial, își petrec, grație tehnologiei, o bună parte din timp vizionând casete video, uneori foarte îndepărtate de morala islamică și de educația tradițională care se face copiilor.

În Algeria, unde situația este foarte diferită, accesul femeilor la învățământul secundar și superior s-a generalizat, și acestea se supun din ce în ce mai greu constrângerilor generației anterioare: căsătorie aranjată de părinți, viață axată exclusiv în jurul familiei, acceptarea poligamiei soțului, portul vălului etc. Forma de islam pe care mamele din noua generație o vor inculca progeniturilor lor va fi, fără îndoială, plină de surprize pentru integriști.[1]

Asemenea exemple se găsesc în toate țările musulmane. Revirimentul integrismului poate fi explicat parțial prin lupta fără sorți de izbândă a bărbaților care simt că este amenințat echilibrul tradițional al familiilor lor.

Evoluția cutumelor

Aceasta este în strânsă legătură cu constatările făcute în privința femeilor. Accesul tot mai facil la o pregătire de tip tehnic intră, inevitabil, în concurență cu învățătura tradițională a Coranului. Simplul fapt că el își pierde locul exclusiv în educație duce, în mod fatal, la relativizarea importanței lui în viața de zi cu zi. Este suficient să ne gândim, deși comparația

[1] Cu câțiva ani în urmă, postul de radio public algerian a dezbătut în cadrul unei emisiuni în direct cu ascultătorii cazul unei femei care, deși fusese încredințată de logodnicul său că va dispune de o anumită libertate după căsătorie, a fost practic sechestrată și constrânsă să poarte vălul islamic, soțul pretextând că mama sa a cerut expres acest lucru. Moderatoarea emisiunii a comentat într-un mod absolut inspirat înșelăciunea: „Desigur, ar fi fost de preferat ca soțul dumneavoastră să vă spună acest lucru înainte de căsătorie, dar, în cazul ăsta, cu siguranță nu ați mai fi acceptat să vă măritați cu el."

nu e tocmai potrivită, la dispariția educației umaniste clasice, în Europa – bazată pe greacă și latină – în favoarea disciplinelor științifice.

Astfel, societatea musulmană tradițională este, pentru prima dată, în pericol să fie contaminată de un alt stil de viață, inspirat de un Occident considerat necredincios. În acest fel, Atatürk a reușit să impună cutume străine Coranului în Turcia, iar președintele tunisian Bourguiba a recomandat, din motive economice, ca Ramadanul să nu fie respectat cu strictețe.

Desigur, asemenea șefi de stat nu și-ar asuma astfel de riscuri dacă s-ar simți complet izolați, dar ei reprezintă acele excepții care demonstrează cât de impregnată este, în general, societatea, de modul de viață islamic. Cei care relativizează regulile religiei lor se văd nevoiți să practice „ipocrizia“: pentru a nu se expune oprobriului sau chiar unor agresiuni fizice, acești musulmani continuă să respecte formal cutumele religioase și să se dezică de ele cu prima ocazie.

Firește, cei mai expuși sunt musulmanii care sunt în contact cu străinătatea. Datorită multiplicării schimburilor internaționale, musulmanii care trăiesc în afara comunității lor sunt tot mai numeroși. Acolo nu mai sunt susținuți de un mediu islamic și cei cu convingeri mai puțin ferme încetează cu ușurință să-și mai practice religia.

Musulmanii care trăiesc în țările occidentale au sentimentul că o fac într-un cadru cultural dominat de indiferența față de religie, și asta cu atât mai mult cu cât creștinii nu sunt obligați să-și exteriorizeze credința, spre deosebire de ei: aici rugăciunea nu se face în public și postul din Vinerea Mare nu se afișează ca Ramadanul. Datorită unei anume fascinații pe care o exercită prosperitatea materială din Occident, spiritele cele mai slabe se pot îndoi mai ușor de perfecțiunea societății islamice.

O astfel de evoluție nu este caracteristica exclusivă a musulmanilor care trăiesc pe pământ „necredincios“. Este ușor de bănuit că afluxul brusc de bogății, în țările producătoare de petrol, a diminuat austeritatea cutumelor. În ceea ce privește consumul de alcool, se știe că prohibiția încurajează contrabanda. Tentația fructului oprit este o constantă a naturii umane, chiar și într-o țară islamică. Ipocrizia este rezultatul unei constrângeri exercitate de societate, fie ea islamică sau nu. O constrângere mai puternică atrage după sine, în mod evident, o doză mai mare de ipocrizie.

În virtutea cuvântului propovăduit de Coran, care spune că „religia înseamnă libertate", ne întrebăm, pe bună dreptate, de ce musulmanii pioşi le impun celorlalţi coreligionari constrângeri religioase sau sociale.

Este la fel de adevărat că tendinţele de respingere a regulilor morale ale religiei se accelerează. Considerată drept un pericol de către musulmanii rigorişti, ea se află, în mare parte, la originea mişcărilor de revoltă, calificate, în general, drept fundamentaliste, cum e cea a Fraţilor Musulmani.

Evoluţia islamului depinde de lupta dintre aceste două curente: pe de-o parte, revenirea la puritatea tradiţională ce presupune o aplicare strictă şi literală a legii coranice, Şaria, pe de alta, acceptarea unor idei aparent străine literei Coranului, dar care ar putea ieşi la iveală la o căutare mai atentă.

Problemele politice

Musulmanii convinşi nu ar avea motive să-şi facă probleme: islamul este pentru ei singura religie adevărată, după principiile căreia trebuie să se conducă întreaga societate.

Istoria se îndreaptă inexorabil spre triumful lui Dumnezeu, şi implicit al islamului, dar pentru aceasta fiecărui musulman i se cere să respecte cu stricteţe toate învăţăturile Coranului. Prin pietatea sa, musulmanul poate şi trebuie să promoveze societatea islamică spre care se îndreaptă aspiraţiile sale.[1]

O astfel de societate se vrea a fi un exemplu pentru întreaga umanitate, iar musulmanii trebuie să fie capabili să-i convingă pe oamenii de bună-credinţă, dar care s-au rătăcit în alte religii, că islamul e singura cale spre adevăr. Tot astfel, ştiinţa musulmană vrea să-şi redobândească supremaţia pe care o avea în lume cu aproape un mileniu în urmă.

În realitate, lucrurile nu stau deloc aşa. Musulmanii sunt nemulţumiţi de faptul că islamul nu ocupă locul pe care îl merită în lume, sau mai bine zis că nu deţine supremaţia în toate domeniile, spiritual, cultural şi tehnic.

---

[1] Această strădanie se numeşte *ijtihad*, cuvânt derivat din *djihad*, adesea înţeles greşit doar în sensul de „război sfânt" împotriva necredincioşilor.

Desigur, eşecul societăţii musulmane poate fi doar temporar. Cu toate acestea, atâta vreme cât nu-şi dovedeşte calitatea superioară de sistem social, religia însăşi este în pericol, pentru că ambiţiile islamului nu se limitează la domeniul spiritual.

Viitorul islamului este deci, până la urmă, o problemă politică: reuşita sa supremă este cea de a fi creat o comunitate de credincioşi ce trăiesc într-o societate care se conduce după legile Coranului şi în care locul necredincioşilor este limitat de statutul ce li se acordă.

Coerenţa de care dă dovadă islamul i-ar impune să reintroducă noţiunea de calif, de conducător lumesc al tuturor musulmanilor, fără de care societatea ideală la care aspiră nu ar fi posibilă. În etapa actuală a lumii, e greu de crezut că un calif va fi acceptat de toţi musulmanii, de şiiţi şi de sunniţi. E greu de imaginat ca regimuri atât de diferite, precum, cel al sultanului alauit marocan, cel wahhabit din Arabia Saudită, cel din Siria baasistă sau cel al lui Gaddafi, fără a mai aminti de regimul ayatollahilor şiiţi din Iran, ar putea accepta o interpretare unică a Coranului.[1]

Se poate vorbi despre un blocaj al islamului?

Am încercat să subliniem în paginile anterioare câteva dintre dificultăţile de care se loveşte islamul. Din nefericire, nu sunt singurele. Am putea da şi alte exemple de cazuri sau situaţii care, analizate temeinic din perspectiva Coranului, ar scoate la iveală inconsecvenţa lumii musulmane faţă de propriile principii. Tulburările prin care trece lumea musulmană, şi în special ţările arabe şi Iranul, prevestesc mai degrabă o criză profundă şi un blocaj al societăţii, decât un reviriment al islamului, cum se repetă cu obstinaţie.

Într-adevăr, constatăm cu uimire că majoritatea guvernelor din ţările în totalitate sau majoritar musulmane se confruntă cu tulburări religioase: în state precum cele din Maghreb, în Sudan, Afghanistan sau

---

[1] Concepţia colonelul Gaddafi despre islam, de pildă, respinge *sunna*, tradiţia sunniţilor. Faptul că este singurul care are această părere nu îl descurajează mai mult ca pe supuşii săi.

Pakistan, pentru a nu aminti decât exemplele cele mai concludente, mișcările calificate, în general, drept integriste sau fundamentaliste se află la baza unor conflicte, de multe ori, sângeroase.

În interpretarea sunnită a Coranului, de departe cea mai răspândită, asemenea mişcări sunt considerate îndreptăţite; pe de altă parte, toate guvernele din ţările musulmane se văd nevoite să împace constrângerile religiei cu cerinţele lumii moderne, fiind conştiente de faptul că o societate în care educația se face pe baze exclusiv religioase nu poate face progrese economice. Deocamdată, însă, o deschidere spre ceva străin de islam ar fi percepută ca o contaminare.

Se ajunge deci, în cadrul lumii musulmane, la o adevărată fractură între cei care nu cunosc decât legile Coranului şi cei cu educaţie „laică", adică nereligioasă, pentru care religia nu constituie centrul existenţei, chiar dacă ei pot fi credincioşi autentici.

Ar mai trebui adăugat că musulmanii care studiază doar Coranul nu pot găsi aici informaţii consistente despre situaţia actuală a islamului şi nici despre ceea ce îi separă între ei[1]: învăţătorii care predau legile Coranului insistă, în genere, asupra interpretării lor personale, fără a aminti de celelalte interpretări existente.

Dincolo de aparenţa unei extraordinare unităţi, islamul pare fărâmiţat în tot atâtea tendinţe pe cât de mulţi propovăduitori există în moschei. Nicio autoritate nu este suficient de puternică pentru a da coerenţă diferitelor interpretări ale Coranului, care corespund unor preocupări şi pasiuni diferite.

Această confuzie, ce se ascunde sub denumirea generală de islam, transpare mai ales în domeniul politic, acolo unde interesele pot fi extrem de divergente.

Este uimitor că o asemenea situaţie nu a condus până acum la o separare şi mai evidentă. Explicaţia se găseşte, poate, tot în cartea sfântă

---

[1] Autorul a fost deseori surprins de ignoranţa musulmanilor sunniţi cultivaţi, mai ales a ambasadorilor ţărilor arabe, în privinţa unor subiecte precum credinţa şiiţilor. Simplul fapt de a se numi musulman pare suficient în orice situaţie. Ce-am mai putea crede despre cunoştinţele celorlaţi credincioşi?

a Coranului, care rămâne un punct de referință obligatoriu pentru orice musulman care își exprimă o părere. Astfel, chiar și cele mai radicale antagonisme par că pornesc de la o sursă unică, însă doar masele pot fi ușor înșelate de o asemenea aparență.

Cât va mai putea dura o astfel de situație? Nimic nu împiedică, totuși, o interpretare a Coranului care să țină seama mai mult de realitățile lumii în care trăim: deși nu mai putem deduce din el că Pământul este plat așa cum se putea înțelege altădată, Coranul a rămas identic cu sine. Din moment ce aici găsim însuși cuvântul lui Dumnezeu, atunci, cu siguranță, el poate fi interpretat fără să se ajungă într-un impas. Poate că noțiunea de Umma, comunitatea credincioșilor, ar trebui înțeleasă într-un sens mai spiritualist și mai puțin politic. Aceasta este și tendința sufistă care rămâne totuși controversată pentru majoritatea musulmanilor, sunniți sau șiiți.

Au existat totuși în Istorie și alte curente de gândire care se considerau musulmane și care au dispărut împreună cu teoriile lor eronate, precum, kharidjiții care afirmau că doar arabii pot avea acces la revelația Coranului.

Evident, musulmanii sunt cei care trebuie să decidă calea pe care vor merge.[1] Mulți dintre ei se întreabă care este modalitatea prin care poate fi evitat un blocaj al societății lor. Sunt conștienți de faptul că societatea tehnică din țările industrializate, produs al doctrinei liberale și al unui străvechi fond iudeo creștin, poate fi atrăgătoare pentru anumite straturi ale populației musulmane, dar provoacă și repulsie, pentru că nu este islamică.

Este de înțeles că musulmanii care nu beneficiază de avantajele societății industriale se revoltă și caută într-un islam mai pur dreptatea și fericirea la care aspiră. Din păcate, ei nu vor reuși să definească o astfel de societate ideală fără o analiză istorică a economiei și a raporturilor de forță din lumea de astăzi, analiză greu de făcut fără o interpretare nouă

---

[1] Chiar și creștinismul, sigur de sensul revelației sale, a interpretat Biblia mult timp într-un sens foarte literal: anumiți protestanți o fac și astăzi, iar catolicismul a fost tentat vreme de mai multe secole să întemeieze o societate bazată exclusiv pe legile sale. Mai există fără îndoială și astăzi nostalgici ai perioadei de glorie a creștinătății, dar Istoria pare să arate că deschiderea spre creștinism a popoarelor care nu îl cunoscuseră încă a dus la o mai mare spiritualizare a acestei religii, separând puterea civilă de cea religioasă și dându-i posibilitatea să se organizeze independent de dorințele episcopilor.

a Coranului, diferită de cea tradițională. Poate că și islamul își așteaptă protestantismul său.[1]

În ce măsură este posibilă o interpretare reformistă a islamului?

Prezența unor comunități musulmane importante în țările occidentale a condus, în mod necesar, la un număr impresionant de cercetări despre islam și despre raporturile sale cu societățile în care trăiesc aceste populații. Mai mulți cercetători musulmani, filosofi, etnologi, sociologi, lingviști, formați în sistemul occidental, au încercat să-l pună în practică pentru a ajunge la o interpretare mai modernă a islamului. De pildă, anumite versete din Coran, considerate până de curând neclare, pot fi mai ușor înțelese dacă se admite că limba în care s-a scris cartea sfântă avea influențe din alte limbi vorbite în Arabia secolului al VII-lea, precum aramaica. Asemenea cercetări îi neliniștesc pe cei care susțin că araba coranică este un model de puritate. Deși nu influențează deocamdată în nici un fel masele, fiind abia la început și cunoscute doar de specialiști, ele demonstrează totuși o înviorare a gândirii musulmane, ce a stagnat îndelung după vârsta de aur din secolul al IX-lea.

[1] Pentru a da un singur exemplu, musulmanii nu își pun decât acele întrebări care erau de mare interes în timpul vieții profetului, cum ar fi cea legată de alegerea limbii arabe de către Dumnezeu pentru a-și propovădui Cuvântul. Să presupunem că araba ar fi limba lui Dumnezeu: asta ar însemna că poporul arab este poporul ales, lucru pe care nu-l afirmă deloc islamul. O ipoteză mai verosimilă ar fi aceea că Dumnezeu a ales să se exprime în limba profetului său, dar și în acest caz ar fi vorba tot despre un limbaj omenesc, deci despre un instrument imperfect utilizat de Dumnezeu care este perfecțiunea însăși. Credinciosului îi revine sarcina de a căuta realitatea revelată de Dumnezeu dincolo de cuvinte și nu în cuvintele însele. Astfel, cuvântul *djin* care se pare că provine din latinescul *genius*, „geniu", este unul „franglez" mai degrabă și nu știm cărei realități îi corespunde. Faptul că Dumnezeu ar fi vrut să se exprime într-o singură limbă ridică multe întrebări la care musulmanii nu se grăbesc să răspundă. Este un gol ce așteaptă să fie umplut dacă ne gândim la numărul impresionant de studii care s-au scris despre limba sau stilul anumitor texte din Biblie. În mod cert, creștinii își simplifică viața luând ca punct de referință un om, pe Iisus Hristos, mai degrabă decât un text, cum este Coranul.

Viitorul creştinismului

Să încerci să schiţezi viitorul creştinismului este un exerciţiu şi mai îndrăzneţ decât în cazul celorlalte religii. Se conturează două întrebări: cum vor evolua relaţiile dintre Bisericile creştine şi ce poziţie va adopta creştinismul faţă de celelalte religii sau de necredinţă?

Cele două întrebări sunt legate între ele pentru că neînţelegerile dintre Bisericile creştine au constituit dintotdeauna un obstacol major în calea expansiunii creştinismului.

Catolicism, ortodoxie, protestantism: o singură Biserică?

Creştinii tind spre unitate, fundamentul ei găsindu-se chiar în cuvintele lui Hristos: „Fiţi una precum eu şi Tatăl meu una suntem."

Este vorba despre o unitate în diversitate pentru că la baza creştinismului stă libertatea individuală, el adaptându-se foarte bine diferenţelor culturale.

Dacă Bisericile creştine au fiecare caracteristicile şi sensibilitatea lor specifică, ele sunt de acord în privinţa punctelor importante: credinţa, înrădăcinată în Biblie, că Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, s-a întrupat pe Pământ. El ne-a învăţat prin cuvântul şi exemplul lui că Dumnezeu înseamnă Iubire şi că vom putea să-l cunoaştem doar dacă vom alege Iubirea în timpul vieţii noastre. Această promisiune divină făcută fiecăruia dintre noi este pecetluită de Învierea lui Hristos. Biserica lui Hristos are deci un caracter universal (sensul cuvântului „catolic" în greacă), ea este religia prin excelenţă, pentru că se bazează pe veriga ce face legătura între oameni şi Dumnezeu, pe Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu.[1]

---

[1] Dintre religiile revelate, doar creştinismul recunoaşte voinţa lui Dumnezeu de a se întrupa şi de a trăi printre oameni, în persoana lui Iisus Hristos şi nu doar prin intermediul unei cărţi sau al unei legi.

Raportate la acest aspect fundamental, divergenţele dintre creştini par într-un fel derizorii. Ne-am putea gândi că papa, patriarhii sau pastorii călăuzesc şi organizează, fiecare de pe poziţia sa, Biserica unică a lui Hristos.

Totuşi, pe plan intelectual, există diferenţe între marile curente ale creştinismului, ele fiind departe de a fi neglijabile: nu este acelaşi lucru să aperi rolul tradiţiei Bisericii şi al şefului ei, papa, şi să pui în centrul creştinismului autoritatea Bibliei.

În practică, însă, toţi creştinii încearcă să trăiască potrivit preceptelor Evangheliei, fapt ce le conferă unitate. Pentru un creştin este mult mai importantă calitatea vieţii creştine decât cea a doctrinei. Rolul doctrinei este acela de a-i ajuta pe creştini să-l urmeze pe Hristos, ea este doar un mijloc. Ca şi oamenii, doctrinele au neajunsurile lor. Biserica admite imperfecţiunea credincioşilor, Biserica Universală trebuie să accepte şi faptul că, pentru a se apropia de Dumnezeu, adepţii pot străbate căi diferite, mai bune sau mai rele. Asta nu înseamnă că Bisericile trebuie să renunţe la a-şi considera propriile doctrine ca fiind cele mai bune.[1] Este vorba, în primul rând, de o atitudine de respect profund care nu e nici condescendenţă, nici recunoaşterea neputinţei de a convinge: păstrarea purităţii doctrinei nu exclude acceptarea ideii că alţii au abordări diferite.

Practic, nici pentru creştini diferenţele care separă Bisericile din care fac parte nu sunt tocmai clare. De pildă, destul de mulţi catolici care nu au deloc o atitudine contestatară faţă de Biserică adoptă, în anumite privinţe, comportamentul protestanţilor. Potrivit unui sondaj L'Express-Gallup din septembrie 1985, majoritatea catolicilor francezi aprobă ceea ce condamnă suveranul pontif: folosirea metodelor contraceptive (80%), divorţul (76%), avortul (59%), hirotonisirea femeilor (65%), procente care continuă să crească. Şi cum aceşti creştini nu pot fi excluşi din statisticile

---

[1] Anumiţi creştini au tendinţa de a-şi considera doctrina ca fiind singura perfectă, ceea ce presupune că omul nu intervine în formularea ei, întrucât tot ceea ce vine de la om este imperfect. Cel mult, putem susţine că o doctrină este singura inspirată de Dumnezeu – sau de Duhul Sfânt –, însă nimeni nu poate să facă o asemenea afirmaţie ca şi când ar cunoaşte cu certitudine intenţiile lui Dumnezeu. Având în vedere că iubirea este mobilul existenţei creştinului, orice atitudine de intoleranţă sau de excludere trebuie respinsă, chiar dacă pare justificată.

catolicismului şi nici nu pot fi arşi de vii sub acuzaţia de erezie, catolicii vor trebui să rezolve, pentru a-şi păstra unitatea, problemele care suscită puncte de vedere divergente. Este un fenomen absolut firesc şi în nicio colectivitate umană nu se procedează altfel.

Dacă secretul unităţii catolicilor constă în acceptarea propriei diversităţi, nu poate fi atât de greu să primească în rândurile lor şi alte curente creştine. Şi Vaticanul are două unităţi de măsură: tolerează erezia credincioşilor săi pentru că nu are altă soluţie, dar îşi păstrează cu fermitate principiile, refuzând să accepte curentele divergente ce înclină spre protestantism. O asemenea conduită este explicabilă, întrucât există o diferenţă între a avea o altă poziţie în Biserica din care faci parte şi a adera la o Biserică cu doctrină divergentă.

Păstrarea unităţii Bisericii Catolice prin acceptarea altor creştini nu este uşoară, din perspectivă umană. Faptul că de-a lungul istoriei Biserica Romei şi-a exprimat cu prea multă ostentaţie certitudinea că deţine adevărul a suscitat indignarea celorlalte Biserici, puţin invidioase pe locul ocupat de catolicism în lumea creştină. Şi celelalte Biserici dau dovadă de rigiditate în numeroase privinţe: Biserica Ortodoxă nu admite accesul catolicilor la taina împărtăşaniei, deşi catolicii îi primesc pe ortodocşi la comuniunea lor; aversiunea faţă de papă, pe care o resimt anumiţi protestanţi, care poate fi explicată din perspectivă istorică, are un caracter agresiv străin zilelor noastre şi nu pare a avea deloc de-a face cu virtuţile iubirii şi ale iertării.

Este greu de crezut că Bisericile creştine s-ar putea uni într-un viitor apropiat sub stindardul catolicismului.

Am putea pune problema şi invers: creştinii fiind atât de diferiţi, de ce se încăpăţânează Biserica Catolică să dorească această unitate puternic ierarhizată? De ce nu are smerenia de a se considera o mişcare creştină ca toate celelalte? Bisericile protestante îşi construiesc unitatea în diversitate prin intermediul unor organizaţii precum Consiliul Ecumenic al Bisericilor.[1]

---

[1] Din punct de vedere protestant, Biserica Catolică are propria sa interpretare a textelor sacre şi propria sa formă de organizare: este problema ei dacă nimic nu o deosebeşte de celelalte mişcări creştine care au şi ele propria lor interpretare a Scripturii şi organizarea lor.

Răspunsul la această întrebare e mai ușor: omenirea fiind într-o evoluție permanentă, religia se vede nevoită să evolueze și ea, dacă nu vrea să bată pasul pe loc. Iar pentru o evoluție cât mai lină, ar trebui să folosească experiența din trecut și să încerce să evite greșelile făcute.

În această privință, tradiția apare, oricât de curios ar părea, ca un factor de progres, pentru că prin ea pot fi evitate experiențele sterile din trecut. O Biserică ce își întemeiază acțiunile pe experiența trecutului poate progresa mai mult decât una nevoită să o ia de la capăt cu fiecare generație.

Pe de altă parte, existența unui conducător precum suveranul pontif, portdrapel al celei mai importante mișcări spirituale din lume, atrage, în mod evident, interesul necreștinilor, mai mult decât ar putea-o face oricare dintre șefii Bisericilor mici. Altfel spus, dacă Roma nu ar exista, ar trebui inventată.

Există o frază a pastorului Boegner, figură marcantă a protestantismului francez, ce redă foarte bine ceea ce simt mulți creștini, catolici sau protestanți: „Biserica va fi catolică sau nu va fi deloc, creștinul va fi protestant sau nu va fi deloc."

Așadar, Biserica are sens doar dacă este universală, deschisă tuturor celor care îl caută pe Dumnezeu acolo unde este El, în iubire. Creștinul a făcut deja această alegere: el are deci datoria de a-și pune inima, spiritul și imaginația în slujba idealului său, ceea ce explică diversitatea de abordări existente.

Creștinii, și deci Biserica, sunt prinși între două necesități care, deși nu sunt contradictorii, nu se împacă foarte bine: aceea de a accepta diversitatea care este un dar al lui Dumnezeu și aceea de a-și păstra unitatea care este imaginea lui Dumnezeu însuși.

Am putea încerca să ne imaginăm o Biserică duală sau cu două aspecte:

- pe de-o parte, Bisericile existente și-ar putea păstra viața individuală și structurile, ceea ce ar permite mai multe abordări;
- pe de altă parte, pentru a fi păstrată unitatea, ar trebui creată o structură ce s-ar numi Biserica Ecumenică (ecumenic având aici sensul de catolic). Această Biserică nu ar avea o putere doctrinară, ci doar o funcție reprezentativă și ar fi prezidată de șeful Bisericii creștine majoritare, adică de papă.

O astfel de soluție are însă șanse mici să fie aplicată curând fără ajutorul Sfântului Duh despre care știm cu toții că respectă prea mult libertatea omului pentru a grăbi cursul evenimentelor, chiar și al celor care se înscriu într-o logică firească.

În decursul a mai puțin de-un secol și mai cu seamă după Conciliul Vatican II, climatul de rivalitate care se manifesta frecvent între Bisericile creștine – mai ales între Biserica Catolică și celelalte – s-a destins, făcând posibil un dialog permanent.

Totuși, în practică, marile Biserici creștine se confruntă cu un fenomen nou: cel al concurenței reprezentate de secte sau de Bisericile locale de inspirație creștină care proliferează în mediile unde creștinismul a pătruns cel mai puțin.

America Latină și Africa Neagră anglofonă sunt cele mai afectate de aceste mișcări al căror succes se explică prin faptul că sunt mai puțin exigente în materie de morală sau de dogme.

Este încă prea devreme să facem previziuni despre viitorul acestor tendințe recente și oarecum incoerente.

Evoluția recentă a creștinismului

Să recapitulăm cele mai semnificative etape care au marcat evoluția recentă a creștinismului:

- Catolicismul, care este grupul creștin cel mai numeros (1,1 miliarde, față de 440 de milioane de protestanți și 180 de milioane de ortodocși), înregistrează și cele mai mari progrese, în condițiile creșterii demografice din America Latină și din Africa Neagră. Această progresie în cifre absolute corespunde de fapt unei stagnări a procentajului la nivelul populației întregului glob (care se menține la 17% de 60 de ani încoace).
- Valorile creștine care au la bază iubirea încep să fie recunoscute unanim ca valori universale, fiind propovăduite de tot mai multe organizații neconfesionale (Crucea Roșie, Amnesty International, Liga Drepturilor Omului, diverse mișcări împotriva rasismului, Ajutorul popular,

Medici fără frontiere sau Medicii lumii etc.). De altfel, ele au apărut inițial în țările creștine.

- Creștinismul în general, și în special catolicismul, a renunțat să folosească constrângerile sociale și imaginea iadului veșnic ca argument pentru a-i transforma pe indiferenți în practicanți formali ai religiei. Ipocrizia, o adevărată plagă a religiilor, e în regresie severă, lucru care se vede în statisticile privind practica religioasă.[1]
- Un alt element ce confirmă deschiderea spirituală ar fi diminuarea formalismului ce favorizează, printre altele, o adaptare a creștinismului la mai multe culturi. Astfel, catolicismul a introdus anumite schimbări în oficierea liturghiei și nu mai impune folosirea limbii latine ca limbă de cult.[2]

Să ne întoarcem la regresul spectaculos al practicii religioase a creștinilor din țările industrializate.

În momentul în care o Biserică încetează să mai exercite presiuni de natură morală sau socială asupra adepților săi, cei care se vor strădui să trăiască urmând mesajul Evangheliei, arătându-se sinceri în credința lor, vor fi doar credincioșii autentici. Asemenea creștini fervenți strălucesc de dragostea pe care le-o dăruiește Dumnezeu și care le schimbă viața.

Putem vedea însă în temple sau în biserici numeroși credincioși care, din păcate, nu strălucesc atât de mult. Unii dintre ei își trăiesc religia ca pe un simplu ritual sau ca pe o filosofie, alții au chiar o concepție „animistă" asupra religiei lor, așteptând rezultate „magice" în schimbul lumânărilor aprinse ca ofrandă sfinților. Ei uită adesea de îndatoririle incomode pe care le au, de exemplu, de sprijinul material, dar și spiritual pe care ar trebui să-l acorde celor aflați în suferință.[3]

---

[1] Această problemă și cea a legăturilor cu puterea politică constituie două diferențe majore dintre creștinism și islam, situație cu atât mai interesantă cu cât este relativ recentă.

[2] Amintim că astfel de adaptări pur formale îi tulbură pe anumiți catolici ce se văd nevoiți să renunțe la limba latină ca limbă de cult. Preocuparea de a păstra forma tradițională a cultului se confundă cu teama nedefinită față de ereziile „moderniste." Ea a declanșat schisma inițiată de mișcarea monseniorului Lefebvre la care au aderat în anii 1980 în jur de 200 de preoți (1/2 000 din totalul de clerici).

[3] Acesta este sensul profund al cuvântului „milostenie" ce a căpătat, în mod greșit, sensul unei pomeni ce liniștește conștiința celui care o face.

După cum vedem, adevărata faţă a creştinismului nu este întotdeauna uşor perceptibilă şi că există o mulţime de indiferenţi care nu sunt deloc dornici să-l cunoască pe Dumnezeu. Adepţii societăţii de consum care vor să scape de orice constrângere aleg, fără să ezite, confortul, aşa cum sună vorbele lui Iisus Hristos: „Nu puteţi sluji şi lui Dumnezeu, şi lui Mamona."

Biserica este însă mai bine înţeleasă de cei nevoiaşi. În America Latină, catolicismul nu mai apare ca fiind acea Biserică impusă cândva de puterea spaniolă sau portugheză, ci ca un ferment al evoluției umane.

Este tendinţa „comunităţilor de bază" înfiinţate mai ales în Brazilia, în spiritul „teologiei eliberării".

De asemenea, în multe Biserici se poate constata un uimitor reviriment al „seducerii" prin cuvânt: creştini care strălucesc de o bucurie supranaturală, unii având aerul unor cercetaşi, îi opresc pe trecători pe stradă pentru a le vorbi despre Iisus Hristos şi îşi dedică tot timpul liber pentru a-i pune în practică mesajul.

Biserica este influenţată de diverse curente, adesea puternice, care o contestă în permanenţă, eliminându-i progresiv inevitabilele imperfecţiuni.

Într-o asemenea efervescenţă doar Dumnezeu poate să ştie dacă Biserica a progresat în tot acest timp sau dacă, dimpotrivă, a involuat. Însă regresul cantitativ al creştinismului din ţările industrializate nu a fost însoţit şi de o diminuare a calităţii influenţei, dimpotrivă.

Creștinismul și celelalte religii

Raţiunea de a fi a creştinismului este aceea de a transmite mesajul lui Iisus Hristos. El nu se poate mulţumi să-şi menţină poziţia de invidiat, aceea de primă religie din lume din punctul de vedere al numărului de credincioşi, ci are responsabilitatea de a transmite mesajul său de credinţă tuturor popoarelor, evident fără a-l impune.

În tendinţa sa de expansiune, creştinismul întâlneşte inevitabil şi alte religii oficiale cu care reuşeşte mai mult sau mai puţin să dialogheze.

În genere, animiştii acceptă cu uşurinţă existenţa unui Dumnezeu unic şi atmosfera supranaturală în care îşi desfăşoară existenţa îi face mai receptivi la tainele creştinismului.

Budismul, a cărui doctrină este destul de coerentă, dar se lipseşte de Dumnezeu, ridică mai multe probleme. Totodată, am putut constata că forma de budism numită Marele Vehicul şi în care sunt veneraţi acei bodhisattva, asemănători sfinţilor creştini, este mai apropiată de concepţiile creştine, preluate, în număr destul de mare, de „noile religii" japoneze.

Hinduismul este şi mai greu de clătinat, datorită împletirii foarte strânse dintre religie, cultură şi viaţă socială pe care o presupune. Cu toate acestea, cei care nu fac parte din caste sau care nu sunt sensibili la religia hindusă sunt uneori atraşi de mesajul egalitarist propus de religiile monoteiste. Creştinismul are, în plus, avantajul că e practicat de mai bine de şaisprezece secole în anumite regiuni din India.

Iudaismul, din care s-a născut creştinismul, a fost de multe ori de-a lungul istoriei persecutat, jignit şi marginalizat de catolici şi de ortodocşi. Îi mulţumim lui Dumnezeu că mila creştină a biruit şi că relaţiile dintre iudaism şi creştinism au intrat pe un făgaş normal: Iisus Hristos este prezentat acum, într-o manieră explicită, ca fiu al poporului lui Israel şi nu ca o victimă a sa. În privinţa convertirilor, cele ale creştinilor la iudaism constituie excepţii, o explicaţie fiind şi aceea că prozelitismul iudaic este inexistent; însă nu puţini sunt evreii convertiţi la creştinism: arhiepiscopul Parisului, monseniorul Lustiger, a fost unul dintre cei mai cunoscuţi din epoca noastră, deşi unele convertiri se datorează unor motive sociale, cum ar fi căsătoriile mixte.

Şi islamul are ambiţia să-şi extindă influenţa în întreaga lume.

După budism, care şi-a încetat activitatea de expansiune misionară în secolul al VI-lea, doar creştinismul, islamul şi marxismul ateu şi-au manifestat la fel de mult voinţa de a convinge lumea întreagă de adevărul lor. Dar, dacă lupta ideologică dintre religie şi ateism se înscrie într-un firesc al lucrurilor, este totuşi şocant pentru gândirea noastră ca două religii care se închină unui singur Dumnezeu şi care au ca puncte de referinţă, în parte, texte sfinte comune să nu poată dialoga mai uşor.

Competiția dintre islam și creștinism

Mulțumită lui Dumnezeu, putem spera că era confruntărilor armate și a cruciadelor a apus pentru totdeauna. Cu toate acestea, o anumită rivalitate între primele două religii din lume este inevitabilă. O asemenea confruntare nu poate fi decât benefică, în măsura în care adepții lor încearcă să înțeleagă fiecare dintre cele două spiritualități în parte.

Din nefericire, de-a lungul secolelor s-au acumulat o mulțime de rigidități și de neînțelegeri reciproce și spiritele nu sunt încă pregătite să poarte un dialog deschis. Desigur, acest lucru nu ne împiedică să tratăm problemele existente, chiar dacă, abordând un domeniu atât de sensibil, ne expunem, în mod evident, criticilor.

Primul lucru care ar trebui făcut este să evităm să redeschidem rănile trecutului. Credincioșii din cele două tabere s-au masacrat unii pe alții, însă am putea găsi, de ambele părți, nu numai exemple de atrocități, ci și mărturii de generozitate. Morala diverselor invazii sau cruciade este aceea că violența nu servește la nimic și că ea nu aduce niciodată armonie.

Astăzi, trebuie să încercăm să creăm un climat de înțelegere reciprocă, astfel încât cele două religii să-și limiteze confruntările la planul ideilor și al spiritualității, respectând, fiecare, credința celeilalte.

În regulile practicii religioase enunțate în Coran nu există nimic care i-ar putea șoca pe creștini, din punctul de vedere al logicii: ce e rău în a te ruga de cinci ori pe zi pe un covoraș, schimbând pozițiile? Și creștinii pot consuma fără probleme alimentele preparate după ritualurile islamice; turiștii care vizitează țările musulmane nu au nicio rezervă în această privință. Ce-i împiedică pe creștini să încerce să postească mai riguros decât le cer Bisericile lor? Sunt, de altfel, mulți creștini care, aflându-se pe pământ musulman, țin Ramadanul doar din motive de fraternitate, fără a renunța la convingerile lor. Iar în cazul în care creștinilor li s-ar da voie să participe la pelerinajul de la Mecca, ar fi în mod cert o destinație de succes pentru operatorii de turism, chiar dacă, sau mai ales, ar trebui să respecte ritualul religios.

Din punctul de vedere al doctrinei, singura exigență a islamului este mărturisirea de credință (*șahāda*), prin care se afirmă unicitatea lui

Dumnezeu și misiunea profetică a lui Mahomed. Primul punct fiind central și pentru creștinism, nu ridică nici un fel de probleme. Și întrucât au existat atâția profeți de-a lungul epocilor, se poate admite că și Mahomed a fost unul dintre ei: datorită rolului pe care l-a avut în eliminarea superstițiilor animiste și politeiste din vechea Arabie, el merită, fără îndoială, o asemenea recunoaștere.

Spre surprinderea noastră, dacă privim lucrurile cu mai multă deschidere, practicile și credințele islamice fundamentale nu au de ce să fie respinse de creștini. Dar oare s-ar găsi vreodată un musulman cu simțul umorului care să includă întreaga creștinătate în statisticile islamului?

Pentru a nu insista asupra acestui paradox, ar trebui să amintim că nici creștinii nu recunosc caracterul revelat al Coranului, în care se găsesc prea multe reminiscențe din Biblie. Iar caracterul profetic al misiunii lui Mahomed li se pare destul de limitat: în niciun caz, nu consideră că este Mângâietorul din Evanghelie, care pentru creștini este Duhul Sfânt.

Ar fi plictisitor să enumerăm elementele poziției creștine care nu sunt acceptate de musulmani: consumul de carne de porc și de alcool, Învierea lui Hristos, faptul că Iisus este pentru creștini Fiul lui Dumnezeu, Sfânta Treime, toate aceste lucruri sunt total inadmisibile în viziunea musulmanilor.

Totuși, se pare că există o anumită incoerență între principiile Coranului și modul în care le pune în aplicare. El recunoaște în mod explicit Evanghelia (*Indjil* în arabă) ca pe un text de inspirație divină și îl venerează pe Iisus (*Issa* în arabă) ca pe un profet excepțional care s-a născut dintr-o fecioară, spre deosebire de Mahomed care a venit pe lume ca toți oamenii. În ciuda acestor puncte importante de convergență cu creștinismul, islamul nu pare a-și face probleme în privința contradicțiilor dintre învățătura Coranului și cuvântul Evangheliei. Asemenea chestiuni decisive ar trebui să fie riguros analizate de specialiști în diferite religii, pentru a găsi o interpretare comună a textelor respective. Studii asemănătoare la care au colaborat evrei, protestanți și catolici s-au făcut deja, acum mult timp, în cazul Bibliei, iar în momentul de față mai există puține divergențe de interpretare. Însă islamul pare că ezită să intre în procesul de analiză

istorică a textelor sfinte, tocmai pentru că i-ar fi greu să includă Coranul; Cartea lor sfântă nu poate fi pusă la îndoială din moment ce reprezintă pentru musulmani cuvântul lui Dumnezeu, iar orice critică la adresa lui constituie un sacrilegiu.

Aşa că nu se poate vorbi despre o compatibilitate între concepţiile teologice islamice şi cele creştine, deşi la prima vedere există importante puncte de convergenţă.

Islamul este religia Cărţii sfinte, a Coranului, în vreme ce în creştinism, cartea reprezintă doar un suport care punctează prezenţa lui Dumnezeu în Istoria umanităţii, culminând cu Întruparea lui Iisus Hristos.

O asemenea diferenţă de viziune explică faptul că o analiză istorică, sociologică, lingvistică sau de altă natură, a Evangheliei, este oricând permisă, în vreme ce Coranul şi chiar şi comentariile din cutumă (Suna) sunt intangibile.

Comunitatea de credincioşi musulmani, Umma, are şi ea o concepţie diferită despre Biserică, primul său sens fiind acela de totalitate a musulmanilor, iar a doua, de entitate mistică din care nimeni nu are certitudinea că face parte.

Aceleaşi diferenţe de optică există şi în cazul preoţilor, pe care creştinii îi consideră în general învestiţi cu o putere supranaturală, transmisă de Iisus Hristos şi de apostolii săi, element care nu se regăseşte în islam.[1]

Dar dacă în momentul de faţă, o convergenţă a sistemelor musulman şi creştin pare iluzorie, nimic nu îi împiedică pe practicanţii celor două religii să-şi împărtăşească experienţele spirituale personale. În fond, nici una dintre ele nu se limitează la o filosofie şi amândouă îşi propun să-i ajute pe credincioşi să-şi dezvolte viaţa spirituală.

Aşadar, competiţia dintre cele două religii ar trebui să se situeze pe terenul sfinţeniei, sau, dacă vreţi, al desăvârşirii spirituale a Omului, într-o atmosferă de emulaţie şi nu de rivalitate.

Evident, acest lucru presupune ca de ambele părţi să existe un climat de toleranţă, adică de respect faţă de credinţa celuilalt, şi de libertate a

---

[1] A se vedea *Le christianisme au miroir de l'Islam* (*Creştinismul în oglinda islamului*) a părintelui reverend Sanson, iezuit de naţionalitate algeriană, Editura Cerf, 1984.

practicilor religioase. În ciuda principiilor lor, cele două religii au dat dovadă în trecut mai degrabă de ostilitate, decât de înțelegere.

În tabăra creştină, papalitatea a revenit, de câțiva ani încoace, pare-se definitiv, la dialog, dând dovadă de o mai mare deschidere spirituală. De pildă, se întâmplă ca anumite biserici să pună spații de cult la dispoziția musulmanilor imigranți pentru a le permite să-și țină slujbele.

În tabăra musulmană, în care nu există o autoritate centralizată, situația diferă în limite largi. Anumite țări sunt uimitor de tolerante, cum ar fi Marocul, sau la un alt nivel, Indonezia, în timp ce altele păstrează încă, din păcate, o atitudine ce frizează agresivitatea. Ne gândim în special la islamul wahhabit din Arabia Saudită, unde orice alt cult în afară de cel musulman este strict interzis; o poliție religioasă supraveghează cu strictețe comportamentul supușilor din regat, dar și al străinilor, împiedicând, de pildă, organizarea meselor festive de Crăciun în restaurante; băuturile alcoolice sunt strict interzise, în orice situație.

Bine cunoscutul verset din Coran ce spune că religia înseamnă libertate, citat sistematic pentru a demonstra liberalismul islamului, nu este aplicat deloc unitar: unui musulman tentat să se convertească la creștinism i se vor cita numeroasele versete din Cartea sfântă în care apostații sunt amenințați cu chinurile iadului.

Anumite situații par ridicole, dacă nu sunt înțelese ca o reminiscență a intoleranței din epocile trecute: de pildă, cazul unei maghrebiene convertite la creştinism și care, nevoită să-și ascundă religia, nu se arată niciodată într-o biserică, pentru a evita „accidentele", primind împărtăşania în atelierul în care lucrează, din mâinile unei colege de serviciu.

Asemenea exemple extreme arată, mai degrabă, intoleranța naturii umane, decât a religiei. Astfel, islamul are de suferit din cauza faptului că nu are o structură unică, suficient de autoritară încât să respingă interpretările exagerate sau greșite ale Coranului: guvernele din multe țări musulmane sunt primele victime ale acestei situații și duc o luptă câteodată sângeroasă împotriva tendințelor religioase extremiste, dificultăți care întârzie sau afectează evoluția dialogului dintre islam și creştinism, dar, din fericire, ele nu sunt generale.

În Africa Neagră îndeosebi, unde cele două religii se luptă aparent pentru cucerirea spirituală a populaţiilor animiste, competiţia se desfăşoară, în genere, cu un fairplay exemplar, iar convertirile de la una la cealaltă, deşi rare, sunt în continuare posibile.

Nu trebuie să credem, totuşi, că animiştii aleg islamul sau creştinismul doar pe baza unor argumente pur teologice. În faţa populaţiilor rurale africane, islamul are avantajul că poate fi explicat mult mai uşor şi că tolerează poligamia.

În schimb, creştinismul, care admite consumul de alcool şi de carne de porc, este mai bine primit de etniile din pădurile tropicale, în cazul cărora folosirea vinului de palmier şi creşterea porcinelor sunt indisociabil legate de cultura socială.[1] Un alt avantaj al creştinismului îl reprezintă traducerea textelor sfinte în limbile locale.

Asistăm aşadar la o separare destul de clară între creştini şi musulmani, pe baza unor criterii etnice. În rarele situaţii de lupte violente între comunităţi, cauzele etnice sunt în general subiacente, cum se întâmplă periodic în Nigeria.

Totuşi, coexistenţa celor două religii în interiorul unei singure etnii nu întâmpină dificultăţi, aşa cum putem constata la populaţia yoruba din Nigeria, la sererii din Senegal sau la populaţia mossi din Burkina Faso etc.

Exemplul Africii Negre este încurajator: este posibil ca într-o bună zi, competiţia dintre islam şi creştinism să nu mai fie privită doar în termeni cantitativi, ca o convertire a unui număr cât mai mare de adepţi, ci şi în termeni calitativi, fiecare religie străduindu-se să-l înalţe pe om spre Dumnezeu, prin calitatea vieţii spirituale pe care o propune. *Insa'Allah*[2], primele două religii din lume vor putea găsi astfel, lucrând fiecare după propriile convingeri, dar urmărind un scop comun, motive obiective pentru apropiere şi reconciliere.

---

[1] Poate că Dumnezeu priveşte cu umor argumentele folosite de cele două religii pentru a atrage noi credincioşi. Oare acest lucru nu ar trebui să le reamintească teologilor prea intelectuali de virtutea smereniei?

[2] Formulă arabă foarte cunoscută ce înseamnă „cu voia lui Dumnezeu".

O șansă pentru dialog: populațiile imigrate

Din considerentele multiple și diverse evocate anterior, în Occident trăiesc, astăzi, un număr mare de musulmani. O integrare reușită a acestora ar fi cea mai bună modalitate de a elimina bariera de neînțelegere care desparte cele două culturi, de multe secole încoace.

Din păcate, această integrare nu este ceea ce ar trebui să fie. Din cauza șomajului și a prejudecăților încă puternice, mulți tineri sunt marginalizați și devin, astfel, sensibili la discursul islamiștilor agresivi. Totuși, analizând situația în ansamblu, niciodată nu a existat un dialog mai simplu și mai profund între cele două culturi. Rezultatele lui nu pot fi cuantificate încă, fiind destul de recent, dar se poate constata deja o creștere a numărului de căsătorii mixte prin care tinerii se rup, în cele mai multe cazuri, de universul cultural al părinților. Copiii imigranților nu sunt la fel de atașați ca părinții lor de țara de origine, nu îi vorbesc bine limba și nu se simt acasă atunci când se întorc acolo.

Religie și imigrație

Se cunosc în Istorie numeroase exemple de populații care au fost nevoite să emigreze, fugind din calea războiului sau a sărăciei. Ele s-au amestecat cu alte popoare, fapt care a dus la o împletire a culturilor și a limbilor. Colonizarea și cucerirea au schimbat, uneori radical, peisajul religios. Religiile cu cel mai mare număr de adepți, creștinismul și islamul, s-au răspândit, fie pe calea armelor, fie prin intermediul emigrărilor și al propovăduirii. De pildă, cultura creștină din America se datorează milioanelor de coloniști europeni, a căror acțiune s-a întins pe mai bine de două secole.

În timpuri mai recente, au avut loc migrații masive spre țările industrializate, care se explică prin nevoia de a acoperi deficitul de mână de lucru sau prin fuga de sărăcia țărilor Lumii a Treia.

Statele occidentale se confruntă, astăzi, cu problemele generate de prezența acestor populații de culturi diferite pe teritoriul lor.

Majoritatea acestor populații sunt formate din persoane cu o pregătire inferioară, dar găsim printre ele şi universitari care emigrează, victime ale persecuțiilor politice sau pentru a primi în țările dezvoltate remunerații conform cu pregătirea lor. Asemenea migrații sunt însoțite adesea de şocuri culturale, în care religia ocupă un rol important.

Vom da câteva exemple pentru a ilustra diversitatea unor astfel de situații.

Imigrația de cultură musulmană în Marea Britanie

Înființarea Commonwealth-ului a permis multor resortisanți din fostul imperiu colonial britanic să se stabilească în Regatul Unit. Pakistanezii, bengalezii şi indienii musulmani, aproximativ 2 milioane, constituie peste 80% dintre emigranții de cultură musulmană. Ei nu sunt de cultură arabă. Toți cunosc bine limba engleză, dar trăiesc cel mai adesea în comunități care își păstrează limba, tradițiile şi religia. Regatul Unit nu îşi propune să îi integreze, şi cu atât mai puțin să îi asimileze.

Imigrația de cultură musulmană în Germania

Germania şi-a pierdut întregul imperiu colonial în urma Tratatului de de Versailles din 1919. Turcia, fostul său aliat din Primul Război Mondial, este astăzi primul său furnizor de mână de lucru străină. Există aproape două milioane de turci în Germania (dintre care 150 000 la Berlin). Aplicând legea legăturii de sânge, obținerea cetățeniei germane este un proces lung şi dificil. Iar turcii (care vorbesc turca sau kurda) nu devin dintr-odată germanofoni. Ei reprezintă adesea comunități puțin permeabile la cultura germană. Celelalte curente principale de imigranți de cultură musulmană din Germania provin din Balcani (Albania, Bosnia-Herțegovina şi Kosovo).

Imigrația de cultură musulmană în Franța

Populația străină din Franța este relativ stabilă de mult timp, deși ea nu este formată din aceleași persoane. Noii imigranți sunt aproape la fel de numeroși ca aceia care obțin naționalitatea franceză, aproximativ 150 000 pe an.

Religia islamică ocupă acum a doua poziție în rândul religiilor practicate în Franța. Evaluarea numărului de persoane de religie musulmană este dificilă, întrucât principiul de laicitate francez interzice serviciilor publice să pună cetățenilor francezi întrebări privind convingerile lor religioase. Nici măcar o anchetă în care să se menționeze doar prenumele și care să furnizeze informații cu privire la atașamentul subiecților față de cultura musulmană nu este permisă. În asemenea condiții, suntem nevoiți să ne mulțumim doar cu estimări. Franța numără pe teritoriul său aproape 5 milioane de persoane de cultură musulmană, dintre care 2 milioane sunt cetățeni francezi. Folosim intenționat sintagma „persoane de cultură musulmană" în locul cuvântului musulmani, pentru că rarele indicații asupra practicii religioase arată că ea se situează aproximativ la același nivel precum cea a religiilor creștine, respectiv între 5 și 15%. Există deci mulți atei și agnostici printre imigranții de cultură musulmană.

Ar trebui să trecem în revistă moștenirea complexă pe care ne-a lăsat-o Istoria:

- În momentul declarării independenței Algeriei, un număr important de persoane de cultură musulmană au ales să-și păstreze naționalitatea franceză (ofițeri și soldați ai armatei franceze, numiți harki, funcționari etc.). Cei cu nivel înalt de pregătire s-au integrat fără probleme, în anumite cazuri căsătorindu-se cu franțuzoaice. În schimb, harki au fost tratați cu brutalitate și izolați de restul populației, fără ca autoritățile franceze să încerce cu adevărat să îi integreze. Termenul de imigrare nu este cel mai potrivit pentru aceste cazuri diverse, pentru că se referă la cetățeni care nu au avut altă naționalitate în afară de cea franceză, precum

evreii din Africa de Nord sau aşa-numiţii Pieds Noirs[1] repatriaţi din Algeria. Fiind francezi, ei nu apar în statistici, dar reprezintă, împreună cu descendenţii lor, o treime din persoanele de cultură musulmană care trăiesc în Franţa, în orice caz, în număr de peste un milion.

- O a doua categorie e reprezentată de imigranţi, în general, de muncitori necalificaţi veniţi în Franţa pentru a-şi câştiga existenţa, atraşi de întreprinderile care aveau nevoie de mână de lucru. Algerieni şi marocani, în majoritate, la care se adaugă şi africani din Sahel. Cei mai mulţi au obţinut cetăţenia franceză. Copiii lor, născuţi în Franţa, sunt francezi pentru că au văzut lumina zilei pe pământ francez. O a doua treime dintre francezii de cultură musulmană aparţin acestei categorii. Alţii nu au cetăţenie franceză şi sunt imigranţi de cultură musulmană: aproximativ 700 000 de algerieni, tot atâţia marocani, 200 000 de turci şi 200 000 de africani, dintre care o bună parte de etnie Soninké (aflaţi la graniţa dintre Senegal, Mali şi Mauritania).

Din cauza climatului de nesiguranţă, cetăţenii din diverse ţări au fost nevoiţi să se stabilească în Franţa. Este vorba despre algerienii ameninţaţi de Frontul Islamic al Salvării, dar şi despre iranienii care se tem de regimul ayatollahilor sau despre libanezii care vor să trăiască într-o ţară mai stabilă decât a lor. În cele mai multe cazuri având o formaţie intelectuală superioară, ei sunt adepţii valorilor laice promovate de Republica Franceză.

Mai mult de o treime dintre algerienii imigraţi vorbesc kabila şi nu araba, şi aproximativ la fel de mulţi dintre turcii imigranţi folosesc limba kurdă şi nu turca.

---

[1] Tradus literal prin *picioare negre*, termenul se referă la francezii de origine europeană stabiliţi în Algeria, Tunisia şi Maroc şi repatriaţi în Franţa după recâştigarea independenţei respectivelor ţări (n. tr.).

Partea a IV-a

CARE ESTE SCOPUL RELIGIILOR?

Pentru a putea să descrii religiile, să observi particularitățile fiecăreia, dar și punctele comune, și să cântărești influența lor asupra unei societăți, îți trebuie competența unui jurnalist și pregătirea unui sociolog. Un asemenea exercițiu poate să reușească mai mult sau mai puțin, însă scopul său principal este acela de a informa.

Totuși, viața spirituală la care se poate accede prin intermediul religiei se situează dincolo de orice reflecție intelectuală. De aceea, credem că cititorul ar putea rămâne cu un sentiment de frustrare dacă nu am încerca împreună să vedem care este sensul prezenței permanente a faptului religios în diferite culturi.

Desigur, religia nu are aceeași importanță în toate societățile din care, însă, nu lipsește niciodată cu desăvârșire, în anumite situații devenind o obsesie fundamentală.

Cărei nevoi universale îi corespunde simpla existență a religiilor? Și de ce religiile sunt tentate să intervină în domenii atât de diverse precum morala sau instituțiile politice?

Cât de credibile sunt recomandările făcute de religie, dacă ele sunt în contradicție unele cu altele și dacă veridicitatea lor nu poate fi verificată la prima vedere?

Poate că Dumnezeu, în eventualitatea în care există, are un plan pe care putem încerca să-l intuim. Ce vrea El să ne arate și care este rolul religiilor în această privință?

Răspunsurile la astfel de întrebări sunt, în mare parte, subiective. Ar fi util, totuși, să încercăm o reflecție personală, chiar dacă scopul ei ar fi doar acela de a-i permite cititorului să-și confrunte părerea cu analiza noastră.

Nevoile și aspirațiile omului: căutarea fericirii

Dacă ar trebui să folosim un singur cuvânt pentru a descrie motivația principală a activităților umane, primul lucru la care ne-am gândi ar fi, desigur, fericirea.

În general, toți ne dorim să fim frumoși, bogați, inteligenți, puternici, iubiți și sănătoși și nicidecum urâți, săraci, proști, exploatați, detestați și bolnavi.

În realitate, rareori putem avea toate aceste lucruri la un loc și, oricum, nu în măsura în care ne-o dorim. Înțelepciunea ne poate ajuta să renunțăm la anumite ambiții, iar întrebarea corectă este, în asemenea condiții, la ce fel de fericire putem avea acces.

Un prim nivel ar fi cel al satisfacerii nevoilor naturale. Ca orice animal, omul încearcă, mai întâi, să supraviețuiască. Instinctul de conservare, nevoia de a trăi, ne îndeamnă să ne satisfacem poftele, iar satisfacerea lor are ca efect plăcerea. Nevoile cele mai elementare sunt, de exemplu, aceea de a ne proteja de frig, de a bea și de a mânca, nevoia sexuală, nevoia de odihnă etc. De multe ori, lucru care arată foarte bine asemănarea dintre animal și om, ambiția țintește nici mai mult, nici mai puțin decât satisfacerea, câteodată cu mijloace tehnice sofisticate, a acestor nevoi vitale elementare.

Însă mintea noastră ne complică existența: anumiți oameni au tot ce le trebuie pentru a fi fericiți, dar consideră viața un eșec; alții, în aparență loviți de soartă, care trăiesc într-o sărăcie extremă sau suferă de diverse handicapuri, radiază de o fericire interioară inexplicabilă.

Omul nu își limitează fericirea la prezent: suntem construiți în așa fel încât ne preocupă și viitorul și vrem să-l organizăm în avantajul nostru. Suntem, deci, ambițioși. Fiecare își dorește anumite lucruri în funcție de temperamentul, educația și experiența sa...

Ceea ce aduce mulțumire unora dintre noi sunt banii ori puterea, sau căutarea respectului și a iubirii, ceea ce îi satisface pe alții e îmbogățirea personală prin cunoaștere, o viață intelectuală și spirituală intensă, sau dăruirea de sine, devotamentul față de copii, prieteni, țară sau față de comunitatea religioasă...

Conținutul fericirii diferă, așadar, de la individ la individ, în funcție de experiența și de educația fiecăruia... Ideea de fericire presupune cantități variabile de satisfacție materială, intelectuală, sentimentală sau spirituală, fiind influențată de concepțiile noastre despre viață. Chiar și masochiștii caută plăcerea și își găsesc fericirea acolo unde alții nu văd decât suferință și perversiune.

Deși ne putem imagina fericirea absolută, în existența noastră nu putem avea acces decât la o fericire relativă. Fiecare societate, ca de altfel fiecare individ, are propria ei viziune despre fericire, încercând să o propună drept model.

Presiunea exercitată de societate îi poate determina pe unii dintre noi să caute o fericire stereotipă, total nepotrivită cu propria situație personală, și ca atare inaccesibilă și generatoare de depresii.

Pentru cei foarte receptivi la reclamele difuzate la televizor, fericirea – care nu este accesibilă decât altora – presupune să câștigi la loto sau să faci o croazieră la tropice, înconjurat de fete frumoase și bronzate: ca să fii fericit, trebuie să fii tânăr, suplu, elegant și să te afli într-un loc exotic. Viziune care nu poate decât să-i descurajeze pe bătrânii nevoiți să muncească din greu pentru a-și câștiga existența.

Din fericire, aceste reclame sunt considerate, cel mai adesea, ca o utopie, și puțin telespectatori sunt cu adevărat traumatizați.

Potrivit unor sondaje, viziunea noastră despre fericire este mult mai ancorată în realitate decât atât: printre factorii ei se numără, în primul rând, familia (48% din respondenți), apoi dragostea (45%), prietenia (40%), munca (31%), activitățile din timpul liber (20%) și religia (9%).

În ciuda caracterului disparat al acestor alegeri, este uimitor că pentru majoritatea subiecților fericirea înseamnă o bună funcționare a raporturilor sociale, în interiorul familiei, al cuplului sau al grupului de prieteni.

Pentru mulți dintre noi există și o dimensiune socială a fericirii ce presupune căutarea și construirea unei societăți mai drepte și mai armonioase, sau pur și simplu grija pentru fericirea copiilor noștri.

Oricare ar fi aspirațiile noastre spre fericire, ele sunt limitate mai ales de nivelul de dezvoltare materială și culturală a societății în care trăim.

În afară de bucuriile simple pe care ni le oferă viața sau de înțelepciunea prin care putem vedea partea plină a existenței noastre, cu toții visăm la o lume ideală ce ar reflecta concepția noastră despre dreptate. Chiar dacă o asemenea speranță este irealizabilă, ea arată nevoi profund înrădăcinate în natura umană, care constituie adesea motorul acțiunilor noastre.

Aceste nevoi sunt și ele de mai multe feluri și depind, evident, de fiecare individ în parte, însă aproape toți oamenii vor să știe care este sensul existenței, vor să aibă parte de mai multă dragoste și dreptate, se tem de suferință, de nefericire și de singurătate, și aproape toți simt nevoia de împlinire și chiar de autodepășire...

Fiecare descoperă într-o zi că nu suntem capabili să creăm lumea la care aspirăm și nici să ne satisfacem cele mai meschine și mai egoiste ambiții pe care le nutrim, în egoismul nostru.

Descoperirea propriilor limite ne revoltă, dar ne și maturizează. Putem ajunge la extremism, dar de cele mai multe ori suntem nevoiți să ne adaptăm și să facem compromisuri.

Cu toate acestea, păstrăm în adâncurile subconștientului nostru o aspirație profundă de a ne depăși condiția și limitele. Felul în care reacționăm depinde de mai mulți factori, cum ar fi caracterul, experiențele din trecut, starea de sănătate, vârsta, educația și mediul cultural etc.

Sunt posibile mai multe reacții: ne putem mulțumi cu false soluții la problemele noastre, putem recurge la înțelepciune sau putem apela la religie. Vom vedea, în cele ce urmează, că distincția dintre aceste categorii nu este întotdeauna foarte clară.

Falsele soluții

În fața prăpastiei care desparte idealurile noastre de ceea ce suntem capabili să trăim în realitate, unii dintre noi își pierd curajul, poate și pentru că au țintit prea sus. Ei încearcă atunci, de multe ori cu stângăcie, să-și strige disperarea și să ceară ajutor. Dacă nu li se răspunde, își pot pune capăt zilelor. Alții își găsesc refugiul în alcool și în droguri, ceea ce echivalează cu o sinucidere lentă.

Fuga de realitate și renunțarea la a o înfrunta lucid nu iau întotdeauna o întorsătură dramatică. Există mai multe modalități prin care putem renunța la luciditate sau la atitudinea reflexivă sau prin care ne putem păstra iluziile noastre fragile: o activitate profesională intensă, o preocupare excesivă pentru corpul nostru pentru a-i menține tinerețea prin mijloace artificiale, pasiunea pentru jocuri sau spectacole ne pot ajuta în mod eficient, dar pentru scurt timp să uităm de aceste probleme deranjante.

Înțelepciunea și filosofia[1]

O altă atitudine pe care o putem adopta în fața greutăților vieții ar fi să încercăm să le cunoaștem și să le explicăm. Înțelepciunea ne îndeamnă să cerem de la viață doar acele lucruri pe care ni le poate oferi. Căutând himere, nu vom avea decât deziluzii.

Pentru a găsi fericirea pe care o căutăm, avem nevoie de un minim grad de luciditate. La o întrebare directă de tipul „Vreți să aveți necazuri?", nimeni nu ar răspunde afirmativ. Însă unele alegeri ne conduc fatalmente la cele mai dureroase situații și, cu toate acestea, le facem fără a sta pe gânduri. O asemenea atitudine are mai multe cauze:

---

[1] Cuvântul filosofie înseamnă în greacă „iubire de înțelepciune". Probabil, a fost preluat din limba greacă tocmai pentru a compensa faptul că numeroase filosofii sunt lipsite de înțelepciune.

- lipsa unei informări şi a unei educaţii;
- incapacitatea de a anticipa unele riscuri;
- incapacitatea de a controla anumite reacţii spontane;
- dorinţa deliberată de a se vătăma pe sine sau pe ceilalţi.

O anumită reflecţie ar fi întotdeauna de folos, dar deciziile absurde sunt luate de cele mai multe ori în situaţii critice, când nu suntem capabili să raţionăm cum trebuie. Din acest motiv, este bine să ne pregătim din timp: un caracter călit şi o personalitate puternică sunt, cu siguranţă, cel mai bun mod de a evita o mulţime de probleme.

Pentru a găsi un sprijin, ne putem aminti că de câteva sute de mii de ani, de când oamenii trăiesc pe acest pământ, sute de miliarde de înaintaşi au experimentat toate situaţiile posibile, de la cele mai tragice până la cele mai neobişnuite, chiar dacă nici una dintre ele nu e identică cu a noastră. Cum strămoșii noştri nu erau nici mai deştepţi şi nici mai proşti decât noi, ei au acumulat o înţelepciune şi un bun-simţ la care putem apela la nevoie.

Fiecare dintre noi îşi construieşte propria filosofie, mai mult sau mai puţin coerentă, flexibilă şi satisfăcătoare, şi încearcă să se ghideze după ea. Există mai multe tipuri de filosofii: optimiste, pesimiste, elitiste sau, dimpotrivă, cu vocaţie universală, filosofii intuitive sau străbătute de spirit ştiinţific...

Pentru a da un sens vieţii noastre, cu toţii simţim nevoia de a apela la o filosofie, adică la un sistem de valori însoţit de reguli de comportament mai stricte sau mai permisive.

Din cele mai vechi timpuri, înţelepţii sau cei consideraţi astfel, căliţi prin multiple experienţe de viaţă, au încercat să pună la punct o morală compatibilă cu psihologia societăţii, cu credinţele şi cu sistemul ei de gândire.

Se întâmplă uneori ca intelectuali înzestraţi, dar infatuaţi sau puţin extravaganţi, să construiască o doctrină cu pretenţii filosofice şi care, prin originalitatea ei, să se bucure de succes pentru un anumit timp.

Cum ne-am putea forma o părere, printre atâtea teorii contradictorii? Varianta cea mai bună ar fi, fără îndoială, aceea de a le analiza pe toate,

comparându-le cu propria noastră experienţă. Tinerii nu pot fi, din păcate, suficient de detaşaţi pentru a judeca lucrurile cu seninătate, iar datorită entuziasmului vârstei ei pot fi uşor seduşi de o teorie bine ambalată, dar găunoasă. Chiar şi adulţii riscă destul de mult să se lase captivaţi de o doctrină sau de un sistem care, deşi propune o analiză atrăgătoare, alunecă spre utopie; putem ajunge astfel să interpretăm totul în funcţie de o singură doctrină şi de un singur sistem şi să ne rătăcim complet.

Filosofiile, chiar dacă au o utilitate incontestabilă, nu sunt lipsite de pericole. Care e alternativa avansată de religii? Sunt propunerile lor mai seducătoare decât cele ale filosofiilor?

Ambițiile religiilor

Prin ce sunt religiile mai ambițioase decât filosofiile? Oare nu au şi ele propria lor filosofie? Aşa cum am văzut deja, anumite religii, precum confucianismul şi, într-o anumită măsură, budismul, sunt doar filosofii, pentru că îl exclud pe Dumnezeu. De fapt, ideea de Dumnezeu este cea care dă un plus religiilor față de filosofii. Este nevoie însă ca Dumnezeu să își facă simțită prezența, altfel omul rămâne singur cu el însuşi, iar Divinitatea, o simplă ipoteză filosofică printre multe altele.

Se poate spune, desigur, că Dumnezeu îşi face simțită prezența prin Creația sa, dar această afirmație, care seamănă cu o ipoteză, nu poate ajuta la rezolvarea problemelor existenței.

Religiile nu rămân la acest nivel, considerând că Dumnezeu intervine în diverse feluri în existența noastră.

Ele se diferențiază, în special, prin modul în care percep intervenția lui Dumnezeu în lume:

La animişti şi, în general, la cei pentru care religia se apropie de superstiție, divinul se manifestă în fenomene naturale precum ploaia sau bolile. Religia are, în această situație, o ambiție de tip „magic", propunându-şi să atragă bunăvoința puterii supranaturale, care poate dezlănțui sau opri aceste fenomene în urma unor rugăciuni sau jertfe. Credinciosul se află în relații destul de familiare cu divinitatea cu care practică acest tip de troc, i se adresează cu uşurință, iar rezultatul aleatoriu al rugăciunii este pus adesea pe seama toanelor ei schimbătoare. Vom reveni asupra unei

constatări importante, anume aceea că adepții religiilor non-animiste se comportă în relația cu Dumnezeu întocmai ca animiștii pe care i-am descris. Este cazul celor mai mulți dintre budiștii din școala tibetană (budismul tantric) și chineză (Marele Vehicul), dar și al anumitor creștini sau musulmani care nu își cunosc suficient religia.

Pentru religiile care se bazează doar pe o carte revelată, ale căror arhetipuri sunt iudaismul și islamul, Dumnezeu s-a manifestat numai prin cuvântul său. În acest caz, ambiția religiei este de a modela comportamentul credinciosului prin respectarea regulilor scrise în Cartea sfântă, completate de comentarii ce răspund nevoilor actualității.

Dacă respectivele dispoziții oficiale vor fi respectate întocmai de credincios, el se va mântui, dacă nu, va fi damnat. Prin recunoașterea unicității sale, Dumnezeu se situează la o asemenea înălțime încât pentru om nu mai există altă cale decât cea a ascultării: mila Domnului este nemărginită, dar El poate fi și necruțător. Neputând ști care va fi atitudinea lui față de noi, trebuie mai întâi de toate să ne arătăm supuși (în arabă, „islam" înseamnă chiar „ascultare").

Creștinismul aduce o noutate remarcabilă față de celelalte religii: este vorba despre afirmația, total contrară logicii noastre, că Dumnezeu s-a făcut Om. Viața pământească a acestui Fiu al lui Dumnezeu despre care se vorbește în Biblie este dovada faptului că Domnul înseamnă Iubire și că El se dăruiește tuturor oamenilor dornici să îl cunoască. Tocmai pentru că Dumnezeu înseamnă Iubire, El nu se impune în viața noastră, lăsându-ne libertatea de a-l alege sau nu. Moartea pe care a îndurat-o ne arată măsura la care trebuie să ajungă iubirea. Învierea sa este simbolul biruinței asupra morții și stă mărturie pentru adevărul cuvântului său.

După 2 000 de ani de la apariția creștinismului, aproape că nici nu ne mai dăm seama ce revoluție religioasă a reprezentat. Pentru iudaism și islam, celelalte religii monoteiste, faptul că Dumnezeu a putut să-și exprime în acest mod dragostea față de oameni pare neverosimil, ba chiar revoltător. Există o adevărată prăpastie între Dumnezeul creștinilor și cel al altor religii. Totuși, există și o anumită gradație, o continuitate între mesajele celor trei categorii de religii pe care le-am menționat. Deși sunt clar distincte, ele nu sunt neapărat divergente și nici incompatibile.

Religiile „animiste" nu exclud posibilitatea unui Supra-Zeu, al unei divinăţi superioare celorlalte numeroase divinităţi, mult mai accesibile. Tocmai de aceea, mulţi animişti se convertesc cu uşurinţă la religiile monoteiste.

În schimb, iudaismul şi islamul se opresc undeva la jumătatea drumului cunoaşterii lui Dumnezeu: amândouă cred în unicitatea, în atotputernicia şi chiar în mila nemărginită a Domnului, dar nu intră în acea logică a iubirii care face posibilă minunea Întrupării, a venirii lui Dumnezeu pe acest pământ.

Este firesc ca evreilor şi musulmanilor, care sunt educaţi conform unei alte concepţii despre Dumnezeu, să le fie greu să adere la credinţele creştine: cum poţi accepta incredibilul doar bazându-te pe mărturia Evangheliei, dacă nu ai dispoziţii mistice speciale sau un potenţial excepţional de încredere în dragostea lui Dumnezeu?

Este, de asemenea, aproape normal ca anumiţi creştini să asimileze cu dificultate ceea ce le propune religia lor. De aceea, de multe ori, comportamentele credincioşilor din diferite religii se aseamănă mult mai mult între ele decât mesajele la care fac referire.

Rolul social al religiilor

Este uimitor să constatăm că, deşi ambiţiile lor diferă, ca de altfel şi mesajele pe care le propun credincioşilor, între religii există, la prima vedere, numeroase puncte comune: toate recomandă o morală, celebrează sărbători, organizează pelerinaje sau edictează ritualuri încărcate de simboluri.

Omul încearcă să-şi satisfacă prin religie, oricare ar fi aceasta, anumite nevoi psihologice sau spirituale, adânc înrădăcinate în natura sa şi care nu ţin aproape deloc de propria cultură.

Se poate spune, aşadar, că religiile încearcă să răspundă la astfel de nevoi sau că oamenii sunt cei care modelează religia în funcţie de nevoile lor.

E drept că unii dintre noi se mulţumesc să caute în religie doar acea atmosferă de pace şi seninătate, sau acea frumuseţe tainică a ceremoniilor, în timp ce altora ea le oferă confortul unor pseudocertitudini. Nu ne miră

faptul că pentru necredincioşi, care se mulţumesc cu asemenea aparenţe, religiile sunt doar o creaţie a omului. Din perspectiva marxistă, religiile sunt doar un refugiu iluzoriu inventat de om pentru a se ascunde de problemele reale ale existenţei şi pentru a nu mai căuta soluţii; ele le permit celor slabi sau exploataţi să îşi pună nădejdea într-o fericire supranaturală şi să-şi înăbuşe sentimentul de revoltă împotriva celor puternici. Este şi sensul celebrului aforism: „Dumnezeu este opiul popoarelor."[1]

Chiar dacă se aplică anumitor cazuri particulare în care religia a fost instrumentalizată de puterea politică sau economică, o asemenea viziune este de un simplism supărător care nu se ridică la înălţimea pretenţiilor ştiinţifice ale analizei. Cum am putea explica numeroasele exemple istorice de personaje înstărite şi puternice care au renunţat la toate bunurile lor datorită convingerilor lor religioase,[2] sau faptul că numeroase revoluţii împotriva unor regimuri politice au avut la bază mişcări de inspiraţie religioasă?

Ca atare, religiile nu-şi propun să-şi hipnotizeze adepţii prin poveşti fantastice despre lumea de dincolo şi nici să formeze asociaţii, în genul cluburilor de fotbal sau al partidelor politice, pentru cei care împărtăşesc aceleaşi idei.

Fără îndoială, în toate religiile există o căutare a legăturii cu Dumnezeu. Însă această legătură, oricare ar fi natura ei, nu poate fi stabilită la nivel colectiv: religia este doar un mijloc pus la dispoziţia indivizilor pentru o căutare personală, prin rugăciune şi fapte.

Dar religiile au şi un rol social important. Efortul colectiv al credincioşilor din fiecare religie marchează profund societatea. Am vorbit deja despre interferenţele, voluntare sau nu, dintre religie şi politică. Putem fi siguri că se vor găsi întotdeauna, printre adepţii unei religii, şi extremişti care să-i apere certitudinile, ajungându-se astfel la intoleranţă şi fanatism, la dorinţa de cucerire sau la războaie civile.

Desigur, numeroasele exemple istorice la care ne putem gândi sunt strâns legate de factori politici, economici sau culturali, de care religia nu

---

[1] Amintim, ca anecdotă, că necredincioşii care cer legalizarea drogurilor uşoare reiau de multe ori acest aforism în avantajul lor.

[2] Buddha şi Sfântul Francisc din Assisi se numără printre cele mai cunoscute exemple.

poate fi disociată. Putem afirma, fără pretenția de a emite o judecată, că singurele epoci în care omenirea a făcut progrese au fost cele în care a existat o anumită organizare, o anumită ordine și în care indivizii au respectat acea ordine. Recomandând respectarea unei morale, religiile sunt, incontestabil, unul dintre factorii care asigură stabilitatea societății.

Mai mult decât atât, religia este fundamentul care a stat la baza anumitor civilizații. Exemplul cel mai elocvent, în acest sens, este cel al poporului evreu, care nu ar fi existat în Istorie dacă nu ar fi avut o religie. De asemenea, ne-am putea imagina civilizația arabă fără islam, sau monarhiile occidentale din secolul al V-lea sau al VIII-lea fără creștinism?

Însă lucrul cel mai impresionant în privința rolului istoric al religiilor este nu atât contribuția la menținerea unei morale sau a unei ordini, cât extraordinara fecunditate a producțiilor lor artistice. Ce ar mai fi de văzut în multe orașe din Europa, dacă nu ar exista catedrale, mănăstiri sau biserici? Orașul Yangon ar fi la fel de vizitat fără pagoda Shwedagon? Ce ar mai fi Ispahanul sau Istanbulul fără moschei? O epocă atât de fertilă ca a noastră, care a produs Centrul Pompidou sau Palatele culturii din fosta Uniune Sovietică, ar trebui să reflecteze mai mult la sursa de inspirație a creațiilor sale artistice.

Deși nu putem nega rolul determinant pe care l-au avut religiile în diverse forme ale artei, această observație nu este valabilă și pentru domeniul științelor. Unele minți luminate din secolul al XVIII-lea sau al XIX-lea au acuzat religiile de obscurantism, considerându-le un obstacol în calea progresului științei. Această așa-zisă opoziție dintre știință și religie pare total depășită în zilele noastre, deși în unele țări, ea are în continuare statut de dogmă.

Scopul științei este acela de a acționa asupra naturii și trebuie să știm dacă religia este contrară acestui obiectiv, dacă ajută la realizarea lui sau dacă, pur și simplu, nu are nicio influență asupra lui. Răspunsul depinde de fiecare religie în parte, și într-o măsură mai mică, de epoca istorică la care ne referim:

- Pentru religiile tradiționale, ca de altfel și pentru religiile din Antichitate, fenomenele naturale se explică prin acțiunea zeilor, a spiritelor

bune sau a demonilor. Putem deduce de aici că religia este singura capabilă să stăpânească asemenea forțe, iar ideea de cercetare științifică apare ca fiind cu totul sterilă. Însă, în anumite situații, religia impune observarea unor fenomene: dacă astrele sunt zei, atunci studierea comportamentului lor devine necesară. Rafinamentul la care a ajuns știința astronomică a mayașilor este absolut uimitor, dacă ne gândim la nivelul de cunoștințe generale pe care îl aveau.[1]

- În hinduismul tradițional, fiecare om trebuie să respecte regulile castei din care face parte, ceea ce explică numărul mic al celor care se îndreaptă spre știință. Din fericire, hinduismul modern nu mai acordă o importanță atât de mare castelor, iar reușitele remarcabile ale oamenilor de știință indieni arată că aceștia au renunțat la interpretarea îngustă a religiei lor. Nici principiile teoretice ale budismului, eliminarea oricărei dorințe și ideea că lumea este doar o iluzie, nu îndeamnă la intervenții concrete asupra naturii sau la cercetări științifice. Într-un registru anecdotic, am putea spune că hinduiștii și budiștii sunt interesați de știință în măsura în care nu mai respectă cu strictețe regulile religiei lor.
- Marile religii revelate, iudaismul, creștinismul și islamul, concep universul după schema biblică: Dumnezeu a creat lumea, iar omul are misiunea de a o perfecționa. Așadar, El s-a retras, oarecum, din lume pentru a ne lăsa să lucrăm singuri; drumul este, așadar, larg deschis cercetării științifice și progreselor tehnice. Reușita depinde și de alți factori, politici sau economici, dar nu trebuie, în niciun caz, să considerăm că religiile se opun progresului științei. De altfel, mulți savanți au convingeri religioase puternice.

Așadar, scopul principal al religiilor nu este nici progresul material, nici organizarea societății.

Ca atare, este important să știm ceea ce fiecare individ poate spera să afle prin practicarea unei religii.

---

[1] Ne întrebăm de ce mayașii au inventat cifra 0, dar nu și roata.

Ce putem aștepta de la o religie?

Fiecare dintre noi poate avea propria lui părere despre avantajele apartenenței la o religie sau ale practicării ei. În primul rând, trebuie să aflăm care este scopul vieții noastre. De răspunsul la această întrebare depinde și locul pe care l-am putea acorda religiei.

Suntem perfect îndreptățiți să ne punem următoarele două întrebări: putem trăi fără religie? Și, dacă ne alegem o religie, în ce fel ne poate ajuta aceasta?

Fără doar și poate, se poate trăi și fără religie. Omul este capabil să supraviețuiască fără multe lucruri, mai puțin fără hrană și apă. Se pot găsi o mulțime de exemple de persoane care renunță de bunăvoie la bogății, la putere, la o viață de familie sau intelectuală, la vacanțe și la multe alte lucruri pe care le consideră secundare. Ar fi nefiresc să nu putem trăi fără religie. În viziunea creștină, în care Dumnezeu îi lasă omului o libertate desăvârșită, constrângerea de a practica o religie ar fi contrară esenței ei.

Nu orice om are nevoi spirituale. În Roma antică, lucrurile de care avea nevoie poporul erau *panem* și *circenses*, hrană și divertisment. În societatea occidentală, în care problema alimentară este practic rezolvată, divertismentul trece, în mod firesc, pe primul plan. Este interesant de remarcat că anumite caracteristici ale religiei se regăsesc și în substitutele lor, cum ar fi sportul, muzica sau politica... Nevoia de a venera sau de a admira nu se mai aplică unui Dumnezeu mult prea îndepărtat, ci unor divinități

precum fotbalul, muzica pop sau, uneori, partidele politice. Sfinţii sunt înlocuiţi de vedete, de campioni, de lideri adoraţi, ajungându-se până la fanatism.

Nu ar trebui să deducem din aceste exemple că omul fără Dumnezeu se îndreaptă, fatalmente, spre alte divinităţi cioplite după chipul său. Cunoaştem cu toţii oameni înţelepţi şi echilibraţi şi care nu par să aibă deloc nevoie nici de Dumnezeu, nici de substitute. Aceştia trăiesc după cum le dictează conştiinţa, modelată de educaţia pe care o au şi de experienţa acumulată, şi nu arată niciun interes pentru religie. Dacă îi întrebi despre morală, vor spune că a lor nu e deloc diferită de a celor credincioşi, despre ritualuri cred că sunt doar un spectacol ca oricare altul, o pură creaţie omenească, iar pe Dumnezeu nu îl caută pentru că nu l-au văzut.

Fără îndoială, este un lucru lăudabil să te poţi descurca singur, fără a avea nevoie de ajutorul nimănui, să câştigi respectul celorlalţi fără să fii ghidat de cineva, să trăieşti fără teama de chinurile iadului şi fără a tânji după fericirea raiului.

Totuşi, ne putem întreba dacă aceşti oameni împliniţi şi liniştiţi nu sunt cumva, fără să ştie, produsul unei societăţi care a fost profund influenţată de religie.

Aceasta este şi convingerea credincioşilor care, într-un fel sau altul, încearcă să urmeze „planul" lui Dumnezeu pentru lumea noastră. Ei nu consideră că religia este doar o chestiune de opţiune intelectuală, ca în cazul alegerii unei profesii, ci simt o adevărată nevoie de a se apropia de Dumnezeu, o atracţie faţă de o altă formă de viaţă, călăuzită de spiritualitate. Fireşte, viaţa spirituală aduce omului o dimensiune suplimentară. Ea conduce la un alt tip de cunoaştere şi de mulţumire, cu atât mai seducător cu cât calea ce trebuie urmată este adesea în contradicţie cu necesităţile vieţii materiale şi intelectuale: de pildă, orgoliul, care este un stimulent important al vieţii cotidiene, este extrem de dăunător vieţii spirituale.

Simpla curiozitate faţă de această lume neobişnuită, cu bogăţii ascunse, ar putea stimula puternic interesul pentru viaţa spirituală.

Mai mult decât atât, întâlnirea cu Creatorul infinit, oricât de imperfectă, ar trebui să suscite entuziasmul omului, spirit cuceritor, prin definiție.

Religia reprezintă în primul rând un extraordinar ferment revoluționar, tocmai prin faptul că îl ajută pe individ să-și schimbe viziunea despre ceea ce îl înconjoară și, în special, despre cei din jurul său: noțiunile de dreptate, de libertate și de iubire, importante pentru toți oamenii, au sensul unor adevărate revelații, în anumite religii.

În mod surprinzător, îngustimea de spirit cu care sunt practicate multe religii arată, din păcate, o imagine cu totul diferită de ceea ce sunt ele, de fapt, sau de ceea ce ar trebui să fie.

Spectacolul oferit de anumiți credincioși de diferite religii este, de multe ori, departe de a suscita entuziasmul.

Credulitate, obiceiuri nesupuse riscului, lipsa libertății de spirit, autoritarismul unor fețe bisericești care iubesc fala, vocabularul accesibil doar celor inițiați, supărătorul egoism de castă al unor conformiști preacucernici, refuzul gândirii critice și al reflecției asupra evoluției lumii, tabloul este caricatural și poate fi îmbogățit cu multe alte exemple...

Ceea ce îi întristează cel mai mult pe credincioșii sinceri este faptul că această imagine ridicolă și jalnică eclipsează, de multe ori, valorile importante pentru ei și care sunt, prin natura lor, mult mai discrete și mai greu de perceput.

Majoritatea religiilor propovăduiesc o anumită formă de umilință și de blândețe discretă, însă bucuria luminoasă a credincioșilor care își trăiesc viața conform credinței lor este rareori prezentată la televizor.

Dar cum am putea descrie o asemenea bucurie, dacă ea nu se vede? Cu siguranță, faptul de a ne urma calea spre Dumnezeu nu poate să nu ne aducă mulțumire, atâția oameni fac acest lucru, în taina unei vieți în care, în aparență, nu se întâmplă nimic extraordinar. Dacă vom discuta cu astfel de persoane, care, de cele mai multe ori, nu vor să iasă în evidență, vom putea face o constatare liniștitoare: ceea ce caută ele – și găsesc – în credința lor nu e atât de diferit de lucrurile pe care le apreciem cu toții. Adică bucuria, iubirea, libertatea și cunoașterea. Din fericire, natura nu a creat doar două categorii de oameni, adică pe de-o parte, marea masă a indivizilor

obişnuiţi şi, pe de alta, câţiva mistici care îşi găsesc bucuria în fantezii inaccesibile şi inexplicabile.

Dar, bucuria, iubirea, cunoaşterea şi libertatea nu au aceeaşi semnificaţie pentru toţi credincioşii. Pentru cineva care încearcă să înţeleagă de ce religia preocupă un număr atât de mare de oameni, aici ar putea fi răspunsul.

Este, deci, important, să încercăm să descriem ceea ce caută şi simt credincioşii. Evident, pentru că relaţia omului cu Dumnezeu este foarte complexă şi profundă, întreprinderea noastră nu poate fi decât limitată.

Bucuria

În viaţa noastră, există nenumărate lucruri care ne fac plăcere şi ne aduc bucurie: ne putem bucura atunci când ne odihnim sau când muncim, când mâncăm o masă bună, când cucerim sau suntem iubiţi, când ne depăşim limitele, când ne simţim frumoşi, când strălucim şi când suntem mai puternici decât ceilalţi, ne pot aduce bucurie creaţia şi cunoaşterea, dăruirea şi iubirea pentru cei din jur...

Aceste stări pozitive, e lucru ştiut, diferă unele de altele, au durate, intensităţi şi consecinţe diferite. În funcţie de temperamentul, dar şi de experienţa noastră, simţim cu mai multă intensitate unele bucurii în comparaţie cu altele.

Unele dintre ele sunt rezultatul satisfacerii nevoilor trupeşti, iar altele, a celor spirituale. Deşi nu le putem compara, putem observa efectele pe care le au asupra individului: acesta se simte bine „în pielea sa“ şi, pur şi simplu, se bucură de viaţă.

Evident, trebuie să profităm de astfel de perioade plăcute, pentru că ele nu durează o veşnicie. Dar fiecare vârstă îşi are bucuriile sale, ba chiar, în epoca în care trăim, în mod paradoxal, tinerii sunt mai blazaţi decât adulţii sau vârstnici.

Care sunt acele bucurii pe care trebuie să le căutăm? Ne putem trăi viaţa astfel încât să sporim bucuria pe care o simţim?

Dacă urmărim doar satisfacerea plăcerilor trupului, putem avea probleme serioase odată cu înaintarea în vârstă. Pentru a înţelege mai bine, ne putem gândi, de pildă, la campionii care, după ce îşi încheie cariera, continuă să se agaţe de performanţele din trecut, povestindu-le la nesfârşit.

Nici chiar cei care au bucurii spirituale, care citesc, cântă la un instrument sau studiază lucruri interesante nu pot scăpa de îmbătrânire. Însă nu toţi suntem artişti sau intelectuali.

Ajungem să ne întrebăm dacă viaţa nu este cumva decât o lentă alunecare spre prăpastie şi o pierdere treptată a capacităţii de a ne bucura de lucrurile fireşti. Iar toate aceste motive de bucurie sunt doar o perdea de fum, care ne împiedică să ne conştientizăm degradarea. Ce ar trebui să facem totuşi pentru a nu ne pierde capacitatea de a ne bucura?

Nu ne trebuie un spirit de observaţie ieşit din comun, nici doctorat in psihologie, ca să găsim oameni plini de viaţă, ce ne uimesc prin faptul că reuşesc să fie mulţumiţi de existenţa lor. Nu ne referim aici la primii martiri creştini ce cântau imnuri de bucurie din ghearele leilor, ci la toţi acei estropiaţi care strălucesc de bucurie interioară sau la muncitorii exploataţi, dar mult mai fericiţi decât exploatatorii lor. Poate că aceşti oameni au fost înzestraţi cu o bunătate excepţională, însă, oricum ar fi, exemplul lor ne dă de gândit.

Putem ajunge, oare, la acea bucurie care rămâne vie chiar şi în condiţiile celor mai grele încercări, chiar dacă nu ne-am născut cu o fire optimistă?

Se pare că singura bucurie ce rezistă în cele mai critice condiţii este cea spirituală. Ea este exprimată diferit de fiecare dintre noi. Poate fi observată mai uşor la cei pe care îi considerăm mistici şi care simt într-un mod foarte viu legătura cu Dumnezeu şi o exprimă adesea cu o persuasiune uimitoare.

Pascal, care, în cei 39 de ani ai vieţii sale, a dezvoltat atât de mult ştiinţa teoretică şi practică, mai ales în domeniul calculului probabilităţilor şi în conceperea maşinilor de calcul, a fost şi un mistic autentic. El a simţit, într-o zi, atât de puternic prezenţa lui Dumnezeu, încât şi-a cusut în căptuşeala hainei hârtia pe care notase cuvintele rostite în acele momente, pentru a nu se mai despărţi niciodată de ele:

Luni, 23.11.1654, între 10 seara și miezul nopții
Lumină
Dumnezeul lui Avraam, al lui Isaac și al lui Iacov, nu al filosofilor și al savanților
Certitudine, certitudine, sentiment, bucurie, pace
Dumnezeul lui Iisus Hristos
Deum meum *et* Deum vestrum, *Dumnezeul tău va fi și Dumnezeul meu*
Am uitat de lume și de Tot, în afară de Dumnezeu
El nu poate fi găsit decât în învățătura Evangheliei
Suflet nemărginit!
Părinte drept, lumea nu te-a cunoscut, dar eu te-am cunoscut
Bucurie, bucurie, bucurie, lacrimi de bucurie...[1]

Aceste cuvinte par surprinzătoare din partea unui om obișnuit cu raționamente riguroase. Suntem departe de tristețea pe care o vedem, de multe ori, pe fețele credincioșilor, la ieșirea din biserici, moschei sau sinagogi.

Dar nu toți oamenii pot experimenta bucuria arzătoare a lui Pascal. Bucuria spirituală poate fi o stare de liniște, de seninătate și de bine, aproape senzuală. Ea este rodul încrederii omului în Creatorul său, încredere pe care o simt numeroși credincioși, fără să o strige sus și tare.

Ea poate fi dobândită, în general, printr-o viață de rugăciune neîntreruptă și printr-o conștiință curată. La prima vedere, nu se deosebește foarte mult de ceea ce simt necredincioșii după ce depășesc problemele cu care se confruntă. Totuși, senzația de fericire pe care o experimentează credinciosul este diferită, în sensul că ea poate fi menținută și în fața greutăților și a încercărilor ce par, în general, incompatibile cu bucuria.

Și pentru că bucuria este apreciată mult mai mult în momentele grele ale existenței, poate că este important să știm cum o putem dobândi.

Pascal a găsit, se pare, această bucurie în religia sa, el fiind simpatizant al jansenismului, o formă extrem de austeră a catolicismului. Deci bucuria nu e sinonimă cu benchetuiala.

Din mărturiile celor care au atins culmile fericirii spirituale, care nu se compară cu nici o alta, reiese că izvorăște din iubire.

---

[1] Fragment din memoriile lui Blaise Pascal găsite în 1711 de nepotul său, Périer.

Iubirea

Știm cu toții că este foarte ușor să iubești pe cineva de sex opus, zâmbitor, inteligent și plăcut la vedere. Lucrurile devin mai complicate atunci când începem să-i vedem defectele sau să ne plictisim de ceea ce nu mai prezintă niciun secret pentru noi.

Este ușor să-i iubești și pe oamenii pe care nu-i cunoști. Toți europenii îi iubesc, se știe, pe copiii din Sahel și suferă la gândul că aceștia mor de foame.

Însă este mult mai greu să-l iubim pe omul pe care îl întâlnim pe neașteptate și care devine, astfel, aproapele nostru: vedem că e murdar, că vorbește altă limbă și că nu ne arată recunoștință. Foarte repede, realizăm că ne sunt suficiente problemele pe care le avem deja și că nu e datoria noastră să-i iubim pe acești oameni, ci a apropiaților lor.

Iubirea noastră este deci foarte selectivă și mărginită, din cauza egoismului care ne caracterizează.

În religiile bazate pe iubire, cum sunt cele creștine, se vorbește despre o iubire diferită, totală și infinită, asemenea lui Dumnezeu, o iubire ideală la care nu putem ajunge ușor.

Totuși, anumiți sfinți ne oferă o imagine fidelă a ceea ce poate însemna o astfel de iubire: o disponibilitate totală față de toți oamenii. Chiar dacă ești urât, rău sau lipsit de inteligență, pentru ei, ești un om creat de Dumnezeu și fratele lor în sensul cel mai concret al cuvântului.

Lumea are atâta nevoie de iubire, încât cei care le-o dăruiesc celor din jur nu își mai aparțin. Și totuși, cu cât se dedică mai mult celorlalți, cu atât bucuria și iubirea pe care le simt sunt mai mari. Un asemenea antrenament perseverent al iubirii nu are limite, și singura care pare că îl poate opri este moartea.

Dar sfinții nu se tem de moarte, pentru că au certitudinea că iubirea este, de fapt, celălalt nume al veșniciei după care tânjesc și căreia i se simt destinați.

Poate că nu suntem capabili să ajungem dintr-odată la o iubire desăvârșită.

Religiile, într-o măsură mai mare sau mai mică, ne încurajează să înaintăm pe calea iubirii. Din păcate, avem adesea sentimentul că iubirea pe

care am dărui-o celorlalți ar diminua-o pe cea pe care ne-o purtăm nouă înșine. Ne temem să ne aruncăm în această vâltoare, gândindu-ne, pe bună dreptate, că nu vom mai putea da înapoi. Însă cei care au făcut acest pas nu au regretat niciodată. Dumnezeu îi copleșește cu iubirea sa pe cei care și-o dăruiesc pe a lor fără să stea pe gânduri, iar dragostea lui Dumnezeu are o calitate superioară celei pe care suntem capabili să ne-o oferim nouă înșine.

Însă nimeni nu este obligat să trăiască pentru iubire. Fiecare este stăpân pe libertatea sa.

Libertatea

Libertatea este, fără îndoială, unul dintre bunurile cele mai de preț ale omului. De-a lungul secolelor, omenirea a făcut cele mai mari sacrificii pentru a-și câștiga sau apăra libertatea. Viața unui adolescent este instinctiv orientată spre libertate. Pedeapsa pentru săvârșirea unei crime este privarea de libertate.

Cuvântul libertate corespunde, deci, mai multor noțiuni. De fapt, să fii liber înseamnă să poți alege. Nu putem trăi fără alegeri și prin orice alegere făcută ne pierdem puțin din libertate. Libertatea este fragilă și imperceptibilă.

Dacă libertatea este condiția primordială a demnității omului, ea nu reprezintă nimic fără o educație, nu impusă din exterior, ci pe care o dobândim prin experiență, reflecție și conștiință.

Exercițiul libertății nu este lipsit de riscuri: suntem obligați să facem alegeri, dar ele nu au toate aceleași consecințe. Unele pot fi nefaste, altele nu au niciun efect, iar altele pot fi benefice. Suntem liberi, de exemplu, să intrăm direct în viteza a treia pentru a porni mașina, însă, chiar dacă manevra ne poate reuși, motorul se poate strica. La fel se întâmplă și cu mecanismul nostru interior care poate fi afectat de unele alegeri ce se dovedesc catastrofale, și fiecare dintre noi trece prin astfel de momente, mai devreme sau mai târziu. Educarea libertății este, deci, mai importantă decât libertatea

în sine. Nimic nu e mai periculos decât impresia pe care o avem de multe ori că alegerile pe care le facem sunt lipsite de consecințe. Fiecare e dator să găsească acel „mod de folosire" al vieții prin care să evite cât mai multe suferințe, întrucât există riscul ca anumite alegeri pe care le facem să ne conducă la dezumanizare, pierderea libertății și la autodistrugere.

Suntem liberi în măsura în care alegerile pe care le facem sunt în conformitate cu propria noastră natură. Admițând că lumea este creația unui Dumnezeu, vom funcționa mai bine, se înțelege, dacă respectăm „modul de folosire" pe care îl avem la dispoziție. Pentru credincios, sursa libertății sale se găsește în cunoașterea voinței lui Dumnezeu.

Credinciosul este o ființă, prin excelență, liberă. Acest lucru pare paradoxal din exterior, pentru că libertatea sa presupune respectarea unor reguli. Dar pentru credincios tocmai în asta constă libertatea, astfel se simte ca peștele în apă. Rugăciunea exprimă cel mai bine o asemenea opțiune, pentru că nu i te poți adresa unui Dumnezeu pe care nu vrei să-l recunoști.

Dialogul cu Divinitatea înseamnă, el însuși, o educare a libertății. Prin rugăciune, putem înțelege mai bine avantajele și inconvenientele alegerilor care ne stau în față. De altfel, credincioșii constată că atunci când cer ajutorul lui Dumnezeu, în mod surprinzător, fac alegeri la care nu s-ar fi gândit și care se dovedesc mult mai potrivite. Libertatea care se bazează pe Dumnezeu se dovedește, în practică, mult mai mare decât cea pe care ni se pare că o avem lipsindu-ne de El. Libertatea nemărginită a fiilor lui Dumnezeu nu este un cuvânt gol: aflându-se în cele mai grele împrejurări, credinciosul care păstrează, prin rugăciune, legătura cu Dumnezeu simte o detașare totală în fața unor dificultăți care pentru alții pot părea insurmontabile. Ne gândim, de pildă, la exemplul părintelui Kolbe, care intona psalmi în camera de gazare a naziștilor sau îi îndemna să cânte pe tovarășii săi de suferință, când singurele sunete care puteau fi auzite, în mod obișnuit, erau urletele de groază. Această libertate supremă transcende noțiunea comună de libertate, iar celelalte libertăți la care ne putem gândi sunt doar niște subproduse.

De ce Dumnezeu, care dăruiește celor ce cred în El o astfel de libertate, ar privi cu reticență libertățile limitate sau parțiale?

Ne surprinde faptul că multe religii îi atribuie lui Dumnezeu preocupări atât de mărunte precum cea de a decide ce trebuie să mâncăm sau cum să ne îmbrăcăm. Religia ar trebui, în primul rând, să ne ajute să ne folosim mai bine de acest dar preţios al libertăţii pe care ni l-a dat Dumnezeu... Puţine sunt religiile care au ajuns la un asemenea nivel.

Însă, cu cât libertatea noastră e mai mare, cu atât devine mai greu să facem alegeri. Libertatea implică şi capacitatea de a o folosi într-un mod corespunzător.

Putem constata eşecul sistemelor de învăţământ care, străduindu-se să nu afecteze libertatea elevilor, nu le pot propune niciun sistem coerent de valori.

Educarea libertăţii ar trebui să includă şi sugestii în privinţa folosirii ei.

Religiile dispun de un fir conducător care ne poate ajuta în alegerile noastre: este vorba de interpretarea pe care ele o dau voinţei divine în relaţia cu noi.

Cunoaşterea

În relaţia omului cu Dumnezeu, care este esenţială în orice religie, cunoaşterea capătă un sens diferit de cel al cunoaşterii ştiinţifice. Nu este vorba despre o cunoaştere totală a lui Dumnezeu, care este dincolo de puterile noastre; chiar şi atunci când Dumnezeu se arată anumitor mistici, aceasta e doar manifestarea luminoasă a unui adevăr inaccesibil şi indescriptibil.[1]

Religia nu ne poate duce la o cunoaştere deplină a lui Dumnezeu, care e rezervată probabil pentru o altă viaţă. Dar ea ne poate ajuta să înţelegem menirea pe care o avem pe acest pământ.

La ce ne-ar ajuta atâta libertate, dacă am folosi-o doar ca să ne agităm fără noimă în căutarea unui mod de viaţă care să ni se potrivească? Împlinirea

---

[1] Ne amintim, poate, parabola budistă despre cei cinci orbi care, întâlnind un elefant, îl descriu, fiecare, în funcţie de acea parte a corpului pe care o examinaseră: chiar şi cei mai mari mistici au doar o viziune parţială despre Dumnezeu, şi diferită de a celorlalţi.

noastră depinde, evident, în mare parte, de cunoașterea propriei noastre personalități, inclusiv a dimensiunii ei spirituale. În afară de cunoașterea experimentală sau intelectuală, mai există și o cunoaștere de natură spirituală, destul de greu de descris, pentru că este dincolo de simțuri și de rațiune. Aceasta poate fi comparată, păstrând proporțiile, cu simpatia pe care o avem față de anumite persoane și care nu se bazează doar pe frumusețe și inteligență, ci pe un anumit șarm la care suntem sensibili, o expresie, un zâmbet sau o anumită alură, ce nu reprezintă criterii raționale.

Viața spirituală, dacă este suficient de profundă, ne poate conduce la o percepție total diferită a oamenilor și a lucrurilor. Judecățile noastre, care pot fi uneori extrem de precare, se schimbă fundamental în lumina experienței spirituale.

Această nouă luciditate ne modifică sistemul de valori, însă fără a-l bulversa. Toate lucrurile care ni se păreau bune și plăcute, mâncarea, sexualitatea, divertismentul, satisfacțiile intelectuale, chiar și prietenia, capătă o nouă savoare, beneficiind de o asemenea perspectivă, însă, în același timp, finalitatea lor se relativizează. Toate se rearanjează și se ordonează de parcă ar fi atrase de un magnet invizibil spre binele suprem, care este Dumnezeu.

O astfel de percepție spirituală a lumii nu este spontană. Ea necesită, de multe ori, un efort îndelungat de educare, pe care societatea noastră, nu tocmai contemplativă, nu îl încurajează. De altfel, putem constata tot mai mult, pe zi ce trece, incoerența unui sistem de valori care nu tinde spre absolut. Epoca noastră oscilează între cultul pentru muncă și pasiunea pentru divertisment, iar importanța lor nu poate fi minimizată. Ne considerăm suficient de puternici pentru a neglija înțelepciunea acumulată de-a lungul secolelor, ca și cum cunoștințele tehnice avansate ne-ar face mai inteligenți și mai capabili să ne controlăm propria natură.

Dacă este necesar să dăm dovadă de mai multă înțelepciune, trebuie să constatăm, deopotrivă, că mesajele diferitelor religii sau filosofii nu sunt identice. Punctul în care se întâlnesc privește doar principiile morale importante. Am fi, totuși, dezamăgiți să ne imaginăm că scopul principal al religiilor este asigurarea unei ordini morale, mai mult sau mai puțin puritane.

Nu trebuie să-i judecăm pe acei credincioşi din diferite religii care se mulţumesc să respecte un set de reguli morale, însă putem spune că ei ratează esenţialul.

De asemenea, scopul religiei nu trebuie să fie acela de a oferi un climat de siguranţă şi de conformism, în care credincioşii să se simtă la adăpost. Acesta este, poate, doar un efect secundar şi, câteodată dăunător, al căutării lui Dumnezeu.

Scopul unei religii trebuie să fie, aşa cum arată şi denumirea ei, acela de a crea o legătură între om şi Dumnezeu. Eficacitatea unei religii depinde, aşadar, de Revelaţia care i-a fost încredinţată.

Tot astfel, evoluţia spirituală a unui individ depinde de capacitatea conştiinţei sale de a înţelege ceea ce îi spune Dumnezeu.

Altfel zis, viaţa spirituală prezintă, ca majoritatea activităţilor umane, o dimensiune personală şi una socială. Cea personală necesită o curăţire a conştiinţei, care se realizează prin rugăciune, prin legătura personală cu Dumnezeu. Dimensiunea socială se traduce prin practicarea unei religii. Pentru o viaţă spirituală echilibrată, este nevoie de o alternare a celor două abordări: practicarea pur socială a unei religii ar fi doar o ipocrizie, iar o practică religioasă pur personală ar fi o formă de egoism. Însă, dacă păstrăm un anumit echilibru, care ţine de personalitatea fiecăruia dintre noi, putem spera să culegem roadele unei vieţi spirituale reuşite: acestea sunt bucuria, iubirea, libertatea şi cunoaşterea, sublimate de un Dumnezeu disponibil şi discret, care ne-a creat şi ne călăuzeşte.

Bucuria pe care o simt credincioşii când sunt aproape de Dumnezeu este indisociabilă de o practică religioasă, care pare adesea derutantă sau anacronică. Evident, nu trebuie să ţinem seama foarte mult de anumite forme exterioare care se explică printr-o istorie îndelungată. Este mai important să înţelegem prin ce se deosebeşte mesajul pe care îl transmite o religie.

Trebuie să recunoaştem că în acest domeniu, mai mult decât în altele, alegerea noastră ar trebui să fie mai degrabă rezultatul unei reflecţii profunde decât al unei tradiţii culturale.

Există vreo religie mai bună decât celelalte?

Având în vedere diferențele dintre religii, fiecare dintre noi ar trebui să-și pună o asemenea întrebare. Dar obiceiurile și presiunea socială sunt foarte puternice, iar religia este transmisă, în general, de familie, ca și limba sau naționalitatea.

În unele țări, situația e mai flexibilă. Dacă un musulman intenționează doar să renunțe la religia sa, el este imediat repudiat de comunitatea în care trăiește, ca și când ar suferi de o boală molipsitoare. Orice european, în schimb, e liber să-și schimbe religia dacă așa crede de cuviință. În țările cu civilizație budistă sau animistă, situația este variabilă, dar, în general, destul de liberală. Hinduismul, altădată foarte strict, dă semne de evoluție spre mai multă flexibilitate.

În realitate, adeziunea la propria sa religie implică din partea credinciosului adevărat o recunoaștere a ei ca fiind cea mai bună, chiar dacă acest lucru nu exclude respectul pentru celelalte credințe.

Pentru un ateu, dimpotrivă, religiile fie nu prezintă niciun interes și pot fi băgate toate în aceeași oală, fie, adoptând o atitudine mai respectuoasă, ele oferă fiecăruia dintre noi ceea ce își dorește să găsească, dar nu pot fi plasate într-o ierarhie valorică.

Dacă atât credincioșii, cât și ateii consideră, din motive diferite, firește, că întrebarea de mai sus este lipsită de importanță, multe alte persoane simt nevoia să formuleze un răspuns. Acesta nu poate avea, desigur, o valoare absolută; el depinde de criteriile pe care ne bazăm, iar alegerea respectivelor criterii depinde de sensibilitatea fiecăruia.

În ceea ce ne privește, două criterii ni se par fundamentale:

- iubirea universală;
- împlinirea ființei umane.

Primul, de care se leagă noțiunile de egalitate și de fraternitate, conține în el și ideea de dreptate și privește, mai întâi, viața în societate.

Al doilea criteriu are în vedere, în principal, viața personală, dar și societatea este, implicit, favorizată de împlinirea fiecăruia dintre membrii săi.

IUBIREA UNIVERSALĂ

În decursul lungii sale istorii religioase, omenirea a adorat o mulțime de zei, al căror numitor comun era puterea. Cu atât mai mult, un Dumnezeu unic, creator al lumii, este, evident, dotat cu o putere care e dincolo de orice imaginație: universul, în complexitatea și imensitatea lui, este doar un reflex al unei astfel de puteri infinite.

Reacția firească pe care ar trebui să o avem în fața unui asemenea Dumnezeu este spaima sau teroarea. Dar Domnul ne-a dăruit, pe lângă viață și conștiință, această extraordinară facultate de a nu ne teme de El: din experiența noastră, știm că oamenii nu se trezesc în fiecare dimineață cu spaima de un Dumnezeu tiranic. Domnul a ales discreția, o infinită discreție, și ne-a lăsat atât de liberi, încât unii dintre noi nici măcar nu ne dăm seama de existența lui.

Cum altfel ne putem explica o asemenea atitudine, dacă nu prin iubirea pe care ne-o poartă? Am putea spune că este vorba, de fapt, despre indiferență, dar atunci de ce unii oameni îl găsesc atunci când îl caută?

Însă, dacă Iubirea este una dintre calitățile lui Dumnezeu, înseamnă că iubirea lui este una infinită, dincolo de închipuirea noastră, la fel ca și puterea sa creatoare.

În lumina acestei logici simple, toate religiile din Antichitate populate de zei cu caractere și cu pasiuni asemănătoare cu ale noastre ni se par astăzi

ridicole. De asemenea, nu prea înțelegem cum un Dumnezeu autoritar, care dorește ca toată lumea să se plieze în fața voinței sale, s-ar mulțumi cu o creație ce nu e tocmai ascultătoare: dacă ar fi așteptat doar ascultare oarbă din partea noastră, ar fi trebuit deja să ne trimită pe toți în iad.

Cu siguranță, spectacolul lumii este compatibil doar cu un Dumnezeu infinit de răbdător care așteaptă să dorim să-i primim iubirea.

De altfel, cei care nu au șansa de a avea certitudini trebuie să-l aleagă pe acel Dumnezeu care corespunde cel mai bine așteptărilor lor. Nu ne mulțumește oare mai mult gândul că iubirea lui Dumnezeu depășește orice dragoste pe care o putem cuprinde cu mintea, după cum puterea lui creatoare depășește tot ce cunoaștem pe lumea aceasta? Nu ne putem imagina un Dumnezeu al iubirii care să nu fie iubire deplină, Iubire fără de margini și dincolo de cuvinte.

Din acest punct de vedere, Revelația creștină merge dincolo de ceea ce exprimă celelalte religii. Paradoxal, un Dumnezeu care s-a făcut Om pentru a fi un model de iubire pentru fiii săi pare mai credibil decât un Dumnezeu-Iubire, dar care ne-ar arăta această Iubire într-un mod ce depășește puterea noastră de înțelegere.

Oricum ar fi, dacă iubirea este o calitate a lui Dumnezeu, vom alege religia care mărturisește această iubire cu cea mai mare intensitate, în ciuda slăbiciunilor ființei umane. Alegându-ne religia după criteriul Iubirii universale, recunoaștem că iubirea lui Dumnezeu se adresează fiecăruia dintre noi, celor credincioși, dar și necredincioșilor, celor bogați și celor săraci, celor fericiți și celor nefericiți, celor exploatați și celor care exploatează, celor bolnavi și celor sănătoși, celor tineri și celor bătrâni, celor luminați și celor mai puțin înzestrați. Dumnezeu li se oferă tuturor în funcție de nevoile fiecăruia, motiv pentru care cei defavorizați trebuie să primească mai mult. Dacă ne dedicăm viața iubirii pentru semenii noștri, e normal să le oferim cea mai mare parte din ea celor mai defavorizați.

Însă societatea noastră industrială, orbită de setea de îmbogățire, mai are un lung drum de parcurs până aici: ea nu îi mai vede pe cei nevoiași, pe bătrânii singuri, pe tinerii săi lipsiți de idealuri, pe adulții fără loc de muncă; ea își „tratează“ cazurile sociale pe bandă rulantă, prin pomeni publice numite alocații, dar nu știe să ne învețe să iubim. Cum am putea cere

măriri de salariu, când există atâția șomeri, cum să ne apărăm „avantajele dobândite", când ceilalți au nevoie de atâtea lucruri?

Dacă am vrea să intrăm într-o asemenea logică neobișnuită a iubirii, cei care nu au nimic ar fi respectați, nu atât grație „drepturilor omului", un minim vital al condiției umane, ci pentru că spre ei trebuie să se îndrepte toată dragostea noastră. Cum să rămânem cu brațele încrucișate când sunt atâtea lucruri pe care le putem face? Cum să ne mai dorim lucruri inutile, atunci când nu toată lumea are măcar lucrurile indispensabile? Dacă am auzi chemarea unui Dumnezeu al iubirii, ar trebui să fim capabili să renunțăm la tot, și la obișnuințe, și la confort, arătând prin faptele noastre că suntem gata să participăm la această revoluție ce așteaptă să fie făcută.

Din păcate, entuziasmul ne trece repede, propria slăbiciune ne face să ne credem neputincioși și acceptăm inacceptabilul ca pe o fatalitate. E drept că nimeni nu poate schimba lumea de unul singur, dar prima formă a iubirii este solidaritatea care, în domeniul spiritual, are drept cadru natural religia.

Aici intervine alegerea unei religii după criteriul iubirii universale. Desigur, orice religie, chiar și călăuzită de Dumnezeu, este o construcție umană, cu insuficiențele și cu renunțările ei, asemănătoare scăderilor și slăbiciunilor pe care le avem noi înșine. Ca atare, nu ar trebui să alegem oprindu-ne la un anume eveniment istoric care contrazice tendința generală, ci ar trebui să avem în vedere învățătura religiei, luată în ansamblul ei, și nu unul dintre roadele sale putrede sau îndoielnice. Tot astfel, orientarea unei religii de-a lungul epocilor este mai importantă decât entuziasmul mai mult sau mai puțin trecător pe care îl poate suscita la un moment dat.

Având în vedere astfel de lucruri, criteriul iubirii universale ne interzice să alegem o religie care ar limita în vreun fel această iubire. În consecință, este suspectă orice religie care își rezervă ambițiile doar pentru credincioșii săi, care se limitează doar la adepții ei sau la o elită și care privilegiază o cultură. Religia, după chipul dragostei lui Dumnezeu, trebuie să respecte libertatea fiecăruia, dar, în egală măsură, să încerce continuu să le arate celor care-i resping iubirea care sunt riscurile alegerii lor, demonstrându-le că împlinirea lor depinde în mod ineluctabil de iubirea dăruită celorlalți.

Împlinirea omului

Religia își propune să-l deschidă pe om la dimensiunile lui Dumnezeu, ajutându-l să participe la iubirea sa infinită și la veșnicia sa. Pentru cei care au sincer o asemenea credință, nu există o împlinire mai presus de aceasta.

Am putea specula la nesfârșit despre cum va fi întâlnirea ființei noastre mărginite cu Dumnezeul a cărui natură ne este pentru moment inaccesibilă: execițiul este, de altfel, inutil pentru că singura noastră certitudine este că nu putem afla ce ne așteaptă. În această privință, noțiunea budistă de *nirvana* este mai prudentă și mai rezonabilă decât imaginile folclorice ale raiului pe care le oferă uneori creștinismul și islamul, însă mintea noastră ar fi prea puțin mulțumită dacă unirea cu Dumnezeu, finalitate a existenței noastre, ar fi comparabilă cu dispariția unei picături de apă într-un ocean.

Dacă Dumnezeu îl cheamă pe om să-și găsească împlinirea în El, gândirea cu care El ne-a înzestrat nu poate să admită că ne vom înălța spre Creatorul nostru, dezumanizându-ne și murdărindu-ne în timpul vieții noastre. Dacă suntem chemați să-l întâlnim pe Dumnezeu, nevoia de continuitate a ființei noastre ne cere să ne pregătim pentru o asemenea apoteoză încă din această lume. Iar orice religie care îl îngrădește pe om, care îi accentuează dispozițiile naturale de a se închide în el și care contrariază direct sau indirect tot ce există bun în el, capacitatea sa de iubire, inteligența și entuziasmul său, este îndoielnică.

O asemenea anulare absurdă a calităților personalității noastre ar fi contrară conceptului de înălțare spirituală continuă spre Dumnezeu. Însă calitățile de care dispunem trebuie orientate treptat spre o viață în Dumnezeu, ceea ce implică o purificare a lor și o schimbare a punctului lor de aplicare.

Astfel, există anumite asemănări între noțiunea de „karma" din budism și hinduism și tema iudeocreștină și musulmană a judecării faptelor noastre de către Dumnezeu: suntem responsabili de viitorul nostru și îl construim câte puțin în fiecare zi.

Însă, după cum am precizat deja, nu putem ști ce fel de împlinire ne așteaptă. Astfel, nu contează că opiniile religiilor sunt divergente în această privință, după cum diferă și părerile adepților unei singure religii, ci important este să avem încredere în dragostea lui Dumnezeu. O asemenea

încredere exclude temerile şi crispările obsesive în privinţa moralei şi a practicii religioase: şi una, şi cealaltă sunt consecinţa firească a unei atitudini de iubire; prin urmare, trebuie să fim atenţi la religiile care pun căruţa înaintea boilor, emiţând precepte fără să vorbească despre iubirea care e fundamentul lor şi care le justifică.

Evident, împlinirea omului, în general, implică şi cazul particular al femeii. De multe ori, religiile dau dovadă de slăbiciune, prin faptul că acceptă constrângerile culturilor în care au pătruns şi că nu reacţionează cu tărie împotriva unei presiuni sociale defavorabile femeilor. Uneori, chiar religia contribuie la această presiune sau impune contrângeri suplimentare.

Religiile, cu excepţia unor variante ale protestantismului, fac aproape toate o netă distincţie între sexe şi le acordă doar bărbaţilor privilegiul slujirii sacerdotale.[1] Să amintim că în hinduism doar bărbaţii care aparţin castei brahmanilor pot sluji. Şi Buddha privea cu neîncredere femeile, considerând că ele îi pot perverti pe bărbaţi, acceptând cu destulă reticenţă ca femeile să devină „bonzi", ceea ce presupunea o uşoară nuanţă de inferioritate.

În Coran se face o distincţie foarte clară între rolul bărbatului şi cel al femeii în societate; femeia trebuie să fie protejată de bărbat, ceea ce conduce la situaţii de inegalitate: bărbatul îşi poate repudia soţia, nu şi invers; el poate avea patru soţii legitime, dar o femeie nu poate avea patru soţi etc.

În cazul învăţăturii lui Iisus Hristos, ne uimeşte contrastul dintre atitudinea sa foarte „modernă" faţă de femei cu care vorbeşte la fel de deschis ca şi cu bărbaţii şi alegerea a doisprezece bărbaţi ca apostoli: este foarte limpede că societatea epocii respective făcea imposibilă şi ineficientă o altfel de alegere. Poate că într-o societate mai puţin dominată de spiritul „macho", Hristos ar fi încurajat o participare mai mare a femeilor la responsabilităţile apostolatului.[2] La fel de adevărat este că majoritatea

---

[1] Ar trebui să menţionăm, la capitolul excepţii, preotesele „mambo", în cazul anumitor forme de animism precum voodoo, sau preotesele mudang din şamanismul coreean.

[2] Societăţile vremii nu permiteau, de pildă, ca Fecioara Maria să-şi crească fiul ca o mamă celibatară. Pedagogii consideră, de altfel, că un copil are mai multe şanse să se dezvolte armonios într-o familie unită.

Bisericilor creştine au preluat din trecutul îndepărtat tradiţia de a încredinţa sacerdoţiul doar bărbaţilor.

Din fericire, preoţia nu mai este considerată un avantaj, ci un serviciu obişnuit, iar femeile pot avea alte roluri importante în Biserică: sfintele sunt la fel de numeroase ca şi sfinţii, iar în zilele noastre, strălucirea Maicii Tereza din Calcutta sau a sorei Emmanuelle din oraşele de carton de la periferia oraşului Cairo nu e cu nimic mai prejos de cea a bărbaţilor care şi-au dedicat în întregime viaţa lui Dumnezeu. Iar Maica Domnului, prin faptul că a acceptat să-l poarte în pântece pe Pruncul-Dumnezeu în care cred creştinii, a jucat un rol sacerdotal inegalabil în Istorie. De aceea ne putem întreba, pe bună dreptate, dacă nu cumva societatea, mai mult decât Biserica, nu este încă pregătită pentru abolirea discriminărilor în privinţa serviciului religios: hirotonirea femeilor, care pare a fi acceptată aproape toată Europa, ar suscita probabil reacţii foarte dure în societăţile de tip mediteraneean, latinoamerican sau filipinez. Preocuparea Bisericii de a adopta aceeaşi regulă în toată lumea, pentru a evita problemele inutile, ar putea fi o explicaţie pentru atitudinea sa, în aparenţă, puţin feministă. Este la fel de adevărat că am da dovadă de o doză de rea-credinţă dacă am susţine că împlinirea femeii depinde obligatoriu de accesul ei la preoţie. Trebuie să constatăm în mod echitabil că tocmai în ţările de cultură creştină au apărut, destul de firesc, mişcările cele mai favorabile condiţiei feminine.

Alte două criterii de apreciere a religiilor

După cum am văzut, iubirea universală şi împlinirea omului se adresează, în special, sensibilităţii noastre şi simţului dreptăţii.

Cu toate acestea, nu ar trebui să neglijăm exigenţele inteligenţei noastre, care nu acceptă să creadă orice şi nici să se lase condusă în orice direcţie.

Din ce în ce mai mult, datorită dezvoltării educaţiei şi unei mai bune formaţii ştiinţifice, oamenii vor fi capabili să judece religiile în funcţie de elemente de care, în general, înaintaşii lor nu dispuneau. De aceea, ar

trebui să avem în vedere și criterii de tip intelectual. Dintre acestea, amintim două care ni se par importante:

- Mesajul propus de religie trebuie să aibă o coerență internă riguroasă, adică să nu fie caracterizat de contradicții.
- Într-un univers ce evoluează din ce în ce mai rapid, religia trebuie să se adreseze tuturor oamenilor, dar trebuie să se ocupe și de împlinirea fiecărei persoane în parte.

Cele două criterii sunt interdependente: Dumnezeu nu-și poate dori să îl cunoaștem – ideal spre care tinde orice religie –, și, în același timp, să ne propună doar niște povești de adormit copiii, refuzându-ne participarea la planul său minunat, demn de măsura sa. Urmând o logică firească, o religie care se adresează întregii umanități este mai credibilă. În mod special, o religie care nu are aspirații universale pare foarte departe de Dumnezeu, punctul în care se întâlnește întreaga Creație.

Mai mult, deoarece toate religiile afirmă – cu mai multă sau mai puțină tărie – că Dumnezeu înseamnă Iubire, o asemenea iubire nu poate fi decât infinită. O religie care concepe omul ca pe un sclav, căruia i se cere să se supună orbește unei legi mai mult sau mai puțin inteligibile, are o viziune foarte îngustă despre Divinitate. Dacă Dumnezeu este iubire, înseamnă că El nu le impune nimic oamenilor, deci nici pe Sine. Iubirea sa, care presupune respectarea libertății, se mulțumește să propună, iar ceea ce El așteaptă este consimțământul nostru.

Refuzul de a-l primi pe Dumnezeu, pe care l-am experimentat aproape toți și care conduce la nemulțumire sau la dezordine morală, poate fi interpretat ca un alt mod prin care Domnul ne cheamă să ne îndoim de noi pentru a adera în final la planul său.

În orice caz, noțiunea de pedeapsă, care este atât de firească pentru noi, nu pare compatibilă cu iubirea infinită a lui Dumnezeu. Dacă ne-ar pedepsi, ar însemna că a renunțat să ne mai convingă; constrângerea este o formă de neputință și de nerăbdare la care Dumnezeul-Iubire nu ar putea recurge. Nimeni nu știe ce se va întâmpla cu fiecare dintre noi după moarte, însă, urmând logica iubirii, dacă vom refuza cu obstinație să credem în

Dumnezeu, nu vom mai putea avea şansa să-l întâlnim, adică nu vom mai exista, vom dispărea. Din acest punct de vedere, există o stranie convergenţă între atei şi credincioşi: primii neagă existenţa Divinităţii şi spun că nu există nimic după moarte, opinie simetrică convingerii credincioşilor că-l vor vedea pe Dumnezeu într-o altă viaţă.

În orice caz, doar Domnul este în măsură să decidă în această privinţă şi ne poate uimi faptul că unii credincioşi încearcă să aplice pe pământ legea pe care a făcut-o Dumnezeu. Totuşi, din câte se pare, acesta este lucrul spre care tind anumiţi musulmani fundamentalişti, care, vrând să înlocuiască legea civilă cu legea coranică, îşi arogă în realitate dreptul de a judeca în locul lui Dumnezeu.[1]

Un asemenea exemplu arată cât de greu le este adepţilor sinceri să înţeleagă incoerenţa propriului comportament în privinţa credinţelor lor, căci nimeni nu este mai preocupat decât un musulman să-l situeze pe Dumnezeu şi judecata sa mai presus de precarele noastre raţiuni omeneşti.

Prin urmare, criteriile bazate pe raţiune ar conduce la următoarele afirmaţii:

- Fără Revelaţia divină, omul este incapabil să ajungă la cunoaşterea de Dumnezeu, chiar şi parţială, Dumnezeu rămânând o idee filosofică lipsită de consistenţă.
- Dumnezeu ni se descoperă, însă nu în totalitate, pentru că aparatul receptor de care dispunem este mult prea departe de perfecţiune pentru a-l înţelege în totalitatea sa. Religiile care se consideră beneficiarele unei Revelaţii ar trebui să mediteze mai mult la acest lucru.
- O religie care se consideră depozitara unui adevăr nu poate, fireşte, să fie tolerantă în această privinţă; ar trebui însă să aibă mai puţină încredere nu în mesajul lui Dumnezeu, ci în modul în care îl înţelege: omul are atâta nevoie de adevăr, încât se convinge cu uşurinţă că-l stăpâneşte.
- Faptul că mai multe religii se consideră revelate poate să conducă la neînţelegeri insolubile. Unicul mod de a ieşi din impas este să admitem

---

[1] Amintim că pedeapsa prevăzută de Şaria pentru hoţi este tăierea mâinii, iar pentru femeile adultere, lapidarea. Creştinii, care au avut şi ei în Evul Mediu o perioadă întunecată în materie de pedepse, nu au urmat niciodată Evanghelia *ad litteram* şi nu au scos ochiul care se smintea.

că singurul adevăr este atitudinea de iubire, adică de respect, pe care trebuie să o avem față de oameni: Dumnezeu, care este Iubire, nu se arată decât celor capabili să iubească din adâncul ființei lor.

- Deși creștinismul pare a fi singura religie care acceptă, în principiu, acest punct de vedere, trebuie să recunoaștem că mulți creștini sunt încă departe de a-l adopta. Din păcate, din cauza slăbiciunii naturii umane, cel ce crede că deține un adevăr se servește de el de foarte multe ori pentru a-i agresa pe cei care nu îl împărtășesc. Putem să ne dăm seama, astfel, de enorma distanță pe care omenirea o mai are de parcurs, dacă vrea să urmeze chemarea discretă a Creatorului său.

CÂTEVA EXEMPLE

Ar fi nevoie de tomuri întregi pentru a trece diferitele religii prin sita criteriilor precedente. Nu este și intenția cărții de față care nu-și propune să emită judecăți, ci, mai degrabă, să ne conducă la o reflecție.

Totuși, pentru a nu-l lăsa cu totul frustrat pe cititor, vom deroga de la aceste principii pentru a da, în rândurile care urmează, câteva exemple din ceea ce ni se pare că ține de o lipsă de aplicare a unuia dintre criteriile pe care le-am enunțat.

În opinia noastră, orice religie, ca de altfel, orice ființă umană care îl caută pe Dumnezeu, trebuie să progreseze. Dacă unele religii par, sau sunt, mai avansate decât altele, nu dorim să subliniem acest lucru, întrucât certitudinea de a deține adevărul absolut conduce la excese religiile cele mai respectabile, dar și spiritele cele mai strălucite.

Ținând cont de aceste precizări importante, vom sublinia câteva elemente problematice din religiile pe care le-am trecut în revistă.

Religiile animiste își limitează, în general, ambițiile la folosirea unor tehnici despre care se crede că pot îmbunătăți viața în această lume; există strădunința de a neutraliza forțele răului sau de a le stimula pe cele ale binelui. Lumea animistă rămâne statică și nicio Revelație nu luminează destinul uman, împlinirea omului fiind împiedicată de rituri constrângătoare și

adesea terifiante; religia e lipsită de dimensiunea universală, iar practicile religioase au un caracter magic străin raţiunii.

Hinduismul este în mod cert religia unei culturi. Noţiunea de iubire între oameni nu este explicită, dar cea a datoriei este prevalentă. Împlinirea individuală nu poate fi concepută decât într-un sistem social închis. Ideea de universalitate este străină hinduismului: nu ne putem converti la hinduism, cel mult ne putem reincarna într-un hinduist într-o existenţă viitoare.[1]

Budismul, născut din hinduism, are caracteristicile unei filosofii universaliste. Dragostea universală este unul dintre principiile sale, dar împlinirea individuală este concepută doar ca o pace interioară, fapt care conduce la un elitism spiritual rezervat călugărilor.

Dar ceea ce pare a-i lipsi cel mai mult budismului este propunerea unui ideal pentru omenire: lumea este doar o iluzie în care rătăcim şi nu există un Dumnezeu care să ne cheme. Budismul ar conduce la pesimism şi la disperare dacă nu ar avea înţelepciunea de a considera asemenea atitudini ca fiind, ele însele, iluzorii. De fapt, budismul are o atât de mare nevoie de Dumnezeu, încât curentul său majoritar, Marele Vehicul, a inventat o sumedenie de divinităţi şi de sfinţi pentru a răspunde evlaviei credincioşilor.

Iudaismul se exprimă prin curente foarte diferite şi chiar contradictorii. Iudaismul ortodox, care respectă cu stricteţe ritualurile, nu e favorabil împlinirii individuale şi respinge universalismul. Iudaismul liberal are atât de multe aspecte, încât este foarte greu de apreciat. Pe de altă parte, orice tip de iudaism are la bază noţiunea de popor ales, care în mod normal este indisociabilă de o misiune spirituală în favoarea altor oameni. Absenţa prozelitismului pare în contradicţie cu vocaţia declarată a iudaismului. Din această cauză, iudaismul pierde tot mai mult teren la scară mondială.

---

[1] Unui iezuit care cunoştea foarte bine hinduismul şi care încercase să-şi explice convingerile, un brahman respectabil i-a spus la un moment dat: „Aţi merita să vă reincarnaţi într-un brahman".

Islamul se mulţumeşte, poate prea uşor, cu un anume formalism. „Supunerea" faţă de litera Coranului este suficientă pentru a caracteriza un musulman. Noutăţile spirituale sunt privite cu reticenţă. Nu este încurajat aproape deloc nici dialogul cu celelalte religii pe care islamul le ia de multe ori în derâdere. Pentru un musulman, iubirea universală constă, în principal, în încercarea de a-i convinge pe ceilalţi de adevărul său. Împlinirea individuală, în special cea a femeii, ridică anumite probleme: femeia este protejată, dar are statut inferior. Legea musulmană, care nu poate fi modificată, ca de altfel nici Coranul, se adaptează cu dificultate la noţiunea de progres social. Idealul pe care islamul i-l propune umanităţii este o societate imuabilă care pare din ce în ce mai înapoiată în condiţiile dezvoltării generale. Constrângerea socială duce la multă ipocrizie, contrară împlinirii individuale.

Creştinismul de dinaintea Reformei a încercat, aproape împotriva principiilor sale, să instaureze o societate asemănătoare cu cea propusă de islam, caracterizată de o omniprezenţă a religiei şi de presiunea socială exercitată asupra celor recalcitranţi. Treptat, principiul evanghelic al dragostei universale, şi implicit al respectului faţă de libertatea celorlalţi, a reuşit să se afirme şi în domeniul social şi politic, şi chiar şi în faţa celor cu alte convingeri religioase. În cazul creştinilor care au o astfel de concepţie despre religie – şi numărul lor nu e foarte mare – putem constata o diminuare foarte vizibilă a acestui flagel al ipocriziei care afectează religiile. În ceea ce priveşte idealul propus umanităţii, credinţa creştină într-un Dumnezeu care s-a făcut Om şi a învins moartea insuflă o speranţă în realitatea vieţii de dincolo, pe care nu o găsim în nicio altă religie.

Folosirea unor criterii standard pentru a aprecia contribuţia fiecărei religii în parte este la fel de imperfectă ca şi sondajele ce cântăresc opinia publică: chiar şi alegerea acestor criterii deformează rezultatele, deşi cele pe care le-am adoptat ni se par printre cele mai puţin contestabile. Un asemenea exerciţiu are totuşi scopul de a sublinia cât de importantă este folosirea inteligenţei de care dispunem în alegerea unei religii.

Inteligența este, fără îndoială, cel mai remarcabil dar pe care ni l-a făcut Dumnezeu, este acea scară pe care ne-a pus-o la dispoziție pentru a ajunge la El, care este Inteligența supremă. Dar ea este, așa cum o subliniază religiile revelate, și izvorul posibil al orgoliului celui mai fără de măsură, cel de a crede că nu avem nevoie de Dumnezeu.

Această capcană în care a căzut și Satana nu trebuie să ne descurajeze să ne folosim inteligența. Nu avem voie să uităm nicio clipă că Dumnezeu nu ni se descoperă dintr-odată și că trebuie să-l căutăm neîncetat. Cu alte cuvinte, religiile sunt doar încercările omului de a organiza căutarea lui Dumnezeu în funcție de revelațiile primite.

Dacă o religie ar fi perfectă, ea ar fi egală cu Dumnezeu: ea este mereu doar abordarea acestuia. Am îndrăzni să spunem, chiar, că a crede în perfecțiunea religiei sale e un lucru diavolesc.

Totuși, fiecare religie numără printre adepții săi și fundamentaliști care, de multe ori din îngustime de spirit și mai puțin din perversitate, își transformă religia în idol și deformează chipul lui Dumnezeu.

Din nefericire, nu există nici un alt mod de a aprecia calitatea unei inteligențe decât acela de a vedea care sunt rezultatele propunerilor sale. De multe ori, este suficient să te exprimi strălucit pentru a convinge mulțimi întregi de „adevărul" unor idei absurde și periculoase. Să ne gândim numai la nenorocirile pe care le-a făcut Hitler cu talentul său oratoric!

Tocmai de aceea nu ne propunem să emitem judecăți de valoare despre religii și, cu atât mai puțin, să-l forțăm pe cititor să facă o alegere sub un fel de presiune intelectuală. Dimpotrivă, intenționăm să atragem atenția asupra faptului că religiile, revelate sau nu, sunt organizate de oameni și că, din această cauză, sunt perfectibile la nesfârșit, ca toate lucrurile făcute de om. Chiar dacă credincioșii sunt convinși că Revelația pe care au primit-o este definitivă, nu vor înceta niciodată să extragă învățăminte pentru a contribui astfel la evoluția societății.

Dar fiecare dintre noi este limitat în acțiuni: pe de-o parte, trebuie să contribuim prin faptele și reflecțiile noastre la progresul personal și la cel al mediului în care trăim, iar pe de altă parte, trebuie să ne păstrăm cu grijă virtutea smereniei, simplă constatare a micimii noastre în fața lui Dumnezeu.

Întrebări fără răspuns

Aspirația noastră către cunoaștere și absolut este nelimitată. Suntem construiți în așa fel încât nu ne mulțumim niciodată cu ceea ce am obținut. Dacă știința progresează punându-și continuu la îndoială acumulările, de ce s-ar întâmpla altminteri cu viața noastră spirituală?

Și omul de știință, și credinciosul vor să progreseze, dar singura lor certitudine este că drumul nu se sfârșește niciodată. Acesta este singurul lor punct comun: domeniul de cercetare al științei este lumea în care trăim și explorarea ei poate continua la infinit, însă atunci când spiritualitatea încearcă să pătrundă într-un domeniu care îi aparține doar lui Dumnezeu, suntem total dezarmați și neputincioși, mai puțin în situația în care Domnul ne arată doar ceea ce consideră că ne este de folos.

Dacă Dumnezeu dorește să ne apropiem de El, atunci Revelația sa ne indică un drum, o cale de apropiere, dar nu putem spera că vom cunoaște punctul terminus, care este Dumnezeu însuși.

Cu toate acestea, ardem de nerăbdare ca niște copii și ne încăpățânăm să ne punem întrebări care ne depășesc și care ne vor depăși atât timp cât va dori Dumnezeu. Ca, de pildă, temele privilegiate ale speculațiilor pseudoreligioase: viața de după moarte, dreptatea lui Dumnezeu sau scopul creației.

În mod surprinzător, mulți oameni sunt interesați de religii în speranța că vor găsi un răspuns la aceste probleme insolubile. Totuși, ele nu pot decât să ne transmită suficient de multă încredere pentru a înainta spre

Dumnezeu cu speranţă. Toate Revelaţiile pe care ni le-a oferit Domnul sau pe care ar putea să ni le ofere ne lămuresc foarte puţin cu privire la ceea ce ne aşteaptă, pentru simplul motiv că ele depăşesc limitele imaginaţiei şi puterii noastre de înţelegere.

De pildă, noţiunea de veşnicie este total incompatibilă cu experienţa noastră de muritori.

O ALTĂ PERSPECTIVĂ ASUPRA TIMPULUI

Trăim într-un spaţiu tridimensional, ceea ce înseamnă că obiectele care ne înconjoară au nu doar o lungime, ci şi o lăţime şi o înălţime: pentru a repera un punct pe o dreaptă este suficient să ştii la ce distanţă se află de origine; în plan sunt necesare două coordonate, iar în spaţiu, trei.

Însă lumea ar fi statică şi moartă dacă nu ar exista o „a patra dimensiune", care este timpul. Particularitatea timpului este aceea că se scurge mereu în aceeaşi direcţie şi că nu poate fi dat înapoi. Cel puţin, aşa ne spune experienţa noastră. Autorii de romane SF au imaginat lumi în care timpul ar fi o dimensiune ca toate celelalte şi în care ar fi posibil să te mişti în voie şi înainte, şi înapoi. De pildă, pentru a trece printr-un zid, ar fi suficient să te întorci în timp, înainte de construirea sa; pentru că obstacolul nu exista încă atunci, putem trece prin el fără probleme, după cum ne putem întoarce de unde am plecat. Poate că ar trebui să reflectăm mai mult la astfel de elucubraţii, deşi ele sunt în contradicţie cu experienţa noastră.

Dumnezeu ne-a creat într-un spaţiu tridimensional şi existenţa noastră urmează cursul inexorabil al timpului. Atunci când un tren porneşte, el nu trebuie să deraieze şi nici să-şi schimbe traseul. Tot astfel, şi noi avem o anumită libertate, dar nu o putem lua în toate direcţiile. Viaţa noastră e programată cu un început şi cu un sfârşit şi se desfăşoară între cele două limite. Regula este valabilă pentru toată creaţia, de la soare până la bacterii, însă fiecare existenţă evoluează în ritmul său. Cea a astrelor se cuantifică

în milioane de ani, a civilizațiilor în secole sau decenii, viața omului se măsoară în ani, iar cea a insectelor în zile. Baletul creației est atât de bine organizat, încât există o armonie perfectă între aceste existențe cu ritmuri atât de diferite.

Pe de altă parte, percepția duratei este foarte subiectivă; suntem conștienți de schimbările noastre, însă toate lucrurile care evoluează într-un ritm lent ni se par statice. Avem senzația că timpul „trece repede" atunci când suntem ocupați și „încet" când așteptăm ceva. Se pare că un an trece mai repede când am înaintat în vârstă decât în tinerețe.

Asemenea „iluzii optice" se pot produce și în domeniul religios. Religiile, luându-l pe Dumnezeu ca punct de referință, de multe ori nu-și dau seama că se mișcă: într-un vehicul care se deplasează, observatorul care fixează un punct îndepărtat va avea mai puțin senzația vitezei decât atunci când privește direct drumul parcurs. Astfel, pentru că Dumnezeu este veșnic și dincolo de timp, cei mai mulți credincioși consideră, firește, că nici religia lor nu poate evolua.[1]

Desigur, Dumnezeu nu este supus nici constrângerilor temporale, nici celor spațiale. Tocmai de aceea spunem, cu o anumită stângăcie, că are viață veșnică. O asemenea exprimare prezintă inconvenientul de a nu putea vorbi imaginației noastre, pentru că viețile noastre se vor sfârși la un moment dat: ideea de viață veșnică ni se pare o contradicție în termeni. Suntem atât de obișnuiți cu un timp care se scurge, încât veșnicia ni se pare mult prea lungă și mulți credincioși resping ideea unui paradis în care se cântă încontinuu psalmi. Ar fi extrem de plictisitor pentru noi care trăim și care, implicit, ne schimbăm.

Veșnicia nu are, probabil, nimic de-a face cu ceea ce ne închipuim noi, respectiv cu o durată percepută ca atare și care se desfășoară fără limite.

Nerăbdarea noastră de a ne imagina veșnicia este o copilărie. Putem să ne consolăm cu gândul că răbdarea lui Dumnezeu este nemărginită.

---

[1] E interesant de remarcat faptul că doar taoismul consideră că lumea înseamnă, mai întâi de toate, mișcare; dar această filosofie nu implică existența unui Dumnezeu. În religiile monoteiste, rari sunt acei oameni care, precum Teilhard de Chardin, au avut genialitatea de a replasa evoluția omului în curentul evoluției speciei umane.

Dreptatea lui Dumnezeu

Nevoia noastră de dreptate se explică parţial prin anumite constrângeri. Totul pare nedrept în natură: lupii cei răi îi devorează pe mieii cei blânzi şi, aşa cum auzim la slujba de înmormântare, întotdeauna pier cei buni. Care este rostul atâtor vorbe frumoase despre dragoste dacă Dumnezeu nu pare a încerca să facă dreptate în jungla pe care a creat-o?

Şi totuşi, există o ordine în univers, o organizare atât de precisă, încât ipoteza unui Dumnezeu creator este, de departe, cea mai plauzibilă. Putem găsi o coerenţă între ordinea minuţioasă a atomilor şi a planetelor şi dezordinea aparentă a existenţei, dacă privim lumea ca pe un câmp de acţiune a libertăţii pe care ne-a dat-o Dumnezeu, pentru a decide noi modul în care să o organizăm, adică, pentru a contribui, la nivelul nostru, la Creaţia sa.

O asemenea concepţie ar părea o pură fantezie, dacă nu ar fi, chiar din Biblie, subiacentă religiilor revelate: conform mesajului acestora, Dumnezeu ne trasează o sarcină şi ne va judeca după legea sa.

În acest fel planează dreptatea lui Dumnezeu asupra destinului tuturor credincioşilor respectivelor religii. Chiar şi în hinduism şi budism, care nu se bazează pe Revelaţii, faptele omului îi pot influenţa viitorul, de ele depinzând calitatea reincarnărilor. Aceste religii sunt totodată destul de rezervate, în sensul că nu definesc cu precizie criteriile sau baremul care determină calitatea reincarnării.

Religiile revelate, creştinismul şi islamul mai ales, au prin tradiţie o viziune foarte „maniheistă“ asupra dreptăţii lui Dumnezeu: iadul este pentru cei păcătoşi, iar mântuirea raiului pentru cei aleşi. Islamul încă îşi menţine poziţia, dar creştinismul a evoluat foarte mult în ultimii ani şi nu îşi mai exprimă cu fermitate o opinie în această privinţă. După secole întregi de clericalism în care credincioşii erau ameninţaţi cu chinurile iadului, catolicismul a adoptat, ca şi anumite Biserici protestante, o direcţie prea puţin remarcată: el a încetat să mai condamne oamenii în numele unei dreptăţi care nu-i aparţine decât lui Dumnezeu.

Dintr-un punct de vedere abstract, ideea că dreptatea lui Dumnezeu este infinită are meritul de a explica de ce noi, creaturile sale, suntem mânaţi de

o aspirație profundă spre dreptate: ca și cele spre fericire sau frumusețe, ea ne poate apropia de Dumnezeu.

Însă o asemenea idee pare a fi în contradicție totală cu spectacolul nenumăratelor suferințe ale lumii în care trăim, iar această fractură este una din cauzele frecvente ale necredinței.

Credincioșii o explică în mai multe feluri: pentru unii, Dumnezeu nu intervine tot timpul în legile naturii; pentru alții, încercările prin care trecem au rolul de a ne testa încrederea în Dumnezeu sau de a ne face să ne recunoaștem propria slăbiciune; iar alții consideră că suntem pedepsiți pentru păcatele noastre...

Nu ne putem face o părere despre astfel de interpretări care nu sunt convingătoare decât pentru cei care sunt gata să și le însușească.

Preferăm să nu analizăm respectivele considerente, în care și-au exersat măiestria filosofi de toate felurile, secole de-a rândul, și să propunem în schimb o atitudine care, deși are meritul simplității, nu rezolvă problema în totalitate: trebuie să acceptăm faptul că nu putem înțelege tot.

Evident, o asemenea resemnare nu ne ostoiește nerăbdarea de a cunoaște „codul" dreptății lui Dumnezeu, dar trebuie să recunoaștem că simțul dreptății de care dispunem este foarte limitat: suntem cel mult capabili să identificăm cel mai rapid alergător pe o anumită distanță, în cazul în care concurenții iau startul în același timp pe aceeași pistă.

Dacă Dumnezeu trebuie să judece miliarde de ființe umane cu vieți atât de diferite, este mai înțelept să nu încercăm să înțelegem cum va proceda.

Dar această problemă ne privește pe toți: cum am putea participa la o competiție fără a cunoaște regulile, chiar dacă premiile oferite învingătorilor trebuie să rămână o surpriză?

Poate că răspunsul la o astfel de întrebare se găsește chiar în existența conștiinței noastre. De fiecare dată când facem o alegere, când ne folosim de libertatea noastră, suntem capabili, într-o anumită măsură, să intuim dacă aceasta e bună, rea sau indiferentă. Nu ar fi oare mai potrivit să ne curățăm conștiința pentru a putea aștepta cât mai senin o eventuală judecată divină, decât să vorbim, într-un mod de-a dreptul infantil, despre dreptatea lui Dumnezeu?

Totuși, creștinismul aduce o lumină nouă asupra noțiunii de dreptate divină, o dreptate conformă logicii iubirii infinite a lui Dumnezeu: în Evanghelie, Iisus îi declară mântuiți pe cei care au credință mare, adică pe cei care își pun nădejdea în Dumnezeu și cred în El. Astfel, „tâlharul cel bun", răstignit în același timp cu Hristos, ajunge într-o clipă în rândul celor drepți, imediat ce-și recunoaște crimele comise și acceptă calea pe care i-o deschide Hristos. Acest episod din Evanghelie și multe altele subliniază că singurul lucru ce contează, pentru a ajunge la ceea ce ne-a pregătit Dumnezeu, este acceptarea voii sale pentru viața fiecăruia dintre noi. Așa se explică atenția specială pe care o acordă creștinii ultimelor clipe ale celor aflați pe moarte. Nu este vorba aici doar despre o atitudine umanitară, ci și despre convingerea că până în ultima clipă a conștiinței un muribund are capacitatea și libertatea de a-și întoarce destinul spre Dumnezeul care îl așteaptă. În această perspectivă, dragostea dăruită de surorile Maicii Tereza, în Calcutta sau în alte părți, este poate una dintre cele mai eficiente încercări din toate timpurile de a întoarce sufletele spre Dumnezeu.

Tot în această perspectivă, propunerea pe care ne-o face Dumnezeu de a alege iubirea e întâmpinată diferit în funcție de fiecare individ și de situație. Fiecare în locul său, în împrejurările în care se găsește, poate să-și exprime adeziunea la ceea ce așteaptă Dumnezeu de la el: liber sau prizonier, bolnav sau sănătos, inteligent sau debil, Domnul îți prezintă mereu alegeri cărora este posibil să le răspunzi din perspectiva iubirii. În această privință, creștinismul ar trebui să fie și mai mult decât este, religia responsabilizării, iar dreptatea lui Dumnezeu ar putea să se manifeste nu atât pe baza faptelor săvârșite, cât pe cea a responsabilităților asumate în alegerile pe care le facem de-a lungul vieții.

Finalitatea creației

Cu toții ne-am întrebat la un moment dat de ce ne-am născut pe acest pământ și la ce folosește existența noastră. Ne-am putea întreba, de asemenea, care este rațiunea existenței întregii omeniri, a lumii sau a universului.

Doar Creatorul ne-ar putea da un răspuns, dar cu un minim de modestie, ar trebui să recunoaștem că astfel de probleme depășesc cu totul puterea noastră de înțelegere.

Totuși, pentru că ne aflăm în acest tren care înaintează, putem încerca să ne facem o idee despre direcția spre care ne îndreptăm, folosindu-ne de mijloacele noastre de observație.

În mod paradoxal, este mai ușor să observăm evoluția universului, pentru că el nu dispune de libertate, decât pe cea a omenirii. Dar faptul că evoluția universului se va opri la un moment dat sau că stelele vor pieri rând pe rând ne interesează mai puțin. Este mai important destinul fiecăruia dintre noi și cel al omenirii din care facem parte.

Istoria ne arată, dacă facem abstracție de episoadele sale secundare, că evoluția irepresibilă a omenirii urmează un plan pe care nu îl putem înțelege, dar care pare în perfectă ordine. Dacă este vorba, în acest caz, despre un plan al lui Dumnezeu pentru creația sa, indiciile și fragmentele de informație puse cap la cap și comparate trebuie să ne permită să scoatem la lumină conturul respectivului plan.

O asemenea evoluție are loc într-un anumit ritm: evoluția unui astru este diferită față de cea a unei civilizații sau a unui individ anume. Fiecare parte a Creației evoluează, dar o face în ritmul ei.

Evoluția cea mai impresionantă este cea a gândirii umane, aplicată științei, filosofiei sau religiei – concepției noastre despre lume și modului nostru de viață.

Fără a insista asupra progresului material al societăților pe care nimeni nu îl poate contesta, în ciuda unor inegalități economice dureroase, se poate spune că și obiceiurile omenirii au cunoscut un progres important. Să nu uităm că în Roma antică, de care civilizația occidentală este atât de mândră, măcelurile aferente spectacolelor de circ erau un divertisment, iar sclavia era generalizată.

Să nu uităm nici acele forme de barbarie la care omenirea a renunțat cu greutate, de-a lungul secolelor: sacrificiile umane și antropofagia rituală ni se par acum foarte îndepărtate, deși se mai practică uneori și în zilele noastre; obiceiul hindus de a sacrifica văduvele pe rugul care mistuie cadavrul soțului nu a dispărut definitiv decât la începutul secolului XX; abia

acum vreo douăzeci de ani s-a renunţat definitiv la scarificările ritualice ale feţei în Africa Neagră, iar practica exciziei şi a infibulaţiei a început de curând să fie serios combătută.

Într-un mod mai oficial, pedeapsa cu moartea a fost abolită aproape în toate colţurile lumii, în timp ce guvernele admit toate principiile din Declaraţia Drepturilor Omului, chiar dacă le interpretează după cum le convine şi le respectă doar într-o anumită măsură.

Am putea adăuga la acest dosar al progresului moral al omului condamnarea aproape generalizată a exciziei femeilor, regresul lent, dar vizibil al practicii oficiale a poligamiei sau acţiunile organizate de mişcările pacifiste sau nonviolente, deşi acestea dau dovadă de naivitate.[1]

Progresul tehnic, deseori acuzat că duce la materialism, este neutru prin natura sa, dar poate avea efecte pozitive asupra moralei sau, dimpotrivă, negative. Însă, datorită lui, astăzi oamenii pot să comunice şi să se întâlnească mai uşor, să se înţeleagă mai bine şi, de ce nu, câteodată să se aprecieze şi să se respecte mai mult. De câţiva ani, au apărut numeroase organizaţii internaţionale, care înghit adesea fonduri considerabile, dar care contribuie la tranşarea pe cale amiabilă a unor probleme care altădată se rezolvau pe calea armelor. În general, în prezent, poate fi constatată progresia ideilor democratice cam peste tot în lume.

Constituirea ansamblului european este un alt exemplu destul de uimitor de apropiere între popoare, care resping ura pentru a instaura prietenia.[2]

Dacă am încerca să ne detaşăm puţin pentru a analiza evoluţia omenirii pe termen lung, am putea constata că un fel de „conştiinţă universală" se instaurează lent şi inegal, fiind capabilă să accelereze un anumit progres moral.

---

[1] S-ar putea obiecta că violenţa nu a fost eradicată. Barbaria naziştilor şi cea a khmerilor roşii, spolierile practicate de stalinişti sau de talibanii afgani arată că omul contemporan îşi păstrează întregul său potenţial de imoralitate şi de barbarie sangvinară, chiar şi la popoarele marcate de secole îndelungate de religie. Totuşi, faptul că se încearcă ascunderea unor asemenea atrocităţi arată, prin absurd, recunoaşterea superiorităţii binelui asupra răului.

[2] Europa ar mai fi astăzi stabilă şi durabilă, dacă la originea ei nu s-ar fi aflat atitudini spirituale înalte de iertare, cerută şi oferită, de conducătorii germani şi francezi? Un asemenea lucru nu s-a putut produce după Primul Război Mondial.

În definitiv, nu ne poate uimi faptul că generalizarea instrucției publice, care datează doar de câteva secole, începe să-și arate roadele. Nu trebuie să uităm nici rolul pe care l-au avut și pe care continuă să-l aibă religiile în materie de educație: tot repetând precepte și interdicții, este imposibil să nu se fixeze ceva.

De altfel și religiile evoluează, independent de voința lor. Interpretarea pe care o dau textelor lor sfinte se schimbă, în mod necesar, în funcție de mediul cultural. Este absurd să privim religiile ca pe o ancoră ce frânează progresul. Cele care par imuabile sunt cele din societățile a căror evoluție stagnează încă, dar ele vor rezista doar în măsura în care vor deveni conștiente de necesitatea de a evolua.

Putem observa deja schimbări importante[1] ca, de pildă, generalizarea monoteismului, adică a credinței într-un Dumnezeu considerat unic pentru toți oamenii și toate religiile. Catolicismul, care părea oarecum rigid, a adoptat treptat, odată cu Conciliul Vatican II, orientări care îl plasează în avangarda progresului spiritual. Islamul prezintă semne evidente de criză, dar sperăm ca acestea să fie indicii ale unei reînnoiri.

Totuși, deși progresul omenirii pe termen lung nu poate fi negat, ritmul său este atât de lent încât abia poate fi observat. De altfel, e mai puțin important să devenim conștienți de o anumită convergență a întregii omeniri spre Creatorul său. Nici nu putem ști cum se va sfârși o asemenea aventură. Însă, ceea ce contează este propria noastră evoluție și propriul nostru destin.

Fiecare dintre noi trebuie să se apropie în ritmul său de Dumnezeu, considerat Început și Sfârșit al Creației, care ne dă de înțeles că ne așteaptă.

---

[1] A se vedea capitolul despre viitorul religiilor.

Un obiectiv la îndemâna oricui: apropierea de Dumnezeu

Oricare ar fi religia sau filosofia pe care o urmăm, cu toţii nutrim dorinţa de a progresa.

Nu este vorba de negarea faptului că omul nu se schimbă, în sensul că se naşte cu acelaşi potenţial de agresivitate, de violenţă sau de egoism. Dar încet-încet, inegal şi neregulat, marile valori umane apărate de majoritatea religiilor şi filosofiilor sunt tot mai puţin contestate, chiar dacă ele nu sunt întotdeauna puse în aplicare, ci dimpotrivă.

Educaţia distruge progresiv prejudecăţile; datorită progresului mijloacelor de transport şi de informare, putem întâlni oameni care gândesc diferit, deci putem să ne relativizăm părerile, să ne nuanţăm judecăţile de valoare şi să ne deschidem spre ceilalţi. Unii vor obiecta că mai există la fel de multe suferinţe în lume. Deşi o asemenea afirmaţie este pur subiectivă şi se poate susţine şi contrarul, constatăm că toate suferinţele umane sunt asociate, într-un fel sau altul, cu incapacitatea de a progresa: boala, moartea, deznădejdea sunt resimţite ca o oprire nedorită în drumul nostru spre mai multă fericire, spre mai multă putere, iubire şi viaţă, până la urmă.

Dacă Dumnezeu ne-a creat, tot El este cel care a pus în străfundul fiinţei noastre dorinţa de progres, de autodepăşire şi de desăvârşire. Dintre toate ambiţiile pe care le purtăm în noi de la începuturile lumii, cea mai puternică şi mai stimulantă este cea de a înainta spre Dumnezeu. Apropierea

de Dumnezeu este scopul vieții spirituale și fiecare religie propune propria sa metodă.

Lucrurile sunt mai simple dacă credem într-o Revelație explicită a lui Dumnezeu, însă chiar și pentru cei care ezită să se alăture acestei credințe există soluții.

Prin urmare, dacă avem credința că Dumnezeu este Iubire, atunci, pentru a ne apropia de El, mobilul tuturor acțiunilor noastre trebuie să fie iubirea. Dumnezeu se arată în întreaga sa creație, iar dragostea pentru Dumnezeu este sinonimă cu dragostea pe care le-o oferim tuturor creaturilor sale, dar și nouă înșine. Tocmai pentru că suntem mai mult sau mai puțin indirect creați de Dumnezeu, unii susțin că suntem creați după chipul Lui.

Nu s-a subliniat îndeajuns faptul că datorită unei asemenea afirmații, căutarea unui Dumnezeu al Iubirii devine legitimă: pentru că ne iubește și ne vrea binele, ne vom apropia de El și vom căuta fericirea, înțelegând și urmând voia Lui. Dorința noastră de împlinire este absolut firească, trebuie doar să nu renunțăm la calea iubirii, opusă celei a egoismului.

Iubirea înseamnă dăruire: să dăruim din gândurile noastre, din timpul nostru, din banii noștri, ba însăși viața noastră. Egoismul ne închide în noi și ne face să devenim robii lucrurilor pe care le avem. Viața de cuplu arată foarte bine opoziția radicală dintre aceste două atitudini, deși termenul de iubire este folosit în ambele cazuri: de multe ori, bărbatul sau femeia își „iubesc" partenerul pentru că au nevoie de el, iar cuplul devine atunci o potrivire între două egoisme; dacă o astfel de nevoie dispare, atunci nimic nu îi mai poate ține pe cei doi împreună. Însă un cuplu trainic este unul în care fiecare se străduiește să preîntâmpine nevoile celuilalt în loc să se gândească la sine însuși, mai ales dacă cei doi își așază viața pe temelia dragostei pe care o dăruiesc celorlalți, începând cu propriii copii.

Un asemenea exemplu arată că de multe ori iubirea este înțeleasă greșit. Același lucru se poate spune și despre fericire. Fericirea adevărată, ca și iubirea adevărată, se obține dăruind și nu încercând să acaparăm lucruri care nu pot fi decât trecătoare și perisabile.

Apropierea de Dumnezeu se poate face printr-un efort susținut de autoeducare al cărei cuvânt-cheie este responsabilizarea, contrară culpabilizării.

Dacă încercăm în fiecare zi să oferim mai multă iubire şi să arătăm prin fapte adeziunea noastră la cuvântul lui Dumnezeu care ne cere să iubim, vom înainta spre El. Culpabilizându-ne, nu facem decât să ne întoarcem într-un trecut întunecat pe care trebuie să-l depăşim. Atunci când credem cu adevărat, Dragostea infinită a lui Dumnezeu este deasupra tuturor tarelor noastre ce oricum ne sunt iertate, dacă le mărturisim şi încercăm să le învingem.

Lucrurile par, astfel, foarte simple, dar ştim cu toții cât de greu ne e să ne desprindem de obiceiurile şi de defectele noastre, chiar dacă ne străduim. De aceea, apropierea de Dumnezeu şi fericirea pe care ne-o poate aduce El cer timp şi eforturi constante. Nu e nevoie să fii credincios pentru a porni pe acest drum greu, dar fascinant. Însă cel credincios are mult mai multe responsabilități, pentru că ar trebui să cunoască mai bine voia lui Dumnezeu şi faptul că El ne aşteaptă.

În dreptatea sa nemărginită, Domnul a pus în conştiința tuturor, şi a celor credincioşi, şi a celor necredincioşi, aceeaşi sete de bine şi de frumos, prin care omul îşi poate regăsi demnitatea şi rostul existenței sale.

Desigur, apropierea de Dumnezeu presupune folosirea unei metode şi chiar a unor tehnici. Fiecare dintre noi îşi poate utiliza o bună parte din timpul său pentru a căuta ceea ce i se potriveşte în materie de religie. Religia este doar un instrument, dar trebuie să alegem unul cât mai performant. El devine necesar, pentru că cel mai greu este să lucrezi fără instrumente.

Chiar dacă nu suntem conştienți de acest lucru, strădania de a aduce cât mai multă iubire adevărată şi pace în lume, de a ne stăpâni impulsurile, de a asculta şi de a încerca să înțelegem punctele de vedere ale celorlalți, ajutorul dat celor care suferă sau care sunt în nevoi, prin fapte sau rugăciune, toate acestea constituie o modalitate de a înainta spre Dumnezeu.

Oricare ar fi abordarea pentru care optăm, avem nevoie de trei calități fundamentale ce trebuie cultivate: luciditatea care înseamnă şi smerenie; solidaritatea care este expresia iubirii, şi voința de a acționa, chiar şi doar prin rugăciune.

LUCIDITATEA

Ca în orice călătorie, şi în viaţă trebuie să facem periodic bilanţuri. Trebuie să ştim în ce punct ne aflăm, care ne sunt capacităţile şi ce vrem să facem.

Pentru aceasta, este indispensabil să ne cunoaştem pe noi înşine. Multe din suferinţele noastre provin din iluziile pe care ni le facem despre starea şi capacităţile noastre şi despre obiectivele pe care le putem atinge. Nemulţumirea şi invidia sunt rezultatul inevitabil al diagnosticului greşit pe care ni-l punem.

Pentru a evita asemenea iluzii, avem nevoie de o anumită doză de smerenie, care nu e o formă de subestimare, sentiment ce ne-ar putea alunga orice dorinţă de a mai acţiona, ci o stare prin care ne putem cunoaşte calităţile şi defectele.

Cel mai aprig duşman al lucidităţii este orgoliul prin care luăm drept realitate iluziile noastre. Marchizul de La Palice spunea că pentru a rămâne conştient trebuie să ai o conştiinţă.

Trebuie să ne educăm conştiinţa morală, încercând să înţelegem efectele comportamentului nostru.

În loc să prescrie interdicţii care suscită, adesea, revoltă, pedagogii ar trebui să descrie răul pe care faptele, cuvintele sau atitudinile noastre îl pot provoca. Este chiar uimitor că programele oficiale de educaţie civică nu insistă mai mult asupra consecinţelor, uneori dramatice, ale unor gesturi ale căror importanţă şi gravitate nu sunt conştientizate de autorii lor: un viol care poate traumatiza pe viaţă o femeie, un rănit care moare pentru că un delincvent a stricat un telefon public, un angajat care se sinucide din cauza unei concedieri abuzive...

Însă de multe ori nu ne dăm seama nici de consecinţele pe care faptele şi alegerile noastre le pot avea asupra propriei persoane. Să ne privim cu luciditate nu este un exerciţiu intelectual pentru blazaţi, ci o atitudine pe care fiecare dintre noi ar trebui să o adopte. O viaţă reuşită, pe plan profesional, familial, social sau spiritual, depinde de luciditatea noastră. Din fericire, aceasta se îmbunătăţeşte prin experienţă. Viaţa ne ajută să renunţăm la iluziile excesive pe care ni le facem uneori despre

capacitățile noastre. În același timp, cu cât înaintăm în vârstă, cu atât posibilitățile noastre de a alege devin limitate, dispărând cu totul în fața morții. Nu trebuie deci să ne bazăm prea mult pe propria experiență pentru a face alegeri bune... de cele mai multe ori o dobândim prea târziu.

Putem totuși profita de experința celorlalți, dar nici acest lucru nu este întotdeauna ușor: situația fiecăruia dintre noi este unică, iar schimbările culturale și sociale ne cer să privim cu circumspecție experiența persoanelor mai în vârstă decât noi. De asemenea, dacă apelăm, în lipsa unui duhovnic, la sfaturile unui prieten sau ale unui psihiatru, și în acest caz va trebui să dăm dovadă de luciditate pentru a ne da seama dacă părerea lor ne este de folos.

O judecată asupra unui eveniment anume poate să fie bună în sine, dar să conducă la o viziune de ansamblu greșită, pentru că nu ia în calcul decât un singur aspect al realității.

Singurul mod de a controla situația este să ne punem nădejdea în Dumnezeu. Afirmația poate stârni zâmbetele necredincioșilor, însă celor care au avut șansa – sau harul – credinței nu le este permis să ignore acest adevăr.

Experiența credincioșilor stă mărturie: într-o situație dificilă în care e foarte greu și chiar dureros să luăm o decizie, prin rugăciune putem afla răspunsul. Unii pot vedea aici un simplu efect al meditației prin care ne eliberăm de frământările conștiinței, însă pentru alții, el este cu adevărat un răspuns al lui Dumnezeu. Credincioșii sunt convinși de această ultimă interpretare, poate și pentru că soluția care li se arată este, uneori, neașteptată: viziunea lui Dumnezeu despre evenimente este foarte diferită de a noastră, pentru că noi suntem orbiți și supuși timpului.

Importanța lucidității este atât de mare, încât trebuie să o cultivăm pe orice cale, chiar și supranaturală. Însă cu sau fără rugăciune, luciditatea nu se poate dobândi fără smerenie: dacă ne considerăm centrul universului, nu putem acționa într-un mod corect. De aceea luciditatea și simțul solidarității sunt eminamente complementare.

Solidaritatea

Să rămânem solidari în lumea în care trăim este o condiţie primordială a fericirii noastre. Este un adevăr, în general, prea puţin cunoscut.

Atunci când vârsta, dorinţa de a fi liberi, dinamismul sau poziţia noastră socială ne fac să credem că putem trăi şi fără ceilalţi sau fără Dumnezeu, ne dorim să fim independenţi şi să rupem legăturile care ni se pare că ne ţin pe loc.

O asemenea atitudine este nedreaptă, ineficientă şi periculoasă. Nedreaptă pentru că luciditatea noastră ar trebui să ne facă să ne dăm seama că ceea ce suntem este rezultatul solidarităţii pe care ne-au arătat-o ceilalţi: viaţa unui copil depinde de grija pe care i-o poartă părinţii lui, un adult se hrăneşte zilnic cu produsul muncii unei mulţimi de oameni. Chiar dacă serviciile de care beneficiem sunt plătite, direct sau prin impozite, această remunerare este şi expresia solidarităţii dintre oameni.

Pentru că orice societate este o reţea complexă de legături de solidaritate, nu putem respinge datoriile de solidaritate pe care le avem faţă de ceilalţi fără a respinge întreaga societate... iar ipoteza potrivit căreia am fi capabili să trăim bazându-ne doar pe puterile noastre, asemenea lui Robinson Crusoe, este mai mult decât improbabilă: chiar dacă o asemenea situaţie ar fi posibilă, tot am avea datorii de solidaritate faţă de o societate care ne-a ajutat să devenim supraoameni.

Dacă dreptatea elementară cere să fim recunoscători societăţii care ne-a format, solidaritatea este necesară şi pentru bunul ei mers. Este un lucru bine cunoscut astăzi că doar prin munca în echipă se pot obţine mari realizări ştiinţifice sau tehnice. Un meseriaş, chiar şi foarte priceput, nu ar putea ajunge singur pe Lună. Chiar şi scrierea unei cărţi, care e o muncă personală, nu poate avea valoare fără o echipă de editori sau fără cititori. Dacă vrem să contribuim la un anume progres al omenirii, solidaritatea este, în mod sigur, condiţia eficienţei, inclusiv în domeniul moral.

Este periculos să ne lipsim, din orgoliu, de beneficiile pe care ni le pot aduce oamenii din jur: aceştia sunt deseori mai în măsură să ne aprecieze şi să ne testeze faptele.

Practic, în viața de zi cu zi, solidaritatea se manifestă la mai multe niveluri dispuse în cercuri concentrice: față de familia, orașul și țara din care facem parte, față de universul nostru cultural, inclusiv față de o religie, față de omenire și, la nivel global, față de creație. Pentru cei care cred într-un Dumnezeu personal există și o solidaritate cu El, prin participarea la creația sa.

Aceste forme diferite de solidaritate, care sunt expresia iubirii, acoperă un spațiu vast și, până la urmă, întreaga noastră viață. Firește, cercurile cele mai apropiate sunt și cele prioritare, pentru simplul motiv că faptele noastre au un impact mai mare în raza imediată de acțiune și se amortizează cu cât ne îndepărtăm de respectiva sferă. De pildă, este un lucru bun să avem grijă de natură, să nu o poluăm și să nu tăiem arbori în mod abuziv, sau să nu maltratăm animalele, dar ar fi ridicol să pretindem un astfel de comportament impecabil de la cineva care este incapabil să se poarte frumos cu membrii propriei sale familii.

Familia constituie primul cerc de solidaritate. Este acel cămin al iubirii în care te poți simți în largul tău. Toți pedagogii consideră că ea nu poate fi înlocuită cu nimic altceva, deși, în mod absurd, chiar unii dintre ei o sabotează în numele unor idei confuze și viciate despre libertate. Desigur, există și familii neîmplinite, dar numai acelea care nu sunt un cămin al solidarității: cea dintre tată și mamă, mai întâi, dar și dintre copii, care participă, în funcție de vârstă, la viața comunității, fiind cea mai bună garanție a bătrâneții fericite a părinților lor. Cei care, din păcate, nu au șansa să simtă căldura căminului familial pot încerca să ofere și să primească afecțiune din partea unui animal, a unui câine sau a unor pui de focă, de exemplu; toate aceste încercări de a iubi sunt demne de luat în seamă, dar trebuie să recunoaștem că ele nu sunt decât un reflex palid al iubirii dăruite și primite într-o familie, explicația fiind una simplă: asemenea substitute de afecțiune nu pot contribui la educația și progresul omenirii la care suntem toți chemați, fiecare după puterile sale, și independent de voința noastră.

Ca atare, familia nu constituie domeniul închis al unei iubiri egoiste, ea trebuie să se deschidă și spre celelalte cercuri. Țara este un exemplu foarte bun. Termenul ușor desuet de *patrie* arată foarte clar că țara-pământ

a strămoşilor este o prelungire a familiei. Colectivitatea socială nu poate fi trainică fără un anumit simţ patriotic. Nu ne-am adunat întâmplător într-un loc de pe acest pământ. O ţară nu este formată din eşantioane reprezentative ale tuturor popoarelor lumii. Locuitorii ei sunt uniţi de anumite valori, de istoria, de cultura lor – o bază pe care se construieşte viitorul. Dacă ignori o astfel de realitate, eşti obligat să o iei de la început: încercarea khmerilor roşii de a crea un popor nou, total desprins de cultura sa străveche, ar trebui să ne arate că progresul este lipsit de sens dacă sunt negate rădăcinile unei naţii.

Fireşte, constituirea unei ţări, dezvoltarea sa armonioasă, materială, culturală şi spirituală reprezintă o sarcină mult mai dificilă decât reuşita unei familii. Putem constata că solidaritatea naţională este mai greu de atins decât cea familială: dacă un copil, al familiei Popescu, să presupunem, este închis pentru o greşeală de tinereţe, familia va fi puternic afectată şi va încerca să îl scoată din închisoare; însă dacă 40 000 de cetăţeni ar fi închişi pentru diverse delicte, colectivitatea naţională nu ar dori decât un singur lucru, ca aceştia să rămână în închisoare şi să nu mai audă de ei. Totuşi, există anumite forme de solidaritate naţională care se manifestă uneori eroic în cazul unor agresiuni exterioare. Dând un exemplu mai prozaic, este nevoie de o echipă de fotbal pentru ca oamenii să înţeleagă acele lucruri comune care îi fac să fie un popor. Şovinismul sportiv, substitut al unui patriotism „expirat", este un fenomen uimitor la care ar trebui să medităm.

Observaţiile referitoare la familie sunt valabile şi pentru ţară: există riscul de a ne închide într-un mod egoist în propria naţiune, etnie, comunitate religioasă sau familie. Deschiderea spre lume, conştientizarea legăturii de frăţie dintre oameni, este o altă formă necesară de solidaritate, însă şi mai greu de practicat. Deşi în viaţa de zi cu zi simţim tot timpul interdependenţa care ne leagă de compatrioţii noştri, deseori distanţa care separă sentimentele noastre frumoase, dar pur teoretice, de practica unei adevărate solidarităţi universale este foarte mare.

Mai rămâne un tip de solidaritate care nu este încă foarte bine înţeleasă, şi anume cea a întregii Creaţii, adică solidaritatea noastră în Dumnezeu, Creatorul nostru. Ar fi de folos să o conştientizăm, pentru că măcar astfel am putea pune la îndoială diferenţele care ne despart şi am accepta să lucrăm

împreună pentru a îmbunătăți pe cât posibil lumea în care trăim, pe noi înșine, familia noastră și țara noastră. Doar Dumnezeu își poate pune pecetea asupra solidarității oamenilor în timp. El a creat legile evoluției, prin care devenim solidari chiar și cu o maimuță sau cu un protozoar. Dacă vom privi lumea astfel, vom înceta să ne mai agităm fără rost în căutarea unor plăceri imediate și vom alege să ne apropiem de Creator, contribuind la lucrarea sa. Astfel, solidaritatea este sinonimă cu evoluția și continuitatea, iar raiul la care speră credincioșii are șanse să fie prelungirea sublimată și eliberată de timp a vieții pe care am trăit-o. Tema creștină a comuniunii sfinților nu este altceva decât expresia solidarității dincolo de timp a tuturor celor care și-au dedicat viața Creației, urmând voia lui Dumnezeu.

Voința de a acționa

Nu ne-ar ajuta cu nimic să înțelegem foarte bine situația în care ne aflăm, dacă am folosi respectiva înțelegere doar pentru a profita din plin de spectacolul lumii în care trăim.

Fiecare dintre noi s-a născut pentru a participa, într-un fel sau altul, la desăvârșirea Creației. Dorința de a acționa și ambițiile noastre sunt, deci, perfect legitime.

Însă e necesar să aflăm cum trebuie să trăim, ținând cont de calitățile și de defectele noastre, de posibilitățile și de limitele noastre.

Terenul principal pe care poate și trebuie să se exercite nevoia noastră de acțiune suntem, mai întâi, noi înșine. Una dintre constantele naturii umane este această extraordinară capacitate de a progresa, pe care o purtăm în noi. Se întâmplă uneori ca cerșetorii să devină miliardari, iar tâlharii, sfinți. Însă, chiar și pentru schimbări mai puțin spectaculoase, nu trebuie să ne bazăm pe întâmplări, pentru a deveni mai buni. E nevoie de multă voință și perseverență. Experiența ne arată, de altfel, că este mai ușor să ne cultivăm calitățile decât să înlăturăm defectele.

Pentru a ne folosi întregul potențial, avem nevoie de o anumită disciplină. Atletul cel mai înzestrat nu ar putea obține performanțe fără un

antrenament. Dacă suntem receptivi la educația pe care o primim în tinerețe, putem fi stăpâni și responsabili în privința evoluției noastre și când devenim adulți.

Cine dorește să progreseze reușește întotdeauna, bineînțeles, dacă dă dovadă de suficient de multă luciditate și își cunoaște limitele.

Tocmai la acest nivel viața spirituală se dovedește extrem de importantă pentru împlinirea omului. Fiecare dintre noi simte, la un moment dat, că se plafonează la activitățile fizice sau intelectuale pe care le întreprinde, însă o asemenea stagnare nu poate apărea în viața spirituală pentru că spiritul nostru se deschide spre nemărginirea lui Dumnezeu.

Contrar temerilor pe care le au mulți dintre cei cărora le sunt total necunoscute bucuriile vieții spirituale, aceasta nu înseamnă austeritate sau sinistroză. Dimpotrivă, după cum am văzut deja, ea ne poate aduce lucrurile pe care ni le dorim cu toții, dându-le o nouă strălucire: bucuria, iubirea, libertatea și cunoașterea.

Dintr-o astfel de perspectivă, voința de a acționa este strâns legată de cea de a iubi. Încercând să împlinim ceea ce așteaptă Dumnezeu de la noi, încercăm de fapt să devenim ca și El, desigur în măsura noastră modestă, creatori și izvor de iubire.

Dacă ar fi să rezumăm într-o formulă modul în care ar trebui să ne îndreptăm viața spre Dumnezeu, am adopta-o pe cea a Sfântului Augustin[1]: „Iubește și fă ce vrei." Sfântul nu face, desigur, referire la o iubire erotică lipsită de constrângeri, ci la acea iubire în care, ceilalți fiind în centrul preocupărilor noastre, acțiunile pe care le întreprindem și alegerile noastre sunt, în mod necesar, bune. Este ceea ce numim, sub o altă formă, marea libertate a copiilor lui Dumnezeu.

În acest mod, fiecare dintre noi trebuie să fructifice calitățile cu care l-a înzestrat natura. Încercând să se apropie de așteptările pe care le are Dumnezeu de la noi și de ceea ce este Dumnezeu, fiecare om poate deveni creator și izvor de iubire.

---

[1] Sfântul Augustin (354–430), episcop de Hippona era kabil. Acest oraș din Algeria, Bone în perioada colonială, se numește astăzi Annaba.

Este minunat să constatăm că fiecare individ poate contribui la ceea ce pare a fi planul lui Dumnezeu pentru omenire. Infirm sau geniu, bătrân sau copil, cu toții avem anumite daruri prin care putem contribui la progresul colectivității, care este strâns legat de progresul fiecărui individ în parte. Acest discurs poate părea de un optimism jignitor pentru cei care nu au fost răsfățați, în mod special, de natură. Dar pot fi date multe exemple de persoane bătute de soartă, dar care strălucesc de o bucurie pe care situația lor nu o poate explica, la prima vedere. Bucuria lor interioară este spirituală.

Pentru că fiecare dintre noi poate, din cauza vârstei sau a bolii, să ajungă într-o situație dificilă, trebuie să pornim încă de pe acum în aventura exaltantă pe care o presupune viața spirituală.

Această înaintare perseverentă spre ceea ce Dumnezeu așteaptă de la noi implică o căutare a legăturii cu El. Dar, pentru că Domnul ne-a lăsat liberi, El ne respectă libertatea și nu se arată decât celor care îl caută. Nu se joacă de-a v-ați ascunselea cu noi, pentru că Iubirea nemărginită a lui Dumnezeu este tot timpul la îndemâna noastră. Aceasta este poziția pe care o adoptă creștinismul, considerând că Dumnezeu s-a făcut Om tocmai pentru a ne învăța să îl cunoaștem.

Într-adevăr, pentru calea atât de neașteptată, arătată nouă de Iisus Hristos, era nevoie ca Dumnezeu să vină pe pământ. În loc să-l căutăm pe Dumnezeu pe căi abstracte, intelectuale, care oricum nu sunt la îndemâna oricui, Dumnezeu ne spune că îl putem întâlni în cei mai defavorizați și disprețuiți dintre oameni.

Există o adevărată prăpastie între o astfel de abordare și recomandările celorlalte religii, adică obligația de a respecta anumite legi sau ritualuri. Diferența este atât de mare, încât nici creștinismul nu a acceptat să renunțe la formalism sau la anumite practici rituale care sunt inerente celorlalte religii.

În fond, nu e important învelișul, ci capacitatea lui de a transmite ceea ce este esențial. Omul, fiind creat de Dumnezeu, este receptiv la Divinitate atât prin inteligență, cât și prin simțul frumuseții, al armoniei, al contemplării naturii etc.

Dacă suntem încredinţaţi că Dumnezeu ne aşteaptă, cel mai bun mod de a ne apropia de El este să contribuim la lucrarea pe care o face în viețile noastre.

Terenul propice dezvoltării unei asemenea acţiuni suntem în primul rând noi înşine. Fiecare dintre noi trebuie să afle cum îşi poate folosi resursele personalităţii sale în diferite împrejurări ale vieţii.

Există oare o provocare mai captivantă în viaţa noastră decât aceea care are drept miză desăvârşirea noastră, urmând planul lui Dumnezeu sau ceea ce ni se dezvăluie din el?

Fiecare dintre noi are multe daruri: calităţi sufleteşti, capacităţi tehnice, forţă fizică, rezistenţă la suferiţă, experienţă, entuziasm, înţelepciune, şi oricare dintre ele poate să contribuie la desăvârşirea Creaţiei, spre slava lui Dumnezeu. Trebuie să ne străduim să dăm totul din noi în fiecare clipă. Există un teren impresionant pentru dorința noastră de a acţiona!

Întemeierea unei familii, munca de zi cu zi, conducerea unei întreprinderi, capacitatea de a trece cu uşurinţă peste o insultă sau o nedreptate, ajutorul dat altora, disponibilitatea, faptul de a-i asculta şi de a vorbi cu ceilalți, dăruind din energia de care dispunem, şi, mai presus de toate, păstrarea legăturii cu Dumnezeu, toate sunt surse de progres pentru cei care știu să-și fructifice vocația și personalitatea.

Contribuția la Creaţia lui Dumnezeu sau împlinirea vieţii noastre pe acest pământ sunt preocupări convergente, astfel încât nu e nevoie să fim iluminaţi de o credinţă puternică pentru a face primii paşi spre destinul pe care ni l-a pregătit Dumnezeu. Cultivându-ne calităţile cele mai fireşti, viaţa noastră spirituală poate ajunge la desăvârşirea în Dumnezeu.

Prin urmare, nu contează împrejurările în care ne aflăm sau capacităţile de care dispunem. Importantă este iubirea pe care o adăugăm acestora: un om de afaceri extrem de abil este mai puţin util pentru Dumnezeu decât un bolnav care nu poate vorbi sau care nu se poate mişca, dar care îşi foloseşte întreaga sa luciditate ca să se roage pentru ceilalţi.

Astfel, inegalitatea naturală dintre oameni este înlocuită de egalitatea demnităţii lor.

Nu este uşor pentru intelectul nostru să accepte o asemenea viziune asupra realităţii, deşi conştiinţa noastră ne spune că este justă. Îndoiala

poate să încolţească sau să ne cuprindă în orice moment. De aceea trebuie să căutăm solidaritatea umană, ca pe un antidot împotriva slăbiciunilor noastre. Religia ne poate ajuta în acest sens, asemănându-se cu un club sportiv fără de care atleţii nu ar putea reuşi să câştige o competiţie de nivel înalt. Campionii spiritualităţii care îşi dedică forţele şi inteligenţa unor debili sau unor bolnavi fără speranţă pot avea acces la experienţa extraordinară a unei bucurii împărtăşite, a unei îmbogăţiri sufleteşti reciproce ce e dincolo de raţiune.

Asemenea argumente ar trebui să ne facă să credem cu atâta putere în veşnicia vieţii, încât moartea să devină poarta spre adevărata împlinire şi încununarea nădejdii în Dumnezeu.

CONCLUZII

La sfârşitul acestei lungi călătorii printre religiile praticate astăzi în întreaga lume, putem face câteva constatări:

- Existenţa fenomenului religios nu pare a fi influenţată de nivelul de dezvoltare a unei societăţi, în general, şi a ştiinţei, în special.
- Religiile se adresează, fiecare în felul ei, nevoilor spirituale. Acestea se confundă frecvent cu alte elemente de natură psihologică, precum nevoia de apartenenţă la o comunitate sau la o tradiţie, bucuria de a participa la o ceremonie, fascinaţia pentru necunoscut, dorinţa de a progresa, teama de viitor... Fiecare dintre noi poate avea asemenea sentimente, şi fără să fie adept al unei religii, însă nevoile spirituale sunt de altă natură şi nu pot fi reduse la simple fenomene psihologice.
- La nivel elementar, spiritualitatea se limitează la o credinţă difuză în existenţa unei Divinităţi sau a unei ordini supranaturale. Misticii, însă, simt în permanenţă prezenţa lui Dumnezeu cu care intră într-un dialog cât se poate de viu.
- Dimensiunea spirituală şi cea raţională nu sunt deloc în contradicţie, deşi se situează în planuri diferite. Sunt foarte mulţi oameni de ştiinţă care cred în Dumnezeu şi practică o religie, dar credinţa lor se exprimă diferit de cea a unui poet, a unui literat, şi cu atât mai mult, a unui om simplu.
- Existenţa lui Dumnezeu este o ipoteză ce nu poate fi verificată, dar nici nu este posibil de eliminat.
- Ipoteza unui Dumnezeu creator ca explicaţie a lumii nu ar fi decât o noţiune fără conţinut, dacă Dumnezeu nu ar dori să reveleze, cel puţin parţial, cine este El şi ce vrea El.

- În ipoteza în care Dumnezeu există, fie că ni se revelează sau nu, El nu ne constrânge în nici un fel să-i împlinim voia, tolerându-i deopotrivă pe adepţii tuturor credinţelor religioase, dar şi pe cei care îl ignoră. Cei care nu se îndoiesc de atotputernicia sa, aşadar cei care cred în Domnul, nu pot să nege faptul că Dumnezeu ne respectă libertatea.
- Dacă Domnul este Cel ce ne-a creat, El a pus în noi o sete neostoită de dreptate, de speranţă, de fericire, care corespunde de fapt nevoii de a-l cunoaşte pe Dumnezeu.
- Pentru unii, Dumnezeu se defineşte ca o energie atemporală, care, „concentrându-se", a putut crea materia după bunul său plac. Cum am putea explica însă voinţa de armonie pe care o putem constata în întregul univers? Un Dumnezeu redus la o forţă cosmică ar fi incapabil să creeze o lume armonioasă. Cine ne-ar mai fi înzestrat în acest caz cu dorinţa de frumuseţe, de dreptate, de iubire etc., lucruri care ne sunt atât de preţioase?
- Dumnezeu poate fi înţeles şi ca o fiinţă „personală" care are planul său pentru lume şi omenire şi puterea de a modifica cursul existenţei sau de a-şi exprima voinţa. Toate religiile adoptă această ultimă perspectivă, unele într-un mod mai evident decât celelalte.
- Deşi diversitatea lor este foarte mare, atitudinile pe care Omul le poate avea faţă de Dumnezeu pot fi încadrate în trei mari tendinţe:
  - O atitudine „animistă" în care supranaturalul este tot timpul prezent. Credinciosul „negociază" avantaje şi protecţie în schimbul unor rugăciuni sau al unor jertfe aduse divinităţilor. O asemenea formă de religiozitate vecină cu superstiţia intră imediat în contradicţie cu ştiinţa sau chiar cu bunul-simţ.
  - Atotputernicia lui Dumnezeu se exprimă printr-o „lege" lăsată oamenilor: cei care o respectă vor fi recompensaţi, iar ceilalţi, pedepsiţi.
  - Credinţa că Dumnezeu este Iubire; ca atare, El nu se impune oamenilor în mod autoritar, ci le lasă libertatea să răspundă sau nu iubirii sale: doar alegând iubirea ca reper, ne vom putea înălţa spiritual spre Dumnezeu, oamenii fiind responsabili pentru alegerile lor în această viaţă ca şi într-o eventuală existenţă viitoare.

- Această ultimă atitudine religioasă este cea adoptată de creştinism. Trebuie să precizăm că mulţi dintre creştini îşi trăiesc credinţa într-un mod asemănător superstiţiilor sau cu teama de a nu încălca anumite reguli. Pentru ei, respectul faţă de morală este o obligaţie primordială, când de fapt el ar trebui să fie o consecinţă firească a iubirii. După cum şi adepţi ai religiilor non-creştine îşi pot trăi relaţia cu Dumnezeu ca pe una de iubire, chiar dacă religia lor pune un mai mare accent pe respectarea unei legi divine: misticii, cum ar fi unii sufiţi musulmani, sunt exemple în acest sens.
- Deşi concepţiile religiilor se deosebesc foarte mult unele de altele, practic credincioşii lor depăşesc adesea respectivele diferenţe, având comportamente religioase asemănătoare, bazate pe respectarea unei morale, a sărbătorilor religioase, pe organizarea unor ceremonii religioase sau a unor pelerinaje etc. Desigur, unele manifestări ale credinţelor religioase au semnificaţii fundamental diferite, dar ele răspund unor nevoi permanente ale naturii noastre. În orice activitate umană, de pildă, există un respect pentru ritualuri; ele sunt esenţiale în religiile animiste şi în cele care se închină unui Dumnezeu autoritar, dar sunt relativ secundare în creştinism, deşi unii creştini sunt foarte ataşaţi de ele, ca de o tradiţie culturală.
- Toate religiile îşi propun să-l înalţe pe om spre Dumnezeu, dar ele nu pot fi echivalente şi au eficacitate diferită în funcţie de fiecare individ sau societate în parte. Unele dintre ele sunt în pericol de stagnare, măcinate de contradicţii interne.
- Religiile sunt doar un mijloc prin care putem înainta spre Dumnezeu. Ele nu au sens fără ajutorul lui şi sunt inutile dacă nu ne arată cum să ne apropiem de El. Fiind „administrate“ de om, religiile sunt limitate şi rolul lor este acela de a ne ajuta să ne împlinim destinul în Dumnezeu. Ele sunt folositoare în măsura în care ne învaţă să devenim responsabili şi să căutăm pacea şi iubirea, folosindu-ne de toate resursele noastre.
- Progresul spiritual pe care fiecare îl poate înregistra în ritmul său contribuie la progresul întregii omeniri. Religiile pot grăbi această înaintare doar în măsura în care sunt capabile să îşi adapteze învăţăturile la necesarele evoluţii ale societăţii.

- Reliigile ar trebui să conştientizeze mai mult faptul că sunt chemate să-şi unească forţele, vocaţia lor fiind aceea de a-l ajuta pe om să se înalţe spre Dumnezeu.

Aşa cum nimeni nu mai poate nega astăzi contribuţiile considerabile ale ştiinţei sau ale medicinei, tot astfel trebuie să recunoaştem obiectiv că foarte multe religii trasmit un mesaj pozitiv:

- Afirmarea existenţei lui Dumnezeu ar trebui, în mod logic, să ne împiedice să ne mai considerăm dumnezei, renunţând astfel la orgoliu, la dorinţa de putere şi la certitudinea că deţinem adevărul.
- Afirmarea existenţei lui Dumnezeu conduce în mod firesc la concluzia că toţi oamenii sunt egali în faţa lui, ceea ce-i face, într-un fel, fraţi. O asemenea viziune stă la baza luptei împotriva tuturor formelor de rasism, despotism sau colonialism, dar şi la baza noţiunilor de egalitate, fraternitate şi democraţie.
- Existenţa acestui Dumnezeu creator, situat în afara timpului, face posibilă existenţa unei vieţi viitoare, a unei vieţi veşnice care sfidează moartea. O asemenea viaţă „supranaturală", care e dincolo de natura noastră, ar trebui să-i tempereze pe cei ce cred că totul le este permis pe acest pământ. E posibil să existe o dreptate mult mai obiectivă decât mediocra noastră dreptate lumească. Este o contrapondere deloc neglijabilă pentru abuzurile şi violenţele de orice fel pe care suntem tentaţi să le practicăm.
- Neajunsurile şi slăbiciunile pe care le putem constata în religii sunt pricinuite de natura noastră umană. Oricare a fi mesajul lor, revelat sau nu de Dumnezeu, nu trebuie să uităm că el este interpretat şi transmis de oameni. Prin temperament sau educaţie, aceştia pot fi înclinaţi spre trecut sau, dimpotrivă, vizionari fervenţi care vor să schimbe în profunzime oamenii şi societatea în care trăiesc. Pot fi mai mult sau mai puţin dezinteresaţi, blazaţi, fanatici, seducători prin personalitatea lor, talentul oratoric, exemplul pe care îl dau celorlalţi... Imaginea catolicismului pe care o oferea papa Ioan Paul al II-lea este diferită de cea arătată de papa Paul al VI-lea, şi total opusă cruzimii familiei

Borgia; imaginea islamului, aşa cum apare în emisiunile religioase de duminică dimineaţa, nu seamănă deloc cu cea reflectată de acţiunile talibanilor etc.

- Prin faptul că au adepţi, religiile reprezintă o putere la care râvnesc oamenii politici. În Istorie există numeroase exemple în care diverse regimuri politice sau economice au încercat să se folosească, să denatureze sau să distrugă forţele religioase. Aşa-zisele războaie „religioase" au fost adesea conflicte de interese în slujba cărora au fost mobilizate convingeri religioase.
- În loc să judecăm religiile în funcţie de evenimentele istorice în care au fost implicate, cu sau fără voia lor, ar fi mai corect să le apreciem în funcţie de personalităţile marcante pe care le-au oferit. Vieţile lui Buddha, Iisus Hristos sau Mahomed, care sunt destul de cunoscute, stau mărturie în acest sens, dar şi cele ale discipolilor lor din toate timpurile. Cu toţii putem găsi asemănări între modele de spiritualitate şi personalităţi diferite, precum anumiţi învăţători budişti sau hinduişti, ulemale sau sufiţi celebri, sau sfinţi creştini precum Tereza din Lisieux, Francisc din Assisi sau Ignaţiu de Loyola.
- Apartenenţa la o religie este, în general, consecinţa apartenenţei la o cultură, şi nu rezultatul unei reflecţii şi al unei alegeri personale. Orice credincios ar trebui să-şi dorească o confruntare liberă de idei, chiar dacă rezultatul ei ar fi doar o întărire a propriilor sale convingeri. Va duce oare secolul XXI la căderea zidului cultural care desparte religiile?
- Este regretabil că, sub pretextul laicităţii, învăţământul public nu oferă nici un fel de informaţii despre viaţa spirituală. Scopul lor nu ar fi cel de a influenţa conştiinţele, ci de a reunoaşte existenţa unor nevoi spirituale pe care religiile încearcă să le satisfacă în măsura posibilităţilor lor. Părţile descriptive ale cărţii de faţă reprezintă o încercare de a arăta ce se poate face în acest domeniu. Pentru că şcoala nu oferă şi o astfel de pregătire, nu e de mirare că tinerii lipsiţi de discernământ sunt atraşi de organizaţii şi secte îndoielnice, în care spiritualitatea constituie doar o faţadă înşelătoare. Ar fi timpul ca instituţiile publice să aibă mai multă încredere în principiul laicităţii care înseamnă neutralitate, şi nu ignoranţă sau ostilitate.

- Un sistem de învățământ care neglijează dimensiunea spirituală a omului nu ar trebui să fie surprins că valorile morale se degradează și că societatea se destramă. Există trei modalități principale prin care se poate asigura acel minim necesar de pace și ordine: constrângerea, arbitrară și contrară demnității umane, filosofia eficacității (sunt necesare reguli pentru buna funcționare a societății) sau recursul mai mult sau mai puțin direct la spiritualitate (la conștiință, virtute, simț moral...). Fără a avea prejudecăți în privința valorii intrinsece a spiritualității sau filosofiei, conducătorii noștri ar trebui să-și dea seama că amândouă sunt necesare pentru a ajunge la un consens și a nu recurge la constrângeri. Istoria ne arată, de altfel, că atunci când statul elimină spiritualitatea dintre preocupările sale, el tinde să impună mai multe constrângeri și să se destrame.
- Deși o societate poate favoriza sau frâna viața spirituală, aceasta rămâne în esență o problemă personală. Fiecare dintre noi e liber să descopere beneficiile pe care i le poate aduce o viață spirituală călăuzită de Dumnezeu.

Avem trei posibilități:

- Să refuzăm ideea de Dumnezeu, adică să ne purtăm ca și cum El ar fi o entitate inaccesibilă cu care este imposibil să comunicăm.
- Să ne mulțumim cu un Dumnezeu îndepărtat, exigent și înspăimântător, pe care trebuie să-l ascultăm fără să încercăm să-i înțelegem ordinele.
- Să acceptăm un Dumnezeu atotputernic, dar capabil de o dragoste infinită care ne respectă libertatea și vrea să ne înalțe spre El.

Cei care nu au avut șansa unei revelații personale pot alege folosindu-și gândirea:

- Prima opțiune ne lasă în voia noastră, în incoerențele și deznădejdea pe care le cunoaștem cu toții: ne putem conduce după această filosofie, dar nu știm care este prețul experimentului. E ca și cum, într-un supermarket, am alege mai multe produse pe care nu e marcat prețul, iar la sfârșit am descoperi cu surprindere cât avem de plătit.

- Dacă am alege a doua variantă, am avea impresia că Dumnezeu ne ia o parte din libertatea dăruită: teoretic, suntem liberi, dar practic suntem judecaţi aspru dacă facem o alegere greşită. Sub ameninţarea unor pedepse, suntem obligaţi să-i cântăm osanale lui Dumnezeu şi să-l ascultăm orbeşte fără a avea posibilitatea unui dialog. Acest joc de-a şoarecele şi pisica nu pare deloc compatibil cu măreţia infinită a lui Dumnezeu. Ar putea fi El atât de narcisist, încât să-i accepte doar pe cei ce respectă orbeşte regulile sale imuabile?
- Cea de-a treia opţiune ne oferă, dimpotrivă, o totală libertate de acţiune şi de creaţie. Deşi suntem limitaţi, suntem chemaţi să participăm la o lucrare divină care ne depăşeşte, dar al cărei motor îl cunoaştem: iubirea nesfârşită a lui Dumnezeu.
- Libertatea de care dispunem ne arată că nu suntem doar nişte roboţi aduşi pe pământ pentru a executa un plan divin inaccesibil înţelegerii noastre. Suntem dotaţi cu o inteligenţă care ne permite să avem iniţiative, acest lucru însemnând că suntem parteneri ai lui Dumnezeu în lucrarea sa. O astfel de generozitate, pe care ar fi putut la fel de bine să nu ne-o arate, este semnul iubirii Lui pentru noi şi ne deschide perspective nemărginite: destinul nostru fiind împlinirea în Dumnezeu, viaţa noastră pe acest pământ trebuie să constituie o pregătire. Moartea nu mai este o dispariţie definitivă, ca în ipoteza în care Dumnezeu nu există: ea nu mai înseamnă o judecată a unui Dumnezeu inaccesibil şi înfricoşător, care îi aruncă în fundul iadului pe cei păcătoşi şi îi încununează cu lauri pe cei virtuoşi. Logica iubirii presupune o participare tot mai profundă la lucrarea lui Dumnezeu.

Desigur, nimeni nu poate şti ce reprezintă cu adevărat acest lucru. Practic, suntem incapabili să înţelegem cum am putea ieşi din timp, ai cărui prizonieri suntem. Dar trebuie să avem înţelepciunea de a trăi pe pământ fără să ştim nimic din ceea ce ne poate aştepta în viaţa de dincolo. Înţelegem totuşi că viaţa spirituală este o pregătire pentru ceea ce ar putea fi viaţa îndumnezeită; în orice caz, ea ne aduce o împlinire personală – variantă a fericirii pe care cu toţii ne-o dorim – şi ne dă o dimensiune suplimentară.

- Căutarea fericirii este îndreptăţită şi, mai mult decât atât, este motivaţia cea mai profundă a vieţii noastre. Însă pentru fiecare individ fericirea înseamnă altceva: putem fi fericiţi având anumite lucruri materiale, o reuşită intelectuală sau o anumită trăire spirituală. Existenţa unui domeniu spiritual măreşte considerabil şansele de fericire a omului. Fericirea spirituală este singura accesibilă celor defavorizaţi. Aceasta este atât de preţioasă, încât, pentru a o avea, cei care au reuşit în viaţă sau care ar fi putut reuşi abandonează totul. Este o fericire care în mod paradoxal acceptă să fie asociată cu suferinţele fizice sau psihice, iar acestea pot fi, astfel, depăşite. În realitate, este o fericire compatibilă cu dreptatea, o fericire de altă natură.
  Fie ca toate religiile să reuşească în a o face cunoscută.

ANEXE

Religiile practicate în diferite țări din lume

Datele existente sunt foarte inegale. Anumite țări nu sunt interesate de situația lor religioasă, iar altele dispun doar de date improbabile. Este totuși important, pentru a prezenta o sinteză cât mai completă a situației religioase din lume, să nu omitem informațiile, uneori disparate sau subiective, culese mai ales pe teren, în timpul călătoriilor noastre.

Îi rugăm pe cititori să ierte carențele sau eterogenitatea inevitabilă a unei astfel de cercetări, poate prea ambițioasă.

Cifrele menționate între paranteze după numele fiecărei țări indică numărul populației potrivit estimărilor cel mai recente la care am putut avea acces.

Afghanistan (29 de milioane)

Populația este în totalitate musulmană. Ultima provincie păgână a fost convertită în 1890 și se numește astăzi Nuristan, „ținutul luminii", în loc de Kafiristan „ținutul păgânilor".

Musulmanii afgani sunt, majoritatea, sunniți de rit hanifit. Șiiții, aproximativ 8 milioane, sunt mai numeroși în rândul etniei hazara, din centrul țării, iar în nord-est trăiesc și câțiva ismailiți.

În timpul monarhiei, accesul misionarilor străini era strict interzis, iar musulmanii care se lepădau de credința lor erau condamnați la moarte.

Cândva Afghanistanul a fost, pentru mult timp, parţial budist, iar creştinismul a rezistat până în secolul al XIV-lea.

Africa de Sud (45,5 milioane)

Prima mesă oficiată în această ţară a avut loc în 1487, cu ocazia debarcării navigatorului portughez Bartolomeu Dias.

Populaţia se împarte în 36 de milioane de negri, 4,5 milioane de albi, 3,8 milioane de metişi şi 1 milion de asiatici, majoritatea de origine indiană. Creştinii reprezintă peste trei sferturi din populaţia totală; ei fac parte din mai multe Biserici. Cele mai importante grupuri sunt următoarele:

- Biserica Reformată Olandeză[1] şi celelalte Biserici reformate mai mici au peste 4 milioane de membri. Jumătate dintre ei sunt albi de limbă afrikaans, printre care se află şi descendenţi ai hughenoţilor francezi care au imigrat începând cu secolul al XVII-lea. Familiile cele mai cunoscute se numesc du Plessis, Malherbe, Pinard, de Villiers, Malan etc.
- Biserica Catolică are 3 000 000 de adepţi, dintre care peste 2,5 milioane sunt negri şi metişi.
- Metodiştii lui Wesley sunt peste 2 milioane, dintre care 1 500 000 sunt negri şi metişi. Această Biserică a fost fondată în 1816.
- Biserica Anglicană, aproape la fel de importantă precum cea metodistă, are 500 000 de adepţi albi, de origine britanică.[2]
- Luteranii, în jur de 800 000, sunt aproape toţi negri sau metişi.
- Numărul prezbiterienilor, în majoritate negri, depăşeşte 500 000.

Pe lângă aceştia, există milioane de credincioşi care fac parte din peste 4 000 de Biserici cu denumiri diferite.

Unele dintre ele pot fi situate în următoarele două categorii: cele metodiste (numite uneori etiopiene) şi cele din marea familie penticostală (precum Zion Christian Church). Totuşi, multe din aceste Biserici independente

---

[1] Această Biserică a fost singura care nu a condamnat apartheidul până în 1986.

[2] Desmond Tutu, laureat al Premiului Nobel pentru Pace, este episcop anglican.

sunt greu de clasificat, fiind legate de personalitatea fondatorului lor. Ele dispar, în general, la fel de repede precum apar.

Martorii lui Iehova sunt în număr de 40 000.

Sud-africanii necreştini sunt, în principal, adepţii religiilor tribale tradiţionale (aproape 15% din populaţie). Proporţia variază în funcţie de etnie şi ajunge la 30% în cazul populaţiei zulu, depăşeşte 20% în cazul etniilor swazi şi xhosa şi este mai mic de 10% în cazul populaţiei tswana.

Printre adepţii religiilor necreştine se numără:

- 580 000 de hinduişti, toţi indieni;
- 600 000 de musulmani, jumătate metişi, jumătate indieni;
- 120 000 de evrei;
- 23 000 de credincioşi bahai;
- 15 000 de credincioşi sikh.

Albania (3,6 milioane)

Albania care se dorea a fi „primul stat ateu din lume“ asistă astăzi la o renaştere de amploare a practicii şi a sentimentelor religioase. Raportul dintre apartenenţele culturale la o religie a rămas neschimbat: în 1945, 70% din populaţie era musulmană, 18% ortodoxă şi 12% catolică. Istoric vorbind, nordul Albaniei este prin tradiţie catolic, iar sudul, ortodox. Centrul, în care aceste două religii s-au înfruntat mult timp, a fost în mare parte islamizat din secolul al XVI-lea.

Amintim că Maica Tereza din Calcutta (Gonxha Bajaxhiu) este de origine albaneză.

Algeria (32 de milioane)

În Constituţie, islamul este declarat „religie de stat“. Preşedintele republicii trebuie să fie de confesiune musulmană.

Aproape toţi algerienii sunt sunniţi de rit malekit. Practica religioasă este inegală, fiind mai scăzută în rândul importantei minorităţi kabile.

O minoritate, mozabiții, sunt musulmani kharidjiți, de doctrină ibadită. Această comunitate numără peste o sută de mii de persoane, dintre care 80 000 trăiesc în Sahara, în oazele din M'zab, de unde le vine și numele.

Numărul algerienilor sunniți de rit hanifit este foarte mic, acest rit fiind introdus cândva de turci. În Algeria, ca de altfel în tot Maghrebul, subzistă practici de cult pentru morți: venerarea „marabuților", a mormintelor sfinților musulmani, este caracteristică islamului algerian. Există o comunitate catolică formată din 25 000 de francezi; ceilalți catolici sunt siro-libanezi, africani etc. Majoritatea sunt străini care locuiesc în Algeria, fără a fi cetățeni algerieni. Preoții și călugării din această comunitate au adoptat naționalitatea algeriană. Este și cazul episcopilor și al primului cardinal algerian de origine franceză, monseniorul Duval (decedat în 1996).

Importanta comunitate de evrei sefarzi a emigrat după proclamarea independenței. Numărul celor rămași este infim.

Andorra (66 000)

Toți locuitorii Andorrei sunt de tradiție catolică. Practica religioasă a scăzut drastic de câțiva ani, fiind la același nivel cu cea constatată la catolicii francezi. Amintim că cei doi vicari ai Andorrei, care dețin împreună și funcția supremă în stat, sunt președintele republicii și episcopul de Urgell (Spania).

Angola (10,8 milioane)

90% din populație este creștină, dintre care 70% sunt catolici, iar 20%, protestanți. Aceștia sunt în majoritate evanghelici. Cei aproape 700 000 de angolezi care mai practică încă un animism tradițional nu reprezintă mai mult de 6% din totalul populației (de la 33% în 1960 și 70% în 1940).

Constatăm și prezența câtorva Biserici creștine pur africane, dintre care kimbanghismul, originar din Congo (RDC).

Antigua și Barbuda (66 000)

97% din populație este creștină, dintre care 44,5% sunt anglicani, 41,6% protestanți de alte tipuri și 10,2% catolici. Mișcarea Rastafari, cultul lui ras Tafari, numele negusului Etiopiei, care a luat ființă în Jamaica, este foarte populară în rândul tinerilor, stând la baza modei rasta.

Arabia Saudită (21 de milioane)

Populația de origine pur saudită este în totalitate musulmană. Sunniții de rit hanbalit wahhabit constituie o majoritate zdrobitoare. Există și aproximativ 300 000 de șiiți. Arabia Saudită este țara în care s-a născut islamul, iar accesul în cele două orașe sfinte ale sale, Medina și Mecca, este interzis non-musulmanilor; în cel de-al doilea se face pelerinajul *hadj*, unul dintre cei cinci stâlpi ai islamului. În fiecare an, peste 2 milioane de musulmani, dintre care 250 000 de saudiți, participă la acest pelerinaj.

Printre cei 5 milioane de străini care trăiesc în Arabia Saudită se numără americani, europeni, pakistanezi, indieni, bengalezi, singalezi, filipinezi, coreeni, dar și populații ce provin din alte țări arabe, în special palestinieni. Această populație variată și în continuă schimbare cuprinde, pe lângă musulmani, un număr aproape egal de catolici și protestanți. Catolicii depind de Vicariatul Apostolic al Arabiei, din care fac parte Arabia Saudită, Emiratele Arabe Unite și Yemenul. Aproape 25 de preoți și de trei ori mai multe călugărițe lucrează aici în condiții dificile.

Intoleranța wahhabită atinge uneori un nivel de neimaginat: la sfârșitul anului 1985, cetățenii străini nu au avut voie să sărbătorească Crăciunul și Revelionul; membri ai poliției religioase, *mutawa*, au patrulat în restaurantele din hoteluri veghind la respectarea decizii.

Argentina (36,2 milioane)

Peste 95% din populație este creștină și catolică în proporție de 91%. Totuși, practica religioasă este scăzută: în orașele mari, mai puțin de 10% din catolici merg la biserică duminica.

Argentina numără mai mult de 1 500 000 de evrei, care formează comunitatea cea mai importantă din America Latină și a patra din lume.

Există și 100 000 de catolici uniați de rit ucrainean, dintre care mulți nu își mai folosesc limba.

Ca în toate țările de imigrație, în Argentina se află reprezentanți ai mai multor credințe: 11 000 de budiști, 7 000 de bahai etc.

Amerindienii care mai practică încă religii tribale sunt în număr de aproape 20 000 și aparțin etniilor chiriguano și guarani.

Armenia (3,3 milioane)

Fostul regat al Armeniei a fost primul care a adoptat oficial creștinismul în anul 301, dar a respins hotărârile Conciliului de la Calcedonia din 451, fiind declarat monofizit. Republica Armeană cuprinde doar o mică parte din teritoriul armean de altădată; armenii din zona turcă au fost practic exterminați între 1915 și 1918, fapt ce a dus la dispariția lor de pe acest teritoriu. După o scurtă perioadă de independență care a durat din 1918 până în 1920, Armenia a fost asimilată cu forța fostului URSS, recăpătându-și suveranitatea deplină în 1991.

Biserica Apostolică Armeană, căreia i se mai spune și gregoriană, numără mai mult de 2 milioane de credincioși, având 500 de preoți și episcopi, 6 mănăstiri și câteva zeci de călugări. Practica religioasă este importantă: 70% din populație este botezată, 50% participă la slujbe și 90% din armeni își declară apartenența culturală la Biserica gregoriană.

O minoritate, care reprezintă 6% din totalul populației, este catolică în timp ce 3% din populație aparține Bisericii Evanghelice. Această comunitate protestantă a luat naștere în urma contactelor dintre armenii din Constantinopol și misionarii americani de la jumatatea secolului al XIX-lea.

În urma conflictului recent dintre armeni și azeri, aceștia din urmă au fost obligați să se refugieze, iar o parte din teritoriul Azerbaidjanului a fost ocupată de Armenia. Puținii musulmani care mai locuiesc în țară sunt, în general, kurzi.

Australia (19,7 milioane)

63% din populaţie se declară creştină; 12% din australieni nu au convingeri religioase sau nu şi le declară.

Creştinii sunt:

- catolici – 26%;
- anglicani – 24%;
- metodişti –10%;
- prezbiterieni – 9%;
- ortodocşi – 3%;
- baptişti – 2%;
- luterani – 1%.

Pe lângă aceste confesiuni, mai există încă aproape 30 de religii, printre care cea islamică, budistă, bahai etc.

Imigraţia populaţiilor de diferite origini întăreşte poziţia fragilă a catolicilor.

Se constată, ca şi în Europa, un regres al practicii religioase, dar şi o mai bună înţelegere între diferitele confesiuni creştine.

Misiunile catolice au reuşit să-i atragă pe cei mai mulţi dintre aborigeni, al căror număr ajunge la 250 000, dar succesul acestora este moderat pentru că nativilor le este greu să se simtă păcătoşi, de vreme ce după etapa tradiţională a iniţierii ei sunt consideraţi fiinţe sacre.

Austria (8 milioane)

Clasificarea populaţiei după religie este următoarea:

- catolici – 85%;
- protestanţi (în principal luterani) – 6%;
- alte religii – 3%;
- fără convingeri religioase – 6%.

Biserica Catolică dispune de aproximativ 4 000 de preoţi şi peste 10 000 de călugăriţe. Protestanţii provin, în mare parte, din rândurile imigranţilor din Europa Centrală. Alte religii sunt reprezentate de:

- 9 000 de evrei (de la 200 000 câţi erau în 1938).
- 45 000 de musulmani, turci sau iugoslavi.
- aproximativ 1 000 de budişti. De altfel, Salzburgul este centrul budist al ţărilor germanofone.

Azerbaidjan (7,6 milioane)

Numele acestei republici din Caucaz provine, se pare, de la Atropates, unul dintre generalii lui Alexandru cel Mare, care înseamnă „sub protecţia focului". Azerii reprezintă aproape 80% din populaţie. Vorbesc turca şi 60% din ei practică islamul şiit, iar restul sunt sunniţi.

Minoritatea cea mai importantă este cea a ruşilor, aproximativ 8% din totalul populaţiei. Provincia Autonomă Karabahul de Munte (Nagorno-Karabah), enclavă populată de armeni în proporţie de 75% (aproape 130 000 de persoane), a fost cucerită de Armenia, care a ocupat astfel 20% din teritoriul Azerbaidjanului. Există o republică autonomă, Naxcivan, populată în majoritate de azeri, inclavată pe teritoriul Armeniei, dar învecinată cu Turcia.

Bahamas (300 000)

Aproape 95% din populaţia acestui arhipelag, ce face parte din Commonwealth, este creştină, dintre care 23% sunt anglicani, 29% baptişti, 20% protestanţi ce aparţin mai multor Biserici şi 22% catolici. Doar 3% din populaţie se declară fără convingeri religioase, iar 1% practică varianta locală a religiei voodoo.

Există şi o comunitate mică de evrei, 600 de persoane şi aproximativ 400 de bahai.

Bahrain (630 000)

Populaţia originară din Bahrain este în totalitate musulmană. Şiiţii constituie aproape două treimi, iar sunniţii, restul.

Dintre imigranţii indieni, 3 000 sunt hinduişti.

Bangladesh (140 de milioane)

Islamul, introdus în secolul al XII-lea, este religia oficială, chiar dacă din 1972 până în 1975, Constituţia a fost de tip laic.

Populaţia este musulmană sunnită de rit hanifit în proporţie de 88%. Hinduiştii constituie 10%, există şi 170 000 de catolici, împărţiţi în patru dioceze, şi aproximativ tot atâţia protestanţi, în special baptişti.

Printre minoritari se numără foarte puţini musulmani şiiţi, descendenţi ai iranienilor, aproximativ 70 000 ahmadi şi 90 000 de practicanţi ai religiilor tribale, mai ales în apropiere de portul Chittagong. Budiştii sunt puţin mai numeroşi decât creştinii şi aparţin şi ei unor minorităţi.

Barbados (274 000)

Populaţia este în întregime creştină, iar 62% din locuitori se declară membri ai unei Biserici. 70% din ei sunt anglicani, protestanţii sunt, în principal, metodişti (9%) şi penticostali (4%), iar catolicii reprezintă doar 4%.

Belarus (10 milioane)

Belaruşii sunt de tradiţie ortodoxă, dar sub influenţa Poloniei şi a Lituaniei, cu care au avut întotdeauna relaţii strânse, există o minoritate importantă de 1,5 milioane de catolici cu o arhidioceză la Minsk şi o dioceză la Grodna, înfiinţate de papa Ioan Paul al II-lea. 1% din populaţie sunt evrei.

Belgia (10,3 milioane)

Revoluția belgiană din 1830 care a dus la obținerea independenței a avut la bază motive religioase, în mare parte, fiind îndreptată împotriva regelui calvinist Wilhem I al Olandei. Belgia este în continuare catolică în proporție de 62%, chiar dacă practica religioasă este inegală. Nivelul participării la mesa duminicală este sub 20%, ca în multe alte țări din Europa Occidentală. În general, în comunitatea flamandă, care e majoritară, nivelul ei este mai ridicat decât în cea valonă.

Există în jur de 40 000 de evrei.

Dintre numeroșii imigranți care trăiesc în Belgia, mulți sunt musulmani, mai ales marocani și turci, 60 000 sunt ortodocși și aproape 4 000 de budiști.

Belize (250 000)

80% din populația fostului Honduras Britanic este de tradiție creștină, din care jumătate este practicantă. Aici trăiesc 100 000 de catolici. Numărul anglicanilor este de 15 000, asemănător cu cel al protestanților, metodiști și menoniți.

Practicile șamaniste indiene au dispărut aproape în întregime. Comunitatea bahai e formată din peste 4 000 de membri.

Benin (7,3 milioane)

Republica Benin, de inspirație marxistă până de curând, tolerează fără mari probleme convingerile religioase puternice și foarte diferite ale populației. 35% dintre beninezi mai practică încă religiile tradiționale africane. Fostul nume al țării, Dahomey, înseamnă în limba fon „în pântecele lui Dan", unul dintre zeii locali. Amintim că religia voodoo este originară din Benin.

Aproximativ 45% din populație sunt creștini (26% catolici, 3,5% protestanți și membri ai Bisericilor locale).

Musulmanii, ce reprezintă în jur de 21% din populaţie, locuiesc în nordul ţării sau aparţin etniei yoruba.

Mulţi beninezi împărtăşesc mai multe convingeri religioase: islam, animism sau chiar creştinism.

Mai există şi o comunitate bahai, formată din peste 5 000 de membri.

Bhutan (1,4 milioane)

Acest regat tibetan, independent din 1971, are ca religie oficială budismul lamaist. Secta Drukpa, numită şi a pălăriilor roşii, este dominantă. Budiştii reprezintă 70% din populaţie, religia lor având influenţe din şamanismul Bon. Numărul călugărilor este de aproape 6 000.

În sudul ţării, locuiesc hinduişti de origine nepaleză sau asameză. Aceştia reprezintă 25% din populaţie. Alţi 5% sunt musulmanii de origine indiană.

În Bhutan este interzisă orice activitate misionară străină.

Bolivia (8,6 milioane)

Ţara cea mai indiană din America Latină este, conform statisticilor, catolică în proporţie de 92%. Totuşi, este vorba de cele mai multe ori de un amestec de catolicism spaniol foarte tradiţional şi de obiceiuri populare din epoca incaşă.

Nivelul participării la mesă nu depăşeşte 10% în fiecare săptămână, însă marile sărbători sunt respectate de 75% din populaţie. Numărul preoţilor bolivieni este mic, aceştia reprezentând mai puţin de 20% din totalul clericilor, semn al unui creştinism încă superficial.

Anumiţi aborigeni aymara şi mulţi indieni din Amazonia sunt animişti puri; numărul lor este estimat la aproximativ 70 000.

Protestanţii sunt în număr de 250 000, dintre care 50 000 de adventişti.

De vreo douăzeci de ani se constată un succes fulgurant al credinţei bahai, *fe bajay* în spaniolă, în rândul indienilor din platourile înalte.

Numărul adepţilor se ridică deja la 160 000, fiind înregistrate câteva mii de convertiri anual.

Bosnia-Herţegovina (4 milioane)

Această republică are o structură la fel de complexă precum cea a Iugoslaviei din care a făcut parte. Aproape 40% din populaţie sunt musulmani de origine sârbă, dar care au fost islamizaţi în perioada stăpânirii otomane, 32% sunt sârbi de tradiţie ortodoxă şi 19% croaţi de tradiţie catolică. Din 1981, într-un sat de croaţi, Medjugorje, au fost semnalate de credincioşi mai multe apariţii ale Maicii Domnului.

Botswana (1,8 milioane)

Peste 50% din populaţie este animistă. Cei 40 000 de boşimani sunt animişti.

Ceilalţi botswanezi sunt creştini: 25% sunt protestanţi, mai ales congregaţionişti şi metodişti, 10% fac parte din Bisericile locale, iar 8% sunt catolici.

Există şi o comunitate bahai formată din 5 000 de membri.

Brazilia (178 de milioane)

95% din brazilieni se declară creştini (catolici, protestanţi sau membri ai altor 185 de Biserici independente).

De câteva decenii, Brazilia cunoaşte o dezvoltare deosebită a mişcărilor religioase de inspiraţie penticostală. Numărul protestanţilor, în sensul larg al cuvântului, s-a mărit de la 3,3% din totalul populaţiei în 1950 la 8% la sfârşitul secolului XX şi 10% în prezent. Numărul lor creşte cu 10% anual şi este de circa 15 milioane. Aceste „mişcări religioase independente“, aşa cum sunt numite de Biserica Catolică, se bucură de succes în rândul

populațiilor celor mai defavorizate, atrase de cele mai multe ori de darul vindecării cu care sunt ademenite. Dintre aceste zeci de mișcări, cea mai importantă este cea numită *Adunarea lui Dumnezeu*, care are aproximativ 12 milioane de membri. *Biserica Universală a Regatului lui Dumnezeu* numără trei milioane de credincioși; *Deus é Amor*, o altă mișcare, are circa 2 milioane de adepți și dispune de 5 300 de temple.

Biserica Catolică braziliană, deși are un număr mare de adepți, patru cardinali și 200 de episcopi, duce lipsă de preoți. Mult timp a fost destul de formalistă și nu tocmai agreată în rândul localnicilor. De aceea ei practică și animismul, fetișismul sau spiritismul ce au în plus față de ritualurile catolice ceremonii în care magia, transele și posedările joacă un rol important.

Printre aceste alte culte, cele mai cunoscute sunt Macumba și varianta sa, din statul Bahia, Candomble, despre care am vorbit deja în capitolul consacrat animismului. Mai recent, Umbanda a luat un avânt foarte puternic în straturile populare din toate etniile; această nouă „religie" pur braziliană provoacă transe colective la inițiativa unui medium, care poate fi femeie sau bărbat. Ar trebui să amintim și alte asemenea culte (Catimbo în Nordeste, Pagelança în Amazonia etc.). Numărul practicanților unor astfel de religii sincretiste sau animiste este estimat la aproximativ 20 de milioane de brazilieni, care figurează drept creștini.

Confruntată cu asemenea practici care dezvăluie o religiozitate debordantă, Biserica Catolică a încercat de mai bine de câteva decenii să răspundă aspirațiilor populare, jucând astfel un rol foarte activ în lupta socială a țăranilor fără pământ împotriva marilor proprietari. Ea a înființat „comunități de bază" în care solidaritatea și ardoarea religioasă dau o vigoare nouă catolicismului. De altfel, unul dintre cei mai cunoscuți „teologi ai eliberării", părintele Boff, este brazilian. Pentru a completa aceste câteva informații despre situația religioasă braziliană, semnalăm și existența unei importante minorități evreiești (care reprezintă 0,2% din populație) și a unor credincioși din multe alte religii, prezenți în rândurile imigranților recenți. Minoritatea de origine japoneză, stabilită în Brazilia de câteva generații, numără aproape un milion de membri dintre care peste 60% au trecut la catolicism.

Brunei (340 000)

Islamul este religia oficială a acestui emirat asiatic al petrolului. Aproape toţi supuşii sultanului sunt musulmani, atât malaysienii cât şi aborigenii. Există, însă, şi o importantă minoritate chineză care reprezintă peste 30% din populaţie, dar care şi-a păstrat cetăţenia britanică; membrii săi practică budismul Mahayana, taoismul şi cultul strămoşilor; unii dintre ei sunt catolici.

Creştinii, chinezi sau rezidenţi temporari, constituie 6% din populaţie, 3% fiind catolici, 2% anglicani şi 1% protestanţi din alte Biserici.

Bulgaria (7,5 milioane)

Ortodoxia este principala religie, de ea fiind legaţi prin tradiţie peste 80% din bulgari, doar 25% din populaţie fiind practicantă. Biserica Ortodoxă Bulgară este autocefală. Preoţii şi episcopii sunt plătiţi de stat.

Musulmanii, sunniţi de rit hanifit, reprezintă 13% din populaţie. Trei sferturi dintre ei sunt bulgari de origine turcă, ceilalţi (aproape 150 000), bulgari islamizaţi în perioada stăpânirii otomane (numiţi pomaci), tătari sau ţigani.

Catolicii, descendenţi ai bogomililor convertiţi în secolul al XVII-lea, sunt în jur de 100 000, majoritatea de rit latin şi aproape 15 000 de rit bizantin (uniat). Protestanţii sunt mai puţin numeroşi decât aceştia.

Burkina Faso (13,3 milioane)

Populaţia se împarte în animişti (53%), musulmani (36%) şi catolici (11%). Religia islamică a luat un avânt fulgerător. În general, musulmanii fac parte din confrerii (Tidjaniya – 45%, Qadiriya – 22% şi Hamaliya – 12 %). Sunt sunniţi de rit malekit. Mogho-naba, şeful tradiţional al celei mai importante etnii, mossi, care reprezintă 38% din populaţie, este musulman, deşi

poporul său a rezistat islamizării până în 1950. Capitala, Ouagadougou, este musulmană în proporţie de 60%.

Numărul creştinilor, în majoritate catolici, înregistrează o creştere lentă. Există mai mult de o sută de preoţi burkinabezi, dintre care un cardinal şi peste 300 de călugăriţe, în afară de un număr cel puţin egal de călugăriţe misionare străine.

Animismul este încă viguros la anumite etnii cum ar fi lobi (95% din ei), bobo (60%) sau samo (70%).

Burundi (8 milioane)

65% din populaţie sunt catolici, 10% protestanţi, 23% animişti şi 1,5% musulmani.

Creştinismul a fost introdus în urmă cu un secol. Numărul catolicilor a crescut de la 250 000 în 1937 la 500 000 în 1950. Numărul vocaţiilor sacerdotale este destul de mare: sunt aproape 100 de seminarişti şi 150 de preoţi în activitate.

Republica Burundi este laică.

Cambodgia (7 milioane)

Regimul khmerilor roşii a traumatizat profund ţara, masacrând între 1975 şi 1979 peste un milion de cetăţeni, majoritatea din rândul elitelor. Datorită unei natalităţi ridicate, populaţia nu s-a diminuat în urma acestor evenimente.

Majoritatea khmerilor (95%) sunt de tradiţie budistă Theravada. Musulmanii, care aparţin etniei cham, reprezintă 2,3% din populaţie. Aceştia au fost convertiţi în jurul secolului al XII-lea. Aici trăiesc şi 10 000 de catolici. Însă dintre ei doar 3 000 sunt khmeri, restul fiind de origine vietnameză şi foarte rar, chineză. Există şi o mică comunitate protestantă, mai ales la Battambang.

Camerun (14 milioane)

Situaţia religioasă este mai puţin complexă decât cea lingvistică, dar se poate constata şi din acest punct de vedere un anumit clivaj între nord şi sud.

Nordul, mai puţin populat, este pe jumătate islamizat. Două etnii sunt în întregime musulmane: peuhl care constituie 10% din populaţie şi bamun. Islamul, sunnit de rit malekit, este practicat de aproape 22% din camerunezi. Există două confrerii: Tidjaniya, al cărei centru se află la Yola, în Nigeria, şi Quadiriya cu centrul la Garoua, în nordul Camerunului. Restul populaţiei, alcătuit din mai multe etnii pe care musulmanii le numesc generic *kirdi* („păgâni"), şi-a păstrat religiile animiste tradiţionale, rezistând la chemările misionarilor musulmani şi creştini, aflaţi în competiţie. Aceştia din urmă se bucură de un succes mai mare; s-au înregistrat şi cazuri, chiar dacă destul de rare, de musulmani care au renunţat la religia lor pentru creştinism.

Sudul Camerunului este majoritar creştin. Capitala Yaoundé este creştină în proporţie de 80%. Camerunul este acum în mare parte creştin, 35% din creştini fiind catolici, 18% protestanţi şi 2% membri ai mai multor Biserici marginale. Biserica Catolică are 17 episcopi dintre care 4 sunt de altă origine, aproape 1 000 de preoţi, 1 300 de călugăriţe şi 9 000 de catehişti.

În sud mai sunt întâlniţi şi animişti, dar mulţi sunt pe cale de a fi asimilaţi de creştinism, de exemplu bamilekezii, grup de etnii renumite pentru talentul lor comercial şi care venerează craniile defuncţilor lor. Animiştii puri sunt la fel de mulţi ca musulmanii şi puţin mai numeroşi decât protestanţii, ei reprezentând peste 20% din populaţie.

În Camerun, religiile trebuie să fie recunoscute de stat (Martorii lui Iehova nu sunt recunoscuţi).

Canada (32 de milioane)

În această ţară cu foarte mulţi imigranţi întâlnim credincioşi din toate religiile. Cea mai importantă comunitate este cea a Bisericii Catolice

(45% din totalul populației, care cuprinde aproape toți canadienii de origine franceză – ce reprezintă 23% din populație – și ucrainenii uniați).

La catolici, practica religioasă este în scădere: în 1957, proporția celor care mergeau la mesă duminica era de 87%, față de 40% în prezent. Biserica rămâne însă puternică și bogată. Ea susține misiunile catolice în străinătate, având în vedere că mai mult de 4 000 de preoți canadieni slujesc în alte țări (40% în Africa, 37% în America Latină, 20% în Asia și 4% în Oceania).

Ceilalți creștini sunt anglicani (11% din populație), dintre care 17% sunt membri ai Bisericii Unite a Canadei (din această Biserică creată în 1925 fac parte metodiști, congregaționiști și o parte din prezbiterieni), luterani, baptiști și prezbiterieni independenți (35% pentru fiecare grup).

2,8% sunt ortodocși de toate proveniențele, slavi și mai ales arabi; există și 50 000 de mormoni și 80 000 de Martori ai lui Iehova etc.

Comunitatea evreiască reprezintă 1,3% din populație.

Amerindienii care nu au renunțat la animismul tribal sunt în jur de 10 000. Alții s-au convertit la credința bahai, care are aproximativ 40 000 de adepți.

Canadienii care se declară fără convingeri religioase sau atei sunt puțin peste 6%. Cetățenii străini și imigranții recenți contribuie la sporirea diversității religiilor. Există 156 000 de musulmani, 45 000 de hinduiști, dintre care mulți sunt indieni expulzați din Uganda în urmă cu mai mulți ani, budiști chinezi, 2 500 adepți ai religiei Nichiren Shoshu, religie japoneză nouă, și 1 200 de rastafarieni...

Capului Verde, Republica ~ (400 000)

Populația acestui arhipelag care a aparținut cândva portughezilor este catolică în proporție de 90%. Biserica Catolică a fost implantată în secolul al XVI-lea. Nivelul practicii religioase a scăzut de câțiva ani încoace. Majoritatea clericilor (33 de preoți și călugări din 45) sunt de origine străină, în special din statul Goa (India), altă fostă posesiune portugheză.

Protestanţii şi cei convertiţi la această religie reprezintă cel mult 1% din populaţie. Mai există şi adventişti de ziua a şaptea.

Cehia (10,2 milioane)

La 1 ianuarie 1993, Cehoslovacia s-a separat în două state. Republica Cehă numără:

- 40% catolici;
- între 7 şi 15% protestanţi, luterani, metodişti, baptişti şi husiţi (4% din cehi).

Majoritatea cehilor nu au convingeri religioase sau cel puţin nu sunt practicanţi. Numărul lor ajunge la 40% din populaţie.

Biserica husită (Fraţii Moravi) a fost fondată în 1920 prin separarea a 20% dintre catolici. Aceştia protestau faţă de refuzul Romei de a permite folosirea limbilor locale în liturghie, căsătoria preoţilor şi o mai mare participare a laicilor la activitatea Bisericii; husiţii se consideră catolici reformaţi, dar nu protestanţi. Conciliul Vatican II a avut ca rezultat o apropiere mai mare între viziunea catolică şi cea husită. Între denumirea acestei Biserici şi numele reformatorului Jan Hus, ars pe rug ca eretic în 1415, există o legătură vagă, de factură naţionalistă.

Centrafricană, Republica ~ (3,7 milioane)

Progresul creştinismului a fost foarte rapid în cursul ultimelor decenii. În 1909, pe acest teritoriu nu se aflau decât 2 000 de creştini, iar astăzi numărul lor depăşeşte 1 milion. Animismul, religia tradiţională, nu mai este practicat. Dar se mai păstrează încă urme culturale destul de evidente la cei convertiţi la creştinism.

Islamul este religia comercianţilor străini, dar începe să fie tot mai mult adoptată de populaţia locală.

20% din populaţie sunt catolici botezaţi, 15% protestanţi, baptişti, cei mai mulţi, sau evanghelici, iar 4% musulmani. Adepţii Bisericilor locale, cum este kimbanghismul, reprezintă mai puţin de 1% dintre credincioşi. Restul centrafricanilor, adică aproximativ 60%, pot fi consideraţi animişti, cu amendamentele de mai sus.

Biserica Catolică este în continuare o Biserică misionară: un episcop din şase este centrafrican şi 55 de preoţi din 250 sunt autohtoni. Nivelul recrutării sacerdotale este destul de mare, având în vedere că numărul de studenţi seminarişti este de 70.

Chile (15,7 milioane)

Peste 97% din cilieni se declară creştini, dintre care 82% sunt catolici. Penticostalii constituie o minoritate importantă: 8% din totalul populaţei. Adepţii celorlalte Biserici protestante reprezintă 1,5% din numărul locuitorilor (adventişti de ziua a şaptea şi 25 000 de Martori ai lui Iehova).

Amerindienii şi etniile quechua şi aymara în nord şi mapuche în sud practică un creştinism puternic influenţat de cultele tradiţionale anterioare. O anumită parte din cei de etnie mapuche, aproximativ 100 000 din totalul de 350 000, şi-au păstrat credinţa animistă. Cultul lor politeist venerează soarele şi luna, dar şi strămoşii.

Chilienii care se declară atei sau fără convingeri religioase reprezintă mai puţin de 7% din populaţie. Mai există şi 10 000 de evrei şi un număr similar de bahai.

China (1 300 de milioane)

Republica Populară Chineză este în continuare o ţară marxist-leninistă atee. Constituţia din 1982 garantează dreptul cetăţenilor de a crede sau nu şi interzice ca religia să fie controlată de o ţară străină. Guvernul chinez nu admite aşadar fidelitatea catolicilor faţă de Sfântul Scaun. Aceştia repezintă cel mult 1% din populaţie, adică 12 milioane de persoane.

Protestanții sunt mult mai numeroși, dar numărul lor nu poate fi evaluat cu exactitate. Există aproape 400 de lăcașuri de cult și în 1986 a fost înființat un seminar la Canton (cu 34 de studenți).

Musulmanii numără aproximativ 20 de milioane. Sunt sunniți și fac parte din două comunități numeric echivalente, însă de origini diferite: unii sunt de etnie uigură, fiind înrudiți cu turcii, iar ceilalți sunt chinezi convertiți, numiți *hui*.

În zonele muntoase din sudul Chinei, în Yunnam și Guangxi, unele minorități continuă să practice un animism tribal. Numărul animiștilor este evaluat la 800 000. Creștinii, musulmanii și animiștii constituie minorități religioase infime. Dar care este situația marii mase a chinezilor?

Budiștii de tip Marele Vehicul (Mahayana) nu sunt nici ei foarte mulți: numărul lor este estimat la circa 120 de milioane, printre ei aflându-se și 5 milioane de tibetani care practică lamaismul tantric.

Înainte de revoluție, majoritatea chinezilor aveau ca religie tradițională un amestec de religii, în care se regăseau confucianismul, cultul strămoșilor, taoismul și o notă budistă.[1] Se pare că acest tip de religie mixtă este practicat de aproximativ 10% din chinezi, majoritatea vârstnici. Trebuie subliniat că apartenența la această religie nu implică aproape deloc o practică religioasă.

În prezent, cei mai mulți dintre chinezi, aproape trei sferturi, nu practică nicio religie și nici măcar nu știu ce înseamnă acest cuvânt. În asemenea condiții, noțiunea de ateism militant e total lipsită de sens, pentru că nu mai există aproape deloc religii care să fie combătute. Putem spune că cei care sunt oficial atei sunt membrii partidului comunist. Însă mulți alții ar spune că sunt atei, dacă ar fi întrebați.

Guvernul actual are o politică mult mai liberală față de toate religiile. A autorizat redeschiderea a mai mult de 200 de temple taoiste, în care slujesc peste 2 600 de preoți. Rezumând, situația religioasă a Chinei se prezintă astfel:

- fără convingeri religioase – 75%;
- religii tradiționale – 12%;

[1] Din acest motiv se spunea că poporul chinez are, de fapt, patru religii în același timp, deși practic fiecare avea o anumită preferință pentru una dintre ele.

- budişti – 9%;
- creştini – 2%;
- musulmani – 1,5%.

Deşi creştinismul este aproape nesemnificativ în China, ar fi interesant să dăm câteva informaţii despre Biserica Catolică Chineză, în genere, foarte puţin cunoscută.

Primele contacte ale chinezilor cu creştinismul au avut loc în jurul anului 635 d.Hr., dată la care misionarii nestorieni au ajuns în Imperiul Celest. Primul misionar catolic a activat pe aceste tărâmuri în 1294, dar cei care au fost pe punctul de a-l converti pe Împărat au fost iezuiţii din secolul al XVI-lea, conduşi de părintele Ricci. Eşecul lor a fost cauzat de rivalităţile de la Roma, unde nu a fost înţeleasă marea deschidere intelectuală a acestui personaj excepţional.

Din respectiva epocă datează o Biserică foarte vie, dar mai degrabă tradiţională şi întru câtva de factură colonială. Revoluţia maoistă din 1949 a decapitat-o, expulzând misionarii şi arestând numeroşi preoţi şi surori.

În faţa unei credinţe persistente, guvernul este nevoit să înfiinţeze în 1957 o Asociaţie patriotică a catolicilor, care să vegheze la respectarea îndatoririlor cetăţeneşti de către catolici; s-a cerut ca episcopii să fie aleşi de preoţi şi să se separe de Roma, prin jurământ. Clericii care s-au opus au fost închişi. Biserica a fost nevoită, în asemenea condiţii, să-şi desfăşoare activitatea aproape clandestin.

După moartea lui Mao din 1976, guvernul a restituit Asociaţiei patriotice fostele sale imobile, iar sumele obţinute din chirii au fost completate de subvenţiile acordate de Ministerul Afacerilor Religioase. Primele biserici au fost redeschise cu ocazia prăznuirii Adormirii Maicii Domnului din 1978, iar în 1984, 300 de biserici şi lăcaşuri de cult îşi reluaseră deja activitatea. Astăzi mai trăiesc între 500 şi 600 de preoţi chinezi, aproape toţi foarte bătrâni. Însă numărul studenţilor seminarişti a ajuns la 300. Catolicii dispun de un loc în cadrul Camerei Deputaţilor, cu titlul de reprezentare a minorităţilor. Creştinii, traumatizaţi de încercările din trecut, încep să-şi retrăiască credinţa şi să se organizeze, dar au pierdut legătura cu lumea catolică după Conciliul Vatican II; liturghia se oficiază

încă în latină, în anumite situații, pentru că tipărirea de noi texte în chineză necesită timp și e foarte costisitoare. Preoții și credincioșii își respectă cu conștiinciozitate îndatoririle față de Roma care a condamnat Asociația patriotică, interzicând participarea la activitățile comuniste. Pentru a putea supraviețui, mulți creștini au fost constrânși să încalce această interdicție, care probabil nu ar fi fost formulată cu atâta fermitate, dacă ar fi fost intuită situația dificilă în care îi punea pe credincioși. Problema dureroasă reprezentată de recunoașterea de către Sfântul Scaun a guvernului din Taiwan și nu a celui din Pekin pune sub semnul întrebării situația catolicilor chinezi. În 1990, unii episcopi catolici au fost din nou închiși. Mai există și câteva mii de evrei chinezi, rămășițe ale unei comunități implantate în provincia Henan în secolul al III-lea î.Hr. Aceasta număra aproape 30 000 de persoane înainte de Revoluție. O parte dintre ele au emigrat în Israel în 1957.

Ciad (9,6 milioane)

Nordul țării este în întregime islamizat în timp ce sudul este în curs de creștinare și de islamizare, numărul animiștilor fiind foarte mare.

Din totalul populației, 51% sunt musulmani sunniți de rit șafiit sau malekit, 35% sunt creștini (23% catolici și 12% protestanți), 7% sunt animiști și restul de 7% nu au o religie declarată.

Aproape toți musulmanii fac parte din confrerii, hamaliya și tijaniya fiind cele mai importante. Catolicii și-au stabilit prima lor misiune aici în 1929, dar rezultatele s-au văzut abia în jurul anului 1947, când s-au înregistrat 3 000 de convertiri. În prezent, numărul celor botezați catolic este de 400 000. În cele 4 dioceze există un episcop, 30 de preoți, 70 de seminariști autohtoni, dar și 135 de misionari străini. Protestantismul a fost introdus tot după Al Doilea Război Mondial; curentele cele mai importante sunt evanghelicii și luteranii.

Există și o comunitate bahai care are 7 000 de membri.

Cipru (815 000 în partea greacă; 228 000 în partea turcă)

Partea greacă a acestei insule este membră a Uniunii Europene de la 1 mai 2004. Comunitatea grecească reprezintă 70% din populaţie şi e de religie ortodoxă. Turcii reprezintă restul de 30% şi sunt musulmani. Există o mică comunitate maronită, catolică, de 5 000 de persoane care s-a stabilit aici în două valuri, în secolul al VI-lea şi în veacul al XII-lea. Două mii de armeni, aproape toţi ortodocşi, s-au refugiat în Cipru în 1923 în perioada masacrelor din Turcia. Mai există şi aproximativ 600 de catolici latini, de origine engleză sau irlandeză.

Columbia (44 de milioane)

Peste 96% din populaţie este catolică. 1% sunt protestanţi şi tot 1% practicanţi ai religiilor indiene animiste.

Biserica Catolică Columbiană are reputaţia de a fi cea mai conservatoare din America Latină. Are puţini preoţi. Primul preot de origine indiană a fost hirotonit în 1973.

Există aproximativ 10 000 de evrei de origine străină, care s-au stabilit aici după Al Doilea Război Mondial.

Comore (600 000)

Întreaga populaţie este musulmană sunnită de rit şafiit. În arhipelag există aproape 800 de moschei.

Puţinii creştini, 0,2% dintre cetăţenii străini, sunt de origine străină; jumătate sunt catolici şi jumătate protestanţi.

Congo, Republica Democrată ~ (fostul Zair, capitala Kinshasa; 59 de milioane)

Dacă epoca colonizării belgiene a fost însoţită de o creştinare importantă a ţării, aceasta rămâne în continuare destul de superficială, iar

personalitatea africană se exprimă printr-o proliferare a Bisericilor locale al căror număr se apropie de 500. Pentru a face o anumită selecție, guvernul nu recunoaște decât 7 religii:

- catolicismul, practicat de 48% din populație, adică de 27 de milioane de credincioși.
- Adepții Bisericii lui Hristos din Congo care reunește majoritatea confesiunilor protestante (prezbiterieni, penticostali, baptiști, metodiști) reprezintă 29% din totalul congolezilor, adică 19 milioane de credincioși.
- Biserica lui Iisus Hristos pe pământ prin profetul Simon Kimbangu, E.J-C.S.K., fondată în 1921. Membră a Consiliului ecumenic al Bisericilor protestante, caracterul său african i-a permis să se dezvolte foarte repede. Credincioșii săi reprezintă 13% din populație.
- islamul ai cărui adepți reprezintă doar 1,5% din populație.
- credința bahai cu 180 000 de credincioși (0,6% din congolezi). Progresul său este rapid, înregistrându-se 20 000 de convertiri doar în decursul anului 1963.
- iudaismul, foarte slab reprezentat.
- ortodoxia, reprezentată de 7 000 de credincioși.

Dintre Bisericile africane care nu sunt recunoscute de guvern, cele mai importante sunt următoarele două:

- Biserica apostolică africană a lui Johane Maranke cu 100 000 de membri, activă în Katanga, dar și în Zambia.
- Biserica lui Iisus Hristos pe pământ prin Duhul Sfânt, cu o importanță asemănătoare cu a celei precedente.
- Animiștii puri sunt în jur de 1 milion (2% din populație), dar practicile animiste sunt conservate încă în religiile creștine, astfel încât după anumite calcule, ei reprezintă aproape 50% din populație.

Congo, Republica Populară ~ (capitala Brazzaville; 2 milioane)

Animiștii, care reprezentau 97% din populație în 1900 și doar 11% în 1960, astăzi sunt mai puțini de 5%.

Congolezii sunt creştini în proporţie de 93%, dintre care 54% sunt catolici, 25% protestanţi şi 14% adepţi ai unor Biserici locale. Printre aceştia se numără în jur de 30 000 de kimbanghişti şi tot atâţia adepţi ai mişcării Croix-Koma, în general catolici, şi care propovăduiesc renunţarea la fetişuri şi la practicile vrăjitoreşti. Biserica matsouanistă, sincretism în care este venerat Nzambi ya Bougie, zeul Lumânării, din care făceau parte în anii 1960 până la 8% din populaţie, este acum pe cale de dispariţie.

Semnalăm şi prezenţa noii religii japoneze Tenri-Kyo, care a deschis în 1966 un centru, cu aproape 200 de membri, şi care sprijină operele de binefacere şi dispensarele.

Musulmanii sunt, în majoritate, imigranţi şi nu reprezintă decât 0,5% din totalul populaţiei.

Mai amintim şi că primul preşedinte al republicii după obţinerea independenţei a fost un preot, abatele Fulbert Youlu, care a rămas celebru pentru sutanele sale multicolore.

Coreea de Nord
(Republica Populară Democrată Coreeană; 22,4 milioane)

Numele oficial al ţării este Chosun, care înseamnă „Dimineaţă calmă". Această ţară este una dintre cele mai ostile faţă de religii. Practica religioasă nu este aproape deloc tolerată. Oficial, există 114 000 de credincioşi declaraţi: 10 000 de protestanţi, în majoritate evanghelici, dintre care 15 pastori; 1 milion de catolici (majoritatea au fugit în Coreea de Sud în timpul războiului din Coreea) şi 600 de budişti. Se poate crede că numeroşi creştini sunt clandestini. Mai există doar 60 de lăcaşuri de cult pe întreg teritoriul din cele 500 de dinainte de război, şi doar unul dintre ele se află în capitală. Toate templele budiste au fost închise. 15% din populaţie practică rituri şamaniste, mai ales în zonele rurale din nordul ţării.

Se pare că două milioane de persoane, adică 11% din populaţie, mai păstrează clandestin credinţe din cultul chondogyo, religie naţionalistă care reia valori ale budismului, confucianismului şi taoismului.

După unele estimări, ateii militanţi nu reprezintă mai mult de 16% din populaţie, iar persoanele fără convingeri religioase, 52%.

Relaţiile în curs de destindere cu Coreea de Sud lasă să se întrevadă o normalizare a situaţiei religioase. Nord-coreenii studiază la seminariile catolice din Coreea de Sud.

Coreea de Sud (Republica Coreeană; 47,8 milioane)

Libertatea de cult este garantată prin Constituţie, iar guvernul sprijină şi încurajează toate religiile.

Cele trei culte principale sunt budismul, cu 12 milioane de practicanţi, creştinismul (8 milioane de protestanţi şi 2 milioane de catolici) şi confucianismul care are puţin sub 5 milioane de adepţi.

Budismul este cel de tip Marele Vehicul, introdus în anul 372. În Coreea, el prezintă 18 tendinţe diferite. În total, există 1 912 temple şi peste 19 000 de bonzi, bărbaţi şi femei. Ziua de naştere a lui Buddha, a opta zi din a patra lună lunară, este zi nelucrătoare.

Catolicismul a fost introdus în secolul al XVII-lea, nu prin intermediul misionarilor străini, ci al coreenilor care se întorceau din China. A îndurat persecuţii foarte dure până în 1882, dată la care s-a semnat un contract cu Statele Unite, urmat de alte tratate cu principalele puteri occidentale. În prezent, Biserica Catolică are un cardinal, 14 dioceze, 18 episcopi, 11 000 de preoţi şi 3 700 de surori localnice.

Catolicismul, ca şi protestantismul, este în expansiune rapidă. Numărul catolicilor, care era sub 1 milion în 1973, s-a dublat în 12 ani. Cele patru seminarii au o mie de elevi. Cursurile de religie la distanţă sunt luate cu asalt şi în 1981, an al „evanghelizării vecinilor", s-au înregistrat peste 100 000 de convertiri. Protestantismul este foarte diversificat, grupurile cele mai importante fiind prezbiterienii şi metodiştii.

Întreaga cultură coreeană este impregnată de confucianism. Peste 4 milioane de coreeni îşi exprimă adeziunea la acest cult. Există 231 de temple confucianiste şi un institut de studii confucianiste, în care se

celebrează ritualurile solemne ale primăverii şi toamnei. Confucianismul a fost introdus în Coreea în aceeaşi perioadă ca budismul.

Numeroase alte religii sau ritualuri sunt practicate în Coreea, în special animismul şamanist tradiţional în care preotesele numite *mudang* se roagă duhurilor pentru alungarea bolilor şi a calamităţilor.

În general, coreenii nu văd niciun obstacol în a practica simultan mai multe religii.

Printre celelalte douăzeci de mişcări religioase care există în Coreea, se pot cita doar două pur coreene, chondogyo şi taejonggyo, fondate în secolul al XIX-lea. Prima dintre ele, a cărei denumire înseamnă „învăţătura căii cereşti", are peste un milion de adepţi şi se practică mai ales în sudul ţării. Este un amalgam sincretist de budism, taoism şi confucianism, care propovăduieşte egalitatea şi afirmă că raiul există deja în om. Al doilea, taejonggyo, venerează o trinitate divină compusă din Hananim, creatorul universului, Hwanung, stăpânul cerului, şi Tangun, fondatorul mistic al Coreei.

Ar trebui să menţionăm, dintre mişcările religioase derivate din religiile importante, Asociaţia pentru unificarea creştinismului mondial, fondată de coreeanul Moon. În Coreea, ea are în jur de 400 000 de membri.

Chiar şi islamul este reprezentat în Coreea: prezenţa unui număr de musulmani cuprins între 12 000 şi 20 000 se explică prin participarea unui batalion turc la Războiul din Coreea, între anii 1950 şi 1953.

Costa Rica (4 milioane)

Catolicismul este religie de stat, însă le este interzis preoţilor să se implice în politică, bazându-şi discursul pe argumente religioase.

Catolicismul este predat în şcolile publice. 98% din costaricani se declară creştini, 93% catolici şi 5% protestanţi.

Unii amerindieni catolici au păstrat practici din religiile anterioare, dar mai există doar foarte puţini indieni pur animişti.

Doar 1% din costaricani se declară atei sau fără convingeri religioase. Celălalt procent rămas cuprinde 8 000 de adepţi ai credinţei bahai, 5 000 de chinezi şi 2 000 de evrei.

Côte d'Ivoire (16,8 milioane)

Cea mai mare parte a populației (aproape 60%) practică cultele animiste tradiționale. Acestea sunt foarte vii în părțile centrale și de sud-vest ale țării.

Musulmanii (23%) sunt în număr de aproximativ 4 milioane. Sunt mai bine reprezentați în nord-vest. Fac parte, în special, din etniile malinke și dioula.

Creștinii (17%) sunt aproape 2,5 milioane. În rândurile lor găsim și o religie locală de inspirație metodistă fondată în 1912, numită harrisme, și o alta, mai recentă, fondată de Boto Adaď, în regiunea Grand-Bassam. Numărul total al protestanților este de aproximativ 200 000, majoritatea aflându-se în capitala Abidjan. Catolicii (12% din populație), împărțiți în 8 dioceze, sunt mai numeroși în zona împădurită și în cea de sud-est a țării. Aceștia aparțin în special etniilor anyi, bété și baoulé.

Animismul pierde teren în fața islamului și a creștinismului. Aceste religii se bucură de succes în rândul unor populații pur animiste în trecut, precum etnia sénoufo, în apropiere de Burkina Faso.

Republica Côte d'Ivoire recunoaște patru religii: catolicismul, protestantismul, islamul și harrisme.

Croația (4,6 milioane)

Croația s-a separat de Iugoslavia în 1991, independența sa fiind recunoscută de un număr mare de state, în ianuarie 1992. Croații, care reprezintă trei pătrimi din totalul populației, sunt de tradiție catolică. Prezența unei minorități sârbe (11% din totalul populației) a fost pretextul conflictului sângeros declanșat după proclamarea independenței. Sârbii sunt de tradiție ortodoxă. Mai există 1,2% musulmani, 0,3% greco-catolici, 0,1% protestanți și 0,01% evrei.

Cuba (11,2 milioane)

Cu mult înaintea regimului lui Fidel Castro, Cuba era țara cu cea mai scăzută practică religioasă din America Latină. Constituția de tip marxist-leninist admite libertatea religiei, dar organizarea activităților religioase, chiar și a rugăciunii private, este ilegală.

Cei mai mulți credincioși sunt catolici. Există șapte dioceze și 210 preoți pentru 4 milioane de catolici, care reprezintă 40% din populație. 3% sunt protestanți. Doar 1% din creștini sunt practicanți, dar putem constata o renaștere a Bisericii care a devenit mai populară, deși foarte mulți preoți au părăsit țara în timpul revoluției lui Castro – în 1960, numărul lor era de 723. La pelerinajul închinat Sfântului Lazăr din 1982 au participat în jur de 200 000 de credincioși.

Danemarca (5,3 milioane)

Creștinismul a fost introdus între secolele al IX-lea și al X-lea. În 1536, regatul a devenit în întregime luteran, iar catolicismul a fost chiar interzis între 1559 și 1648. Astăzi, 95% din populație se declară luterană. Doar 3,6% din danezi susțin că sunt atei sau fără convingeri religioase, dar practica religioasă se situează cam la același nivel ca în restul țărilor din Europa Occidentală. Catolicii reprezintă doar 0,6% din populație (30 000). Evreii sunt în număr de 7 000. Există și alte culte practicate, în special de cetățenii străini; Copenhaga este centrul budismului din Scandinavia. Budismul tibetan, lamaist, este deosebit de activ.

Djibouti (500 000)

Populația autohtonă, afar sau issa, este aproape în întregime musulmană, sunnită de rit șafiit sau hanifit.

Printre cetățenii străini se numără creștini, ce reprezintă în jur de 5% din populație. Aceștia sunt francezi, dar și etiopieni refugiați, cei mai mulți dintre ei copți, și indieni.

Dominicană, Republica ~ (8,8 milioane)

Populația este creștină în proporție de 98%, în principal catolică (97%). Evanghelicii, care sunt, majoritatea, descendenți ai populației de culoare din Statele Unite, reprezintă 1,3%. Guvernul recunoaște catolicismul ca fiind „religia națiunii", statut ce îi conferă anumite avantaje. Este practicat și voodoo, mai ales în rândul imigranților haitieni, și un alt sincretism local, liborismul, fondat în 1900 de un anume Liborio. Mulți dintre sectanții acestui cult minoritar sunt și catolici.

Dominica, Uniunea ~ (80 000)

Populația acestei insule situate între Guadalupe și Martinica este în totalitate creștină, în proporție de 90% catolică. Restul populației îl constituie anglicanii (2%) și alte culte protestante (8%), în special metodiști și adventiști.

Ecuador (13,7 milioane)

Populația este oficial creștină în proporție de 98% (96% catolici și 1,7% protestanți, în principal evangheliștii).

Există un contrast între catolicismul indienilor din Anzi, foarte viu, dar în același timp impregnat de practicile epocii incașilor, și cel al populațiilor de pe coastă sau al claselor medii, mult mai formal și mai puțin fervent.

Religiile animiste tradiționale mai sunt practicate de 50 000 de indieni din Amazonia sau din zonele joase ale coastei.

Comunitatea bahai este formată din aproape 30 000 de persoane.

Egipt (76 de milioane)

Potrivit tradiţiei, apostolul Marcu este cel care a fondat în anul 42 Biserica Alexandriei. Prin deformarea numelui grec al Egiptului, s-a ajuns la cuvântul copt prin care este desemnată şi astăzi Biserica egipteană.

Creştinismul a fost practicat de întreaga populaţie până la introducerea islamului, favorizată în special de episcopi care sperau să contrabalanseze, astfel, influenţa Bizanţului. Se poate spune că, în afară de puţinii arabi şi turci, egiptenii sunt copţi, în mare parte islamizaţi.

În prezent, musulmanii reprezintă 82% din egipteni, fiind sunniţi de rit şafiit, malekit[1] sau hanifit. Nu a mai rămas nicio urmă de şiism, religia dinastiei fatimide care a domnit în Egipt din 969 până în 1171. Alte zece procente sunt reprezentate de creştinii copţi, dintre care mulţi au emigrat (în Statele Unite, Canada, Regatul Unit al Marii Britanii...), ca urmare a revenirii violente a Fraţilor Musulmani în anii '70. Copţii constituie cea mai importantă comunitate non-musulmană din ţările în care araba este limbă oficială.

Creştinismul copt este monofizit, dar se apropie de ortodoxie.

Coabitarea cu islamul cunoaşte momente mai bune sau mai rele, în linii mari fiind satisfăcătoare, deşi există o anumită presiune socială favorabilă musulmanilor. Se înregistrează aproape 7 000 de convertiri anuale ale copţilor la islam, motivate de diverşi factori printre care se numără dorinţa de a face mai uşor carieră sau de a obţine un divorţ. Cifra este net inferioară creşterii demografice înregistrate de această comunitate de aproximativ 9 milioane de persoane, şi care se măreşte anual cu aproape încă 150 000. De fapt, copţii au redevenit conştienţi de importanţa lor şi Biserica a renăscut în mod vizibil, mai ales monahismul care a fost prezent tot timpul în tradiţia sa.

Există în Egipt şi o comunitate de 100 000 de protestanţi şi tot atâţia catolici care fac parte din şapte rituri: copt catolic, cel mai important, grec melkit, maronit, siriac, armean şi latin. Evreii, care în 1950 erau în număr de 75 000, au emigrat, în Egipt mai rămânând doar câteva sute.

---

[1] Malekiţii sunt majoritari în Egiptul de Sus, ca şi în Sudan.

Credincioşii bahai, stabiliţi în Egipt din 1892, au fost de multe ori persecutaţi: numărul lor este în jur de 50 000.

Numărul egiptenilor care se declară fără convingeri religioase este sub 200 000.

Elveţia (7,3 milioane)

Din punctul de vedere al religiilor, populaţia se împarte în:

- catolici: 44%;
- protestanţi reformaţi (calvinişti): 37%;
- fără convingeri religioase: 12%;
- vechi-catolici: 0,3%;
- evrei: 0,3%
- alţii sau fără religie declarată: 7,5%.

Există în Elveţia şi o populaţie de origine străină fluctuantă de peste 1 milion de persoane, printre care şi 400 000 de musulmani. Doar aproximativ 40 000 de musulmani au paşaport elveţian.

Populaţia Genevei, oraşul lui Calvin, este de puţin timp majoritar catolică.

Emiratele Arabe Unite (3,5 milioane)

Populaţia autohtonă este în totalitate arabă şi musulmană, reprezentând mai puţin de jumătate din numărul locuitorilor. Este în majoritate sunnită de rit hanbalit. Găsim însă şi minorităţi şiite sau sunnite de alte rituri. Federaţia este un stat oficial musulman şi arab ale cărui legi sunt inspirate de legea islamică, Şaria. Toţi supuşii şi cetăţenii străini sunt egali în faţa acestei legi, dar, din 1975, orice acţiune misionară non-musulmană este interzisă.

Imigranţii şi cetăţenii străini, de origine indiană, pakistaneză, palestiniană, srilankeză, filipineză, coreeană sau europeană, aparţin mai multor religii, fără să le practice de obicei. Există şi o biserică anglicană la Abu Dhabi.

Eritreea (4,5 milioane)

Jumătate din populație este creștină, restul fiind musulmani.

Estonia (1,4 milioane)

Această republică de pe malurile Mării Baltice este membră a Uniunii Europene din 2004 (1 mai). Pe teritoriul ei trăiesc estonieni (aproape 65%), și slavi, în special ruși (32%). Estonienii din tată-n fiu, precum și celălalt popor cu care se înrudesc, finlandezii, a căror limbă este foarte asemănătoare cu a lor, sunt în proporție de 78% luterani și de aproape 20% ortodocși. Există și mici comunități de baptiști – mai puțin de 1% din populație – de evanghelici, catolici, adventiști, penticostali și metodiști.

Mult timp, practica religioasă a fost scăzută, dar s-a accentuat după proclamarea independenței, iar botezurile de adulți sunt acum frecvente. Fenomenul nu este la fel de vizibil în cazul slavilor, de cultură ortodoxă, dar foarte atrași de ateism. Doar o mică parte dintre ei doresc să se integreze în Estonia și îi vorbesc limba; cei mai mulți însă, stabiliți în perioada sovietică, nu se amestecă cu estonienii și nu sunt apreciați de aceștia.

Semnalăm și prezența câtorva mii de evrei.

Ethiopia (68 de milioane)

Creștinii constituie grupul cel mai numeros. Aceștia nu dețin majoritatea absolută, dar cu 30 de milioane de practicanți ce reprezintă 45% din populație sunt mai numeroși decât musulmanii (17 milioane, adică 40%) și adepții religiilor animiste tradiționale care se regăsesc în cele 15 procente rămase.

Creștinismul etiopian își are originea în secolul al IV-lea când se pare că a fost introdus de doi naufragiați din Tyr, luați ca sclavi, care au convertit familia împăratului din Aksum. Biserica aceasta este coptă și până în 1948 patriarhul său (*abouna*) era desemnat de cel al Alexandriei, din

Egipt. Există mai mult de 100 000 de preoţi, călugări şi rasofori, aproape 20 000 de parohii şi 800 de mănăstiri. Limba în care se oficiază liturghia este ge'ez, formă arhaică a etiopienei de astăzi, limba amharică. Doctrina este considerată monofizită, ca şi alte patru Biserici din Orient, pentru că nu respectă deciziile Conciliului de la Calcedonia din 451 privind cele două naturi, divină şi umană, ale lui Hristos. Aşa cum am văzut, o astfel de subtilitate îşi pierde din pertinenţă.

Astăzi autonomă, Biserica Etiopiană dă semne că se apropie de ortodoxie.

Populaţiile creştine sunt mai dense pe platoul central, în jurul şi în nordul capitalei; ele aparţin etniilor tigre şi amhara, care sunt dominante.

Zonele joase, din apropierea Mării Roşii şi a Somaliei, sunt locuite de musulmani, regiunile frontaliere de lângă Sudan şi Kenya fiind încă în mare parte animiste.

Amintim şi de existenţa a două comunităţi creştine foarte vii: catolicii, convertiţi în secolul al XIX-lea de misionarii italieni şi francezi, sunt în jur de 400 000, mai ales în Eritreea; protestanţii, cei mai mulţi luterani evanghelici din mişcarea Mekane Yesu, sunt aproape 500 000, deşi nu erau decât 20 000 în 1959; există şi câţiva penticostali şi adventişti.

Cei numiţi *falasha*, cuvânt ce înseamnă „exilaţi", sunt evrei etiopieni care s-au născut după întâlnirea lui Solomon cu regina din Saba, de acum mai bine de 2 800 de ani. Sunt pe cale de dispariţie. În prezent au mai rămas foarte puţini, majoritatea emigrând.

Fidji (800 000)

Cele 300 de insule ale acestui arhipelag se caracterizează printr-o mare diversitate de etnii. Mai puţin de jumătate din populaţie este fidjiană de generaţii întregi: această fracţiune este protestantă în proporţie de 87% şi de 9% catolică. Indienii, care au imigrat la sfârşitul secolului al XIX-lea pentru a cultiva trestie de zahăr, au rămas, mare parte dintre ei, hinduişti. Ei reprezintă peste 40% din populaţie. 10% din indieni sunt catolici.

În rândul celor 14 etnii care compun mozaicul populației fidjiene găsim și musulmani sau chinezi budiști.

În linii mari, populația din Fidji se compune din 50% creştini, dintre care 38% sunt metodişti şi 8% catolici. Există 85 de preoți locali.

Filipine (85 de milioane)

Filipinezii datorează trecutului lor colonial faptul de a fi singurul stat din Asia majoritar catolic (mai mult de 80%). Practica religioasă, foarte fer-ventă, este marcată de cultura spaniolă, dar și de sensibilitatea specifică etniilor locale: unii credincioşi se lasă chiar crucificați în Vinerea Mare.

La sfârşitul secolului trecut, mişcarea naționalistă s-a aflat la originea unei schisme în sânul Bisericii Catolice. Un preot, Aglipay (1860–1940), teolog al eliberării *avant la lettre*, s-a separat de Roma, sub influența preo-ților spanioli locali. „Biserica Filipineză Independentă", care a rezultat din această ruptură, rămâne foarte aproape de catolicism, Crezul său a preluat chiar şi formula „Cred într-una, sobornicească și apostolească Biserică"; ea se declară mai apropiată de ortodocși, de anglicani şi de vechii catolici.

Semnalăm şi prezența Bisericilor protestante, aproape toate fiind re-prezentate de când țara a intrat în universul cultural american. Penticostalii par cei mai importanți. Cultele protestante reprezintă 3% din populație, la care se adaugă o Biserică locală cu greutate, *Iglesia ni Kristo*, frecventată de 7% din filipinezi. Bisericile ei sunt numeroase în țară și se caracterizează prin absența crucii, considerată idol. Un articol despre această religie poate fi găsit la sfârşitul capitolului despre creştinism.

O minoritate musulmană importantă, sunnită de rit șafiit, locuieşte în vestul insulei Mindanao şi în micul arhipelag vecin, Sulu. Membrii săi, numiți *moros*, prin analogie cu maurii care au cucerit Spania, aparţin unor grupuri etnice asemănătoare restului filipinezilor. Musulmanii re-prezintă aproape 5% din populație, dintre care 5 000 sunt adepți ahmazi.

Unele triburi din interiorul insulei Luzon sunt încă animiste, ele reprezentând mai puțin de 1% din populație.

Finlanda (5,2 milioane)

Aproape toți finlandezii – 96% – sunt de tradiție luterană. Pe lângă aceștia, mai există 57 000 de ortodocși și 3 300 de catolici. Sfântul protector al Finlandei este Sfântul Henri, venerat de toate cele trei Biserici. Martorii lui Iehova sunt în număr de 15 000.

Franța (60 de milioane)

„Fiica cea mare a Bisericii", Franța are o îndelungată tradiție catolică. Este pământul pe care s-au născut sfinți prestigioși și cu profiluri diferite, precum Sfântul Bernard (1091–1153), Sfântul Vincențiu de Paul (1581–1660), preotul din Ars (1786–1859), Sfânta Tereza de Lisieux (1873–1897), sau părintele de Foucauld (1858–1916). Avignon a fost sediul papalității din 1309 până în 1376.

Atunci când a susținut monarhia absolută, catolicismul s-a arătat uneori intolerant, ca de pildă în momentul revocării Edictului de la Nantes sau al cruciadei împotriva albigenzilor.

Relația cu Roma a fost, deseori, încordată: galicanismul care apăra privilegiile Bisericii Franței față de Sfântul Scaun a fost o constantă a Vechiului Regim începând cu domnia lui Carol al VII-lea.

Secolul al XIX-lea, care a debutat cu un concordat semnat între Napoleon I și papa Pius al VII-lea, a fost caracterizat de o puternică activitate misionară, în special în Africa și Oceania. Precedând colonizarea, însoțind-o întotdeauna, un număr considerabil de preoți s-au dedicat idealului de a transmite creștinismul unor populații considerate păgâne. Nimic, nici chiar martiriul, nu i-a putut opri pe acești pionieri entuziaști și uneori naivi care au convertit la creștinism populații întregi, animiste.

În același timp, Franța începea să fie industrializată și muncitorii din mediul rural renunțau tot mai mult la practicile creștine, iar astăzi se poate spune că această țară este una din rarele, dacă nu singura, în care catolicismul este mai mult burghez decât popular.

Din 1905, republica este laică şi Biserica este separată de stat, cu excepţia celor trei departamente, Rinul de Sus, Rinul de Jos şi Moselle, care continuă să respecte prevederile concordatului din 1801.

După încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial, presiunea socială care îi determina pe necredincioşi să-şi boteze copiii sau să se cunune la Biserică a scăzut considerabil; preoţii încearcă să confere din nou valoare acestor taine şi nu mai acceptă să le oficieze fără o adeziune totală la conţinul lor religios.

Astăzi, situaţia religioasă globală se prezintă astfel:

- aproape 70% din francezi se consideră catolici;
- 25% se declară atei sau fără convingeri religioase;
- 5% sunt musulmani;
- 1% sunt protestanţi;
- 1% sunt evrei;
- 1% aparţin altor religii.

Catolicii practicanţi reprezintă între 10 şi 15% dintre francezi; 25% sunt practicanţi ocazional, 30% participă doar la ceremonii religioase la anumite evenimente familiale, cum ar fi căsătoriile sau înmormântările. Există o tendinţă din ce în ce mai accentuată de a respecta din religie doar acele lucruri pe care oamenii le acceptă; de pildă, cei mai mulţi resping restricţiile Bisericii în privinţa vieţii conjugale sau sexuale. Părerile şi comportamentul francezilor sunt de multe ori pline de contradicţii: de exemplu, aproape toată lumea critică preoţimea, deşi are o părere favorabilă despre misiunea papei.

Protestanţii înregistraţi în statistici, care cotizează sau nu la Biserica lor, sunt în jur de 900 000, fiind reuniţi în Federaţia protestantă din Franţa; în realitate, aproape 2 300 000 de francezi se consideră mai apropiaţi de protestantism. În opt departamente franceze, dintre care cele aflate în Alsacia, în Cévennes şi în Deux-Sèvres, protestanţii reprezintă peste 5% din populaţie. Din Biserica Protestantă din Franţa fac parte, din 1838, calvinişti, cei mai numeroşi, congregaţionalişti, metodişti şi două Biserici luterane. Această Biserică reformată numără 520 de pastori, dintre care 25 sunt femei. Mai există şi alte Biserici protestante independente; numim

aici Bisericile luterane în Alsacia, Paris și Montbéliard. Penticostalii, cunoscuți, de asemenea, sub numele de Adunarea lui Dumnezeu, sunt în număr de 90 000, fiind în legătură cu Biserica Țigănească. Aceasta are aproximativ 5 000 de credincioși.[1]

Biserica Ortodoxă are peste 400 000 de membri – 0,7% din populație. Cei mai mulți sunt francezi de origine greacă, armeană sau rusă. Ultimii depind de unul dintre cele trei patriarhate din Constantinopol, New York sau Moscova.

Martorii lui Iehova sunt în număr de 80 000.

Comunitatea musulmană era formată din doar 5 000 de membri în 1913. Astăzi ea ocupă un loc considerabil, dar este foarte eterogenă.

Cei mai mulți dintre musulmanii din Franța sunt sunniți de rit malekit. Nivelul practicii religioase, variabil în funcție de comunitate, este comparabil cu cel al catolicilor botezați. Este mai adecvat deci să vorbim de francezi de cultură musulmană decât de musulmani sau „credincioși musulmani". Această comunitate este formată din francezi convertiți la islam, numărul acestora fiind estimat la 40 000, francezi de origine algeriană care sunt cu mult peste 400 000. Străinii de cultură musulmană care locuiesc în Franța sunt în număr de 2 000 000 și au mai multe origini: o treime, algerieni, o alta marocani, 200 000 de tunisieni, 200 000 de turci și 200 000 de africani, proveniți din țările saheliene. Etnia cel mai bine reprezentată este cea soninké (100 000 de persoane). Teritoriul lor se află la granița dintre Senegal, Mali și Mauritania. În Franța există aproximativ 60 de moschei și peste 300 de alte lăcașuri de cult musulmane.

Comunitatea evreiască, formată din circa 700 000 de membri, este a treia din lume după cea din Statele Unite și Israel. Ea număra 270 000 de persoane la începutul celui de-Al Doilea Război Mondial, dintre care 120 000 au fost deportate. Efectivele sale s-au refăcut mai ales după primirea între 1954 și 1961 a 120 000 de evrei din Africa de Nord și a 100 000 din Egipt. Astfel, majoritatea lor sunt sefarzi.

Cele câteva zeci de secte religioase au aproape 70 000 de membri.

---

[1] Din Confederația protestantă din Franța fac parte majoritatea reformaților, luteranilor și baptiștilor.

Budiştii, majoritatea francezi de origine indiană şi chineză, sunt în jur de 30 000.

Departamentele franceze de peste mări (DOM) sunt aproape în întregime catolice. Cele câteva sărbători de origine hinduistă care mai sunt păstrate în comunitatea indiană sunt pur folclorice şi lipsite de orice consistenţă religioasă. În Guyana, mai trăiesc aproape o mie de animişti amerindieni. Dintre teritoriile de peste mări (TOM), Polinezia numără aproximativ 50% protestanţi şi 37% catolici, în timp ce Noua Caledonie este catolică în proporţie de 72% şi de 18% protestantă. Pe acest teritoriu, cutumele ancestrale sunt încă foarte vii şi impregnează viaţa socială a canacilor.

Gabon (1,3 milioane)

Oficial[1], populaţia este formată din:

- 65% catolici;
- 19% protestanţi;
- 12% adepţi ai Bisericilor locale;
- 3% credincioşi ai religiilor tradiţionale.

Catolicismul a pătruns odată cu venirea călugărilor capucini italieni în secolul al XVII-lea, a căror activitate a fost continuată de preoţii portughezi din veacul al XVIII-lea. S-a dezvoltat foarte rapid, numărul credincioşilor săi ajungând de la 16 000 în 1910 la 120 000 în 1940 şi la 350 000 în 1985.

Protestanţii, evanghelici, sunt împărţiţi în trei Biserici; ei aparţin, în principal, etniei fang, cea mai importantă din ţară (35% din populaţie). Majoritatea sunt femei. Doctorul Schweitzer, mort în 1965 la Lambaréné, era evanghelic.

Biserica locală cea mai importantă şi cea mai originală este Biserica iniţiaţilor care se numeşte şi mişcarea Bwiti sau religia lui Eboga. Această

[1] Cum se întâmplă de multe ori, statisticile demografice par deformate, chiar şi în condiţiile în care sunt mulţi muncitori africani imigranţi şi voluntari occidentali.

societate secretă de inspirație sincretistă s-a orientat spre creștinism din 1945 și îl consideră pe Iisus Mântuitorul divin. Ea aspiră să devină Biserica națională a Gabonului. Nu este organizată ierarhic, iar botezul este înlocuit printr-o inițiere, în care consumul de *eboga*, o plantă locală, ocupă un loc central.

Musulmanii reprezintă mai puțin de 1% din gabonezi. Președintele republicii, Omar Bongo, s-a convertit la islam în 1973.

Gambia (1,55 milioane)

Această țară inclavată în Senegal, cu care are legături strânse, este musulmană în proporție de 85%. Etniile peul, wolof, sarakollé și mandingo sunt în totalitate islamizate. Forma de islam practicată este sunnismul de rit malekit, în care sunt bine reprezentate confreriile tidjane și muridă.

11% din gambieni practicau religiile animiste tradiționale: ele s-au păstrat la etniile bassari, diola și de sereri. La aceștia din urmă, sufletele și spiritele strămoșilor pot trece dintr-un corp în altul, venind să locuiască în ființe animate, dar și în obiecte.

4% dintre gambieni sunt creștini, dintre care peste jumătate catolici. Anglicanii sunt aproape la fel de mulți ca și membrii celorlalte Biserici protestante.

Georgia (5,5 milioane)

Țară legendară a Lânii de aur și unul dintre primele regate creștine (din anul 337), convertită de Sfânta Nona, această republică transcaucaziană are o situație religioasă la fel de complexă ca și cea a limbilor, etniilor și politicii sale. Independentă din 1918 până în 1921, Georgia a fost încorporată în URSS până în 1991, an în care și-a redobândit suveranitatea. Georgienii din generație în generație, care constituie 69% din populație, sunt ortodocși. Biserica georgiană este autocefală, este condusă de Patriarh (Catalicos) și are 15 dioceze. Minoritatea cea mai importantă este

cea armeană (11,5%), tot creştină, dar face parte din Biserica gregoriană. Ruşii reprezintă 7% şi sunt ortodocşi ca şi georgienii. 11 procente din populaţie sunt reprezentate de musulmani (dintre care 5% azeri, 2% abhazi şi 2% adjari, toţi sunniţi; 1% kurzi, şiiţi sau yazizi; iar 1,2% oseţi, musulmani – o altă parte din oseţi sunt ortodocşi).

O campanie de creştinare a tinerilor adjari, destul de importantă, a avut loc după obţinerea independenţei sub autoritatea catolicosului, adjarii fiind georgieni din generaţie în generaţie, dintre care o parte semnificativă (aproape 30%) au fost islamizaţi în urmă cu câteva secole.

Amintim, ca pe o curiozitate, că unele familii georgiene se consideră de tradiţie catolică de la sfârşitul cruciadelor: de pildă, bethanelii al căror nume îl evocă pe cel al Betaniei din Iudeea. Singura biserică catolică din capitala Tbilissi este de rit latin şi reuneşte infima minoritate catolică din care fac parte etnii diverse: armeni, polonezi, georgieni sau caldeeni.

Numărul lor este aproape egal cu al protestanţilor.

Germania (82,4 milioane)

Credincioşii din Germania se împart în două curente cu aceeaşi importanţă (fiecare reprezentând 34% din populaţie): Bisericile evanghelice şi Biserica Catolică. Musulmanii, mai ales cei turci şi iugoslavi, reprezintă 3,7% din populaţie. Există şi 300 000 de ortodocşi care aparţin celor 10 Biserici diferite, şi o comunitate evreiască formată din peste100 000 de membri, care e pe cale să se extindă. Un liceu evreu a fost înfiinţat la Berlin.

Clerul protestant numără aproape 17 000 de pastori, cei mai mulţi dintre ei luterani (2 000 sunt femei). Preoţii catolici sunt în jur de 13 000, la care se adaugă 3 000 de călugări şi 72 000 de călugăriţe. Nivelul practicii religioase este de patru ori mai mare la catolici decât la protestanţi (35% *vs* 8%).

În Germania, ca şi în Danemarca sau în unele cantoane elveţiene, este practicat un impozit mai puţin obişnuit, cel pentru Biserică. Acesta este motivat de necesitatea de a compensa pierderile suferite de Biserici după secularizarea bunurilor lor funciare din 1803. El constituie o parte din impozitul pe venit, fiind colectat de stat. Acest impozit aduce Bisericilor

sume considerabile, aproape 5 miliarde de euro, care sunt repartizate tuturor Bisericilor şi asociaţiilor non-religioase cu statut şi efective recunoscute. Martorii lui Iehova, de exemplu, nu beneficiază de respectivele sume. Bisericile dispun astfel de resurse deloc neglijabile, folosite pentru buna lor funcţionare, dar şi pentru ajutorarea Lumii a Treia. Unele dioceze mari din Germania au un buget superior celui de care dispune Sfântul Scaun.

În landurile din Est, religia dominantă este protestantismul luteran.

Ghana (20,4 milioane)

La prima vedere s-ar părea că de aproape 50 de ani religiile animiste pierd teren în favoarea creştinismului: adepţii lor reprezentau 50% din populaţie în anii 1950, iar astăzi numai 20%. Totuşi, creştinii proaspăt convertiţi nu au renunţat total la anumite practici anterioare şi o parte dintre ei au aderat la Bisericile locale în care sensibilitatea africană este mai puternică.

Dintre cei 55% creştini, 14% sunt catolici, 25% protestanţi (11% metodişti, 11% presbiterieni, 3% anglicani) şi 16% membri ai Bisericilor locale. Acestea sunt peste 400, iar cea mai importantă este Biserica Vindecătorului divin care are 200 000 de adepţi. Adventiştii şi Martorii lui Iehova au un număr asemănător de adepţi, aproape 30 000 fiecare.

Numărul musulmanilor, în continuă creştere, deşi moderată, reprezintă 16% din populaţie. Aceştia sunt răspândiţi pe teritoriul întregii ţări.

Sudul este mai puternic creştinat, iar în nord locuiesc majoritatea animiştilor. 4% din locuitori nu îşi declară religia, poate pentru că vor să ascundă faptul că au rămas animişti.

Grecia (11 milioane)

Evanghelizată încă din secolul I de Apostolul Pavel, Grecia este astăzi singura ţară oficial ortodoxă, 97% din populaţia sa declarându-se ortodoxă.

Până la obţinerea independenţei din 1821, Biserica depindea de Patriarhatul din Constantinopol, de care încă mai aparţin Biserica din Creta şi Muntele Athos. Astăzi este autocefală, deci independentă.

Republica Muntelui Athos, care ocupă superba peninsulă Calcidică din nord-estul ţării, beneficiază de o anumită autonomie internă. Este condusă de un consiliu format din 20 de călugări, unul pentru fiecare din cele 20 de mănăstiri. Din cei 40 000 de călugări pe care îi avea odinioară, mai erau doar 3 000 în anii '50, număr care a scăzut astăzi la aproximativ 1 000. Trebuie spus că, deşi preoţilor ortodocşi li se permite să se căsătorească, prezenţa femeilor este strict interzisă pe Muntele Athos. Renumele intelectual din trecut al Muntelui Athos nu mai este astăzi decât o amintire.

În Grecia mai locuiesc aproape 250 000 de ortodocşi care nu sunt de naţionalitate greacă şi care aparţin Bisericilor Ortodoxe Bulgară, Armeană şi Rusă.

Musulmanii nu reprezintă decât 1,5% din populaţie şi pot fi găsiţi în Tracia, în apropierea părţii europene a Turciei, unde dispun de 300 de moschei şi de mai multe şcoli coranice. Această comunitate era mult mai importantă înainte de 1923: atunci când Atatürk a expulzat 1 150 000 de greci din Turcia şi 50 000 de caramanlii, ortodocşi de limbă turcă, la rândul lor au fost obligaţi să se întoarcă în Turcia şi 400 000 de turci care trăiau în Grecia.

Mare parte dintre evrei, în număr de 75 000 înainte de Al Doilea Război Mondial, au fost masacraţi de nazişti. Au mai rămas astăzi doar 4 000, mai ales la Salonic. Sunt sefarzi şi sunt descendenţii evreilor expulzaţi din Spania în 1492. Numărul catolicilor, care sunt de rit latin, bizantin sau armean, ajunge la 50 000. Mulţi dintre ei locuiesc în insulele Ioniene, foste posesiuni genoveze sau veneţiene. Grecia a stabilit relaţii diplomatice cu Sfântul Scaun abia în 1977, sechelele schismei din secolul al XI-lea dintre Biserica Răsăriteană şi cea Occidentală fiind foarte puternice.

Protestanţii sunt puţini, circa 11 000, dar numărul Martorilor lui Iehova creşte cu 6 procente în fiecare an, ajungând deja la 30 000 de adepţi.

Relaţiile dintre Biserica Ortodoxă Greacă şi stat sunt complexe: Constituţia prevede ca preşedintele şi premierul republicii să fie de

religie ortodoxă; clericii beneficiază de un ajutor financiar public; totuşi, intervenţiile statului în activitatea Bisericii i-au determinat pe unii episcopi să ceară separarea acesteia de stat.

Deşi practica religioasă este în regres, episcopii păstrează o legătură strânsă cu credincioşii, parohiile fiind destul de mici. Episcopii ţin de regulă predica, poate şi pentru că preoţii, cei mai mulţi căsătoriţi, nu au întotdeauna o pregătire suficientă.

Grenada (90 000)

Această insulă din Caraibe, posesiune franceză până în 1783, este catolică în proporţie de 64%. Dominaţia britanică, ce a durat până la proclamarea independenţei din 1974, a lăsat în urmă o minoritate bine conturată de anglicani (21%). Alte Biserici protestante îşi dispută 13% din populaţie şi sunt din ce în ce mai populare, în special în defavoarea anglicanilor (2 000 de metodişti şi 3 000 de adventişti de ziua a şaptea).

Locuitorii care nu se declară creştini sunt foarte puţini.

Guatemala (12 milioane)

Din 1871, statul s-a separat de Biserică, dar catolicii reprezintă 94% din populaţie. Indienii, care aparţin mai multor grupuri maya (40% din guatemalezi), au păstrat anumite practici religioase anterioare creştinismului, formând o religie sincretică. În acest caz, catolicii reprezintă 25%, iar indienii pur animişti sunt doar 5 000.

Protestanţii – în principal, penticostali, baptişti şi adventişti – formează 5% din populaţie şi se află sub tutela politică şi culturală a Statelor Unite.

Amintim şi de existenţa unei comunităţi evreieşti destul de veche, formată din aproape 1 000 de membri.

Guineea (9,2 milioane)

Islamul, introdus în 1725, este religia dominantă, 75%. Este, mai ales, religia practicată de etniile peul, malinké și soussou. Musulmanii sunt sunniți de rit malekit și, în general, membri ai confreriei tidjane.

Catolicii depășesc cu puțin 8% din populație, numărul lor ajungând la aproape 700 000. Există 39 de preoți, iar vocațiile sacerdotale sunt în progresie după căderea regimului dictatorial al lui Sékou Touré. Animiștii reprezintă, se pare, 17% din populație.

Guineea-Bissau (1,4 milioane)

Musulmanii, sunniți de rit malekit, reprezintă aproape 35% din populație. Pot fi găsiți, mai ales, în estul și în sudul țării, în rândul etniilor peul și mandingo. Creștinii, catolici, reprezintă 7%. Din 50 de preoți, doar unul este autohton, însă cei 800 de catehiști sunt foarte activi. Restul populației este format din animiști, dar numărul lor scade în favoarea musulmanilor și a creștinilor.

Guineea Ecuatorială (500 000)

Partea insulară a țării, care se numea Fernando Poo, și partea continentală, numită și Rio Muni, au aparținut spaniolilor din 1778, respectiv 1885. Este singura țară din Africa a cărei limbă oficială este spaniola. Prin urmare, catolicismul este religia dominantă, cu cel puțin 80% din populație.

Protestanții reprezintă aproape 4% din numărul locuitorilor, metodiștii predominând în partea insulară, iar evangheliștii în cea continentală.

Biserica Bwiti, originară din Gabon, numără câțiva adepți. Animiștii reprezintă în continuare 5% din populație, iar musulmanii mai puțin de 1%.

În timpul regimului ateu terorist instituit de Macias Nguema în 1968, o treime din populație a fost masacrată și o alta a părăsit țara. Toate religiile au suferit persecuții până la răsturnarea și execuția dictatorului în 1979.

Guyana (700 000)

Populaţia, foarte diversă, este formată din indieni în proporţie de 52%, dintre care 31% sunt negri, 5% amerindieni, şi 12% alte tipuri. 70% din indieni sunt hinduişti şi 18% musulmani. După religie, populaţia se împarte în:

- hinduişti – 34%;
- musulmani – 9%;
- creştini – 52%.

Aceştia din urmă sunt catolici, protestanţi şi anglicani, în proporţii egale.

Musulmanii sunt sunniţi cu excepţia celor 1 600 de membri ai sectei ahmadi, care este şi ea împărţită în mai multe subsecte.

Aproape 20 000 dintre amerindieni, arawak pe coastă şi caraibieni în interior, mai practică încă un animism tribal.

Voodoo este singura religie a 7 000 de guyanezi, fiind practicată însă şi de unii creştini.

912 membri ai sectei nord-americane Templul Poporului s-au sinucis în 1978 în Guyana.

Haiti (8,2 milioane)

Populaţia este, aproape în totalitate, creştină. Există în jur de 7 milioane de catolici şi un milion de protestanţi, mai ales metodişti şi baptişti. Însă 80% din haitienii din mediul rural practică într-o măsură mai mare sau mai mică voodoo. Acest animism originar de pe coasta africană a Golfului Guineei, actualul Benin, a beneficiat de un regim preferenţial din partea preşedintelui Duvalier, fiind considerat simbolul religiozităţii majorităţii negre a populaţiei, după cum creştinismul era considerat simbolul burgheziei mulatre. Un fost preot catolic, părintele Aristide, a fost preşedinte în două rânduri (1990–1991 şi 1994–2004).

Honduras (7 milioane)

Catolicii depăşesc, conform datelor oficiale, 95% din populaţie. Evanghelizarea a început din 1550, dar a rămas superficială. Există puţini preoţi hondurieni, iar practica religioasă include, de multe ori, spiritismul sau animismul indian.

Numărul animiştilor care nu au fost creştinaţi este estimat la 4 000.

Protestanţii sunt aproape 200 000, adică 2,6% din populaţie, însă fac parte dintr-un număr considerabil de Biserici diverse. Numărul adepţilor lor sporeşte în detrimentul catolicismului, fiind ajutaţi de misiunile anglo-saxone. Numărul adepţilor religiei bahai este, de asemenea, în creştere, depăşind 15 000 de credincioşi.

Câţiva arabi, comercianţi care au imigrat în ţară începând din 1910, constituie o comunitate mică formată din 2 000 de musulmani şi 5 000 de ortodocşi.

Biserica este separată de stat din 1880.

India (1 100 de milioane)

Diversitatea religiilor practicate în India este comparabilă cu cea a grupurilor etnice, lingvistice sau culturale de pe subcontinent. Deşi sunt reprezentate aproape toate religiile, majoritatea zdrobitoare a populaţiei, adică 83%, este considerată hinduistă, însă statisticile aplică această etichetă tuturor indienilor greu de clasificat, cum ar fi de pildă rarii atei. Hinduiştii se împart în mai multe curente, vişnuiţi, şivaiţi etc., despre care nu există date cantitative. Numărul acestor mişcări şi secte diverse este evaluat la 200.

Aproape toţi hinduiştii urmează religia tradiţională: se închină la idoli şi cred în incarnarea multor zei. Vişnuiţii, majoritari în India de Nord, se închină zeului Vişnu şi „avatarurilor" sale, Rama şi Krişna; şivaiţii, mai numeroşi în India dravidiană, în sudul ţării, se închină, în principal, lui Şiva şi zeiţei Kali; mai există şi discipoli ai lui Şakti, zeiţă-mamă, şi multe alte categorii.

O mică parte dintre hinduiştii din mediile intelectuale (mai puţin de 1% din populaţie) cred într-un hinduism reformat, monoteist şi fără idoli. Am putea aminti aici mişcarea spiritualistă a lui Sri Aurobindo (1872–1950), cunoscut în Occident ca fondator al mănăstirii din Auroville, oraş situat în apropiere de Pondichéry, în care se adună aproape 50 000 de credincioşi. Câteva dintre aceste mişcări reuşesc să reconvertească la hinduism indienii creştinaţi.

Un număr încă şi mai mic de indieni aparţin uneia din sectele recente, ce se caracterizează, contrar hinduismului clasic, prin acţiuni misionare viguroase în Europa sau în America. Dintre ele amintim Divine Light Mission, a gurului Maharaj-ji, ce reuneşte, se pare, câteva milioane de adepţi în India, dar care seamănă foarte bine cu o întreprindere familială (actualul guru, fiul fondatorului, s-a născut în 1958) sau Ananda Marga, „Calea fericirii," mişcare adesea violentă, mai mult politică decât religioasă, originară din Bengal. La nivel global, hinduismul pare să regreseze cu aproximativ un procent la fiecare zece ani, sub presiunea mai multor religii printre care şi creştinismul, dar şi din cauza natalităţii mai scăzute la hinduişti decât la musulmani sau creştini.

Al doilea grup religios, prin importanţa sa numerică, este reprezentat de musulmani (10% din populaţie). India este a treia ţară musulmană din lume, la egalitate cu Bangladeshul, după Indonezia şi Pakistan. Trei pătrimi dintre musulmanii indieni sunt sunniţi, de rit hanifit sau şafiit, şi o pătrime şiiţi, dintre care în jur de 100 000, ismailiţi. Creştinii reprezintă doar 3% din populaţie, ceea ce înseamnă totuşi peste 30 de milioane de persoane. 36% din ei pot fi găsiţi în regiunea Goa, fostă posesiune portugheză, şi 22% în statul Kerala, în sud-vestul ţării. Aici se află o Biserică foarte veche întemeiată de Sfântul Toma, unul dintre cei doisprezece apostoli ai lui Hristos, sau de un alt Toma, ajuns aici împreună cu câteva familii siriene, trei secole mai târziu. După multe vicisitudini care au început încă din secolul al XVI-lea şi au fost cauzate de îngustimea de spirit a misionarilor europeni, doar o parte a acestei Biserici a devenit catolică; în India de astăzi există:

- romano-catolici: 14 milioane;
- catolici de rit local, siro-malabar sau caldeean: 4 milioane;

- ortodocşi de rit siriac, cărora li se mai spune şi iacobiţi, separaţi de grupul precedent din 1652: 1 milion;
- catolici siro-malankari separaţi de catolici, dar reîntorşi la catolicism în 1930: 300 000;
- un grup cu tendinţă protestantă desprins din Biserica Ortodoxă Siriacă şi protestanţi propriu-zişi – 6 milioane dintre care 900 000 luterani şi 800 000 baptişti;
- anglicani: 3 milioane.

În total, Biserica Catolică are peste 100 de dioceze, 10 000 de preoți, 45 000 de surori, 49 de seminarii mari și 4 500 de studenți seminariști. 70% din preoți sunt originari din cele două provincii din sud, Kerala și Tamil Nadu. Biserica este foarte vivace: de exemplu, în India activează 3 000 de iezuiți față de 1 000 în Franța. Acțiunea misionară se desfășoară în principal în nordul Indiei hinduiste, dar și în Africa.

Adepții sikhismului, a căror religie se situează între islam și hinduism, sunt în jur de 17 milioane. Religia jaină, apropiată de hinduism, are aproape 3 000 000 de adepți. Budiştii, a căror religie s-a născut în nordul Indiei, nu sunt mai mult de 5 milioane. În India există cea mai importantă comunitate bahai, ce numără un milion de adepți. Am mai putea adăuga 200 000 de persani, zoroastrieni refugiați în Bombay în secolul al VIII-lea, dar şi aproape 10 000 de evrei, mai ales în Bombay și Cochin.

Mai există probabil în jur de 10 milioane de animiști în rândurile populației naga, din nordul Bengalului, sau în triburile primitive din centrul țării.

Indonezia (210 milioane)

Indonezia, care numără peste 13 000 de insule și aproape 70 de etnii diferite se conduce după cele 5 principii enunțate de preşedintele Sukarno în momentul proclamării independenței, și numite *Pancasila*.

Primul dintre ele este credința într-un Dumnezeu unic și suprem, simbolizat de o stea.[1] Indonezia este, într-o anumită măsură, oficial monoteistă, dar nu privilegiază explicit o anumită religie. Doar cinci religii sunt oficial recunoscute, iar indonezienii sunt obligați s-o declare pe una dintre ele în cartea lor de identitate. Aceste religii sunt islamul, catolicismul, protestantismul, hinduismul și budismul. Astfel, populația se împarte în: musulmani (87%), protestanți (6%), catolici (4%), hinduiști (2%) și budiști (1%).

Indonezia este și țara cu cei mai mulți musulmani din lume: 175 de milioane. Islamul practicat este sunnit de rit șafiit. Însă respectarea regulilor diferă de la o etnie la alta: atjehii din nordul Sumatrei sunt foarte stricți, dar în estul insulei Java sunt foarte mulți musulmani doar cu numele. Obligația de a declara o religie este în avantajul religiei majoritare și, potrivit unor estimări, procentul real de musulmani este limitat la 55%, ținând cont de musulmani, de atei sau de practicanții religiilor tradiționale.

Hinduismul, cândva foarte răspândit în arhipelag, mai este practicat doar în Bali și în câteva sate din estul insulei Java, situate în jurul vulcanului Bromo.

Budismul este practicat mai ales de persoanele de origine chineză.

Creștinii constituie un grup relativ important, îndeosebi prin influența lor culturală și intelectuală. Unul dintre cele mai importante cotidiene din Jakarta, *Kompas*, este de inspirație catolică. Printre protestanți, se numără 2 sau 3 milioane de reformați calviniști, consecință a colonizării olandeze, 2 milioane de luterani și 2 milioane de penticostali. Creștinii sunt prezenți mai ales în regiunile neislamizate, cu populație anterior animistă, ca în insulele Celebes, Moluce și Sumatra sau chiar în insulele aflate odinioară sub influență portugheză precum Florès (93%

---

[1] Celelalte patru principii ale Panjasilei sunt: „Omenire dreaptă și civilizată", simbolizată printr-un lanț care unește oamenii; „Unitatea Indoneziei", simbolizată de arborele banian; „Democrație înțeleaptă prin deliberările reprezentanților", simbolizată printr-un cap de bivol, „Dreptate socială pentru tot poporul", simbolizată printr-un spic de grâu.

catolici), Timorul Occidental şi Sumba. Biserica Catolică are un cardinal şi, se pare, 40 de episcopi.

Adepţii religiilor animiste şi şamaniste tradiţionale reprezintă 1,2% din populaţie (peste 2 milioane de persoane). Ele sunt practicate în Irian Jaya, partea indoneziană din Papua, de populaţiile toradjas din insulele Celebes, sau dayak din insula Borneo, dar şi în numeroase zone rurale din insula Java, amestecate cu islamul.

Fenomen interesant, creştinii sunt în număr tot mai mare în detrimentul animiştilor; în cazul celorlalte religii se înregistrează o stagnare.

Iordania (5,5 milioane)

Musulmanii reprezintă peste 93% din numărul locuitorilor. Jumătate din populaţie este reprezentată de palestinieni. Majoritatea iordanienilor sunt sunniţi de rit şafiit. Comunitatea cecenă, de aproape 1 000 de membri, este şiită. Alawiţii sunt de trei ori mai numeroşi; druzii formează un grup foarte mic. Deşi islamul este religie de stat, există o mare libertate de cult, iar celelalte religii nu sunt discriminate. Cu toate acestea, Martorii lui Iehova nu sunt recunoscuţi.

Dintre cele 6,5 procente de creştini, 40% sunt catolici (90 000 de suflete), iar restul de 60% (necatolici) sunt în număr de 130 000.

Catolicii se împart la rândul lor în catolici de rit latin, aproape 60 000, şi greco-catolici, aproximativ 30 000. Există şi un număr mic de catolici de alte rituri: armean, sirian, maronit, caldeean sau copt.

80% din cei de altă credinţă decât cea catolică sunt ortodocşi (100 000 de persoane); restul sunt sirieni ortodocşi, armeni-gregorieni şi copţi monofiziţi, foarte puţini la număr.

Protestanţii, anglicani sau luterani, sunt în total aproape 15 000. Datorită acestei diversităţi extraordinare de confesiuni creştine, guvernul iordanian a fost uneori nevoit să arbitreze neînţelegerile dintre ele.

Există şi o comunitate bahai care numără în jur de 1 000 de membri.

Iran (66 de milioane)

Religia oficială este islamul șiit (93% din populație). Musulmanii sunniți reprezintă 6%, fiind întâlniți în Azerbaidjan, în Kurdistan[1], în Khuzistan și în Gorgan, toate fiind provincii excentrate și populate de etnii ce nu sunt propriu-zis persane. Numărul molahilor, preoți de profesie, este estimat la 180 000.

Cele 2 procente care reprezintă populația non-musulmană se împart în:

- aproximativ 200 000 de creștini de rit nestorian și caldeean, în Azerbaidjanul Occidental, în vestul lacului Ourmiah.
- în jur de 150 000 de creștini armeni, mai ales la Teheran și la Ispahan. Elevii din școlile creștine sunt obligați să urmeze cursuri de introducere în islam în speranța că se vor converti la „adevărata religie". Creștinii au dreptul de a produce vin și de a-l vinde non-musulmanilor.
- aproape 200 000 de adepți bahai persecutați sistematic de regimul molahilor care îi consideră renegați ai islamului.
- aproape 50 000 de parși zoroastrieni, cărora li se mai spune uneori și ghebrii, și care trăiesc în regiunile Yazd și Kerman.
- o comunitate evreiască estimată la 50 000 de persoane care locuiesc mai ales în orașele mari.

Irak (24 de milioane)

Musulmanii, care constituie 96% din populație, se împart în șiiți (60%) și sunniți (40%). Aceștia sunt jumătate arabi de rit hanifit și jumătate kurzi de rit șafiit.

Arabii sunniți, favorizați de regimul lui Saddam Hussein, constituie o parte importantă din clasa medie urbană. Șiiții sunt divizați în tendințe care le afectează unitatea.

[1] Kurzii, în număr de 3 300 000, sunt de rit șafiit. Statul îi înregistrează de obicei ca fiind șiiți.

Creştinii reprezintă 3,5% din populaţie (1 milion de persoane). Trei sferturi dintre creştini sunt catolici, deşi nu de rit latin, în general. 87% din aceştia din urmă, adică 850 000, sunt caldeeni, ce au revenit în Biserica Catolică în 1553. Preoţii caldeeni nu trebuie să rămână celibatari, 10 fiind căsătoriţi. Ceilalţi catolici se împart în sirieci (11% din catolici), armeni, latini şi melkiţi. Creştinii care nu sunt catolici sunt asirieni-nestorieni (2/3) iar ceilalţi sunt sirieni-iacobiţi sau ortodocşi-armeni.

Există în Irak şi religii neobişnuite ale căror rădăcini se pierd în negura timpului. De pildă, yaziditii, în număr de peste 100 000; doctrina lor ţine deopotrivă de maniheism, de zoroastrism, de iudaism, de islam şi de creştinismul nestorian şi se bazează pe două cărţi sfinte, Cartea Neagră şi Cartea Revelaţiei. Bazele acestei religii au fost puse în secolul al XII-lea de către şeicul Adi căruia i s-a arătat îngerul Răului, Taus. De aceea yaziditii sunt uneori numiţi „adoratorii demonului". Majoritatea trăiesc în zona muntelui Sindjar, la vest de Mossul.

O altă religie marginală, care constituie din multe privinţe o enigmă a istoriei religiilor, este cea a mandeenilor sau sabeenilor. În total sunt aproape 25 000 şi locuiesc în partea opusă celor precedenţi, în partea de jos a Mesopotamiei. Câţiva dintre ei trăiesc în afara graniţelor Iranului. Doctrina lor este gnosticismul: aceasta opune radical materia spiritului şi pune preţ doar pe cunoaşterea realităţilor divine. Religia datează din secolele al II-lea şi al III-lea şi se bazează pe revelaţiile trimişilor lui Dumnezeu. Prezintă elemente din cultele persan, mesopotamian, creştin şi evreu. Celebrează fecunditatea şi pe Sfântul Ioan Botezătorul, care, după mandeeni, este adevăratul Mesia, şi nu Iisus. Credincioşii trăiesc în sărăcie, în curăţie şi se botează de mai multe ori. Sunt foarte critici la adresa iudaismului şi refuză circumcizia.

Irlanda (3,9 milioane)

În timpul îndelungatei dominaţii britanice, adică din secolul al XVI-lea până la emanciparea catolicilor din 1829, anglicanismul a fost impus ca religie de stat. Irlandezii, catolici fervenţi, nu s-au putut resemna niciodată

cu respectiva situaţie, religia lor identificându-se cu naţionalismul, într-un mod care aminteşte de situaţia Poloniei. Încă din Evul Mediu, Biserica Catolică Irlandeză a jucat un rol misionar remarcabil şi, chiar şi astăzi, 6 000 de preoţi irlandezi continuă această acţiune pe cele cinci continente. Emigraţia determinată de marea foamete din 1845 a avut un rol important în constituirea unei importante comunităţi catolice în Statele Unite.

După obţinerea independeţei din 1921, ţara Sfântului Patrick şi-a pierdut o parte considerabilă dintre anglicani, grupaţi în Irlanda de Nord, în Ulster, parte integrantă a Regatului Unit al Marii Britanii.

Pe lângă cei 92% catolici, 3% sunt anglicani, 1% protestanţi de mai multe tipuri şi 4 000 sunt evrei.

Dorind să obţină unificarea ţării fără a-i deranja însă pe anglicanii din Ulster, Irlanda a abolit în 1972 dispoziţia constituţională prin care Bisericii Catolice i se acorda o poziţie privilegiată. Un anglican a fost preşedinte al republicii în 1973.

Islanda (276 000)

Luteranismul este religie de stat din 1550 şi 95% din islandezi sunt luterani. Aproape 60% din aceştia sunt practicanţi, ceea ce arată un nivel ridicat al activităţii religioase.

Alte tipuri de protestanţi sunt penticostalii (2 000) şi adventiştii (în jur de 1 000). Catolicii sunt puţin numeroşi, 1 600 (0,7% din populaţie), dar influenţa lor este în creştere.

Cu titlu de anecdotă, secta Asa, apărută în 1960, îşi propune să reintroducă vechile religii păgâne scandinave şi a avut chiar, la un moment dat, ambiţia să elimine creştinismul. Divinităţile venerate sunt Odin, zeul-zeilor, soţia lui, Erica, şi fiul lor, Thor, zeul tunetului, dar şi Ull, zeul arcaşilor şi al schiorilor etc. Deşi are puţini adepţi, aproape 100 dintre care 10 sunt preoţi, această „Biserică“ este recunoscută de stat încă din 1973 şi beneficiază de suport financiar.

Israel (6,8 milioane)

Statul Israel, constituit după marea dramă a Shoah-ului (Holocaustul) din Al Doilea Război Mondial, proclamă egalitatea dintre toţi cetăţenii, indiferent de religia lor. Fiecare religie are statut legal, iar proprietăţile folosite în scopuri religioase sunt scutite de impozite. Există un Minister al Cultelor care veghează la respectarea acestor principii.

Peste 85% din populaţie este de religie iudaică (aproximativ 6 milioane). O jumătate dintre evrei sunt aşkenazi, originari din Europa Centrală, iar restul sunt sefarzi, care provin în majoritate din Orientul Mijlociu şi din Africa de Nord. Ultimii au o creştere demografică foarte mare. Evreii rigorişti, care respectă toate principiile religiei lor, nu depăşesc 10% din populaţie. Aceşti credincioşi fervenţi sunt fie hasizi, în general aşkenazi, fie membri ai unor mişcări mai puţin stricte, cei mai mulţi fiind sefarzi.

77% din non-evrei sunt musulmani sunniţi (600 000) şi creştini (15% sau 120 000). Aceştia din urmă se împart în: 40% greco-catolici, 30% ortodocşi, 15% catolici de rit latin, 7% maroniţi şi 8% protestanţi sau adepţi ai altor Biserici. În 1988, a fost încheiată o convenţie între Sfântul Scaun şi Statul Israel prin care au fost stabilite relaţii diplomatice. În 1998 a fost înfiinţat un episcopat de limbă ebraică.

Există aproape 70 000 de druzi, şiiţi, alawiţi şi aproape 1 000 de adepţi bahai. În Israel, principalul templu al acestora din urmă se află la Haifa.

Italia (56,3 milioane)

Deşi aproape toată populaţia este botezată în religia catolică, practica rămâne foarte inegală. Numărul celor fără convingeri religioase este evaluat la 55 sau 60% din totalul populaţiei, aceştia putând fi găsiţi mai ales printre persoanele înstărite din mediul urban. 15% din ei se declară atei sau fără convingeri religioase. La polul opus, pentru 20% din italieni religia este o practică tradiţională sacră, vecină cu superstiţia; este un catolicism specific mediului rural, prezent mai ales în sudul ţării. Catolicii ce practică o religie „mai oficială“, urmând linia unui *aggiornamento*

al Bisericii, sunt tot în jur de 20%, din care 5% sunt puternic implicaţi în diverse mişcări militante.

Ca şi în celelalte ţări europene dezvoltate, în Italia se găsesc reprezentanţi din aproape toate curentele religioase, dar mai puţin numeroşi: 0,5% din populaţie este protestantă (233 000 sunt Martori ai lui Iehova, iar restul penticostali, adventişti şi valdezi). Mai găsim şi ortodocşi, aproape 40 000 de evrei, 4 600 de bahai şi chiar şi adepţi ai noilor religii japoneze.

Musulmanii care locuiesc în Italia sunt bosniaci, albanezi, africani, kurzi etc.

Istoric vorbind, este important să amintim rolul pe care l-au jucat în relaţia dintre Biserică şi stat acordurile de la Laterano din 1929, dintre Mussolini şi papa Pius al XI-lea, respectiv un tratat şi un concordat. Tratatul conferă catolicismului statutul de religie oficială şi garantează extrateritorialitatea Sfântului Scaun. Prin concordat, clerul se plasează sub jurisdicţia Bisericii, iar statul se obligă să protejeze Biserica Romei de orice prejudiciu adus caracterului său sfânt. Episcopii trebuie să depună jurământ de fidelitate faţă de şeful statului italian; statul asigură un salariu suplimentar preoţilor şi îi scuteşte de serviciul militar.

Aceste hotărâri, printre multe altele, formează un ţesut juridic complex şi înţelegem de ce statul este obligat să ceară autorizaţia Sfântului Scaun pentru a putea construi o moschee la Roma, în afara teritoriului statului Vatican, sau de ce o căsătorie nu poate fi anulată decât de Biserică, în timp ce separarea unui cuplu ţine de competenţa tribunalelor civile.

Jamaica (2,7 milioane)

Creştinii, care reprezintă 90% din populaţia ţării, fac parte din 60 de Biserici diferite. Biserica Catolică, cu cei 250 000 de credincioşi ai săi (9,6% dintre jamaicani), este a doua ca importanţă, după Biserica Anglicană, deşi a fost interzisă de englezi din 1655, anul în care spaniolii au pierdut această insulă, până în 1857, când o misiune iezuită a fost autorizată. Alte Biserici protestante, în afară de anglicani, reprezintă peste 54%

din populație: quakeri, stabiliți din 1671, Frați Moravi, metodiști și, mai ales, baptiști. Aceștia din urmă, cel mult 100 000, și-au făcut simțită prezența încă din 1884, trimițând misionari în insula Fernando Poo, astăzi parte a Guineei Ecuatoriale. Anglicanii reprezintă peste 20% din populație, și aproape 9% din jamaicani sunt adepți ai Bisericilor locale, foarte diversificate.

În afară de Bisericile creștine, 7% sunt spiritiști afroamericani, așa cum sunt numiți de anglo-saxoni. Religia lor, deși puțin influențată de creștinism, rămâne, mai degrabă, una tradițională. Dintre aceste culte amintim pocomania (inițiații săi folosesc din belșug romul și marijuana), secta Evreii negri, cu câteva sute de adepți, care se închină lui Satana, și Mișcarea Rastafari, bine reprezentată (numele ei provine de la ras Tafari, negusul Ethiopiei; a apărut în jurul anului 1930, încurajată de curentul reîntoarcerii negrilor în Africa). Ethiopia, singura țară africană ce și-a păstrat mereu independența, a devenit un simbol al emancipării negrilor. Moda „rasta“ s-a născut din această mișcare. Numărul rastafarienilor este de aproximativ 100 000.

Japonia (127 de milioane)

Noțiunea de religie este foarte diferită în Japonia față de Occident. Pentru un japonez, apartenența la o religie are sensuri diferite, dacă este vorba despre religia sa personală sau de cea a familiei sale. Potrivit sondajelor, între 65 și 70% din japonezi nu au convingeri religioase.

În familie, japonezii practică budismul, dar și șintoismul, primul pentru decese, al doilea pentru nașteri și căsătorii. Moda căsătoriilor în stil occidental, oficiate în străinătate, răspunde dorinței de a face un voiaj de nuntă, dar și costului foarte mare pe care l-ar avea o căsătorie japoneză tradițională. Acest exemplu scoate în evidență caracterul utilitar pe care îl are religia pentru un japonez: el o va alege mereu pe cea care i se pare cea mai potrivită într-o anumită împrejurare.

Unele dintre „noile religii“ japoneze, foarte importante în Japonia, sunt forme noi de budism, câteodată sincretisme între religii japoneze

şi occidentale, sau mişcări mai mult filosofice decât religioase, din care preocupările politice nu lipsesc întotdeauna. Cele mai importante dintre aceste religii noi, foarte răspândite şi în străinătate, sunt Rissho Kosei-kai şi Soka Gakkai, mişcări budiste laice, Tenrikyo şi Izumotaishakyo, de inspiraţie şintoistă. Cinci sau şase dintre noile religii au cu mult peste 2 milioane de credincioşi. Rissho Kosei-kai şi Tenrikyo sunt în expansiune rapidă, în timp ce Soka Gakkai şi-a atins apogeul în 1968.

Numărul total al adepţilor noilor religii depăşeşte deja o cincime din populaţie.

Practica religioasă personală a japonezilor se prezintă astfel:

- fără convingeri religioase – 65%;
- adepţi ai noilor religii – 22%;
- creştini – 1%.

Restul populaţiei, adică 13 procente, practică un amestec de budism şi de şintoism, accentul căzând mai mult pe unul ori pe celălalt, în funcţie de împrejurări sau de tradiţia familială. De budismul pur se leagă şi practica zen, formă de meditaţie practicată de câteva milioane de japonezi.

Cei 450 000 de catolici se împart în „vechi creştini", descendenţi ai primilor convertiţi din secolul al XVI-lea, care fac parte, în general, din clase sociale inferioare, fiind grupaţi în jurul oraşului Nagasaki, şi catolici din noile generaţii, aparţinând în special claselor sociale medii, şi care locuiesc în zona capitalei şi în nordul Japoniei. În total, există 1 800 de preoţi, japonezi sau străini, şi aproape 150 de studenţi seminarişti. Jumătate din cei 600 000 de protestanţi fac parte din Biserica Unificării impusă de guvernul militar în 1940. Cealaltă jumătate este constituită din numeroasele Biserici care s-au separat de Biserica Unificării după război. Din ele fac parte baptişti, luterani, adventişti, mormoni, 217 000 de Martori ai lui Iehova, penticostali, dar şi adepţi ai unei mişcării pur japoneze, Kristo Kyo-kai.

După anumite statistici, există între 3 şi 4 milioane de creştini în Japonia. Această cifră este acceptabilă dacă îi punem la socoteală şi pe japonezii ce se declară simpatizanţi ai creştinismului. Japonezii, care nu cunosc ritualuri de acceptare în religia şintoistă, se consideră foarte uşor

creştini, chiar fără a fi botezaţi. În realitate, numărul catolicilor este exact, deoarece pregătirea pentru botez este îndelungată şi riguroasă, lucru care nu se întâmplă întotdeauna în anumite Biserici protestante.

Kazahstan (14,8 milioane)

Această republică din Asia Centrală, aproape de cinci ori mai mare decât Franţa, este cea pe care Stalin a vrut să o pună în valoare prin munca populaţiilor deportate aici. Noua capitală, Astana, era centrul ţinuturilor virgine în care au avut loc deportările. Compoziţia etnică a ţării reflectă această diversitate. Kazahii reprezintă 60% din populaţie, abia atingând majoritatea în propria lor ţară. Sunt de cultură musulmană, dar, practica religioasă fiind scăzută, proporţia lor reală este de 47 faţă de 44% ortodocşi, 2% protestanţi şi tot atâţia catolici.

Următoarele populaţii sunt de cultură creştină: ruşi (35%), ortodocşi, dar şi greco-catolici (40 000), aşa-numiţii germani de pe Volga (3%), catolici sau protestanţi, dar şi un număr mic de polonezi.

În Kazahstan trăiesc şi coreeni, tătari din Crimeea, uzbeci, dar şi alte etnii al căror număr ajunge la câteva sute de mii. Această ţară are trei dioceze ortodoxe care deservesc jumătate din populaţia ţării şi un episcopat la Karaganda.

Kenya (32 de milioane)

Acest stat laic este foarte liberal în privinţa religiilor. Totuşi, a interzis cultul strămoşilor care a încercat de curând să-şi obţină recunoaşterea.

Mai mult de jumătate dintre kenyeni sunt astăzi creştini, aproape 25% sunt catolici, procent similar cu cel al protestanţilor (dintre care 1 200 000 sunt penticostali), 7% sunt anglicani şi 2,5% ortodocşi. Un fenomen cu adevărat interesant este înmulţirea Bisericilor locale: peste 150, adepţii lor reprezentând 18% din populaţie. În clerul catolic, 12 episcopi din 16 şi 300 de preoţi din 900 sunt kenyeni.

Musulmanii reprezintă aproape 10%. Cei mai mulți sunt sunniți de rit șafiit și locuiesc în zona de coastă. Musulmană este întreaga minoritate de somalezi (400 000), dar și aproape 30 000 de arabi.

Mai puțin de un sfert dintre kenyeni sunt încă animiști; în 1900 proporția lor era de 95%, în 1950 de 60% și în 1972 de 27%. Anumite etnii, precum samburu, turkana sau masai, sunt în continuare puternic animiste. Cele mai multe dintre aceste religii tribale recunosc totuși existența unei Divinități supreme.

Comunitatea bahai este importantă și are 180 000 de membri.

Înainte de 1968, aproape 200 000 de indieni trăiau în Kenya; majoritatea au fost expulzați și nu au mai rămas decât 15 000.

Kiribati (fost Gilbert, 91 000)

Acest mic stat, un arhipelag din insule de corali cu o suprafață de 944 km², este populat de melanezieni, dintre care 40 000 sunt catolici și 35 000 protestanți.

Cele trei țări, Kiribati, Tuvalu și Nauru, formează o singură dioceză catolică, cea mai mare din Oceanul Pacific, cu aproape 20 de preoți; vocațiile sacerdotale sunt numeroase.

Kîrgîzstan (5,1 milioane)

Cea mai mică republică din Asia Centrală, vecină cu China, este populată de kirghizi în proporție de 48% și de uzbeci (12%), toți musulmani sunniți vorbind o limbă înrudită cu turca. Mai există și alte minorități mici, musulmane, precum tadjicii, de limbă persană.

Populația de cultură creștină este reprezentată de ruși (26%) și ucraineni (3%), ortodocși, dar și de germani de pe Volga, catolici, deportați de Stalin în 1941.

Kuweit (2,3 milioane)

Populația acestei țări cuprinde aproape 650 000 de imigranți care nu au naționalitate kuweitiană. Aceştia sunt palestinieni și iordanieni, kurzi (10%), iranieni, libanezi etc.

95% din populație este musulmană. Autohtonii sunt sunniți de mai multe rituri; musulmanii de origine străină sunt, majoritatea, şiiți (iranieni, libanezi); numărul creştinilor este mic (2%) și se împart în catolici și ortodocşi; hinduiştii sunt aproape 7 000, iar religia bahai are 2 000 de adepți.

Deși este foarte strict pentru călătorul european, islamul din Kuweit pare mult mai tolerant decât cel din Arabia Saudită.

Laos (6 milioane)

Budismul de tip Theravada este religia a peste 60% dintre locuitori. Diferite forme de animism sunt practicate de numeroase minorități ce locuiesc în zonele de munte (hmong, yaos etc.).

Biserica Catolică numără cel mult 36 000 de credincioşi, cu trei episcopi și aproape 15 preoți laoțieni. În 1973, Venerabilul, şeful comunității budiste din Luang Prabang, i-a făcut o vizită papei, un eveniment plin de semnificații.

Guvernul marxist încearcă și astăzi să înăbușe orice formă de religie, fie că e vorba de creştinism sau de budism.

Lesotho (2,3 milioane)

Aproape 93% din populație se declară creștină, puțin peste 6% practică încă religiile animiste şi aproximativ 1% este de religie bahai.

Dintre creştini, 43,5% sunt catolici, 30% protestanți, dintre care 140 000 calviniști, 11% anglicani şi 8% sunt adepți ai Bisericilor locale.

Primul preot catolic de etnie sotho a fost hirotonit în 1930, când erau doar 30 000 de catolici, față de 500 000 câți sunt astăzi.

Dintre Bisericile locale, cea mai importantă şi cea mai originală este Moshoeshoe Berean Bible Readers Church. Numărul acestor „cititori ai Bibliei", cărora li se mai spune şi Asociaţia nazarită, este cuprins între 7 şi 8 000. Femeile poartă rochii şi turbane albe în timpul slujbelor, iar bărbaţii o uniformă.

Islamul este reprezentat doar de un grup mic de rezidenţi indieni.

Letonia (2,3 milioane)

Membră a Uniunii Europene din 1 mai 2004; populaţia autohtonă reprezintă doar 54% dintre locuitori; din acest procent, două treimi sunt luterani şi o treime catolici, cei mai mulţi de origine poloneză. Ultimii pot fi găsiţi, în general, în partea meridională a ţării, aproape de Lituania. Importanta minoritate de origine rusă reprezintă aproape o treime din populaţie; este de cultură ortodoxă, dar practica sa religioasă este mai scăzută decât cea a letonilor. Există şi o comunitate restrânsă de câteva mii de evrei, care s-ar putea mări în funcţie de schimbările politice şi economice din ţările limitrofe.

Liban (3,6 milioane)

Libanul are, într-adevăr, o situaţie religioasă extrem de complexă. Şaptesprezece culte distincte sunt recunoscute de stat. Căutarea unui echilibru în ceea ce priveşte reprezentarea comunităţilor la nivel politic duce la neînţelegeri.[1] Războiul nu a îmbunătăţit calitatea datelor disponibile. Putem totuşi afirma că cele mai importante comunităţi sunt cea musulmană (55%), cea creştină (cel mult 40%) şi cea druză (6%).

---

[1] Echilibrul admis după Al Doilea Război Mondial era următorul: preşedintele Republicii maronit, preşedintele Consiliului musulman sunnit, preşedintele Camerei Deputaţilor şiit, vicepreşedintele Consiliului ortodox, 30 de deputaţi maroniţi, 20 suniţi, 19 şiiţi, 11 ortodocşi, 6 melkiţi, 6 druzi, 4 armeni-gregorieni, 1 armean-catolic, 1 protestant şi un reprezentant pentru celelalte culte.

Primele două se împart la rândul lor în mai multe Biserici sau curente religioase:

- 2/3 dintre creştini sunt catolici. Aceştia se împart în maroniţi (72%) şi melkiţi, numiţi şi greco-catolici (15%); ceilalţi catolici sunt de rit latin, armean, sirian şi caldeean.
  Restul creştinilor sunt greco-catolici (50%), armeni-gregorieni (30%), siro-iacobiţi, asiro-nestorieni, copţi şi protestanţi. Cei mai numeroşi dintre aceştia din urmă sunt prezbiterienii, urmaţi de anglicani, adventişti, penticostali şi Martori ai lui Iehova.
- musulmanii sunt sunniţi, mai ales în nord, şi şiiţi, în special, în sud, primii fiind puţin mai numeroşi. Druzii, a căror istorie se leagă de cea a comunităţii şiite, trăiesc mai ales în jurul muntelui Şouf, în sudul Beirutului. Numărul lor ajunge la 200 000. Mai găsim şi câţiva zeci de mii de alawiţi, însă mult mai puţin numeroşi decât în Siria sau Turcia, şi care aparţin, de asemenea, tradiţiei spirituale şiite.

Amintim prezenţa unei comunităţi mici de evrei, formată din aproximativ 100 de persoane (în 1967 erau câteva mii).

În Liban, practic toată lumea are o apartenenţă religioasă, dar care nu implică neapărat şi o practică religioasă ferventă.

Liberia (3,3 milioane)

Această ţară, întemeiată de Societatea americană de colonizare, a fost terenul experimental în care foarte mulţi negri americani au revenit în Africa după abolirea sclaviei. Aceştia au contribuit la o adevărată colonizare a populaţiilor locale. Pastorii au deţinut în mai multe rânduri puterea, patru dintre ei au fost chiar preşedinţi ai republicii. Astăzi, creştinii reprezintă 35%, dintre care 19% sunt protestanţi, 13%, membri ai Bisericilor locale, 2%, catolici şi 1% anglicani. În total, există 50 de Biserici distincte. Metodiştii sunt printre cei mai numeroşi, aproape 80 000; episcopii lor sunt, în general, originari din Statele Unite. Primul episcop originar din Liberia

a fost întronizat în 1965. Mai sunt și 30 000 luterani, 15 000 de penticostali și 10 000 de adventiști de ziua a șaptea etc.

Animiștii reprezintă peste 45% din populație și pot fi găsiți mai mult în partea de est a țării. Societatea animistă este foarte complexă: se bazează pe asociații secrete, vraci, vrăjitori, rituri de inițiere și de divinație...

Musulmanii constituie al treilea grup religios ca importanță, reprezentând puțin peste 20% din totalul populației. Aceștia sunt sunniți de rit malekit, religie practicată mai ales de etniile din vestul țării.

Există și o comunitate bahai formată din 5 000 de membri și o franc-masonerie foarte activă.

Libia (5,6 milioane)

Cu excepția câtorva cetățeni străini, populația este în întregime musulmană sunnită de rit hanifit sau șafiit. Însă populația senoussi din Cirenaica este sunnită de rit malekit, confreria acesteia având un rol important. Islamul este religie de stat și este prezentat de guvern ca o alternativă la comunism sau capitalism. Impozitul din legea musulmană, zakatul, a fost introdus sub forma unei taxe suplimentare de 2,5% pe bunurile funciare și alte bogății.

Creștinii, europeni sau americani, sunt în jur de 8 000 dintre care 2/3 sunt catolici. În 1970 a fost semnat un acord cu Sfântul Scaun prin care acesta renunța la orice proprietate funciară în schimbul autorizației acordate anumitor preoți de a fi prezenți în țară pentru cetățenii străini creștini. Cele două biserici încă deschise la Tripoli și Benghazi sunt folosite pe rând de toate cultele creștine, catolic, anglican sau protestant.

Liechtenstein (52 000)

Catolicismul este religie de stat și 85% din populație se declară catolică. Biserica acestui principat este formată din mai multe parohii care sunt subordonate diocezei din Chur, Elveția. Protestanții evanghelici, luterani

sau reformați, reprezintă 11% din populație. Biserica Evanghelică este legată printr-un acord de cooperare cu omoloaga sa din cantonul elvețian Sfântul Gallen.

Lituania (3,6 milioane)

Țara este membră a Uniunii Europene de la 1 mai 2004. Populația autohtonă, care constituie 80%, este aproape în întregime catolică, numărul practicanților fiind foarte mare. Ca și în Polonia, sentimentul național este strâns legat de religie. Minoritatea de origine rusă sau belarusă (aproape 10% din populație) este de cultură ortodoxă, dar mai puțin practicantă. Polonezii – 7% din populație – sunt și ei catolici.

Iudaismul are de foarte mult timp o poziție importantă, mai ales datorită toleranței lituanienilor. Capitala, Vilnius, era considerată Ierusalimul Nordului. Numărul evreilor din țară (estimat la câteva mii) este sporit considerabil de alți coreligionari proveniți din Rusia, Israel sau chiar din Europa Occidentală. Școlile evreiești și sinagogile se reconstruiesc într-un ritm rapid.

Subliniem și existența unei comunități karaite la Trakai, formate din câteva mii de persoane.

Luxemburg (460 000)

Constituția Marelui Ducat garantează libertatea religiei, iar plata salariilor preoților, pastorilor și rabinilor este asigurată de stat. Peste 90% din populație se declară de tradiție catolică, dar nivelul practicii religioase este redus; rata natalității este una dintre cele mai mici din lume, iar numărul de divorțuri este foarte mare. 1,2% sunt protestanți, iar 0,2% evrei. În orașul Echternach are loc în marțea de după Rusalii insolita procesiune dansantă a Sfântului Willibrod.

Macedonia (2 milioane)

Patrie a lui Alexandru cel Mare, ocupată de otomani din 1380 până în 1912, anexată de Serbia, apoi republică a fostei Iugoslavii, Macedonia şi-a proclamat independenţa în 1991. Populaţia autohtonă reprezintă 2/3 din total, este ortodoxă şi vorbeşte un dialect bulgar. Patriarhatul are patru dioceze, 80 de mănăstiri funcţionale şi aproape 1 000 de parohii, dar nu este recunoscut de celelalte Biserici Ortodoxe. Minoritatea sârbă, de asemenea ortodoxă, numără 40 000 de persoane (2% din populaţie).

Restul macedonenilor de origine albaneză (20%) sau turcă (4,5%) sunt în majoritate musulmani sunniţi. Aproape 500 000 de macedoneni ortodocşi locuiesc în străinătate (Statele Unite, Australia, Europa).

Madagascar (17,5 milioane)

Malgaşii sunt animişti în proporţie de 45%, creştini (51%) şi musulmani (4%).

Creştinismul s-a dezvoltat extrem de rapid la sfârşitul secolului al XIX-lea: de la 5 000 de credincioşi în 1861 a ajuns la un milion în 1900, număr ce reprezenta atunci 40% din populaţie.

Jumătate din creştini sunt catolici – aproape 2,5 milioane –, iar cealaltă jumătate, protestanţi, anglicani sau membri ai Bisericilor locale.

Preoţii protestanţi sunt, aproape toţi, de origine malgaşă, în timp ce doar 25% dintre preoţii catolici sunt autohtoni, probabil din cauza interdicţiei de a se căsători.

Doar nouă Biserici sau religii distincte sunt recunoscute de guvern. Musulmanii sunt mai numeroşi pe coasta de nord-est, în jurul oraşului Majunga. Printre ei se află numeroşi comorieni, sunniţi de rit şafiit, şi câţiva ismailiţi, de origine indo-pakistaneză.

Toţi malgaşii, indiferent de religia lor, practică un cult al întoarcerii morţilor, numit *famadihana*.

Malaysia (25 de milioane)

Fiecare etnie are propria sa religie. Toţi cei din etnia malay, ce reprezintă 55% din populaţie, sunt musulmani sunniţi de rit şafiit. Cei mai mulţi dintre chinezi, 34% din populaţie, au rămas fideli budismului Mahayana, influenţat de taoism şi de cultul strămoşilor. 70 000 de chinezi aparţin unei Biserici noi – Biserica sfântă a virtuţii cereşti (Tian De Sheng Hui, în chineză). Aceasta este de fapt un sincretism ce cuprinde cinci religii: confucianismul, taoismul, budismul, islamul şi creştinismul. Scopul este găsirea armoniei dintre cer şi pământ. Indienii, ce reprezintă 11% din populaţie, sunt majoritar hinduişti, dar se găsesc printre ei şi numeroşi creştini, câţiva credincioşi sikh şi 50 000 de musulmani. În insula Borneo, mai precis în statele Sabah şi Sarawak, 700 000 de aborigeni practică în continuare animismul, iar musulmanii reprezintă doar o treime din populaţie, însă convertirile la islam sunt puternic susţinute de puterea centrală malaysiană.

Creştinii reprezintă 7% din populaţie din care jumătate sunt catolici (400 000 de persoane). Cei şapte episcopi sunt malaysieni, trei de origine indiană şi patru de origine chineză. Cei mai mulţi dintre misionarii străini, adică în jur de 20 de preoţi, sunt francezi. Cei care au ajuns aici înainte de 1960 au obţinut naţionalitatea malaysiană. Protestanţii se împart în 70 000 de anglicani şi aproape tot atâţia metodişti.

Comunitatea bahai este formată din peste 60 000 de persoane, iar numărul lor creşte rapid în defavoarea animismului din Sarawak şi a islamului de pe continent.

Islamul este religia oficială a statului, dar toate cultele se bucură de libertate. Se poate constata totuşi că guvernul, format în majoritate din cei din etnia malay, face presiuni puternice pentru a islamiza ţara, cât mai mult posibil. În fiecare an are loc o competiţie internaţională de recitări din Coran. Constituţia le interzice malaylor să se convertească la o altă religie.

Islamul este folosit ca un element de întărire a preponderenţei politice a etniei malay, pentru a compensa, într-o anumită măsură, rolul capital al chinezilor în economie.

Malawi (12 milioane)

Livingstone, exploratorul şi misionarul prezbiterian scoţian, este cel care a introdus creştinismul în 1850, fiind urmat de reformaţii olandezi. Părinţii Albi catolici au ajuns aici abia în 1889, venind din Mozambic.

Astăzi, peste 55% sunt protestanţi (dintre care 2% anglicani şi aproape 3% membri ai Bisericilor pur africane), iar 20% catolici. Primul preot catolic din ţară a fost hirotonit în 1937, iar primul episcop a fost întronizat în 1956.

13% sunt musulmani, sunniţi de rit şafiit. Jumătate dintre ei aparţin unei etnii importante în Mozambic, etnia yao, şi care în Malawi e aproape în întregime islamizată. Acesta reprezintă frontiera sudică a prezenţei musulmane în Africa Neagră.

10 procente din populaţie practică încă animismul, cu rituri de iniţiere şi măşti rituale. În unele dintre aceste culte, Dumnezeu este simbolizat printr-o tobă sacră.

Comunitatea bahai are peste 10 000 de membri.

Maldive (Insulele, 285 000)

La origine budist, acest arhipelag format din insule de corali este din 1153 în întregime islamizat, sunnit de rit şafiit.

Mali (12 milioane)

Islamul a fost implantat în această regiune încă din secolul al XI-lea. 80% din malieni sunt musulmani, sunniţi de rit malekit, aparţinând, în general, confreriei tidjane.

Animiştii, al căror număr e în scădere, reprezintă 15%. Cei mai mulţi sunt de etnie dogon, bobo şi senoufo şi locuiesc în partea de sud-est a ţării.

Creştinii reprezintă aproape 5%. Provin din populaţiile care au practicat mult timp animismul şi cei mai mulţi dintre ei sunt catolici. Prima misiune

a fost stabilită în 1888 la Kita. Primul preot malian a fost hirotonit în 1936, iar primul episcop întronizat în 1962. Mai există și mici comunități protestante care aparțin celor șapte Biserici diferite. Amintim prezența unei secte neobișnuite, provenită din confreria musulmană a tidjanilor, și anume cea a hamaliștilor care s-a bucurat de un oarecare succes la începutul secolului XX. Membrii ei fac rugăciuni și o mărturisire de credință scurtate și folosesc mătănii cu 11 mărgele în loc de 12; locul de pelerinaj și de rugăciune nu este Mecca, ci satul Nioro; Coranul și pelerinajul la Mecca sunt considerate inutile. Secta are mai puțin de 50 000 de adepți.

Malta (400 000)

Cu excepția câtorva cetățeni britanici care sunt anglicani, întreaga populație este de tradiție catolică. Creștinismul a pătruns aici încă din secolul I, prin Apostolul Pavel, naufragiat pe această insulă, unde va rămâne trei luni înainte de a-și continua drumul spre Roma. Acest eveniment stă în centrul unei sărbători foarte populare. Catolicismul este practicat cu o intensă evlavie, apropiată de cea a italienilor. Peste o sută de preoți maltezi sunt misionari în străinătate. Proprietățile funciare ale Bisericii sunt considerabile. Școlile catolice sunt frecventate de 30% din totalul elevilor. Guvernul încearcă să contracareze această influență pe care o consideră excesivă.

Deși limba malteză este un dialect arab, ocupația arabă dintre 870 și 1091 nu a lăsat nicio prezență musulmană.

Protestanții sunt reprezentați de un număr mic de metodiști și Martori ai lui Iehova.

Malta este membră a Uniunii Europene de la 1 mai 2004.

Maroc (32 de milioane)

Peste 99% din populație este musulmană, sunnită de rit malekit. Islamul este religie oficială. Nerespectarea în public a regulilor din timpul postului

Ramadanului este considerată delict, iar rugăciunile sunt obligatorii în şcolile din regat. Cu toate acestea, libertatea religiei este garantată prin Constituție.

Islamul marocan este personificat de rege, considerat descendent al profetului şi conducător al credincioşilor. Dinastia alawită domneşte din secolul al XV-lea.

Islamul este practicat cu fervoare mai ales de clasele populare şi prezintă anumite particularități la berberi. Există, ca în multe alte țări musulmane, confrerii diverse, mai ales sufite. Un cult special este consacrat mormintelor sfinților marabuți.

Comunitatea evreiască, formată din 250 000 de persoane în 1952, a emigrat în mare parte în Israel. Au mai rămas astăzi aproximativ 15 000 de evrei care trăiesc în înțelegere cu musulmanii.

Creştinii pot fi întâlniți practic doar în rândurile populației europene. Echipe restrânse din congregația Micii Frați ai lui Iisus trăiesc perfect integrate în mediul musulman, mai ales la Marrakech.

Numărul adepților religiei bahai depăşeşte cu puțin 3 000.

Mauritius (1,2 milioane)

Posesiune franceză până în 1810, insula a rămas de fapt sub regimul concordatului semnat de Napoleon I şi suveranul pontif. Nu există o religie oficială, dar guvernul acordă un sprijin Bisericilor Catolică şi Anglicană.

Populația, majoritar de origine indiană, este hinduistă în proporție de 46%. 35% sunt creştini, aproape toți catolici. Insula Rodrigues, dependentă de Mauritius, este în întregime catolică.

Mai sunt şi reprezentanți ai altor confesiuni creştine: 8 000 de protestanți, adventişti de ziua a şaptea, 7 000 de anglicani şi aproape 1 000 de Martori ai lui Iehova.

Musulmanii reprezintă 16% din populație, sunniți de limbă urdu în afară de aproximativ 15 000 de ahmadi.

Comunitatea bahai are 1 000 de membri. Secta Hare Krishna dispune şi ea de un centru pe insulă.

Religiile practicate de minoritatea chineză, precum budismul, aproape au dispărut.

Amintim că populaţia mauriţiană cuprinde 68% cetăţeni de origine indiană, 29%, creoli, de origine franceză sau africană, şi 3% chinezi.

Mauritania (3 milioane)

Religia oficială este islamul, practicată aproape de întreaga populaţie, albă sau de culoare, care este sunnită de rit malekit.

Maurii albi, bidani, aparţin confreriei qadriya, iar negrii, celei tidjane. Clanurile de marabuţi, războinici la origine, îşi păstrează importanţa.

Sub influenţa Arabiei Saudite, care finanţează numeroase proiecte, pot fi constatate anumite tendinţe wahhabite, dar şi reformiste sau moderniste. Legea islamică, Şaria, se aplică la nivelul întregii ţări.

Mexic (105 milioane)

Majoritatea mexicanilor se declară catolici – aproape 95% din ei, ceea ce înseamnă 80 de milioane. Un alt milion este reprezentat de mai multe religii creştine, printre care 150 000 de Martori ai lui Iehova. Există aproape 100 000 de evrei, 40 000 de amerindieni mormoni şi aproape 20 000 de bahai.

Aceste date nu arată şi acele reminiscenţe ale practicilor din religiile indiene tradiţionale. Fără îndoială, catolicismul mexican este puternic impregnat de ele în zonele îndepărtate, mai ales la populaţiile maya.

Este uimitor cum într-o ţară majoritar catolică Constituţia poate fi atât de virulentă la adresa preoţilor. Acest fapt este o reacţie la situaţia din trecut, când Biserica juca un rol politic considerabil.

Din 1917, Bisericile nu mai au personalitate juridică, ordinele religioase sunt interzise, numărul preoţilor este hotărât de guvern, care stabileşte şi programul lăcaşurilor de cult. Biserica nu poate participa la educaţie, preoţii nu au drept de vot şi nu pot ieşi pe stradă în sutană. În practică, asemenea legi sunt foarte rar aplicate cu stricteţe şi de multe ori se fac compromisuri.

Moldova, Republica ~ (4,4 milioane)

Această ţară cu populaţie majoritar română a oscilat în permanenţă între Bucureşti şi Moscova. Republică sovietică din 1944, şi-a proclamat independenţa în 1991 şi a continuat, în general, să dorească unirea cu România.

Cu excepţia câtorva mii de evrei, restul populaţiei este de tradiţie ortodoxă – români sau membri ai minorităţilor ucraineană (600 000), rusă (550 000), găgăuză, adică turcă (150 000) sau bulgară.

Monaco (30 000)

Doar 3 500 dintre locuitori sunt monegasci. Numărul străinilor care locuiesc în principat este superior celui din Emiratele Arabe. Catolicismul este religie de stat. Concordatul cu Sfântul Scaun prevede ca salariul preoţilor şi întreţinerea bisericilor să fie asigurate de stat. Supuşii monegasci sunt aproape toţi de tradiţie catolică. Practica religioasă este comparabilă cu cea din Franţa.

Mongolia (2,7 milioane)

Sovietizarea practicată după întemeierea Republicii Populare Mongole din 1924 a extirpat aproape în totalitate lamaismul budist, religie care eliminase la rândul ei şamanismul în secolul al XI-lea.

Au fost distruse de puterea marxistă 2 500 de templele budiste foarte vechi. Zece dintre ele au fost transformate în muzee şi unul singur a rămas funcţional. Regimul liberal de după destrămarea URSS a permis adoptarea unei noi Constituţii în care toate religiile sunt acceptate. O echipă de misionari belgieni s-a stabilit aici, la cererea guvernului, pentru a preda limbi străine şi pentru a organiza acţiuni sociale. Populaţia mongolă a rămas foarte legată de obiceiurile şi de superstiţiile din religiile tradiţionale, practicându-le într-un mod aproape maşinal.

În vestul ţării, 50 000 de mongoli de etnie kazahă, turcă, sunt de tradiţie musulmană.

Muntenegru (640 000)

Muntenegrenii reprezintă 68,5% din populație, vorbesc limba sârbă și sunt ortodocși, ca și cele 3 procente de sârbi care trăiesc în această republică, desprinsă din Iugoslavia. Biserica Ortodoxă din Muntenegru depinde de Patriarhatul din Belgrad. Musulmanii reprezintă oficial 13,4% din populație la care se adaugă o parte din populația de origine albaneză, 6,5%.

Mozambic (18,6 milioane)

Puțini mozambicani se declară fără convingeri religioase: 45% din ei sunt încă animiști și locuiesc în special în nordul țării; 31% sunt catolici, consecință a prezenței portughezilor dintre 1490 și 1975; 7% aparțin mai multor comunități protestante (prezbiterieni evanghelizați de elvețieni, metodiști și adventiști evanghelizați de americani, anglicani, baptiști, penticostali...), iar 13% sunt musulmani.

Islamul este prezent pe coastă din anul 1000, fiind introdus de sultanul din Zanzibar. Etnia cea mai puternic islamizată este yao (80% musulmani). Restul acestei populații este format din 2/3 de anglicani și 1/3 de catolici.

Myanmar, Uniunea ~ (Birmania; 46 de milioane)

Populația este budistă în proporție de 87%. Există 800 000 de bonzi dintre care 100 000 permanenți. Din 1962, budismul nu mai este religie de stat: orice religie este respectată, deși, în 1966, guvernul i-a expulzat pe toți preoții și pastorii străini.

Țara este un mozaic de etnii cu o situație religioasă foarte diversă. 99% din birmanii de etnie birmană și de etnie mon sau palaung sunt budiști.

Creștinii sunt în număr de aproximativ 2 milioane, cifră în creștere. Trei sferturi sunt protestanți, cei mai mulți, baptiști, dar și luterani și metodiști. Numărul catolicilor ajunge la aproape 400 000. Unii dintre ei fac parte din comunitatea Bayingyi și sunt descendenți ai metișilor portughezi;

majoritatea celorlalţi aparţin uneia dintre etniile karen, kachin, chin, shan sau kaw.

4% sunt musulmani, mai numeroşi în rândul etniei arakan, la graniţa cu Bangladeshul.

Unii locuitori din zonele de munte mai practică încă religiile tribale de tip animist. Cultul divinităţilor locale, numite Nat, cult sincretic tipic birman, este încă foarte răspândit în rândul budiştilor, fiind contrar principiilor budismului Theravada.

Mai puţin de 1% din populaţie, de origine indiană, este hinduistă.

Ateii şi persoanele fără convingeri religioase nu reprezintă mai mult de 0,5% din populaţie.

Namibia (1,9 milioane)

70% din populaţie este creştină. Comunităţile cele mai numeroase sunt cele de luterani (450 000), de catolici (150 000) şi de anglicani (100 000). Restul populaţiei este reprezentat de animişti.

Nauru (12 000)

Populaţia acestui stat insular minuscul din Pacific, cândva bogat în zăcăminte de fosfaţi, astăzi foarte sărac, este creştină în proporţie de peste 80%. Numărul protestanţilor congregaţionalişti ajunge la aproape 4 000, iar cel al catolicilor la 2 000. Restul populaţiei este format din anglicani, câţiva chinezi care practică un budism cu influenţe confucianiste şi o comunitate mică bahai cu aproximativ 100 de membri. Numărul practicanţilor este ridicat (aproape 70%).

Nepal (26, 5 milioane)

Hinduismul este religia oficială. Doar un monarh hinduist poate urca pe tron. Cu toate acestea, hinduismul nepalez este foarte influenţat

de budism. Acest sincretism hindusim-budism este practicat de 97% din populație. Restul locuitorilor sunt musulmani, cu excepția câtorva creștini.[1] În Constituția recentă, țara este declarată stat hinduist în care se respectă libertatea religioasă. În realitate, islamul și creștinismul sunt credințe tolerate. Convertirea unui hinduist la una dintre aceste religii este pedepsită cu închisoarea, pedeapsă valabilă pentru convertit, dar și pentru cel care l-a convins să se convertească. Pentru a fi acceptați, creștinii și musulmanii trebuie să se fi născut în respectivele religii, și chiar și așa, sunt considerați impuri ce aparțin unei caste inferioare.[2]

În interiorul acestui bloc majoritar hinduist-budist, după unele statistici, 90% din credincioși sunt hinduiști, iar restul de 10% sunt budiști; există și câțiva adepți sikh sau jainiști. Practicile religioase tribale animiste sunt încă frecvente, dar nu sunt niciodată recunoscute oficial.

Nicaragua (5,7 milioane)

Aproape întreaga populație se declară creștină, catolică în proporție de 95% și protestantă (4,5%). Există puțini preoți, raportul fiind de unul la 8 000 de persoane. Se poate constata o înmulțire a bisericilor și a sectelor, dintre care peste 26 au cel puțin 10 000 de aderenți.

În rândurile etniei miskito se mai practică încă religiile tradiționale indiene.

Niger (11,4 milioane)

Musulmanii, sunniți de rit malekit, reprezintă 88% din populație. Aparțin în general confreriei tidjane; doar unii nomazi sunt membri ai confreriei qadriya.

---

[1] Există aproape 45 000, dintre care 85% sunt protestanți.

[2] Deși legislația privitoare la caste a fost abolită în 1963.

Numărul animiştilor reprezintă peste 11% din populaţie, iar printre ei se află şi reprezentanţi ai etniei peul bororo, renumiţi pentru puritatea tradiţiilor lor pastorale. Ceilalţi animişti locuiesc în sudul ţării.

Creştinii sunt foarte puţini, în jur de 1 000 de africani, la care se adaugă şi cetăţeni europeni.

Nigeria (137 de milioane)

Statisticile privitoare la religii sunt şi mai inexacte decât cele demografice. Estimările care urmează sunt doar verosimile, şi nimic mai mult.

Musulmanii sunniţi de rit malekit sunt cei mai numeroşi, reprezentând circa jumătate din populaţie. Această religie e practicată mai ales de etniile din nord, precum haoussa, peul, kanouri, total islamizate, dar şi de cele din sud precum yoruba, în rândurile căreia sunt foarte mulţi musulmani.

Creştinii reprezintă o treime din populaţie (11% – protestanţi, 8% – catolici, 7% membri ai Bisericilor locale pur africane). Anumite etnii, precum ibo, sunt fervent catolice. Protestanţii, numeroşi în rândul etniilor sudice, sunt în principal metodişti, penticostali şi prezbiterieni. Bisericile locale, întâlnite tot în sud, sunt fărâmiţate în aproximativ 700 de biserici cu denumiri diferite. Există peste 260 000 de Martori ai lui Iehova.

Animismul pierde tot mai mult teren în faţa islamului şi a creştinismului, fiind în continuare practicat de un nigerian din şase. Aproape 20 de etnii din platoul central sunt încă animiste.

Nigeria este ţara în care înfloresc cele mai diverse religii. Printre sectele de inspiraţie islamică se găsesc şi câţiva ahmadi. Amintim şi de secta profetului Mohammed Marwa, căreia i se mai spune şi Mad'tatsine, care propovăduieşte un islam din care sunt excluşi albii, intolerant şi care respinge occidentalismul. Încercarea autorităţilor de a o elimina s-a soldat cu aproape 4 000 de morţi în 1980, la Kano şi la Yola.

Norvegia (4,6 milioane)

Religia acestui regat este cea evanghelică luterană. Libertatea cultelor este deplină, dar organizațiile confesionale trebuie să fie înregistrate. Din 1969, este interzis prin lege ca un norvegian să aibă două religii în același timp și orice persoană care a împlinit 15 ani este liberă să-și aleagă religia, dar nu poate intra în vreun ordin înainte de vârsta de 20 de ani.

Creștinismul, introdus de la începutul secolului al XI-lea, este religia aproape întregii populații. Luteranismul a fost adoptat în 1537.

Dacă doar 3% din norvegieni merg la slujbă duminica, adesea din cauza depărtării la care se află bisericile, atașamentul față de religie este foarte puternic: 50% din populație urmărește emisiuni religioase, 96% din copii sunt botezați, 80% confirmați, 85% din căsătorii se oficiază la biserică la fel ca și 95% din înmormântări. Celelalte Biserici protestante sunt reprezentate, în principal, de metodiști și de baptiști.

Catolicii reprezintă 0,3% din populație și sunt doar 12 000. Prima parohie a fost constituită în 1842. Există 16 preoți norvegieni, și de trei ori mai mulți preoți de origine străină.

Noua Zeelandă (4 milioane)

Diversele Biserici protestante reprezintă 68% din populație, dintre care 30% sunt anglicani și 17% prezbiterieni. Catolicii sunt mai puțin de 15%, fiind împărțiți în 6 dioceze. Nivelul practicii religioase pentru toate aceste categorii este scăzut. Există peste 50 000 de mormoni și aproape 10 000 de Martori ai lui Iehova. Mormonii s-au dezvoltat foarte rapid, cu o rată de 5% anual, mai ales în rândul populației aborigene maori, ce nu mai reprezintă decât 8% din populația neozeelandeză.

Amintim și de existența unei Biserici pur maori, Ratana, fondată în 1918. Profetul său, Ratana, a prezis că Dumnezeu va trimite îngeri pentru a-i ajuta pe maori. Templul care îi este dedicat, situat la Ratanapa, e prevăzut cu un portic ornat cu o semilună și cu o stea, ce îi conferă o înșelătoare aparență islamică.

Cultul polinezian de dinaintea creştinismului a dispărut, deşi anumiţi maori încă se mai închină Zeului-Cer şi Zeului-Pământ.

8% din totalul neozeelandezilor şi 13% dintre maori se declară fără convingeri religioase sau atei.

Olanda (16 milioane)

O majoritate de neerlandezi (51%) se declară creştini, în timp ce 41% nu au convingeri religioase. De puţin timp, datorită natalităţii crescute, catolicii sunt mai numeroşi decât protestanţii – 31% faţă de 22%. Primii sunt majoritari în provinciile din sud, iar ultimii în cele din nord.

Nivelul practicii religioase a creştinilor a scăzut considerabil de câteva decenii, mai puţin în privinţa căsătoriei, botezului şi a înmormântării. Se poate constata un deficit de vocaţii sacerdotale, deşi o treime din cei aproape 10 000 de preoţi olandezi sunt misionari în diferite ţări ale lumii. Biserica Catolică, mult timp foarte tradiţionalistă, cunoaşte astăzi curente progresiste puternice.

Protestanţii aparţin, în majoritate, diferitelor Biserici reformate dintre care cea mai importantă este NHK (Nederlandse Hervormde Kerk). Calvinismul a fost religie de stat în 1651, dar şi-a pierdut acest statut din 1795, în timpul ocupaţiei franceze.

Astăzi Biserica este separată de stat, deşi salariul preoţilor din închisori sau din armată este plătit de stat.

Două partide politice se declară catolice şi patru protestante. Dintre religiile minoritare, evreii, al căror număr ajungea la 140 000 înainte de război, nu mai sunt astăzi decât 30 000. *Jurnalul Annei Franck* stă mărturie pentru persecuţiile la care a fost supusă această comunitate sub ocupaţia nazistă.

4,4% din populaţia Olandei este reprezentată de musulmani, în principal turci sau marocani; musulmanii neerlandezi sunt aproape toţi originari din Java sau Surinam.

Populaţia Antilelor Olandeze este catolică în proporţie de 87%.

Oman (2,9 milioane)

Sultanatul este în totalitate musulman, islamul kharidjit ibadit fiind religie oficială. Este singura ţară din lume în care această ramură a islamului are o poziţie dominantă, fiind practicată de 75% din populaţie.

Există şi importante minorităţi sunnite, de rit şafiit sau hanbalit, dar şi 7% şiiţi, persani sau arabi ismailiţi.

În Mascat există o biserică catolică construită în 1977 pe un teren oferit de sultan. Este destinată cetăţenilor străini, originari în special din India. Şi protestanţii au dreptul de a constitui comunităţi religioase. Această situaţie este cea mai liberală din toată peninsula Arabică.

Pakistan (154 de milioane)

Creat în 1948 prin separarea unei părţi a Indiei pentru a le oferi un teritoriu musulmanilor, Pakistanul are ca religie oficială islamul şi 97% din cetăţenii săi sunt musulmani. Şiiţii reprezintă 16,5% din aceştia (aproape 25 de milioane); această comunitate declară uneori un număr mult mai mare de adepţi. Dintre şiiţi, 200 000 sunt ismailiţi care trăiesc în principal în munţii din nordul ţării.

Secta ahmadi are aproximativ 2 milioane de membri, ea îşi declară apartenenţa la islam, dar nu îl recunoaşte pe Mahomed ca fiind ultimul profet; din acest motiv, autorităţile pakistaneze nu o consideră musulmană.

Musulmanii sunniţi (aproape 80% din populaţie) sunt în general de rit şafiit.

Minoritatea cea mai importantă estea cea hinduistă, reprezentând cel mult 1,5% din populaţie.

Creştinii sunt aproape la fel de numeroşi (500 000 de catolici şi 700 000 de protestanţi). Aproape trei sferturi din catolici şi creştini sunt de etnie pandjabi. Primul episcop catolic pakistanez, de etnie pandjabi, a fost întronizat în 1980. Astăzi, catolicii au un cardinal şi şapte episcopi, toţi pakistanezi. Din 90 de preoţi, jumătate sunt pandjabiţi, iar restul sunt originari din Goa, India.

Protestanții sunt reuniți în cadrul Bisericii Pakistanului, din care fac parte anglicani, metodiști, luterani și prezbiterieni.

Aproximativ 25 000 de locuitori din regiunile muntoase practică în continuare religiile tribale preislamice și există și o comunitate bahai aproape la fel de mare. Parșii, zoroastrieni, sunt în jur de 5 000.

Palestina (3 milioane)

Atunci când ONU a decis să creeze în 1947 un stat evreu și unul arab, Palestina, această țară avea 1 200 000 de locuitori dintre care 300 000 erau creștini arabi. Instabilitatea politică și ocupația israeliană au determinat exoduri succesive. În 2003, în Bethleem mai erau doar 15% creștini (de la 62% în 1990), 8% în Cisiordania și 0,7% în Fâșia Gaza.

Panama (3 milioane)

Populația este creștină în proporție de 90%. Catolicii reprezintă 85%. 5% din populație frecventează diferite Biserici protestante, anglicane sau locale. O importantă minoritate musulmană, originară din India și din Orientul Mijlociu, numără 86 000 de persoane. Printre amerindieni există un număr mic de animiști, în special de etnie cuna. Numărul lor este evaluat la 6 000 din 110 000 de amerindieni.

Comunitatea bahai este relativ importantă, cu 20 000 de adepți. În Panama se găsește singurul templu bahai din America Latină, o cupolă foarte modernă cu 9 porți care simbolizează cele 9 mari religii.

Numărul evreilor este de 2 600.

Catolicismul este recunoscut de stat drept „religie a majorității". Este disciplină de studiu în școlile publice însă copiii pot fi scutiți de orele respective la cererea părinților.

Prin lege, episcopii și prelații trebuie să fie originari din Panama.

Papua-Noua Guinee (5,4 milioane)

Aproape toate etniile sunt creștine, deși adesea superficial. Populațiile din regiunile înalte, care au o cultură foarte primitivă, au fost abordate abia în 1950, iar primele convertiri s-au înregistrat în 1960. Potrivit unor estimări, doar 2,5% din populație este încă în întregime animistă. Creștinii se împart în 58% protestanți, 33% catolici și 5% anglicani. Dintre protestanți, cei mai numeroși sunt luteranii (5 000 de credincioși), urmați de metodiști. Există 75 000 de adventiști, dar și reprezentanți ai multor altor Biserici. Anglicanii sunt aproape toți papuași. Catolicii care nu erau decât 400 000 în 1960, sunt astăzi un milion. Primul preot autohton a fost hirotonit în 1937 și a devenit primul episcop autohton în 1970. Preoții locali sunt însă puțini (15 preoți față de 475 de misionari).

Numărul adepților bahai este în continuă creștere, numărul lor ajungând deja la 20 000.

Religiile tribale practică magia, cultul strămoșilor și cred în existența spiritelor bune și rele. Dar lucrul cel mai insolit este amploarea pe care a avut-o fenomenul numit global „Cargo-culturi". Apărute în 1890, aceste culte așteaptă cargourile sau avioanele pe care le vor trimite strămoșii lor din Lumea de dincolo. Există peste 100 de asemenea culte cu existență efemeră, iar unii dintre adepții lor s-au convertit la creștinism sub influența penticostalilor. Amintim de asemenea cultul plantei taro, fondat în 1914 și care își propune, prin dansuri extatice și posedări, să crească randamentul culturii de taro, tubercul care constituie baza hranei populației locale.

Paraguay (5,5 milioane)

Peste 95% din populație se declară catolică deși practica este inegală, în mod previzibil. Anumiți indieni și-au păstrat obiceiurile animiste.

Paraguayul a fost timp de 150 de ani o adevărată republică iezuită.[1] Până la expulzarea membrilor ordinului în 1767, ea a încercat să sedentarizeze

[1] Filmul *Misiunea* (1986) relatează acest episod.

şi să educe, într-un mod destul de paternalist, e drept, populaţiile indiene care erau adunate în sate speciale numite „reductions". Din această lungă experienţă s-a păstrat un respect mai mare ca oriunde pentru personalitatea indienilor, iar Paraguayul este singura ţară în care o limbă indiană, guarani, este oficială alături de spaniolă. Râvnit în permanenţă de vecinii săi, Paraguayul a pierdut jumătate din populaţia sa şi o bună parte din teritorii în timpul războaielor sângeroase purtate de Tripla Alianţă între 1865 şi 1870 sau din Chaco dintre 1932 şi 1935. Dezvoltarea ţării a fost puternic afectată, ceea ce a dus la emigrări masive, la poligamie (destul de practicată) şi la naşteri nelegitime (50%). Biserica Catolică, spre deosebire de ceea ce putem constata în celelalte ţări din America Latină, nu dispune de proprietăţi funciare, fiind foarte activă în domeniul social.

Numărul preoţilor (46%) şi al călugăriţelor (71%) originare din ţară este foarte mare. Două procente din populaţie sunt reprezentate de protestanţi dintre care menoniţii sunt cei mai numeroşi.

Peru (28 de milioane)

95% din peruvieni îşi declară apartenenţa la catolicism, dar o treime dintre ei, în special indienii din Anzi sau Amazonia, nu au renunţat definitiv la practicile cultelor animiste anterioare. Religia incaşilor se numără printre aceste culte, apărută destul de târziu. Catolicismul indienilor rămâne adesea doar o faţadă în spatele căreia înfloresc culte populare şi superstiţii: de pildă, cultul străvechi al mormintelor din piatră sacră se mai practică încă sub pretextul apariţiei sfinţilor în acele locuri. Câteodată chiar, Pachamama, zeiţa-mamă a pământului, care dă hrană şi primeşte trupul după moarte, este asimilată cu Maica Domnului.

Caracterul superficial al catolicismului explică prezenţa slabă la mesă şi mai ales numărul redus al vocaţiilor sacerdotale. Există în medie un preot la 6 000 de credincioşi şi tot unul la 20 000 de adepţi în anumite dioceze din Anzi. Amintim că prima dioceză, cea din Cuzco,

a fost constituită în 1536, la trei ani numai după ce Peru a fost cucerit de Pizarro.

Mai multe misiuni protestante, de origine americană, încearcă să-şi implanteze religia. Numărul protestanţilor reprezintă mai puţin la 3% din totalul populaţiei. Cei mai numeroşi sunt adventiştii, mai ales în rândul etniei aymara, şi penticostalii. Există şi 20 000 de Martori ai lui Iehova. Numărul animiştilor necreştinaţi este evaluat la puţin peste 100 000. Aceştia reprezintă aproape jumătate dintre indienii din cele 36 de triburi din Amazonia Peruviană.

Polonia (42 de milioane)

Creştinată din secolul al X-lea, Polonia a împletit mereu catolicismul cu naţionalismul. Este membră a Uniunii Europene de la 1 mai 2004.

Biserica Catolică are peste 35 de milioane de credincioşi, 85 de episcopi, 26 000 de preoţi şi 30 000 de călugăriţe. Mai trebuie oare să amintim că papa Ioan Paul al II-lea a fost polonez?

În 1937, existau 16 000 de preoţi. În acea perioadă în ţară erau 4 milioane de ortodocşi din care nu au mai rămas decât 400 000 în urma modificării frontierelor de după Al Doilea Război Mondial. Numărul evreilor era atunci de 3 500 000; din aceştia nu au mai rămas decât 1 000, din cauza pogromurilor naziste şi a emigrării supravieţuitorilor în Israel.

Există o minoritate protestantă de 50 000 de credincioşi, mai ales luterani din Silezia de Sus, dar şi adventişti şi un număr mic de penticostali.

Este foarte greu de distins în catolicismul polonez ceea ce ţine de naţionalism de ceea ce este pur religios. În comparaţie cu alte ţări, practica religioasă este relativ independentă de clasele sociale, însă variază în funcţie de regiuni. Puterea catolicismului polonez i-a permis să învingă regimul marxist-leninist. Biserica dispune de 47 de seminarii, 10 licee şi colegii, o universitate, trei săptămânale şi, situaţie unică, în armată există, de mult timp, preoţi. Şeful acestora are rang de colonel.

Portugalia (10 milioane)

Catolicismul a avut mult timp, la fel ca și în Spania, o poziție dominantă: 94% din portughezi se declară catolici și mai puțin de 5% fără convingeri religioase sau atei. Totuși, caracterul foarte conservator al catolicismului portughez a dus la apariția unei mișcări puternice anticlericale.

În sudul țării, creștinismul este în regres puternic (există un singur preot pentru 4 500 de credincioși) iar în nord, mult mai populat, unul pentru 600 de credincioși. În 1917, au fost semnalate apariții ale Maicii Domnului la Fatima, care a devenit de atunci un centru de pelerinaj important.

Doar puțin peste 1% din portughezi s-au întors spre protestantism, în ciuda activității intense a misionarilor anglo-saxoni.

Comunitatea evreiască, importantă în trecut, a fost obligată să se converteasă sau să părăsească țara în 1497. Se spune că mai există câțiva descendenți ai convertiților din acea perioadă care mai păstrează în secret practici iudaice: sunt numiți marani.

Qatar (750 000)

Acest fost protectorat britanic, independent din 1970, are ca religie oficială islamul wahhabit ca și Arabia Saudită. Întreaga populație autohtonă este musulmană sunnită de rit hanbalit. Printre cetățenii de origine străină se găsesc câțiva șiiți și aproape 10 000 de creștini de toate confesiunile, printre care 2 000 de palestinieni ortodocși. Creștinii se bucură de libertate religioasă. Din 2002, construcția de biserici este autorizată, Sfântul Scaun a deschis o nunțiatură apostolică la Doha, iar Qatarul va avea o ambasadă la Vatican.

România (23 de milioane)

Creștinii reprezintă peste 80% din populație. 3/4 sunt ortodocși (aproape 14 milioane). Cei mai mulți dintre catolicii de rit latin (în număr

de 1 200 000) aparţin minorităţii ungare. Se împart în cinci dioceze şi dispun de două seminarii. Biserica Unită Greco-Catolică are 1 700 000 de credincioşi; în 1948 aceasta a fost asimilată de Biserica Ortodoxă sub presiunea regimului comunist, măsură abrogată în ianuarie 1990. Cinci episcopi de rit bizantin au fost numiţi de papă în martie 1990.

Protestanţii, majoritatea evanghelici, sunt puţin mai numeroşi decât catolicii.

Numărul agnosticilor sau al ateilor este evaluat la aproximativ 20% din populaţie.

Există şi o minoritate musulmană (270 000 de credincioşi) aproape de Constanţa şi circa 25 000 de evrei. Aproximativ 100 000 de evrei au emigrat în Israel între 1948 şi 1952.

Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord (60 de milioane)

Chiar dacă anglicanismul nu mai este religia oficială a Regatului, este totuşi religia cea mai importantă pentru că 60% din britanici se declară anglicani. Naşterea anglicanismului se datorează regelui Henric al VIII-lea care a renunţat la catolicism pentru că papa a refuzat să-i acorde divorţul.

Astăzi, regele este obligat să aparţină Bisericii Angliei şi tot el îi numeşte pe episcopi şi pe decani pe baza propunerilor prim-ministrului. Doi arhiepiscopi şi 24 de episcopi din 42 fac parte din Camera Lorzilor, dar Camera Comunelor nu le este accesibilă preoţilor. Episcopii depun jurământ de fidelitate faţă de rege.

Deşi tipic englezească prin istoria ei, această religie s-a răspândit în lume în perioada imperiului, iar britanicii reprezintă doar jumătate din anglicanii din lume.

Practicanţii sunt destul de puţini: numărul celor care merg la slujbă în fiecare duminică este de 1 200 000 şi doar 35% din copii sunt botezaţi. Totuşi doar 9% din britanici se declară atei sau fără convingeri religioase. Există două minorităţi religioase importante: protestanţii (15 %) şi catolicii (13%).

Protestanții sunt fie prezbiterieni din Biserica Scoției și din Biserica Prezbiteriană a Angliei, fie membri ai „Bisericilor libere", metodiști, baptiști sau reformați. Pe lângă aceștia, există 18 000 de quakeri, penticostali, aproape 100 000 de Martori ai lui Iehova, mormoni etc.

Comunitatea evreiască, ortodoxă în proporție de 80%, are 450 000 de membri.

Printre numeroșii imigranți din Commonwealth și cetățeni străini care trăiesc în Regatul Unit, găsim reprezentanți ai tuturor religiilor din lume: creștini ortodocși, luterani, reformați, de cult armean, membri ai Bisericilor locale din țările Lumii a Treia, dar și:

- aproape 2 milioane de musulmani;
- circa 400 000 de hinduiști;
- 200 000 de adepți sikh;
- 120 000 de budiști;
- 15 000 de bahai.

Pentru a ne face o idee despre această incredibilă diversitate, menționăm că există aproape 100 de grupuri budiste diferite care aparțin mai multor școli.

Rusia (144 de milioane)

Rusia are un statut federal. Este formată din 21 de republici și cuprinde peste 100 de „naționalități" diferite, dintre care unele beneficiază de o anumită autonomie, mai degrabă administrativă decât politică. După fărâmițarea URSS, care a dus la instaurarea unei adevărate libertăți religioase, situația a evoluat rapid, a fost reluată practica religioasă, iar populația a putut circula mai liber în fostele republici.

Ortodoxia este religia tradițională a „Sfintei Rusii". Ea a fost introdusă odată cu botezul cneazului Vladimir al Rusiei Kievene din 988. El s-a convertit împreună cu toți supușii săi la creștinismul de rit bizantin, după ce a supus unei probe mai mulți evrei, musulmani, creștini de rit latin și de rit bizantin. Alegerea sa ar fi fost determinată de frumusețea

și solemnitatea ceremoniilor celui din urmă. Înainte de Revoluția din 1917, în Rusia existau 80 000 de biserici. La începutul perioadei staliniste, în 1925, 10 000 de preoți și de călugări au fost executați, iar în 1939 nu mai erau deschise decât 1 000 de biserici. Încercarea de a mobiliza toate clasele sociale în lupta împotriva nazismului a diminuat această restricție și astfel, în 1957, 20 000 de biserici erau funcționale.

În număr de 7 000 în perioada *Perestroikăi*, ele continuă să se înmulțească din 1991, data independenței Rusiei; biserici vechi sunt redeschise sau reabilitate sau se construiesc altele noi. Foarte puține biserici care au devenit muzee nu oficiază slujbe decât cu ocazia unor sărbători foarte importante.

Numărul mănăstirilor a crescut de la 17, câte erau în 1986, la 121 în 1992. Biserica Ortodoxă se reorganizează, creează servicii de cateheză, se implică în opere de binefacere și înființează numeroase dioceze; de pildă, în Siberia există astăzi opt dioceze față de 3 câte erau în 1987.

Catolicismul este practicat mai ales de populațiile venite în perioada sovietică precum polonezii, lituanienii, germanii de pe Volga sau ucrainenii uniați. În Siberia se află grupuri importante de catolici, cu peste 500 000 de credincioși. În orașele mari sunt catolici de origini diverse: 50 000 la Moscova și 10 000 la Sankt Petersburg. Recâștigându-și libertatea de cult, comunitățile catolice din Rusia se dovedesc mai numeroase decât am fi crezut; numărul credincioșilor lor se apropie de 2 milioane. Celelalte grupuri creștine sunt vechii-creștini (*Raskolniki*, adică „schismaticii" în rusă) – aproape 2 milioane – și diferite mișcări protestante care au în jur de 80 de denumiri. Cei mai numeroși sunt penticostalii (aproape 3 milioane), baptiștii, evanghelicii și adventiștii de ziua a șaptea. Sunt prezenți în mai multe zone geografice. Germanii de pe Volga, la origine catolici sau protestanți, merită să fie menționați în mod special. Deportați de Stalin în 1941, în momentul ofensivei naziste, descendenții lor trăiau în principal în Siberia, în Kazahstan și în Uzbekistan. Dreptul german fiind bazat pe legea legăturii de sânge, peste 500 000 dintre ei s-au întors începând din 1991 în Germania, deși vorbeau mai bine rusa decât germana.

Deoarece republicile din Asia Centrală și-au dobândit independența, islamul are un loc mai puțin important în Rusia decât în fosta URSS. Majoritatea musulmanilor din Rusia trăiesc în republici sau în teritorii

„autonome" situate pe coastele de nord ale Caucazului sau în partea de sud a Uralului. Cecenia, cu cei 700 000 de locuitori ai săi, este una dintre cele șapte republici de pe pantele nordice ale Caucazului. Dintre etniile musulmane fac parte: tătarii, bașchirii, ciuvașii, o parte din oseți etc. Numeroase persoane care provin din Asia Centrală mai locuiesc încă în Rusia, în special în orașele mari. Numărul total al musulmanilor din Rusia este de aproximativ 10 milioane. În general, din cauza dispersării acestora, practica religioasă este mai scăzută decât în țările din Asia Centrală. Foarte mulți evrei au profitat de facilitățile de emigrare în Israel; numărul lor se diminuează constant și este de aproximativ 400 000 de persoane. Budismul este reprezentat de buriații, mongoli din sud-estul lacului Baikal, și de kalmuci, în regiunea dintre Don și Volga (este singurul popor budist din Europa); aceștia practică lamaismul de tip Marele Vehicul.

Adăugăm că revigorarea religiei și a religiozității a dus deja la apariția mai multor mișcări și secte despre care nu există date sigure și precise. Se pare însă că numărul adepților bahai depășește 5 000 de persoane.

Rwanda (8,5 milioane)

Catolicii, inclusiv catehumenii, reprezintă peste 55% din populație. Această situație este cu atât mai interesantă cu cât primii misionari au ajuns în Rwanda de-abia în 1900, iar primele convertiri s-au înregistrat în 1908. Începând cu anii '30 însă, catolicismul a luat un avânt considerabil, numărul celor botezați fiind doar de 300 000 înainte de cel de Al Doilea Război Mondial. Primul preot autohton a fost hirotonit în 1917, iar primul episcop a fost întronizat în 1952. Protestanții reprezintă aproape 12% din populație, dintre care peste 200 000 sunt adventiști, dar mai ales reformați care practică calvinismul de tip belgian. Anglicanii sunt mai puțin de 6% din populație. Creștinii reprezintă aproape 3/4 din numărul locuitorilor. Mai există și animiști (18%), această religie fiind în regres.

Musulmanii, convertiți de negustori străini, reprezintă mai mult de 8% din rwandezi (600 000 de credincioși). După genocidul din 1994, în care au fost implicați și unii preoți, islamul cunoaște din nou o dezvoltare rapidă.

În jur de 10 000 de persoane sunt adepte ale religiei bahai.

Amintim că apariții ale Maicii Domnului au fost semnalate în 1981 în satul Kibeho.

Salvador (6,6 milioane)

Catolicii reprezintă 95% din populație. Creștinarea țării a început odată cu sosirea spaniolilor în 1525, dar s-a desfășurat într-un ritm destul de lent pentru că, negăsind metale prețioase, aceștia nu au mai dorit să se implanteze în profunzime.

Catolicismul salvadorian este uneori impregnat de superstiții, reminiscențe ale practicilor anterioare. Însă doar 8 000 de indieni mai practică animismul. Catolicismul este amenințat mai degrabă de diferitele curente protestante, în principal de penticostali, dar și de adventiști și de baptiști. Protestanții reprezintă în total 3% din populație.

Comunitatea bahai, care a ajuns la 15 000 de adepți e în progresie. Problemele sociale grave din această țară au dus la un lung război civil în timpul căruia episcopul capitalei, monseniorul Romero, a fost asasinat pentru că a încercat să-i sprijine pe cei defavorizați.

Samoa de Vest (Insulele, 200 000)

Aproape întreaga populație este creștină, protestanții reprezintă două treimi, iar jumătate dintre ei sunt congreționaliști. Semnalăm și prezența adventiștilor și metodiștilor, dar și a 30 000 de mormoni al căror număr e în creștere. Catolicii reprezintă 21% din populație și au fost evanghelizați începând cu teritoriul francez Wallis și Futuna. Primul cardinal din Oceania este originar din Samoa.

Credința este foarte vie în acest arhipelag, și mulți misionari protestanți din Samoa lucrează în Papua-Noua Guinee sau în comunitățile de aborigeni australieni.

Fapt notabil, regele s-a convertit la credința bahai în 1973. Această mișcare, ce reprezintă mai puțin de 2% din populație, este în plină dezvoltare.

San Marino (27 000)

95% din populaţie este botezată în religia catolică. În mod surprinzător, cele douăsprezece parohii ale republicii fac parte din două dioceze italiene, 4 aparţin diocezei din Rimini şi 8 celei din Montefeltro. Nu există un concordat între Republica San Marino şi Sfântul Scaun; căsătoria religioasă are şi valoare civilă.

Există şi o comunitate restrânsă de 100 de bahai şi o alta asemănătoare de Martori ai lui Iehova.

Sao Tome şi Principe (175 000)

Populaţia este creştină în proporţie de peste 98%, dintre care 92 la sută sunt reprezentate de catolici, 3,2 de creştinii ce practică diferite culte africane şi 2,2 de protestanţi.

Senegal (10,6 milioane)

Este un stat laic, dar peste 85% din senegalezi sunt musulmani sunniţi de rit malekit. Confreriile sunt foarte importante, în special cea tidjană şi muridă; fiecare dintre ele are mai mult de un milion de membri, a doua fiind în progresie rapidă... Marabuţii lor îşi au reşedinţa în oraşele Tivaouane şi Touba. Acesta din urmă este centrul unui important pelerinaj murid anual la care participă câteva sute de mii de credincioşi.

La Dakar, etnia lebou, care are 15 000 de membri, toţi vorbitori ai limbii wolof, aparţine aproape în întregime unei secte musulmane, cea a layennilor, care nu respectă postul Ramadanului, refuză tradiţia pelerinajului de la Mecca şi limitarea poligamiei la 4 femei.

Sărbătoarea musulmană Ad'd-el-kebir, sau sărbătoarea oii, se numeşte aici Tabaski, după numele Paştelui.

Cele 10 procente reprezentate de creştini, majoritatea catolici, aparţin etniei serere şi etniilor din Casamance, în special etniei diola.

Grupuri minoritare din Casamance sau din Senegalul Oriental, precum floup sau bassari, continuă să fie, în mare parte, animiste. Numeroase practici animiste, precum folosirea amuletelor, sunt preluate de musulmani şi chiar şi de creştini.

Serbia (9,8 milioane)

Din această republică fac parte Serbia propriu-zisă şi două provincii autonome, Voivodina (2 milioane de locuitori) şi Kosovo[1] (1,9 milioane).

Sârbii sunt de tradiţie ortodoxă şi constituie 63% din totalul populaţiei, însă mulţi dintre ei, formaţi în comunism, au pierdut orice repere religioase.

Musulmanii sunt cel mult 200 000, la care se adaugă cele 1,2 milioane de albanezi care trăiesc în Kosovo.

Catolicismul este reprezentat de aproape 150 000 de persoane de origine croată şi de o parte din cei 400 000 de cetăţeni de origine maghiară din Voivodina. Restul acestor cetăţeni sunt protestanţi.

Cei mai mulţi dintre membrii celorlalte minorităţi, macedoneni, muntenegreni, bulgari, sunt de tradiţie ortodoxă.

Seychelles (70 000)

Acest arhipelag mic este catolic în proporţie de 90%. Însă abia în 1977 a fost întronizat primul episcop autohton, iar majoritatea preoţilor (15 din 22) sunt de origine străină.

Limba Bisericii Catolice este franceza, deşi engleza este limba oficială a ţării, iar populaţia vorbeşte în majoritate creolă.

7% din locuitori sunt aglicani pentru că ţara a aparţinut Coroanei britanice din 1814 până în 1976.

---

[1] Între timp, Kosovo şi-a declarat independenţa ca republică. Nu este recunoscută de toate statele (n. coord.).

Printre cetățenii de origine străină întâlnim și indo-pakistanezi dintre care 2/3 sunt hinduiști, iar 1/3, musulmani.

Sfânta Lucia (156 000)

Populația acestei insule din Antile, care a aparținut pe rând francezilor și englezilor, devenind independentă în 1979, este compusă din 88% catolici, 6% protestanți și 3% anglicani.

Sfântul Vicențiu și Grenadine (115 000)

Această fostă colonie britanică din Antile are 36% anglicani, 40% protestanți de mai multe tipuri, în principal metodiști și adventiști, și 20% catolici care fac parte din dioceza din Bridgetown, din Barbados.

Sierra Leone (5,9 milioane)

Jumătate din populația țării continuă să fie animistă, mai ales în partea de est. Numărul musulmanilor este în creștere și depășește 40% din totalul populației. Sunt sunniți de rit malekit, dar există și o comunitate de 9 000 de ahmadi.

Creștinii, care reprezintă cele 9% rămase, sunt protestanți (5%) – în special metodiști și baptiști – catolici (2,5%) și anglicani (1,5%).

Singapore (4,6 milioane)

Este un stat laic în care sunt acceptate toate religiile. Chinezii, care constituie 75% din populație, sunt de cultură budistă (Mahayana); dar mulți dintre ei practică această religie paralel cu taoismul și cultul strămoșilor.

17% sunt musulmani, cei mai mulți malaysieni, dar și chinezi sau indieni.

Creştinii reprezintă aproximativ 7% din populaţie, iar 4 la sută din ei sunt catolici (200 000 de persoane). Ei sunt de origine indiană sau chineză. Majoritatea celor 100 de preoţi şi 300 de călugăriţe sunt de origine străină, dar posturile importante sunt ocupate de preoţii autohtoni.

Protestanţi, aproape 3% din populaţie, sunt, mai ales, metodişti sau anglicani.

Siria (17 milioane)

Musulmanii sunniţi reprezintă 82% din populaţie. 10% sunt şiiţi, alawiţi şi ismailiţi. Alawiţii sunt, în general, ţărani săraci care trăiesc în munţi, în vestul oraşului Hama; pentru că îşi doresc să urce pe scara socială, aleg de multe ori cariera militară. Din această comunitate face parte şi familia preşedinţilor Bachir şi Hafez al-Assad.

Druzii sunt în număr de 500 000. Mai găsim în apropiere de Alep în jur de 10 000 de yazidiţi, numiţi „adoratori ai diavolului", care sunt de zece ori mai mulţi în Irak.

În afară de un număr mic de sirieni care se declară atei sau fără convingeri religioase, restul populaţiei (aproape 10%) este format din creştini. 1/3 dintre ei sunt catolici şi se împart în greco-catolici sau melkiţi (350 000), catolici de rit sirian (50 000), maroniţi (50 000) şi armeni (50 000) la care se adaugă şi un număr mic de catolici de rit latin sau caldeean.

Restul creştinilor sunt ortodocşi (550 000), armeni-gregorieni (250 000), siro-iacobiţi (150 000) şi asiro-nestorieni (50 000).

Slovacia (5,4 milioane)

La 1 ianuarie 1993, Cehoslovacia s-a scindat în două state. Slovacia este membră a Uniunii Europene de la 1 mai 2004. Populaţia, inclusiv minorităţile maghiară şi romă, este majoritar catolică (peste 60%). 8% sunt protestanţi, evanghelici sau alte tipuri, şi aproape 5% ortodocşi. Aproape 10% din slovaci se declară atei.

Slovenia (2 milioane)

Slovenia s-a separat de Iugoslavia în 1991, este independentă din 1992 și membră a Uniunii Europene de la 1 mai 2004. Slovenii, de tradiție catolică, constituie 90% din populație. Numărul practicanților este ridicat (50% din cei botezați). Există și ortodocși (2%) de origină sârbă. Protestanții, aproape toți luterani, reprezintă mai puțin de 1% din populație și aparțin în general minorității maghiare care locuiește aproape de granița de nord-est a țării. Musulmanii, originari din alte republici ale fostei Iugoslavii, reprezintă cel mult 0,7% din populație.

Solomon (Insulele ~; 500 000)

Populația acestui arhipelag, independent din 1978, este creștină în proporție de 95%, dintre care 35% sunt protestanți, 33% anglicani și 20% catolici. Pe lângă aceștia mai există 6 000 de credincioși ai Bisericilor locale pur melaneziene și alte câteva grupuri marginale.

Jumătate din protestanți fac parte din South Sea Evangelical Church, apărută odată cu convertirea melanezienilor din insulele Solomon, care lucrau în Australia pe plantațiile de trestie de zahăr. Există și metodiști, congreționaliști și adventiști. Animiștii reprezintă 4% din populație; celebrează un cult al spiritelor prin care încearcă să capteze o forță spirituală numită „mana". Păstrarea craniilor adversarilor sau canibalismul era considerată o modalitate prin care își puteau apropria această forță. „Cargo-cults" („Cargo-culturi"), asemănătoare celor din Papua-Noua Guinee, au înflorit și ele în insulele Solomon: au fost înregistrate în jur de douăzeci de tipuri diferite.

Somalia (8,3 milioane)

Populația este în totalitate musulmană sunnită, de rit șafiit în sud și hanifit în nord.

Islamul este religie de stat şi este disciplină de studiu obligatorie în şcolile publice. Înainte de 1972, existau şcoli catolice frecventate de 10% din copiii şcolarizaţi; ele au fost naţionalizate. Practica islamului este inegală şi înregistrează un regres la tinerii din mediul urban.

Spania (39 de milioane)

Mai puţin de 1 500 000 de spanioli declară că nu sunt catolici. În 1492, anul descoperirii Americii, regina catolică Isabela a dat un edict prin care i-a alungat pe evrei din regat şi a instituit Inchiziţia, religiile islamică şi protestantă fiind interzise.

Legea care a introdus libertatea religiei datează din 1967, iar edictul care prevedea alungarea evreilor a fost revocat oficial în 1968.

Deşi nu mai există decât 10 000 de evrei în Spania de astăzi, în această ţară s-a născut comunitatea sefardă, unul dintre cele mai importante două curente ale iudaismului.

Protestanţii îşi estimează numărul membrilor din diversele lor curente la 200 000, dintre care unii figurează drept catolici. Grupurile protestante principale sunt: evanghelicii (*Iglesias evangelicas de hermanos* derivate din British Plymouth Brethren) şi baptiştii.

Martorii lui Iehova sunt aproape 60 000. Sunt puţini musulmani, sub 10 000, în afara populaţiilor de imigranţi. Numărul adepţilor bahai este de 4 500. În materie de practică religioasă, se poate spune că acel vânt de libertate pe care l-a adus dispariţia generalului Franco a dus la o revoltă, mai ales în rândul tinerilor, faţă de constrângerile anterioare. Situaţia s-a schimbat rapid. Dacă în 1960, 76% din spanioli se declarau practicanţi, în 1995, procentul lor a scăzut la 30, cifră care se menţine şi în prezent.

Sri Lanka (20 de milioane)

Religiile sunt în strânsă legătură cu etniile. Singalezii, care constituie două treimi din populaţie, sunt majoritar budişti, iar tamilii care reprezintă

aproape 25%, sunt, în general, hinduişti. Etnia burgher, de origine europeană, este creştină, iar descendenţii arabilor sunt musulmani. Situaţia religioasă este următoarea:

- 65% budişti;
- 18% hinduişti;
- 8% creştini;
- 7% musulmani.

Creştinii sunt în majoritate catolici (850 000 de singalezi, 400 000 de tamili). Cardinalul şi cinci episcopi din 13 sunt autohoni.

Delimitarea între budişti şi hinduişti, altădată foarte vagă, este mai puternică în prezent din cauza conflictului existent între cele două comunităţi, singaleză şi tamilă. La bine cunoscutul pelerinaj de la Kataragama, care are loc în perioada iulie-august, participă credincioşii tuturor religiilor; aceştia se supun unor probe incredibile pentru a-şi arăta evlavia: unii se agaţă de cârlige care le pătrund prin piele, alţii merg pe cărbuni încinşi sau se mutilează fără a arăta vreo urmă de durere. Toate cultele participă la această bizară manifestare interreligioasă.

Statele Unite ale Americii (293 de milioane)

Toate religiile din lume au adepţi în Statele Unite. Ar fi nevoie de mai multe pagini pentru a face o listă cu toate mişcările religioase, pentru că există aproape 2 000 de denominaţiuni diferite. Subliniem însă doar câteva aspecte importante:

- creştinii, în sens larg, reprezintă 88% din populaţie.
- americanii care se declară fără convingeri religioase sunt doar aproximativ 15 milioane, adică puţin sub 7%.
- evreii reprezintă puţin sub 3%, dar constituie de departe cea mai importantă comunitate evreiască din lume, fiind mai numeroşi decât evreii din Israel.
- musulmanii reprezintă 2% din populaţie; această cifră include 800 000 de Black Muslims, care, multă vreme consideraţi sectă non-islamică, au fost incluşi în islamul sunnit în 1976.

- ceilalți americani și cetățeni străini fac parte din diverse religii: există 500 000 de hinduiști, 200 000 de adepți bahai, 180 000 de budiști și chiar și 60 000 de adepți ai religiilor tribale, aceștia din urmă fiind amerindieni din rezervații.

Având în vedere importanța creștinilor, vom încerca să prezentăm câteva informații despre compoziția acestui ansamblu eterogen. Trebuie făcută o distincție importantă între apartenența sociologică la o religie și apartenența efectivă la o Biserică, ceea ce implică o practică religioasă minimă. Astfel, doar 139 de milioane de americani își revendică apartenența la o religie.

Păstrând acest criteriu:

- catolicii sunt în număr de 58 de milioane, reprezentând 18% din americani și o treime din practicanți.[1]
- protestanții reprezintă 76,4 milioane (34% din americani). Acest grup este foarte ramificat și cuprinde mișcarea budistă (mai mult de jumătate din el), și ea foarte ramificată, urmată de metodiști, aproximativ 13 milioane, de prezbiterieni și luterani, cu aproape 8 milioane de credincioși pentru fiecare grup. Numărul anglicanilor, numiți aici episcopalieni, depășește trei milioane.
- ortodocșii, de toate originile, sunt peste 4 milioane, făcând parte din aproximativ 10 Biserici diferite.
- numărul mormonilor ajunge la aproape 4,5 milioane. Sunt mai numeroși în statul Utah, iar marele lor templu se află în Salt Lake City, capitala.
- Martorii lui Iehova sunt aproape un milion.
- adventiștii de ziua a șaptea sunt în jur de 800 000.

Subliniem că 20% din indienii din Statele Unite, al căror număr este evaluat la 1,5 milioane, sunt catolici. Ei au 2 episcopi, 25 de preoți și 90 de călugări și călugărițe.

---

[1] În 1960, catolicii erau doar 42 de milioane. După această dată, numărul preoților catolici a scăzut cu 2 000; acum sunt în jur de 57 000. 40% din catolici sunt hispanofoni; 1,3 milioane sunt negri, dintre care 10 sunt episcopi.

Sudan (38 de milioane)

Musulmanii constituie aproape 60% din populație. Sunt toți sunniți, în general de rit malekit, dar și șafiit.

Aproape toți musulmanii fac parte din confrerii, ce joacă și un rol politic important. Mișcarea mahdistă, ce numără aproape 3 milioane de credincioși, a rezultat din confreria qadiriya. Fondată în 1881 de cel care se autoproclamase Mahdi, adică „cel care aduce pe calea cea bună", această mișcare puternic xenofobă a provocat numeroase revolte împotriva britanicilor (cucerirea Khartoumului în 1895, înfrângerea mahdiștilor în 1898).

Animiștii constituie un grup eterogen ce reprezintă circa 12% din populație. Aceștia sunt negrii neislamizați și cei mai mulți trăiesc la sud de paralela 9, limita islamizării. Au o situație delicată față de puterea centrală.

Creștinii locuiesc pe aceleași teritorii cu animiștii și aparțin acelorași etnii, reprezentând 18% din populație (dintre care 11% sunt catolici, iar 7% alte religii).

Nubia, situată în nordul țării, a fost creștinată încă din secolul al IV-lea, dar acest creștinism copt a dispărut complet în fața islamului, în veacul al XIV-lea. Bisericile creștine au fost reintroduse în 1842 și din nou înlăturate de mahdiști în 1881. După 1898, revirimentul a fost spectaculos: numărul catolicilor era de doar 40 000 în 1930, de 600 000 în 1970, iar în prezent sunt aproape 4 milioane. Primii preoți sudanezi au fost hirotoniți în 1944, iar primul episcop autohton a fost întronizat în 1955.

Ceilalți creștini sunt anglicani. Mai există și 40 000 de ortodocși copți, de origine egipteană sau etiopiană, și alte tipuri de protestanți.

Suedia (8,9 milioane)

După Reformă, Biserica Suedeză a avut un statut dominant comparabil cu cel al Bisericii Catolice din Spania. Abia în 1860, suedezii au fost liberi să-și aleagă religia.

Chiar și astăzi, 95% din populație face parte din Biserica Suedeză. Potrivit sondajelor, 2/3 dintre suedezi sunt „credincioși practicanți", 20%

participă la activităţi religioase, dar doar 10% la slujbele religioase de duminică. 75% din suedezi sunt botezaţi şi 94% sunt înmormântaţi cu slujbă religioasă.

În Suedia există şi Biserici protestante „libere" sau „disidente" frecventate de 4% dintre suedezi. Unii credincioşi fac parte în acelaşi timp din Biserica Suedeză şi dintr-o biserică disidentă.

Cea mai importantă Biserică „liberă" este cea a Prietenilor Rusaliilor cu aproape 100 000 de membri, urmată de cea congreţionalistă cu 81 000 de credincioşi, grupurile baptise cu aproape 50 000 de membri şi Armata Mântuirii cu 30 000 de membri.

Restul suedezilor (1%), în general de origine străină, sunt catolici şi ortodocşi, cu excepţia celor 20 000 de Martori ai lui Iehova.

Biserica Suedeză are 13 dioceze, în general autonome, 2 600 de parohii şi 4 800 de pastori. Primele femei-pastor au fost hirotonite în 1960, iar astăzi există peste 450.

Majoritatea Bisericilor fac parte din Consiliul Ecumenic Suedez al Bisericilor, inclusiv Biserica Catolică, din 1970. Numărul evreilor suedezi este de cel mult 15 000.

După Al Doilea Război Mondial şi mai ales după 1960, Suedia a primit numeroşi imigranţi, printre care 100 000 de catolici, 60 000 de ortodocşi (greci, iugoslavi, estonieni şi finlandezi), 20 000 de musulmani (turci şi maghrebieni) şi 2 000 de budişti.

Surinam (450 000)

Religia este în strânsă legătură cu etnia. Populaţia hindusă reprezintă peste 1/3 din total. Dintre ei, 100 000 de persoane sunt hinduiste.

Musulmanii, majoritatea de origine javaneză, reprezintă 13% din total şi sunt sunniţi de rit şafiit.

Creştinii reprezintă aproape 50% din populaţie şi se împart în 25% catolici şi 25 % protestanţi, în special Fraţi Moravi.

Animiștii reprezintă 6 procente și sunt fie amerindieni, fie „negrii marrons" cum sunt numiți în Guyana Franceză, adică negri ai căror strămoși nu au fost sclavi și care duc o viață primitivă.[1]

Mai există și adepți ai formelor locale de voodoo. O parte importantă din populația de origine indiană a emigrat în Țările de Jos după obținerea independenței din 1964.

Comunitatea mică de evrei de origine portugheză a emigrat din Brazilia în timpul persecuțiilor din 1639.

În Surinam, religiile sunt considerate asociații și nu sunt reglementate de nicio lege sau administrație, deși statul plătește salariile episcopilor și pastorilor protestanți și chiar și pe ale câtorva preoți catolici. Școlile publice și private au un regim identic.

Swaziland (1 milion)

77% din locuitori sunt creștini (33% protestanți, 29% membri ai Bisericilor locale, 11% catolici, 3,4% anglicani și câțiva reprezentanți ai unor grupuri marginale).

20% sunt animiști care cred în spirite. Regele swazi are dreptul divin de a aduce ploaia.

Aproape 10 000 de persoane sunt de religie bahai. Iar cei foarte puțini musulmani sunt de origine străină.

Tadjikistan (7 milioane)

Această republică din Asia Centrală, situată la granița dintre China și Afghanistan, este locuită în mare parte de o populație de limbă persană, dar care, spre deosebire de frații săi iranieni, este musulmană sunnită și

---

[1] Numărul amerindienilor, arawacilor și al caraibienilor nu depășește 8 000 de persoane; 80% din ei sunt catolici. Negrii marrons (Bush Negros) reprezintă 11% din populația țării, iar jumătate dintre ei au rămas animiști.

nu șiită. Pe lângă tadjici, care reprezintă peste 56% din populație, mai există și uzbeci (23%), tot sunniți, și aproape 12% ruși de tradiție ortodoxă. Există și o biserică catolică în capitala Dușanbe pentru puținii cetățeni străini de origine poloneză, germană sau ucraineană.

Taiwan (22 de milioane)

Republica Chineză, numită Formose de portughezi, este oficial confucianistă. Ca și în China, populația practică budismul de tip Marele Vehicul (Mahayana) și taoismul, de obicei simultan.

3% sunt creștini (700 000 de persoane) dintre care 300 000 sunt catolici. Se înregistrează numeroase convertiri în rândul populațiilor aborigene de limbă malaysiană și polineziană din interiorul insulei. 400 de preoți chinezi și străini s-au stabilit în Taiwan în 1949, când a fost instaurat regimul comunist în China continentală.

Tanzania (34,6 milioane)

Populația se compune din 45% creștini, 35% musulmani și 20% animiști. 29% din creștini sunt catolici, 12% protestanți și 4% anglicani. Există foarte puține Biserici independente. Jumătate din protestanți sunt luterani. În Tanzania, Frații Moravi au cea mai importantă misiune din străinătate. Semnalăm și prezența penticostalilor.

Musulmanii sunt sunniți de rit șafiit cu excepția câtorva ismailiți și ibadiți. Islamul este religia majoritară pe coastă, dar și în regiunea care o leagă de lacul Nyassa. Insula Zanzibar este musulmană în proporție de 95%. După înfrângerea nemților din 1918, care le-a știrbit și prestigul de colonizatori, islamul a cunoscut o dezvoltare puternică. Astăzi se constată, dimpotrivă, mai multe convertiri de musulmani la creștinism decât invers. Aceste două religii se dezvoltă în detrimentul animismului, care pierde câteva sute de mii de adepți în fiecare an.

Unele etnii, precum masai, care numără 300 000 de membri în Tanzania, au rămas parțial animiste. La aceștia, Ființa supremă, Dumnezeu, poartă același nume precum cerul sau ploaia.

Thailanda (65 de milioane)

Țara este budistă (de tip Theravada) în proporție de 90%. Orice thailandez trebuie să petreacă cel puțin câteva luni într-o mănăstire, numărul bonzilor depășind astfel 200 000. Există circa 24 000 de temple. Budismul este asociat uneori cu practicile animiste, mai ales în rândul populațiilor ce locuiesc în zonele de munte.

În mod surprinzător, ceremoniile regale de la curtea Thailandei se desfășoară după ritualuri brahmanice: 4 000 de familii brahmane mențin această tradiție, de altfel puternic impregnată de budism.

În sud, aproape de granița cu Malaysia, cinci milioane de supuși thai de etnie malay sunt musulmani, sunniți de rit șafiit (8%), reprezentând 90% din populația acestei regiuni.

Creștinii formează 0,6% din populație. Cei 190 000 de catolici aparțin, în general, unor minorități de origine animistă sau comunității chineze. Cele aproximativ 10 dioceze au aproape 200 de preoți thailandezi. Cei 100 000 de protestanți sunt în majoritate membri ai Church of Christ in Thailand, fondată de misionari americani, baptiști, prezbiterieni sau luterani. Aceștia fac parte din trei congregații: thai, chineză și karen.

Timorul de Est (1 milion)

Fostă posesiune portugheză, ocupată de japonezi în Al Doilea Război Mondial, Timorul de Est a cunsocut o scurtă perioadă de independență, când Portugalia a început decolonizarea în 1975. A fost imediat ocupat de Indonezia care a reprimat sângeros încercările de eliberare. Timorul și-a câștigat independența în mai 2002, devenind al 191-lea stat al Națiunilor Unite. Populația, a cărei limbă principală este tetum, este parțial de etnie

papuaşă, majoritatea declarându-şi apartenenţa la grupul malaysian. Catolicii sunt majoritari (90%), dar există şi 5% musulmani şi 3% protestanţi şi un număr foarte mic de animişti.

Togo (5,5 milioane)

Religiile animiste constituie grupul cel mai important, adepţii lor reprezentând aproape 50% din togolezi. Acestea cred toate într-o Divinitate supremă, dar venerează şi alte zeităţi secundare, adesea reprezentate de fetişuri, printre care zeul mării, cel al variolei şi cel al tunetului. Animismul pierde treptat teren în faţa creştinismului şi a islamului, dar practicile sale, apropiate de voodoo antilez, rămân încă mult timp vii la cei recent convertiţi.

Creştinii reprezintă peste 30% din populaţie, dintre care 23% sunt catolici, iar restul de 7% protestanţi, la care se adaugă membri ai altor mişcări. Catolicismul este în special religia etniilor din sud, de pildă etnia ewe, ce reprezintă 44% din populaţie. Trei pătrimi dintre catolici fac parte din dioceza capitalei, Lome. Există aproape 100 de preoţi autohtoni şi în jur de 30 de misionari din ţări diferite. Două mănăstiri benedictine de maici şi călugări au fost înfiinţate în jurul anului 1960 de mănăstirile franceze En-Calcat şi Dourgne. Majoritatea călugărilor şi a maicilor din aceste mănăstiri sunt togolezi.

60% din protestanţi sunt evanghelici, dar mai există şi alte tendinţe (metodişti, adventişti, baptişti, Adunarea lui Dumnezeu, luterani). Cei mai mulţi locuiesc în nordul ţării şi aproape de graniţa cu Ghana.

12% din populaţie este musulmană sunnită de rit malekit; musulmanii sunt mai numeroşi în nord, unde au pătruns încă din secolul al XVIII-lea. Înainte de 1914 au fost susţinuţi de Germania colonială care a întâmpinat o rezistenţă foarte puternică din partea animiştilor.

Există şi o comunitate bahai activă (aproape 5 000 de persoane), dar şi rozacrucieni etc.

În 1978, guvernul togolez, neliniştit de proliferarea religiilor, a acceptat doar următoarele culte: catolic, protestant, Adunarea lui Dumnezeu, adventist, baptist şi musulman.

Tonga (120 000)

Acest regat este creștin de 150 de ani. Convertit de metodiștii britanici, este foarte puritan; duminica, orice activitate este întreruptă.

Catolicii, implantați mai târziu, numără 30 000 de credincioși. Episcopul diocezei este autohton.

Mormonii au făcut un efort misionar considerabil. De pildă, în 1970 au investit până la 25 de milioane de dolari, sumă ce reprezintă un sfert din bugetul regatului la această dată, pentru construirea de temple. Numărul mormonilor este astăzi aproape egal cu cel al catolicilor.

Trinidad și Tobago (1,2 milioane)

Populația este foarte diversă și cuprinde o minoritate puternică din vechiul Imperiu al Indiilor. De aceea poate, pe lângă creștini, care reprezintă 66% din populație, 25% sunt hinduiști și aproape 7% musulmani sunniți.

Dintre creștini, 360 000 sunt catolici, 170 000 anglicani și 120 000 protestanți de diferite tipuri. Deși există un sprijin important din partea preoților originari din Irlanda, Anglia sau Franța, Biserica Catolică trimite câțiva misionari în Paraguay.

Populațiile de origine africană participă uneori, chiar dacă sunt creștine, la o formă de spiritism derivată din cultul yoruba al divinității numite Shango.

Tunisia (10 milioane)

Islamul este religia oficială, iar șeful statului este obligat să fie musulman. Toți tunisienii sunt, de altfel, musulmani. Majoritatea sunt sunniți de rit malekit. Unele familii de origine turcă sunt musulmane sunnite de rit hanifit. Locuitorii din insula Djerba, de origine berberă, nu sunt sunniți, ci kharidjiți; numărul lor ajunge la aproape 40 000.

Tunisia este una dintre puținele țări musulmane în care s-au făcut anchete despre practica religioasă; dintre studenți, 10% se declară foarte religioși, 45% destul de religioși, 31% puțin și 13% deloc. În privința postului din perioada Ramadanului, 42% îl respectă cu strictețe, 17% destul de des, 12% atunci când este necesar, 26% rar și 1% niciodată. Aceste date sunt limitate și nu sunt valabile și pentru alte țări.

Tunisia are o viață intelectuală foarte intensă: fiecare curent islamic are partizanii săi, iar cel mai cunoscut este cel al Fraților Musulmani la care au aderat aproape 30% din tunisieni.

Puținii creștini care trăiesc aici (numărul lor este evaluat la aproape 30 000) sunt cetățeni străini. Numărul evreilor, numeroși înainte de obținerea independenței, este în prezent infim.

Turcia (69 de milioane)

Republică laică de la Atatürk, populația sa este musulmană în proporție de 99%, în general, sunnită de rit hanifit. Există o minoritate șiită alawită în rândurile kurzilor, ei reprezentând 20% din populație. Și acești „alevi", conform ortografiei turce, reprezintă tot cam 20% din turci, fie că aceștia vorbesc turca sau kurda. Înainte de masacrul armenilor și al caldeenilor, dintre 1915 și 1917, și de exilul forțat al grecilor în 1923, creștinii reprezentau 20% din totalul populației. Așa că, Atatürk laicizând statul, i-a eliminat totodată pe non-musulmani. Această situație paradoxală se prelungește până astăzi, în anumite privințe: femeile pot purta bikini la plajă, dar nu au voie să poarte și vălul islamic, pentru că e simbolul ideologiei musulmane. În schimb, non-musulmanii sunt supuși discriminărilor (hărțuieli, presiuni diverse...), iar victimele acestora sunt de fapt minoritățile etnice care vor să-și afirme identitatea non-turcă (kurzii, de exemplu).

Trecutul creștin străvechi al Turciei este venerabil: pe acest pământ s-a născut Apostolul Pavel și a murit Maica Domnului, iar bisericile săpate în stâncă din Capadocia și Catedrala Sfânta Sofia trezesc admirația turiștilor.

Împăratul Constantin a rebotezat după numele său Bizanţul, la 18 ani după ce a adoptat creştinismul ca religie a imperiului în 312.

În Turcia există şi astăzi câţiva zeci de mii de creştini din toate Bisericile, care s-au intersectat cu îndelungata sa istorie: greci, arabi, armeni, bulgari (75 000 de ortodocşi, 70 000 de gregorieni, 38 000 de catolici, de rit latin sau caldeean, 28 000 de protestanţi). Patriarhul Constantinopolului este cea mai înaltă autoritate ortodoxă, nu numai pentru Turcia, dar şi pentru Creta, Muntele Athos, Finlanda şi pentru toţi grecii care trăiesc în afara Greciei, în America de Nord mai ales.

Comunitatea evreiască are 35 000 de membri dintre care 27 000 locuiesc în Istanbul.

Turkmenistan (4,3 milioane)

Populaţia acestei republici din Asia Centrală, situată la graniţa cu Iranul, se compune din 77% turkmeni, 9,2% uzbeci şi 2,5% kazahi, toţi musulmani sunniţi. Minoritatea rusă (6% din populaţie) este de cultură ortodoxă.

Tuvalu (12 000)

Populaţia acestor nouă insule mici, a căror suprafaţă totală este de 30 km^2 este în întregime protestantă congregaţionalistă, cu excepţia celor 400 de bahai şi a celor 200 de catolici. Există riscul ca acest arhipelag să fie înghiţit de ape din cauza încălzirii climei.

Ucraina (50 de milioane)

Această ţară cu suprafaţă şi populaţie comparabile cu ale Franţei a fost cotropită de mai multe populaţii care nu au reuşit să-i asimileze cultura şi personalitatea. Ea este un loc de întâlnire între ortodoxie şi catolicism.

Catolicii trăiesc în majoritate în partea occidentală. Sunt 5 milioane de catolici de rit bizantin, numiţi uniaţi, pentru că sunt uniţi cu Roma, şi 1 milion de catolici de rit latin care provin din fostele teritorii poloneze. Biserica uniată, care a fost unită în 1946 de Stalin cu cea ortodoxă, are un cardinal, 100 de episcopate, aproape o mie de preoţi şi tot atâţia studenţi seminarişti.

Cu excepţia celor aproape 400 000 de evrei dintr-o comunitate karaită mică şi a câtorva zeci de mii de tătari musulmani din Crimeea, restul populaţiei ucrainene, adică 45 de milioane de oameni, este de tradiţie ortodoxă, dintre care 22% sunt membri ai importantei minorităţi ruseşti.

Biserica ucraineană vrea să devină autocefală şi să se desprindă astfel de sub autoritatea Patriarhatului de la Moscova, respectând dorinţa de independenţă a poporului ucrainean. În acest sens, se confruntă cu opoziţia fermă a Moscovei, pentru că multe din parohiile ei sunt ucrainene şi nu ruse, iar pierderea influenţei sale ar fi considerabilă.

Uganda (25,6 milioane)

Creştinii reprezintă 3/4 din populaţia ugandeză. Spre deosebire de majoritatea ţărilor anglofone din Africa, în Uganda doar două religii creştine sunt practicate de aproape toţi credincioşii: catolicii reprezintă 50%, iar anglicanii 26%. Alte 2% sunt formate de protestanţi diverşi, în principal penticostali şi adventişti, dar şi de douăzeci de Biserici mici locale frecventate de cel mult 70 000 de membri. Semnalăm existenţa unei Biserici Ortodoxe Negre, creată în urma unei schisme între anglicani, şi care numără peste 30 000 de credincioşi.

Creştinismul s-a implantat în Uganda actuală la sfârşitul secolului al XIX-lea. Începuturile sale au fost grele şi adesea tragice; animiştii care făceau parte din etnia principală, baganda, i-au persecutat pe primii creştini, catolici şi anglicani, şi câteva sute dintre ei au fost masacraţi. Douăzeci şi doi de martiri ugandezi au fost canonizaţi în 1969 la Kampala în prezenţa papei Paul al VI-lea. Animiştii reprezintă 10% din populaţie, dar numărul lor este într-o continuă scădere. Animismul este practicat mai ales de etniile nilotice, precum karamodjong, sau de puţinii pigmei. Etnia baganda

este astăzi în mare parte creştinată; religia pe care o practica altădată avea în centru un Dumnezeu atotputernic, dar şi 40 de divinităţi intermediare.

Islamul, introdus încă de la jumătatea secolului al XIX-lea prin intermediul negustorilor de pe coasta Oceanului Indian sau al sudanezilor din armata engleză, este practicat de aproape 7% din populaţie. Musulmanii sunt sunniţi, de rit şafiit (sudanezii) şi malekit, în vestul Nilului. Islamul a fost puternic sprijinit de regimul lui Idi Amin Dada, dintre anii 1971 şi 1979. Această perioadă tragică a fost marcată de numeroase masacre soldate cu peste 400 000 de victime, majoritatea creştini, dar şi cu expulzarea în masă a asiaticilor în 1972 şi alungarea adventiştilor şi credincioşilor bahai în 1977.

Cu toate acestea, comunitatea bahai continuă să fie una importantă, fiind formată din peste 300 000 de membri. Unul dintre cele şapte temple pe care această mişcare le are în lume se află la Kampala, fiind primul construit în Africa.

Ungaria (10 milioane)

Din 1949 până în 1989, ţara a fost condusă de un regim marxist-leninist. Ungaria este membră a Uniunii Europene de la 1 mai 2004.

La începutul celui de Al Doilea Război Mondial, situaţia credincioşilor era următoarea:

- catolici: 68%;
- calvinişti: 21%;
- luterani: 6%;
- evrei: 4%.

Conform unor evaluări recente există:

- 54 % catolici;
- 19 % calvinişti;
- 4 % luterani;
- 1% evrei.

Numărul evreilor este estimat la aproximativ 100 000.

Potrivit unei anchete recente, dar neoficiale, 50% din populație se declară credincioasă, dar un singur credincios din 5 frecventează regulat lăcașurile de cult. Preoții sunt recrutați cu dificultate: din aproape 3 000 de preoți, mai mult de jumătate au peste 60 de ani. Există însă șase seminarii cu 200 de studenți.

În 1964, Ungaria a semnat un acord cu Vaticanul, primul din istorie care privește o țară din estul Europei. Relațiile diplomatice cu Sfântul Scaun au fost restabilite în 1978.

Uruguay (3,4 milioane)

Statul este laic. Ultimii indieni fiind exterminați în 1832, populația este în întregime de origine europeană (650 000 basci); 60% din ea este de tradiție catolică, 2% protestantă; evreii sunt într-un procent asemănător, iar 35% din populație se declară fără convingeri religioase sau atee. Sentimentul religios este foarte puțin dezvoltat, astfel încât doar 7% din catolici participă în mod regulat la mesă.

Dintre grupurile minoritare fac parte mormonii (16 000), 5 200 de Martori ai lui Iehova, 6 000 de adventiști, 4 000 de bahai și 4 000 de adepți ai cultului Umbanda. Acest sincretism de origine africană, introdus din 1973 în rândurile populației sărace, este oficiat în portugheză.

Uzbekistan (26 de milioane)

Populațiile uzbecă (69%), tătară din Crimeea (4%), cazacă (4%), tadjică (4%) și karapalpakă (2%) sunt musulmane sunnite. Guvernul luptă împotriva mișcărilor islamiste extremiste. Slavii, cei mai mulți de origine rusă, sunt de tradiție ortodoxă, dar puțin practicanți. Populația de origine coreeană, implantată în epoca stalinistă pentru a dezvolta cultura de orez, și-a pierdut limba și nu mai practică nicio religie; ea cuprinde câteva sute de mii de persoane.

Vanuatu (190 000)

Primii misionari europeni au fost prezbiterieni și 50% din populație își declară apartenența la această Biserică; 15% din populație este anglicană, iar 16% catolică. Practicanții religiilor tradiționale de tip animist reprezintă 15%.

Vatican (6 000)

Toți locuitorii sunt catolici. Cu toate acestea, numărul practicanților ajunge la cel mult 94%.

Venezuela (24,6 milioane)

Aproape 90% din populație este de tradiție catolică. Religia rămâne însă superficială, iar numărul celor care merg la mesă duminica nu depășește 5%. Doar 20% din cei 2 300 de preoți sunt autohtoni.

Se constată o proliferare a sectelor. Dintre ele, cultul Maria Lionza este pur venezuelean: un sincretism în care sunt venerați Maria Lionza, zeița apei, asimilată Maicii Domnului, cacicii indieni, Negro Miguel, care a condus o revoltă a sclavilor, și eliberatorul Simon Bolivar.

Peste un milion sunt protestanți evanghelici și penticostali, iar Martorii lui Iehova sunt în număr de 25 000.

Aproape 200 000 de indieni mai practică în prezent cultele tradiționale șamaniste. Credința bahai are aproape 300 000 de adepți, în principal negri și indieni guajiro.

Vietnam (83 de milioane)

Populația vietnameză este de tradiție budistă (de tip Marele Vehicul sau Mahayana precum cel practicat în China). Cu toate acestea, minoritățile

de origine lao sau khmeră practică budismul de tip Theravada (Micul Vehicul). Numărul budiştilor practicanţi reprezintă 30% din populaţie; aceştia sunt împărţiţi în 16 secte sau denumiri.

Există şi religii sincretice sau secte pur vietnameze precum caodaismul, cu aproape 3 milioane de adepţi, sau Hao Hoa, formă de budism Theravada, cu aproape 1 500 000 de membri. Dintre celelalte secte amintim Binh Xuyen, les Tien Thien, sau insolita religie „a cocotierului" fondată în 1950 de inginerul Nguyen Thanh Nhan, ca reacţie împotriva modernizării. Are mai puţin de 5 000 de membri. Numărul adepţilor tuturor acestor religii reprezintă 11% din populaţie. Creştinii formează aproape 7,5%, adică 6 milioane, majoritatea fiind catolici şi practicanţi fervenţi. Aceştia au în jur de 40 de episcopi şi peste 2 000 de preoţi şi călugări.

În zonele de munte locuiesc populaţii diverse non-vietnameze care sunt animiste şi reprezintă 3% din populaţie.

Semnalăm prezenţa etniei cham, mai numeroasă în Cambodgia, care a stăpânit altădată un regat important în nordul Saigonului. Aceasta reprezintă aproape 0,5% din populaţie, numărul acestor etnici fiind estimat la 400 000. La origine hinduişti, doar 1/3 din ei au păstrat anumite practici din această religie; restul au trecut la islam, într-un mod mai puţin obişnuit.

Comunitatea bahai are peste 100 000 de membri.

Constituţia recunoaşte libertatea de cult şi de exprimare a convingerilor religioase, dar, în virtutea principiului că nicio Biserică nu trebuie să se ocupe de politică, modalităţile acestei exprimări sunt destul de limitate şi depind de toleranţa conducătorilor.

Yemen (20 de milioane)[1]

Islamul este religia oficială. Populaţia este 100% musulmană după emigrarea în Israel, între 1949 şi 1951, a comunităţii evreieşti care număra 50 000 de membri. Majoritatea musulmanilor sunt sunniţii de rit şafiit.

[1] Cele două republici care formează această ţară s-au unit în mai 1990.

Semnalăm însă și prezența șiiților zaidiți în partea centrală și de nord a țării. Există şi un număr mic de ismailiți. Creştinii, cetăţeni străini, sunt fie baptişti care lucrează în domeniul sănătăţii, fie catolici (mai puţini). Întâlnim şi câţiva ismailiţi şi ahmadi, dar şi o infimă minoritate de persani, stabiliţi la Aden în perioada Imperiului Britanic.

Zambia (10,4 milioane)

27% din populaţie este animistă, iar restul sunt creştini: 26% catolici, 2% anglicani şi 44% protestanţi sau membri ai altor Biserici. Numărul Bisericilor locale ajunge la 70. Martorii lui Iehova, în dezvoltare rapidă, au aproape 100 000 de adepţi, ceea ce reprezintă 1% din populaţie; această cifră este cea mai mare din lume, luând în calcul doar ţările importante.

Ca anecdotă, un arhiepiscop catolic, după ce a avut o viziune, a exorcizat şi vindecat mai mulţi oameni, dar în 1978, Sfântul Scaun i-a interzis să mai practice asemenea ritualuri.

Zimbabwe (12,5 milioane)

Populaţia acestei ţări comportă o minoritate albă în regres, de aproape 100 000 de persoane. Populaţia de culoare este în continuare majoritar animistă, în proporţie de cel puţin 40%. Etnia principală, shona, practică în special cultul mwari în care, spre deosebire de viziunea celorlalte religii, Dumnezeu este foarte aproape de oameni şi le vorbeşte prin intermediul preoţilor. Acest cult este practicat concomitent cu cel al strămoşilor.

Creştinii sunt astăzi majoritari, reprezentând 58% din populaţie, din care 21% sunt protestanţi, 14% catolici, 16% adepţi ai Bisericilor locale şi 5% anglicani. După diversele Biserici protestante şi locale, catolicismul este religia cu cei mai mulţi adepţi; există 7 episcopate.

Semnalăm de asemenea progresul religiei bahai cu aproape 20 000 de adepţi şi existenţa unei comunităţi evreieşti, formată din peste 5 000 de membri, originară din Marea Britanie şi stabilită în ţară din 1869.

Musulmanii, de origine străină, reprezintă mai puţin de 1% din populaţie.

Bibliografie

Lucrări generale

World christian encyclopedia, David B. Barrett, Oxford University Press, 1982.
Dictionnaire des religions, Paul Poupard, P.U.F., 1993.
Geschichte der Religionen, Fischer, Frankfurt am Main, 1980.
New catholic encyclopedia, 15 volume, Catholic University, Washington, 1967.
L'Etat des religions dans le monde, Le Cerf/La Découverte, 1987.
Théo, Droguet-Ardant/Fayard, Paris, 1997.

Lucrări tematice

Judaïsm, Rabbi Eliahu Avichaïl, Old City Press, Ierusalim, 1985.
Le Judaïsme pour débutants, Charles Szlakmann, La Découverte, 2000.
Les Judéo-chrétiens d'aujourd'hui, Jacques Gutwirth, Le Cerf, 1987.
L'Orthodoxie, Serghei Bulgakov, L'Âge de l'Homme, 2000 (traducere în limba română, după o ediţie anterioară, Paidea, 1994).
Eglises nouvelles et mouvements religieux, Pius Ngandu Nkashama, L'Harmattan, 1990.
Le Livre de Mormon, L'Eglise des Saints des Derniers Jours, 1965.
Al Quran al Karim, trad. Salah ed-din Kechrid, Beirut, 1985.
Initiation à l'islam, France-islam, 1974.
Quarante Hadiths du prophète, La Maison du noble Coran, Beirut, 1980.
Guide du pèlerin, Institutul Islamic, Dakar, 1981.
Short Encyclopedia of islam, E.J. Brill, Leiden, Olanda, 1974.
Dictionnaire de la civilisation indienne, Louis Frédéric, R. Laffont, 1987.
Bhagavad Gita, S. Radhakrishnan, Blackie and son Ltd, India.
Les Quatre Sens de la vie, Alain Daniélou, Ed. du Rocher, 2000.



Cuprins

michel malherbe

enciclopedia religiilor

volumul II

„Religiile reprezintă cadrul, suportul și câteodată motorul unei vieți spirituale care capătă sens doar dacă este trăită ca fiind unică și individualizată. De aceea religiile apar câteodată ca o constrângere, ca o haină inutilă impusă diversității comportamentelor spirituale. Religiile se adresează, fiecare în felul ei, nevoilor spirituale. Acestea se confundă frecvent cu alte elemente de natură psihologică, precum nevoia de apartenență la o comunitate sau la o tradiție, bucuria de a participa la o ceremonie, fascinația pentru necunoscut, dorința de a progresa, teama de viitor… Fiecare dintre noi poate avea asemenea sentimente fără să fie adept al unei religii, însă nevoile spirituale sunt de altă natură și nu pot fi reduse la simple fenomene psihologice.
Religiile sunt doar un mijloc prin care ne putem apropia de Dumnezeu. Ele nu au sens fără ajutorul lui. Fiind «administrate» de om, religiile sunt limitate și rolul lor este acela de a ne ajuta să ne împlinim destinul în Dumnezeu. Ele sunt folositoare în măsura în care ne învață să devenim responsabili și să căutăm pacea și iubirea, apelând la toate resursele noastre."

Michel Malherbe

ISBN 978-606-579-353-8



nemira.ro